

Програма за базисно обучение на екипи и специалисти по приемна грижа

2016

Организации

МСС – Международна социална служба – България

Централен/административен офис
(счетоводство и личен състав):
гр. Велико Търново 5000
ул. „Поп Харитон“ № 4, офис 2,
тел./факс: +359 62 600 038
e-mail: mss-iss@iss-bg.org

Исдп

Централен офис
гр. София 1606
ул. „Виктор Григорович“ №1
тел.: + 359 2 852 47 13
sapi@sapibg.org

Сдружение за педагогическа и социална помощ за деца ФИЦЕ-България

гр. София 1000
ул. „6-и септември“ №33, ет. 6
тел.: + 359 950 17 10
факс: + 359 2 950 17 11
e-mail: office@fice-bulgaria.org

Национална мрежа за децата

гр. София 1000
бул. „Витоша“ №58, ет. 4
тел.: + 359 2 444 43 80
факс: + 359 2 988 82 07
e-mail: office@nmd.bg

Сдружение SOS Детски селища България

гр. София 1000
ул. Паскал Тодоров №8А
тел.: + 359 2 818 49 40
факс: + 359 2 8184930
e-mail: office@sosbg.org

Фондация „За Нашите Деца“

Централен офис
гр. София 1000
Младост 4, ул. Бизнес Парк София 1,
Сграда 13В, ет.2
тел./факс: + 359 2 980 70 58
е-мейл: office@detebg.org

УНИЦЕФ в България

гр. София 1000
бул. „Княз Александър Дондуков“ №87
тел.: +359 2 96 96 208
факс: +359 2 96 96 209

Настоящата обучителна програма е разработена от екип в състав Елка Налбантова и Биляна Койчева с подкрепата на УНИЦЕФ и се базира на опита на водещи доставчици на приемна грижа в обучението на техните екипи. Изказаните в нея становища и мнения са отговорност единствено на авторите и не отразяват непременно мненията и политиките на УНИЦЕФ.

Съдържание

Въведение	5
5-дневна Програма за базово обучение на екипи и специалисти по приемна грижа – график	7
Ден 1. Модул 1.	9
Въвеждане в обучението	
Екипната работа в приемната грижа	
<i>Материали за раздаване .....</i>	<i>16</i>
Ден 1. Модул 2	23
Права на децата	
Нагласите и ценностите в социалната работа	
Детско развитие и идентичност и ролите в запазване на идентичността на ОЗД,	
ЕПГ и приемните родители	
<i>Материали за раздаване .....</i>	<i>31</i>
Ден 1. Модул 3	57
Системата на социална работа в България	
Приемната грижа в системата на закрила и услуги	
<i>Материали за раздаване .....</i>	<i>61</i>
Ден 1. Модул 4	65
Цикличност на приемната грижа	
Планиране на приемната грижа	
Обобщаване на първия обучителен ден	
<i>Материали за раздаване .....</i>	<i>69</i>
Ден 2. Модул 5	75
Преглед на темите от първия ден	
Привързаност	
Приложение на темата в приемната грижа	
<i>Материали за раздаване .....</i>	<i>85</i>
Ден 2. Модул 6	93
Играта в развитието на детето	
Развитие на мозъка на детето и ефект на травмата	
<i>Материали за раздаване .....</i>	<i>103</i>
Ден 2. Модул 7	113
Загубата и раздялата; приложение в приемната грижа	
Резилианс	
<i>Материали за раздаване .....</i>	<i>123</i>
Ден 2. Модул 8	133
Общуване между детето и приемния родител	
Поведение на детето в приемно семейство, дисциплина и не-приемливо поведение, причини	
Позитивно възпитание	
Обобщаване на темите за деня	
<i>Материали за раздаване .....</i>	<i>143</i>

Ден 3. Модул 9	157
Въведение в темите за деня	
Системното мислене и семейството	
<i>Материали за раздаване</i>	164
Ден 3. Модул 10	191
Приложение на системните знания в приемната грижа	
<i>Материали за раздаване</i>	193
Ден 3. Модул 11	199
Биологичните връзки в приемната грижа	
<i>Материали за раздаване</i>	215
Ден 3. Модул 12	227
Безопасна среда и грижа	
Обобщаване на ден трети от обучението	
<i>Материали за раздаване</i>	237
Ден 4. Модул 13	261
Въведение в темите за деня	
Набиране на приемни семейства	
<i>Материали за раздаване</i>	269
Ден 4. Модул 14	281
Оценка на кандидатите за приемни семейства	
<i>Материали за раздаване</i>	285
Ден 4. Модул 15	291
Обучение и подготовка на кандидатурата за представяне на Комисията по приемна грижа	
<i>Материали за раздаване</i>	295
Ден 4. Модул 16	305
Подкрепа на приемните семейства от ЕПГ	
Обобщаване на темите за деня	
<i>Материали за раздаване</i>	312
Ден 5. Модул 17	319
Преглед на предходния ден и въвеждане на темите за деня	
Напасване и настаняване на децата в приемните семейства	
<i>Материали за раздаване</i>	327
Ден 5. Модул 18	337
Извеждане на детето от приемното семейство	
<i>Материали за раздаване</i>	343
Ден 5. Модул 19	349
Критични моменти в настаняването и справяне с тях	
Провалените настанявания – промяна на практиката	
Годишен преглед на приемните семейства	
<i>Материали за раздаване</i>	355
Ден 5. Модул 20	363
Водене на записки	
Попълване на информационни карти за напредъка на детето	
Работа с документите в приемната грижа	
Обобщаване на обучението	
<i>Материали за раздаване</i>	368
Приложения	377

Програма за базисно обучение на специалисти и екипи по приемна грижа

Юли, 2016 г.

Настоящата обучителна програма е разработена от екип в състав Елка Налбантова и Биляна Койчева с подкрепата на УНИЦЕФ България и се базира на опита на водещи доставчици на приемна грижа в обучението на техните екипи.

Програмата е разработена с цел да подкрепи изпълнението на проект „Приеми ме 2015“, финансиран от Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд – Договор по процедура на директно предоставяне на безвъзмездна финансова помощ № BG05M9OP001-2.003-0001-C01 от 01.12.2015 г. – „Приеми ме 2015“.

Програмата е разработена на базата на опита и в консултация със следните организации: фондация „За нашите деца“, сдружение „Институт по социални дейности и практики“, Международна социална служба България, Национална мрежа за децата, Сдружение за педагогическа подкрепа ФИЦЕ България и SOS Детски селища България. Програмата е разгледана и одобрена за използване от Консултативния експертен съвет на проект „Приеми ме 2015“.

Въведение

Приемната грижа навлезе в страната в края на 90-те години като пилотни практики на отделни организации. Едни от първите обучителни програми по темата бяха тези за кандидат приемните семейства, които започнахме да адаптираме от други страни или бяха специално създадени за България. Междувременно се създаваше и нормативът, регламентиращ приемната грижа – Законът за закрила на детето и Правилникът за неговото приложение, Наредбата за критериите и стандартите за социални услуги, Наредбата за условията и реда за кандидатстване, подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняване на деца в тях, Методиката за условията и начина на предоставяне на социалната услуга „приемна грижа“.

Широката популярност и разпространеност на приемната грижа се случи през последните няколко години със старта на националния проект „И аз имам семейство“ по операция „Приеми ме“, финансирана от ОПРЧР. Преди него капацитетът на приемните семейства достигаше към 400 настанявания. Към началото на 2016 г. в приемна грижа вече се отглеждат около 2000 български деца. Този рязък скок на грижата с 5 пъти постави на преден план въпроса за нейното качество. развитието на приемната грижа в над 80 общини и наемането на голям брой семейства като приемни показва редица положителни предимства на този вид грижа за много деца. В същото време практиката дефинира и дефицити при създаването и развитието на професионалните екипи за социална работа.

Още повече че екипите за приемна грижа, макар и финансирани от АСП, са под управлението на общините, които досега не са имали отговорности в приемната грижа.

През последните 15 години приемната грижа се развиваше в страната благодарение на неправителствените организации. Фондация „За нашите деца“ след пилотирането на услугата през 1998 г. поддържа услуги за приемна грижа. УНИЦЕФ заедно с ИСДП, МСС и „Самаряни“ създадоха областни центрове по приемна грижа. Това допринесе за натрупване на опит в доставката и управлението на приемната грижа, който днес е от важно значение да подкрепи екипите по приемна грижа към общините.

Настоящата обучителна програма е създадена в резултат на преглед на обученията, с които разполагат НПО доставчиците на приемна грижа в страната. След направен преглед на темите, с които ние обучаваме екипите си по приемна грижа, кандидатите за приемни семейства и вече одобрените семейства, ние предложихме темите за базисно обучение на социалните работници в приемната грижа. Тъй като практиката ни показва, че приемната грижа не може да се разглежда откъснато от закрилата на детето и другите общински услуги за семейна подкрепа, освен за ЕПГ, препоръчваме тази програма да се ползва за обучение и на ОЗД, особено на места, където сработването между ЕПГ и ОЗД не се е случило. Всеки модул на програмата е обозначен за кои участници е задължителен, но ако през него преминат едновременно екипите на ЕПГ и ОЗД, споделените им знания и умения биха получили силен тласък към по-консистентна практика в закрилата и приемната грижа.

Освен знания и умения, пряко свързани с приемната грижа, в обучението са включени и елементи за сътрудничество и екипност между службите при работа с децата под закрила и приемните семейства – важни компетенции за реализация на успешна приемна грижа.

Настоящата програма е базова – дава само най-основните разбирания, знания и умения. Тя ще подкрепи работата в една община да се върши качествено в приемната грижа, но не трябва да бъде крайна цел в развитието на специалистите. За да се развива практиката на екипите по приемна грижа спрямо профилите на приемните деца и семейства, те трябва да ползват супервизия и надграждащи обучения. Това показва световната практика и тази на организациите, които предлагат настоящата Програма.

5-дневна Програма за базово обучение на екипи и специалисти по приемна грижа – график (сумарно време – 36 ч. 10 мин.)

7 ч. 05 мин.	Модул 1 – 2 ч.	Модул 2 – 1 ч. 45 мин.	Модул 3 – 1 ч. 35 мин.	Модул 4 – 1 ч. 45 мин.
1 ден	Въвеждане в обучението Екипната работа в приемната грижа	Права на децата Нагласите и ценности-те в социалната работа Детско развитие и идентичност и ролите в запазване на идентичността на ОЗД, ЕПГ и приемните родители	Системата на социална работа в България Приемната грижа в системата на закрила и услуги	Цикличност на приемната грижа Планиране на приемната грижа Обобщаване на първия обучителен ден
7 ч. 55 мин.	Модул 5 – 1 ч. 45 мин.	Модул 6 – 1 ч. 45 мин.	Модул 7 – 1 ч. 40 мин.	Модул 8 – 1 ч. 45 мин.
2 ден	Преглед на предходния ден и въвеждане темите за деня Привързаност Приложение на темата в приемната грижа	Играта в развитието на детето Развитие на мозъка на детето и ефект на травмата	Загубата и раздялата; приложение в приемната грижа Резилианс	Общуване между детето и приемния родител Поведение на детето в приемно семейство, дисциплина и неприемливо поведение, причини Позитивно възпитание Обобщаване на темите за деня
7 ч.	Модул 9 – 1 ч. 40 мин.	Модул 10 – 1 ч. 30 мин.	Модул 11 – 1 ч. 50 мин.	Модул 12 – 2 ч.
3 ден	Въведение в темите за деня Системното мислене и семейството	Приложение на системните знания в приемната грижа Работа с казуси	Биологичните връзки в приемната грижа	Безопасна среда и грижа Обобщаване на ден трети от обучението
7 ч. 10 мин.	Модул 13 – 1 ч. 50 мин.	Модул 14 – 2 ч.	Модул 15 – 1 ч. 45 мин.	Модул 16 – 1 ч. 35 мин.
4 ден	Преглед на предходния ден и въвеждане темите за деня Набиране на приемни семейства	Оценка на кандидатите за приемни семейства	Обучението и подготовка на кандидатурата за представяне на Комисията по приемна грижа	Подкрепа на приемните семейства от ЕПГ Обобщаване на темите за деня
7 ч.	Модул 17 – 1 ч. 40 мин.	Модул 18 – 1 ч. 40 мин.	Модул 19 – 1 ч. 40 мин.	Модул 20 – 2 ч.
5 ден	Преглед на предходния ден и въвеждане темите за деня Напасване и настаняване на децата в приемните семейства	Извеждане на детето от приемното семейство	Критични моменти в настаняването и справяне с тях Провалените настанявания – промяна на практиката Годишен преглед на приемните семейства	Водене на записки Попълване на информационни карти за напредъка на детето Работа с документите в приемната грижа Обобщаване на обучението

Модул 1

ТЕМИ	Въвеждане в обучението Екипната работа в приемната грижа
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ, ОЗД и административните екипи към общините
ЦЕЛИ	Въвеждащата тема - участниците да се запознаят с обучението – темите, графика, начина на провеждане. Да споделят очакванията си от него. Въвеждане на системен подход и екипност в работата по приемна грижа
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	2 часа
КОМПЕТЕНЦИИ	Умения за учене в развитието на практиката и ползване на различни начини за научаване Знания и умения за рефериране към системен подход в системата за закрила, грижи и услуги Знания и умения за екип и екипност, разпределение на роли, разбиране на професионалното поведение през работните роли
СЪДЪРЖАНИЕ	Учене при възрастните Системен подход и екокарта в детското благополучие Екип, екипност, видове екипи Управление на случаи на дете в приемна грижа и ролята на Отделите за закрила на детето, Екипите по приемна грижа, други доставчици на услуги
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Основа за презентация за мултимедия Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материалите за раздаване на участниците – 1.1., 1.2., 1.3., 1.4. Упражнения Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, маркери

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ ОБУЧЕНИЕТО

Приветствие и запознаване на участниците – 30 мин.

Приветствие за добре дошли – 5 мин.	Започнете обучението с приветствие към участниците. Ползвайте Слайд 1 . Можете предварително да осигурите присъствие и въвеждащи думи от човек от общината, ДСП или РДСП. Това ще повлияе мотивиращо на участниците.
--	--

<p>Упражнение за опознаване и създаване на обучителна атмосфера – 25 мин.</p>	<p>Информация за водещия Има широка гама от въвеждащи упражнения в зависимост от това доколко участниците се познават. Целта на този вид упражнения е всеки да се представи, да има елемент на съдържателната част на обучението и да се зададе обучителна атмосфера. Предложеното тук упражнение може да замените с друго, ако повече пасва на групата, която ще водите и ако Вие самият имате опит с групова динамика. Важно е още в тази първа част на обучението да поемете лидерска роля, да водите групата към уважително отношение един към друг, спазване на определени правила. Следете дали в групата няма някой, който ще се опитва да блесне със знания, да налага мнението си над останалите и т.н.</p> <p>Инструкции към участниците Моля представете се с: Име, как ще ви наричаме по време на обучението Коя организация представлявате Откога работите в приеманата грижа / системата за закрила на детето Какво искате да пожелаете на всички участници в обучението</p> <p>Провеждане Водещият започва представянето със себе си, като модел. Представянето на 1 участник не би трябвало да отнеме повече от 2 -3 мин. Ако някой говори повече от 5 мин. и набляга на теми, които ще бъдат засегнати нататък, внимателно го прекъснете с думите, че в следващите сесии неговият опит ще бъде много полезен. Ако участниците в обучението не се познават помежду си или водещият не ги познава, ползвайте баджове или лепящи листчета за да се обозначите с имената си. Това е важно да се спазва през първия ден, за да улесни опознаването на участниците и ползването на имената им в обучението и почивките.</p>
--	---

Представяне на обучителната програма, правила – 30 минути

<p>Презентация – 20 минути</p>	<p>Подготовка Добре се запознайте с увода към обучението, графика и темите, материалите към тях. За презентацията си подгответе графика на обучението с конкретните часове по дни и теми. Пригответе го като материал за раздаване.</p> <p>Представяне Представят се</p> <ul style="list-style-type: none"> • целта на обучението – да се изградят базови компетенции за приемната грижа; • графикът на обучение и темите, включени в него. <i>Преценете дали ще я покажете като Слайд 2 или като отделно разпечатан материал.</i> <p>Част от модулите имат практическа насоченост към процеса на приемната грижа и неговата организация – това са модули от 13 до 20. В друга група от модулите се засягат основни теории, които стоят в основата на успешната приемна грижа – модули от 5 до 12.</p>
---------------------------------------	--

	<p>Повечето са смесени, в тях се свързват знанията за процесите в приемната грижа с уменията да прилагаме теоретичните си знания. Всеки модул е интерактивен. Предлага определено знание. То се затвърждава с интерактивен елемент – ролева игра, дискусия, работа по казуси и т.н.</p> <p>Обучението е изградено на знанията за начина на учене при възрастните хора. Раздайте 1.1.Материал за раздаване. Коментирайте го с участниците. На първа страница е изложен Моделът на Дейвид Колб за учене чрез опита – 1984. Той е солидна концепция, която привлича интереса на много изследователи и има сериозно практическо приложение. Теорията на Колб представя ученето като процес, който преминава през определени стадии, кореспондиращи с конкретни умения. Моделът на Колб разполага процеса на учене в два континуума: подход към задачата (правя или наблюдавам) и емоционален отговор (мисля или чувствам). Така се открояват четири предпочитания, свързани с учебната ситуация, четири различни метода за учене:</p> <ul style="list-style-type: none"> • правене (активно експериментиране); • гледане (рефлексивно наблюдение); • чувстване (конкретен опит); • мислене (абстрактно концептуализиране). <p>Тези различни методи са включени в обучението – ще се минава през определени теоретични знания, които ще се прилагат чрез упражнения в практика (или ще се съотнасят към практиката на участниците) и ще се дават препоръки как да се ползва знанието в ежедневната работа на участниците.</p> <p>На втората страница е <i>Пирамидата на Дейл</i>. Едгар Дейл е американски педагог от миналия век, които развива теорията за различните канали на възприемане на информацията и съответно на учене. Те са отразени в Пирамидата на Дейл. Дадените проценти са ориентировъчни при различните хора и ситуации, но като цяло Пирамидата показва, че ефективното възприемане при хората става по различен начин. По същия начин в обучението ще бъдат включени различни дейности около една и съща тема, за да може участниците да я възприемат не само в теоретичния ѝ вид, но и през други канали – зрителни, слухови, преживяване.</p> <p>Обобщение</p> <p>Обучението е направено по включващ начин. Наученото се обсъжда, разиграва в експериментална среда. Прави се паралел между собствения опит и теориите, които се прилагат. По подобен начин се организират и обученията за приемни родители.</p>
<p>Кратка обратна връзка на обучаемите по програмата – 5 мин.</p>	<p>Помолете участниците в обучението да споделят накратко дали са били част от подобни обучения и дали имат знания/практика по темите в програмата. Това ще ви ориентира какво е общото ниво на групата, какви са нагласите да бъдат обучавани и дали има съпротиви, с които да се съобразите.</p>

<p>Правилата по време на обучението – 5 мин.</p>	<p>За нуждите на обучението трябва да въведете правила. Това ще помогне на групата да има зададен код на поведение още в началото и вниманието да бъде насочено към възприемане. Правилата нека бъдат изписани на флипчарт и да стоят на видимо място през цялото обучение – обикновено се залепят на стената. Водещият напомня за правилата, когато има нарушения – забавяне за сесиите, проява на неуважително отношение и т.н., които възпрепятства обучението. Има два начина за въвеждане на правилата. Единият е водещият да представи готова рамка на правилата. Ако изберете този начин, ползвайте Слайд 3. Може да помолите участниците да допълнят или коментират правилата. Вторият начин е чрез групова дискусия да стигнете до правилата. Този метод отнема повече време. Ако участниците нямат опит с други обучения, не знаят какъв тип правила се очаква да предлагат.</p>
---	--

Системите около детето и защо трябва да работим като екип – 15 мин.

<p>Презентация „Екокарта - екологичен подход към детето“ – 15 мин.</p>	<p>Информация за водещия</p> <p>Втория ден ще се спрем на системните теории. За нуждите на този модул е важно да се сподели екоподходът, който е системен подход на макрониво. Тоест ако нататък в обучението говорим за семейството като система, тук е важно да говорим за системите в обществото, които са около детето и семейството му, и в частност около децата в риск, които попадат в системата за грижи. Ан Хартман за първи път въвежда метода през 1978 г. Методът се използва, за да се оцени ситуацията около едно дете, за което съществува риск, и социалните работници трябва да направят проучване. Методът не позволява да се пропускат важни хора и информация около детето. Използва се, като се изброяват важните служби и техните представители около детето и семейството му. С различни линии се показва каква е връзката между детето (семейството му) и съответната служба (служител) или друг представител на общността. Няма стандартна екокарта. Това е творчески инструмент, който подкрепя оценката и работата по случай. В обучението чрез екокартата ще демонстрираме колко много хора са свързани с детето и имат отношение към неговото благополучие.</p> <p>Инструкция</p> <p>Раздайте 1.2. <i>Материал за раздаване</i> и заедно с участниците го разгледайте. Избройте системите около детето на екокартата и ролята, която имат в неговия живот. Напр. семейството – отглежда детето и го формира като личност в първите му години, здравната система се грижи за неговото здраве като профилактика, лечение, възстановяване и т.н. Колкото повече се усложнява общественият живот, толкова повече самостоятелни системи вземат участие в благополучието на детето.</p>
---	---

	<p>Всички те имат собствена роля, подход и модел на работа. Затова от много голяма важност за всяко дете е системите около него да имат еднакво разбиране за неговото благосъстояние. Това се облича в законодателството с думите „най-добрият интерес на детето“. Една много комплексна дефиниция, която хората около детето трябва да облекат в общо разбиране и действия.</p> <p>Обобщение</p> <p>За да работят в полза на детето, системите около него изискват екипност. Особено това важи за участниците в приемната грижа, които са извън природната система дете–семейство. Това са ОЗД и доставчикът на приемна грижа. Така преминавате към темата за екипността и екипите.</p>
--	---

Екипи и екипност – 15 мин.

Презентация – 3 минути	<p>Въвеждате темата за екипите. Нямайте презентация за това. Концепцията за екип е широко разпространена, очаква се всеки от участниците да има опит от работа в екип. Потвърдете си го, като им зададете въпрос от какви екипи са били част досега.</p> <p>Разбирането за екип е преминало дълго развитие. Идеята за екип е заимствана от спорта. Първите научни екипи са създавани с дефинирана изследователска задача и доказват ефективността на екипния начин на работа. Така принципите на екипността се пренасят бързо върху други дейности – управлението, организационното развитие, бизнеса, обучението, медицината, социалната работа и др.</p>
Мозъчна атака – 3 минути	<p>Предварително запишете темата на лист от флипчарт: „Какво е характерното за екипа (кое прави една група хора екип)“.</p> <p>Поканете участниците да дават идеи, вие ги записвайте.</p> <p>Накрая прочетете какви са характеристиките на екипа според участниците.</p>
Презентация „Екипност и видове екипи“ – 9 мин.	<p>Цел</p> <p>Участниците да имат еднакви знания за характеристиките на екипа и за видовете екипи, към които те принадлежат.</p> <p>Провеждане</p> <p>Ако групата няма познания за групова динамика и екипи, е добре да им дадете материал да се запознаят – 1.3. <i>Материал за раздаване</i>. Вие също можете да им разясните какви са етапите на груповата динамика.</p> <p>Преминете през <i>Слайд 4</i> – Характеристики на екип и видове екипи. Коментирайте, докато говорите по тях – каква е общата цел на социалните работници от ОЗД и ЕПГ, споделена ли е целта им, имат ли комуникация за децата, за които отговарят.</p> <p>В края на слайда са видовете екипи. Коментирайте, че всички специалисти около детето (примера от екокартата) са всъщност един екип.</p>

	<p>Така се сформират мултидисциплинарните екипи (от представители с различни професии – социален работник, учител, психолог) и междуведомствените екипи (от представители на различни служби около детето). Попитайте дали те се разпознават като част от такива екипи около детето.</p> <p>Преминете към Слайд 5, за да изговорите характеристиките на междуведомствените екипи.</p> <p>Задайте въпрос „Какъв екип сте“ и поканете участниците да споделят като какъв вид екип се разпознават.</p> <p>Обобщение</p> <p>Екипността на службите има решаващо значение за вземане на правилни решения за децата в риск, за семействата им и за приемните семейства.</p>
--	--

Екипността и ролите в случаите на децата – 30 мин.

<p>Работа по казус - 15 мин.</p>	<p>Цел</p> <p>Участниците да разбират ролите на различните служби в процеса на приемна грижа</p> <p>Изграждане на екипност чрез споделено разбиране на ролите</p> <p>Инструкции</p> <p>Разделете участниците или на екипи – ОЗД и ЕПГ, или на двойки (в зависимост от големината и динамиката на групата)</p> <p>Покажете казуса на Слайд 6 – изчитате го и поставяте задачата: „Какво трябва да предприеме социалният работник от ОЗД и този от ЕПГ, за да се случи настаняването на Иван в приемно семейство?“ Едната група работи по действията на ОЗД, а другата - на ЕПГ. Групите записват отговорите си на флипчарт. Време за работа - 6 мин.</p> <p>Даване на обща обратна връзка – 4 мин. За целта един човек от всяка група (предварително определен от групата) изчита какво са записали на флипчарта.</p> <p>Информация за водещия</p> <p>Докато групите обсъждат, водещият следи дали тяхното мислене тече в правилна посока. Най-общо разбиране за ролите:</p> <p>ОЗД – да организира оценката на детето и да изготви доклад, да предложи план за Иван – краткосрочен и дългосрочен, да предложи административната мярка за настаняване в приемно семейство и каква цел има тази мярка, да предаде на ЕПГ цялата информация за детето и бъдещите планове за него, да подготви детето за преместването, да регламентира напасването на детето и конкретно семейство, да осигури личен лекар и детска градина за детето.</p> <p>ЕПГ – да се запознае с информацията за Иван и да прецени кое семейство ще бъде подходящо за него, да представи информацията за Иван на семейството и да получи съгласие за неговото настаняване, да организира целия процес по напасване, да набави необходимата му информация за грижата от институцията/ЦНСТ – хранене, спане, навици, самообслужване, привързаност и т.н.;</p>
---	--

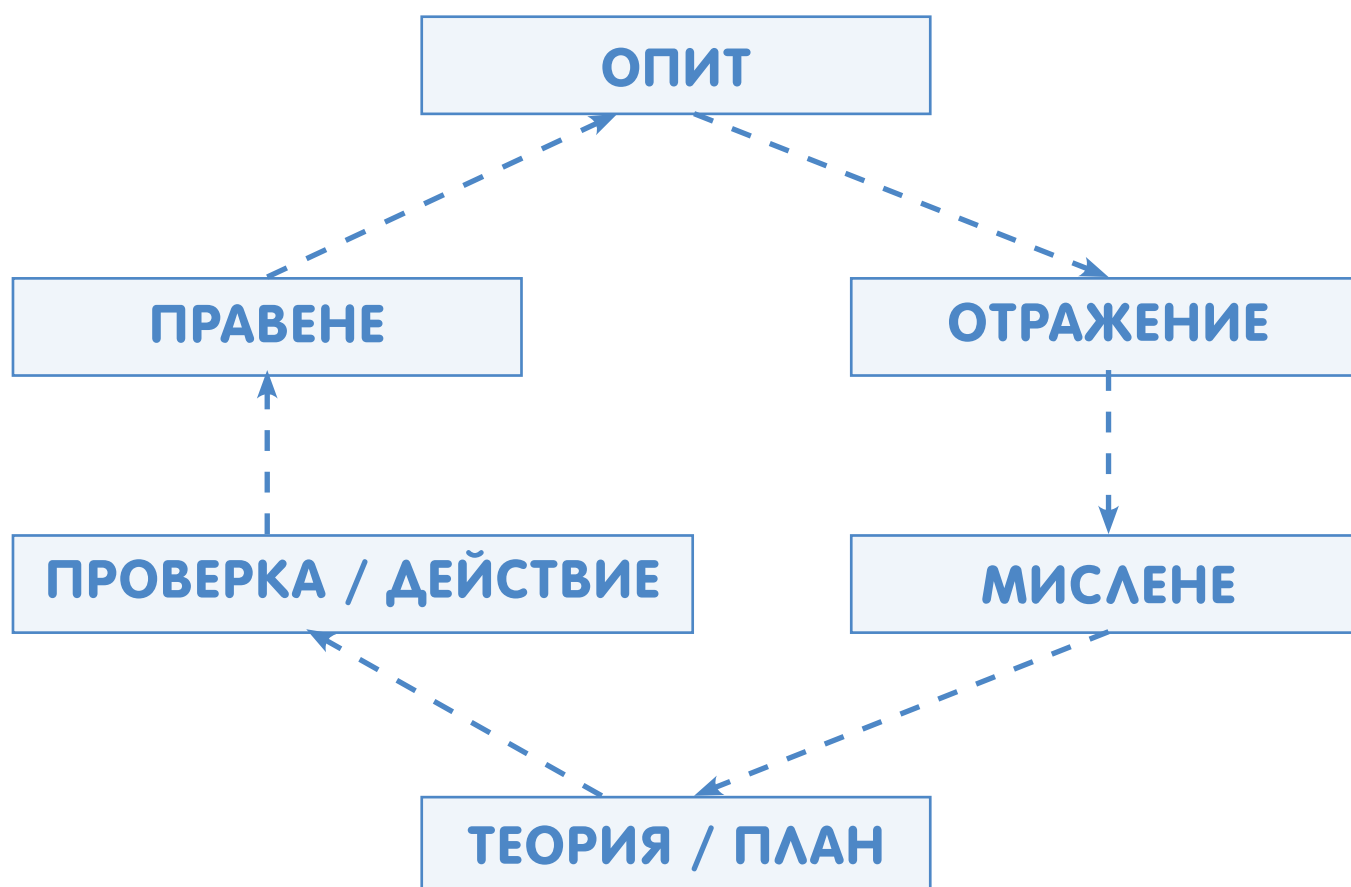
	<p>да подготви приемното семейство и неговото участие в напасването, да организира преместването на детето, да проследи адаптацията на детето към семейството, да съдейства на приемния родител да запише детето при ОПЛ и детската градина.</p> <p>С тази информация водещият допълва отговорите на двете групи.</p>
<p>Презентация „Ролите на ОЗД, ЕПГ и други служби в управлението на случая на детето в приемна грижа“ – 15 мин.</p>	<p>Цел Споделеност на разбирането на ролите на различните служби около детето</p> <p>Провеждане Направете представяне на ролите по 1.4. <i>Материал за раздаване.</i> Той включва основните задачи в ролята на ОЗД, ЕПГ и други специалисти по случая на дете в приемна грижа.</p> <p>Раздават материала на участниците и заедно преминават през ролята на всеки. Дават възможност на участниците да коментират, да обсъждат. Важно е да имат общо споделяне (в рамките на регламентираните роли) кой каква работа по случая върши.</p>

Приложение 1. Основа за презентация за мултимедия

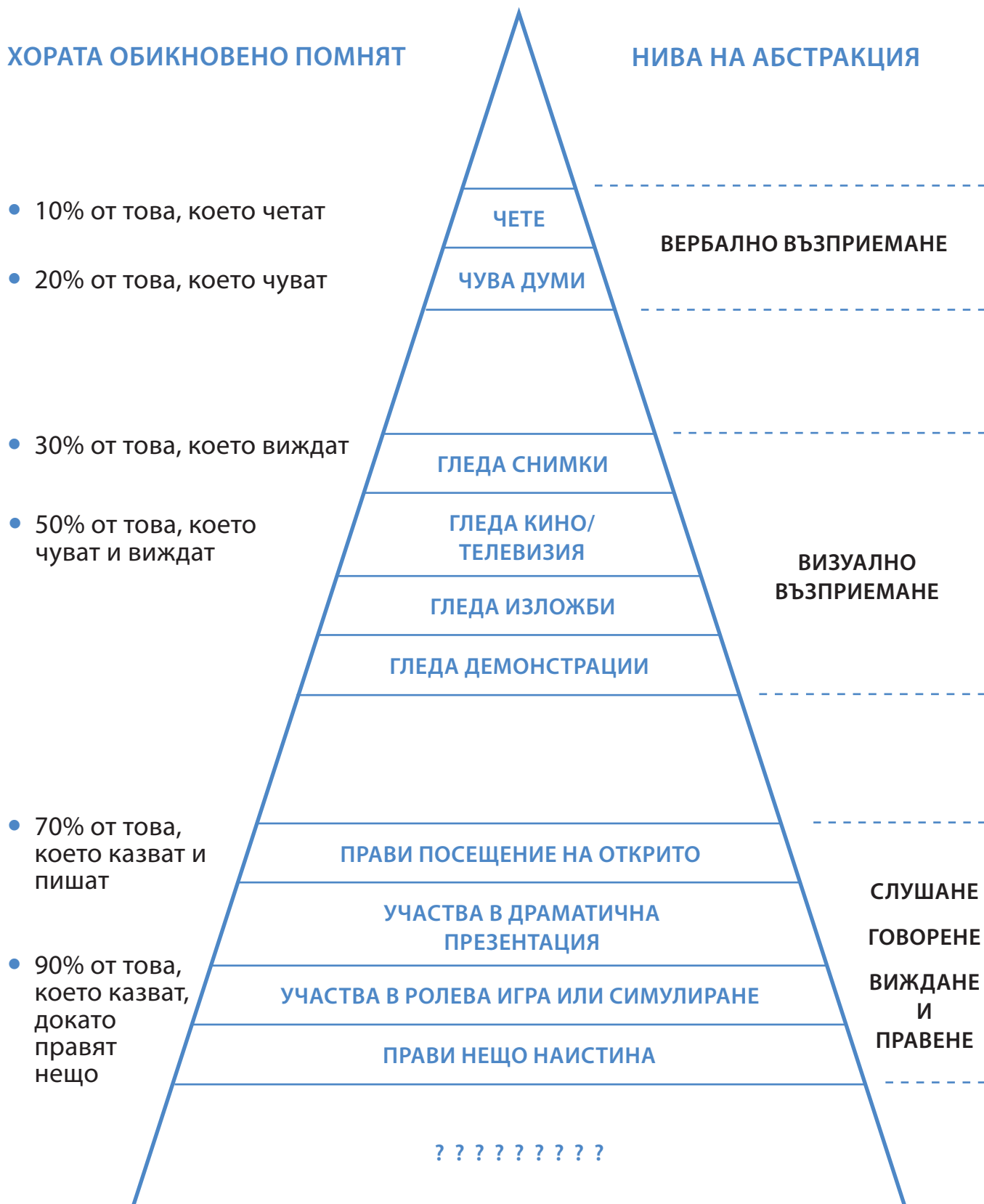
Слайд 1	Обучение на Екипите за приемна грижа и Отделите за закрила на детето Добре дошли!
Слайд 2	Графика на обучението с конкретните часове на сесиите за всеки ден
Слайд 3	Правила на групата по време на обучението Не се прекъсваме, пазим тишина, мобилните – на какъв режим Не се дава оценка на говорещите Не се злоупотребява с лично споделена информация по време на обучението Спазва се времевата рамка Други?
Слайд 4	Характеристика на екипите Споделена обща цел Ясен план как ще я постигнат Ролята на всеки за постигане на целта Общи екипни формати – срещи Информационен обмен Екипен дух. Забавляват се заедно. Видове екипи Екипи на работното място и Междуведомствени екипи Структурни и функционални екипи Отворени и затворени екипи
Слайд 5	Мултидисциплинарни екипи и междуведомствени екипи Имат обща работна задача Имат различни знания, които да допринесат за изпълнението на задачата Работят по задачата в партньорство Съдействат си на експертно ниво Уважават компетенциите на другите Могат да работят по комплексен проблем Ключов фактор за успеха – добрата комуникация
Слайд 6	Иван е на 4 години. Досега е живял в институция, която се затваря, и е определен за настаняване в приемно семейство. За да се случи настаняване на Иван в приемно семейство, какво трябва за направят екипът на ОЗД и екипът на ЕПГ.

ТЕОРИЯ ЗА УЧЕНЕТО НА ВЪЗРАСТНИТЕ ЦИКЪЛЪТ НА УЧЕНЕ НА КОЛБ

Колб, Д.А., Учене чрез опита,
Prentice Hall; Englewood Cliffs; N J; USA

ПИРАМИДА НА ОПИТА НА ДЕЙЛ

ЕКОКАРТА

	СИЛНО ВЛИЯНИЕ И ВРЪЗКА
	ВРЪЗКА БЕЗ ВЛИЯНИЕ
	ПРЕДИЗВИКАТЕЛНА ВРЪЗКА

КАК РАБОТЯТ ЕКИПИТЕ

През 1965 г. американският психолог Брус Тъкман създава свой модел, обясняващ етапите в развитието на екипите. Тъкман поддържа схващането, че тези етапи са необходимо условие за израстването на екипите, за изграждането на способността им да се справят с различни предизвикателства, да намират решения, да планират и да генерират постижения. Съгласно модела всички екипи преминават през следните четири етапа на развитие:

- Формиране (Forming)
- Щурмуване (Storming)
- Нормиране (Norming)
- Изпълнение (Performing)

В етапа на формиране слабости, грешки и чувства се прикриват и не съществува никакво споделено разбиране за екипната цел. Хората показват слаба заинтересованост за възгледите и ценностите на другите. Това е стадият, в който обикновено се въвеждат и изследват общите принципи, ценности, мисия и задачи на екипа.

Етапът на щурмуване е по-рисков, защото тогава на преден план започват да излизат междуличностни проблеми и членовете на екипа са повече насочени „навътре“, т.е. едни към други. Проявява се по-силна ангажираност с ценностите, възгледите и проблемите на другите в екипа, която може да доведе до неразбирателства и конфликти. Този етап се проявява скоро след въвеждането на съществени реорганизации на работното място (битови или структурни), към които всички членове на екипа се опитват да се адаптират по един или друг начин.

В етапа на нормиране започва да се изгражда доверие между екипните членове. Постига се общо, споделено разбиране за целите и пътищата за осъществяването им. Създават се по-структурирани, методични подходи за работа. Хората започват повече да се ценят едни други. Това е етапът, който в най-голяма степен благоприятства доброто планиране на настаняването от страна на грижещия се екип.

Етапът на изпълнението е най-висшата фаза на екипна организация и работа. Екипът функционира уверено като единно цяло, без излишни напрежения или конфликти. Когато такива все пак възникнат, те се разрешават конструктивно и в името на общите цел и задачи. Познания и умения се прилагат компетентно и автономно, без да е нужна външна супервизия. Решенията се вземат колективно, а не с активната намеса на лидера. В контекста на приемната грижа това е най-ефективната и ползотворна форма за справяне с комплексни проблеми на настаняването.

Не всички екипи достигат до етапа на изпълнението, но това не означава непременно, че не са в състояние да се справят с поставените задачи. От друга страна, дори и екипите, функциониращи на ниво „Изпълнение“, могат да се върнат към някой от по-ранните етапи. Много дългогодишни екипи могат да се движат напред-назад по етапите в резултат на променящи се обективни обстоятелства.

Например, когато се смени лидерът, групата може да се върне към етапа на щурмуване, защото включването на нов екипен член променя съществуващите норми и груповата динамика. Екипите, които преминат успешно през четирите етапа, стават много ефективни, като проявяват следните характеристики:

- Яснота на целите и договорени начини за тяхното изпълнение;
- Разпределени роли в екипа;
- Открита комуникация и добро управление на конфликтите;
- Споделен смисъл и значение на това, което се прави;
- Подкрепа и доверие;
- Сътрудничество и справяне с предизвикателствата;
- Добро вземане на решения;
- Умело, адекватно лидерство;
- Ревизиране на работните процеси;
- Здравословни междуличностни взаимоотношения;
- Възможности за индивидуално развитие.

Ролята на ОЗД, ЕПГ и други служби в управлението на случая на детето в приемна грижа

Ролята на ОЗД	Ролята на ЕПГ	Ролята на друг доставчик / специалист
Управлява случая на детето, което включва като действия:	Познават профила на децата, за които се търси настаняване	
Оценка на риска	Набират подходящи за тях приемни семейства, оценяват и обучават кандидат - приемни семейства	Специализирана оценка по дадена кандидатура на семейство за приемно
Планиране на действия за семейна подкрепа на рожденият семейство	Поддържат определен обем приемни настанявания за общината/областта	Обучават и подкрепят приемните семейства.
Планиране на извеждането на детето от семейството. Възможно е извеждането на детето от семейството му да е спешно, което изисква и спешно настаняване на друго място	Поддържат редовни срещи и разговори с приемните семейства, осведомяват се за динамиката в тях, при необходимост оказват подкрепа за разбиране на поведението на приемното дете и как да се справят с него	Услуги, които ще подкрепят детето и семейството. Образователни услуги, материална подкрепа, здравни услуги, събития... Дневна грижа за деца – детска градина, ОДЗ, дневни центрове
Набавя необходимата за детето информация, за да може да се полага качествена грижа – коя е необходимата информация става ясно през следващите дни	Наблюдават развитието на детето и го докладват на ОЗД	Специализирани оценки и работа с детето
Наблюдава общото състояние на детето в приемната грижа и прави преглед на случая. В определен момент променя мярката за закрила	Подготвят годишните прегледи на приемните семейства	Становища за развитието на децата в семейството или за самото семейство
Да осигури достъп на приемното дете до ОПЛ и форма на обучение	Да търси подходящите за детето здравни и образователни услуги, да изисква достъп до тях	
Всяко от тези действия ги облича в съответната документална форма	Всяко от тези действия ги облича в съответната документална форма	Всяко от тези действия ги облича в съответната документална форма

Модул 2

ТЕМИ	Права на децата Нагласите и ценностите в социалната работа Детско развитие и идентичност и ролите в запазване на идентичността на ОЗД, ЕПГ и приемните родители
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ, ОЗД и административните екипи към общините по проект <i>Приеми ме 2015</i>
ЦЕЛИ	Да се направи връзка между правата на децата и практиката на службите, закрилата и доставката на услуги за деца и семейства. Да се изследват собствените ценности и да се разгледа същността на предразсъдъците и дискриминацията, как последните влияят върху нашето общество и особено върху живота на приемните деца и младежи. Да се дадат знания за развитието на детето, важността на изграждането на идентичност и осъзнаване на ролята на всеки в изграждането на идентичността на приемните деца
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	1 час и 45 мин.
КОМПЕТЕНЦИИ	Знания за права на децата, развитие на детето и изграждане на идентичност Умения за работа с техники по История на живота Умения за рефлексия върху собствените ценности и предразсъдъци при вземане на решения Нагласи за екипност
СЪДЪРЖАНИЕ	Права на децата Ценности и предразсъдъци и дискриминация в социалната работа Развитие на детето и изграждане на идентичност Работа по История на живота
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Основа за презентация за мултимедия – Приложение 1. Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материалите за раздаване на участниците – 2.1., 2.2. и 2.3 Упражнения Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, маркери

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Права на децата – 10 мин.

<p>Мозъчна атака „Правата на децата“ – 5 минути</p>	<p>Информация за водещия Конвенцията за правата на децата е позната в България, но често не се разпознава като основа за организация на работата на всички сфери, работещи с деца. Концепцията за правата понякога се забравя и от социалните работници. Целта на упражнението е да напомни на участниците за правата на децата. Ако има участници, за които темата е нова, те трябва за домашно да се запознаят с текста на Конвенцията – не е даден като приложение.</p> <p>Подготовка Напишете на лист на флипчарт Права на децата</p> <p>Инструкция Задайте въпрос към участниците „Кои са правата на децата според Конвенцията на ООН за правата на децата“. Докато те ги казват, един човек да ги записва на флипчарта.</p>
<p>Презентация „Правата на децата“ – 5 минути</p>	<p>Раздайте на участниците <i>2.1. Материал за раздаване</i>. Заедно преминават през правата на децата, като проследяват дали съответното право е изписано и на флипчарта и добавят пропуснатите</p>

Ценности и нагласи в социалната работа – 20 мин

<p>Презентация „Ценностите в социалната работа“ – 10 мин.</p>	<p>Целта на презентацията е участниците</p> <ul style="list-style-type: none"> • да свържат правата на децата от предходната тема с отговорностите на социалните работници и приемните семейства в защита на правата на децата, • да разберат основни дефиниции в социалната работа, които опират до собствените ни нагласи, когато третираме определена група хора или индивиди. <p>Провеждане <i>Слайд 1</i> Дълг и отговорност на социалните работници и приемните родители е да се отнасят с уважение към различията и да защитават правата на децата и младите хора. По принцип децата и младежите, получаващи социални услуги, са в неравностойно обществено положение. Често пъти това неравностойно положение се засилва от други фактори (напр., раса, етническа принадлежност, увреждане, предишни злоупотреби и др.). Нека участниците дадат пример от практиката си, когато едно дете/младеж е с нарушени права по силата на няколко действащи фактора.</p> <p><i>Слайд 2</i> Преминете през дефиниции, свързани със социалната работа, които стоят в основата на подхода, основан на правата на децата и младите хора.</p>
--	--

	<ul style="list-style-type: none"> • Различие – фактът или качеството на това да си друг, да се отличава от останалите по видими или невидими начини. Например: пол, възраст, произход, раса, физическо или психично увреждане, религия, сексуална ориентация или семейно положение. • Ценности – вярвания на човек или социална група, които са емоционално заредени („за“ или „против“ нещо). <p>С какви ценности всеки от нас пристъпва към работа по случая на детето е от решаващо значение как ще защитим неговите права.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Предразсъдък – негативна оценка или мнение, което не е формирано на базата на знание или анализ на обективните факти. <p>Напр. как ни влияе предразсъдък за способностите на децата с увреждания – ако работим с дете със синдром на Даун, изследваме ли неговите способности, или приемаме, че те са ограничени?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дискриминация – несправедливо отношение към даден индивид или група на базата на предразсъдъци. <p>Децата от ромската махала имат ли същите права като другите деца? Осъзнаваме ли собствените си предразсъдъци, когато работим с ромче?</p>
<p>Упражнение „Изберете кое дете ще настани- те“ – 10 мин.</p>	<p>Информация за водещия За хората личните ценности, предразсъдъците и дискриминацията могат да бъдат деликатна и трудна тема за разискване и изследване. Това може да се дължи на техните лични преживявания и/или на собствените им ценности и вярвания. Важно е обаче социалните работници да осъзнават, че това влияе на ежедневните решения, които те вземат в работата си с децата и семействата.</p> <p>Затова като следваща стъпка се прави упражнение, което показва влиянието на нагласите ни в работата, особено при ограничени ресурси.</p> <p>Инструкция Показвате и прочитате Слайд 3 и приканвате участниците към дискусия, като всеки изрази мнението си. Водещият следи да се чува всяко мнение и аргументите за избора на детето, което да бъде настанено в семейството.</p> <p>Обобщаване Накрая обобщете упражнението – няма значение кое дете сте избрали да бъде в семейството, важно е да разбирате как влияят собствените ви нагласи при вземане на подобно решение.</p> <p>Направете препратка към Етичния кодекс за работещите с деца. Можете да го намерите на сайта на ДАЗД. Ако някой от участниците не го познава, поставете му задача да се запознае с текста.</p> <p>Обучението преминава към следващата тема – развитието на детето и изграждането на неговата идентичност като самостоятелен млад човек.</p>

Развитие на детето и идентичност – 40 мин.

Презентация „Развитие на детето“ – 15 минути

Предварителна подготовка на водещия

Добро познаване на теорията на Ериксън. Неговата теория е една от основополагащите в принципите на социалната работа за деца и семейства.

Цел

Запознаване с общите постановки в развитийните теории и в тази на Ериксън, която е в основата на разбирането за идентичността

Провеждане

Презентацията е по 2.2. *Материал за раздаване*. Запознайте се с него и го раздайте на участниците в края на презентацията.

Слайд 4

Основните принципи на развитието, които ни се представят от различните теории за развитието на човека. Формирането на детето като човешка личност е сложен и продължителен процес, който започва с неговото раждане и продължава до пълната му зрялост.

- Развитие е постоянен процес;
- има насока;
- преминава през стадии;
- е кумулативно;
- се определя от наследствеността и условията;
- развитието в една област повлиява всички останали.

Развитието – пътят на физическо, психологическо и социално съзряване

Изучаването на развитието се опира на качествени и количествени данни, които еволюират с времето. Количествените трансформации са по-лесни за отчитане (напр. обогатяването на речниковия фонд). По-сложно е изучаването на качествените аспекти. В различните теории развитието се представя като един „накъсан“ процес. Ритъмът не е задължително еднакъв и непрекъснат: бързият прогрес е последван от периоди на застой, а регресът понякога предхожда внезапна и цялостна личностова промяна.

Развитието се разделя на повече стадии, за да може да обхване всички или почти всички идентични промени и модификации на човешките същества, които водят до психологична зрялост, и в контекста на въздействията на средата.

Всяко разделяне на развитието на стадии /етапи, периоди/ е относително, защото няма чисто преминаване от един стадий в друг. Характеристиките на един период не изчезват с преминаването в следващия, но може да останат на заден план поради други аспекти, които се формират.

	<p>Стадии и неравномерност на развитието</p> <p>Става въпрос за доминиращите характеристики на различните периоди на развитието: например когато говорим за фазата на противопоставянето, това не значи, че детето упорства и се инати само във възрастта 2.5-3 г., а че в този период неотстъпчивостта е основна нагласа.</p> <p>Развитието показва как годините на детството детерминират типа възрастен, който ще бъде детето в бъдеще.</p> <p>Деца не са абстракция, която прохода, проговаря и т.н. в този или онзи период. Деца, както и възрастните, представляват безкрайно разнообразие. Те растат в различна среда, която въздейства върху тяхното развитие.</p> <p>Развитието на всяко дете се повлиява от социо-икономическия статут на родителите, от етническата и културната принадлежност на неговата семейна и обществена среда.</p> <p>Слайд 5</p> <p>Представете основните принципи и етапите на развитие през теорията на Ерик Ериксън. Наблегнете на дуализма в развитието – развитие на доверие и недоверие; развитие на автономност срещу вина и т.н.</p> <p>От начина как във взаимоотношенията с майката се изграждат първите ни вътрешни психични категории /доверие, автономност, инициативност, самостоятелност/ зависи каква идентичност ще изградим – чувството за себе си. Начинът на отглеждане и грижа за децата е решаващ за личностите, които растат, и това важи с много голяма сила за приемната грижа.</p> <p>Раздайте <i>Материал 2.2</i> на участниците и им поставете за домашно да се запознаят с него детайлно. На следващата сутрин теорията на Ериксън ще бъде разглеждана паралелно с други теории и подходи в социалната работа и в приемната грижа.</p>
<p>Упражнение „Моето име“ – 25 мин.</p>	<p>Информация за водещия</p> <p>Историята на имената на хората е най-различна, но всяка е част от нашата идентичност. Има много писани и неписани правила как да се кръщават децата. Независимо как се е случило, името е носител на основна част от нашата идентичност.</p> <p>Инструкция за упражнението</p> <p>Всеки участник да представи какъв е произходът на неговото име – как родителите му са го избрали. Водещият започва първи, напр.: „Казвам се Мария и съм кръстена на баба си по бащина линия. Била съм първо дете на родителите си и те много са искали да ме кръстят на дядо, който е бил много уважаван от всички. Той обаче казал „Аз на момиче името си не давам!“. После кръстиха брат ми на него. Аз много обичам баба си и съм научила много неща от нея.“</p> <p>Обобщаване</p> <p>Името е нещо, което използваме ежедневно и понякога не осъзнаваме колко много информация се съдържа в него. То е важна част от нашата идентичност. При работа с децата често го забравяме. Назоваването на децата с имената им помага да запазваме и развиваме идентичността им.</p>

Идентичност и История на живота – 35 мин.

<p>Упражнение „Пътят на живота“ – 10 мин.</p>	<p>Информация за водещия Историята на живота на всеки от нас е разказът как се е формирала неговата идентичност сред хората, с които е живял. За децата с история в закрилата често историята се губи. От терапията на пораснали в системата на грижа хора се знае, че липсата на базисна важна информация за човек може да доведе до тежки житейски проблеми, вкл. невъзможност или провал при създаване на връзки и семейство, провал на работното място и т.н.</p> <p>Инструкция Помолете участниците да нарисуват на 1 лист своя Път на живота и да отбележат важните моменти в него. Какво се е случило тогава, с кого са били, как се е променил животът им след този момент. Упражнението няма да се споделя, то е лично и може да е свързано с неприятни моменти от живота на участниците в обучението. Ако някой не желае да го изпълнява, водещият да уважи това негово решение.</p> <p>Обобщение Виждале как информацията от нашето минало, нашата История на живота формира нашето чувство Кой сме ние, Какъв път извървяваме, Кой са важните за нас хора и т.н.</p>
<p>Презентация и дискусия „Работа по История на живота“ – 25 мин.</p>	<p>Цел Разбиране необходимостта от съхранение и работа по Историята на живота на децата под мярка за закрила</p> <p>Провеждане За разлика от нас, децата, които живеят в приемна грижа, не винаги имат съхранена информацията за живота им – това нарушава изграждането на тяхната идентичност.</p> <p>Раздайте 2.3. Материал за раздаване и направете представяне по него.</p> <p>Проведете дискусия – „Каква е ролята на приемното семейство, на доставчика на приемна грижа /ЕПГ/ и на ОЗД при съхранение и възстановяване на информацията за детето. Отговорите може да намерите в 2.3. Материал за раздаване – последната част, и да наблегнете, ако нещо се пропуска от участниците.</p> <p>Обобщаване Работата по Историята на живота е основен метод за запазване на идентичността на децата в системата за закрила и приемна грижа. Участниците трябва съзнателно да развиват знанията и уменията си в тази насока, както и тези на приемните семейства и на осиновителите. Насочете участниците, че повече материали за работа по Историята на живота могат се намерят на сайтовете на организациите автори на настоящата програма, както и на Националната асоциация по приемна грижа и Българската асоциация на осиновените и осиновителите.</p> <p><i>Друг ресурс е Life Story Work, Practical guide to helping children understand their past, Tony Ryan and Rodger Walker, BAAF</i></p>

Приложение 1. Основа за презентация за мултимедия

Слайд 1	<ul style="list-style-type: none"> • Дълг и отговорност на социалните работници и приемните родители е да се отнасят с уважение към различията и да защитават правата на децата и младите хора • Децата и младежите, получаващи социални услуги, са в неравностойно обществено положение. • Често пъти това неравностойно положение се засилва от други фактори (напр. раса, етническа принадлежност, увреждане, предишни злоупотреби и др.)
Слайд 2	<p>Дефиниции, свързани със социалната работа</p> <ul style="list-style-type: none"> • Различие – фактът или качеството на това да си друг, да се отличава от останалите по видими или невидими начини. Например: пол, възраст, произход, раса, физическо или психично увреждане, религия, сексуална ориентация или семейно положение. • Ценности – вярвания на човек или социална група, които са емоционално заредени („за“ или „против“ нещо). • Предразсъдък – негативна оценка или мнение, което не е формирано на базата на знание или анализ на обективните факти. • Дискриминация – несправедливо отношение към даден индивид или група на базата на предразсъдъци.
Слайд 3	<p>Имате едно свободно място за настаняване в опитно приемно семейство без ограничения в профила на детето, което може да приеме семейството, и без други деца в семейството. В същото време има 6 деца, които се нуждаят от настаняване в семейство. Вие трябва да вземете решение и да изберете кое от децата ще настаните в семейството /то може да се грижи за всяко от тях/:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 8-годишно момче, живеещо в ДМСГД със синдром на Даун • 3-годишно момиче, изведено от семейството му след смъртта на братчето му • 10-годишно момиче от ромски произход, обхванато при обход в група на просещи и проституиращи младежи • 14-годишно момиче с майка, болна от шизофрения, която постъпва в болница за лечение • Новородено бебе от ромски произход, изоставено при раждането, което от 1 месец се отглежда в неонатологично отделение • 7-годишно момиче с тежко ДЦП, което се отглежда от семейството си, но майката има нужда да си почине от грижата за няколко месеца
Слайд 4	<p>Принципи на развитие на детската личност</p> <ul style="list-style-type: none"> • Постоянен процес • Има насока • Премахва през стадии • Е кумулативно • Определя от наследствеността и условията • Развитието в една област повлиява всички останали <p>Развитието – пътят на физическо, психологическо и социално съзряване</p> <p>Стадии и неравномерност на развитието</p>

Слайд 5

Поради това Ериксън представя своите развитийни етапи като позитивен срещу възможен негативен резултат. Етапите са следните:

- 1. Развиване на базисно доверие срещу недоверие** – 0 - 1 години;
- 2. Развиване на автономност срещу срам и съмнение** – 1 - 3 години;
- 3. Развиване на инициативност срещу чувство за вина** – 3 - 6 години;
- 4. Развиване на съзидателност срещу чувство за малоценност** – 6 - 11 години;
- 5. Развиване на идентичност срещу обърканост на ролята** – 12 - 18 години;
- 6. Развиване на интимност срещу чувство на изолация** – 18 - 35 години;
- 7. Развиване на генеративност срещу чувство за стагнация** – 35 - 65 години;
- 8. Развиване на интегритет на Аза срещу чувство за отчаяние** – над 65 години.

Тъй като фокусът на настоящото обучение е върху детското развитие, по-нататък ще бъдат разгледани подробно само първите пет етапа. Интересуващите се от развитийните етапи на зрялата възраст (от 18 години нататък) могат да прочетат за тях в приложения откъс за Ерик Ериксън от книгата на Н. Атанасов „Теории за психичното развитие в психоанализата“.

КОНВЕНЦИЯ НА ООН ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

ПРЕАМБЮЛ

Държавите страни по тази Конвенция,

Считайки, че в съответствие с принципите, провъзгласени в Устава на Организацията на обединените нации, признаването на присъщото на всички членове на човешкото семейство достойнство и техните равни и неотменни права е в основата на свободата, справедливостта и мира в света,

Имайки предвид, че народите на Организацията на обединените нации отново са потвърдили в нейния Устав своята вяра в основните права на човека и в достойнството и ценността на човешката личност и са решени да подпомагат социалния напредък и постигането на по-висок жизнен стандарт в условията на по-голяма свобода,

Признавайки, че във Всеобщата декларация за правата на човека Международните пактове за правата на човека Организацията на обединените нации е провъзгласила и договорила, че всеки има право на всички права и свободи, изложени в тях, без каквито и да било различия, като раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други възгледи, национален или социален произход, имуществено състояние, рождение или друг статут,

Напомняйки, че във Всеобщата декларация за правата на човека Организацията на обединените нации е провъзгласила, че децата имат право на специални грижи и помощ,

Убедени, че на семейството като основна клетка на обществото и естествена среда за израстването и благосъстоянието на всичките му членове и особено на децата трябва да бъде оказана необходимата защита и съдействие, така че то да може пълноценно да поеме своята отговорност в обществото,

Признавайки, че за пълното и хармонично развитие на личността на детето то трябва да расте в семейна среда, в атмосфера на щастие, любов и разбирателство,

Считайки, че детето трябва да бъде напълно подготвено за самостоятелен живот в обществото и да бъде възпитано в духа на идеалите, провъзгласени в Устава на Организацията на обединените нации, и по-конкретно в дух на мир, достойнство, толерантност, свобода, равенство и солидарност,

Имайки предвид, че необходимостта от оказване на особени грижи за детето е заявена в Женевската декларация за правата на детето от 1924 г. и в Декларацията за правата на детето, приета от Общото събрание през 1959 г., и призната във Всеобщата декларация за правата на човека, в Международния пакт за граждански и политически права, (по-специално в член 23 и 24), в Международния пакт за икономически, социални и културни права, (по-специално в член 10) и в уставите и съответните документи на специализираните международни организации, занимаващи се с благоденствието на децата,

Имайки предвид, че както е посочено в Декларацията за правата на детето, "детето поради физическата и умствената си незрялост се нуждае от специални гаранции и грижи, включително подходяща правна защита, преди, както и след раждането си",

Припомняйки разпоредбите на Декларацията за социалните и правните принципи, отнасящи се до закрилата и благоденствието на децата и по-специално до подпомагането, настаняването и осиновяването в национален и международен мащаб; на Минималните стандарти на Организацията на обединените нации за осъществяване на правосъдието по отношение на непълнолетните ("Пекински правила") и на Декларацията за защита на жените и децата при бедствия и въоръжени конфликти,

Признавайки, че във всички страни в света има деца, които живеят при изключително трудни условия, и че тези деца се нуждаят от специално внимание,

Вземайки предвид съответно важността на традициите и културните ценности на всеки народ за закрилата и хармоничното развитие на детето,

Признавайки значението на международното сътрудничество за подобряване условията за живот на децата във всяка страна и по-специално в развиващите се страни,

Се споразумяха за следното:

ЧАСТ I

Член 1

За целите на тази Конвенция „дете“ означава всяко човешко същество на възраст под 18 години, освен ако съгласно закона, приложим за детето, пълнолетието настъпва по-рано.

Член 2

1. Държавите – страни по Конвенцията, зачитат и осигуряват правата, предвидени в тази Конвенция, на всяко дете в пределите на своята юрисдикция без каквато и да е дискриминация, независимо от расата, цвета на кожата, пола, езика, религията, политическите или други възгледи, националния, етническият или социалният произход, имущественото състояние, инвалидност, рождение или друг статут на детето или на неговите родители или законни настойници.

2. Държавите – страни по Конвенцията, вземат всички подходящи мерки за осигуряване закрилата на детето против всички форми на дискриминация или наказание на основание на статута, действията, изразените мнения или убеждения на неговите родители, законни настойници или членовете на неговото семейство.

Член 3

1. Висшите интереси на детето са първостепенно съображение във всички действия, отнасящи се до децата, независимо дали са предприети от обществени или частни институции за социално подпомагане, от съдилищата, административните или законодателните органи.

2. Държавите – страни по Конвенцията, се задължават да осигурят на детето такава закрила и грижи, каквито са необходими за неговото благосъстояние, като се вземат предвид правата и задълженията на неговите родители, законни настойници или на дру-

гите лица, отговорни по закон за него, и за тази цел те предприемат всички необходими законодателни и административни мерки.

3. Държавите – страни по Конвенцията, осигуряват институциите, службите и услугите, отнасящи се до закрилата или грижите за децата, да отговарят на стандартите, установени от компетентните власти, особено в областта на безопасността и здравеопазването и по отношение на числеността и пригодността на техния персонал и компетентния надзор над него.

Член 4

Държавите – страни по Конвенцията, са длъжни да предприемат всички необходими законодателни, административни и други мерки за осъществяване правата, признати в тази Конвенция. По отношение на икономическите, социалните и културните права държавите – страни по Конвенцията, предприемат такива мерки в максималната степен, възможно с оглед на техните ресурси, и когато е необходимо, в рамките на международното сътрудничество.

Член 5

Държавите – страни по Конвенцията, зачитат отговорностите, правата и задълженията на родителите или в зависимост от случая на членовете на по-голямото семейство или общност, както предвиждат местните обичаи, на законните настойници или на другите лица, отговорни по закон за детето, да осигуряват по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето, подходящи насоки и ръководство в упражняването от него на правата, признати в тази Конвенция.

Член 6

1. Държавите – страни по Конвенцията, признават, че всяко дете има присъщо право на живот.

2. Държавите – страни по Конвенцията, осигуряват в максимално възможна степен оцеляването и развитието на всяко дете.

Член 7

1. Детето следва да бъде регистрирано незабавно след раждането му и от рождение има право на име, правото да придобие гражданство и доколкото е възможно, правото да познава и да бъде отглеждано от своите родители.

2. Държавите – страни по Конвенцията, осигуряват осъществяването на тези права в съответствие с националното си законодателство и със задълженията си, поети по съответните международни документи в тази област, особено когато в противен случай детето би останало без гражданство.

Член 8

1. Държавите – страни по Конвенцията, се задължават да зачитат правото на детето да запази без незаконна намеса своята самоличност, включително своето гражданство, име и семейни връзки, както са признати от закона.

2. Когато едно дете е незаконно лишено от някои или от всички елементи на неговата самоличност, държавите – страни по Конвенцията, предоставят подходяща помощ и закрила с оглед възстановяване на неговата самоличност във възможно най-кратък срок.

Член 9

1. Държавите – страни по Конвенцията, осигуряват детето да не бъде разделяно от родителите си против тяхната воля, освен когато компетентните власти решат в съответствие с приложимите закони и процедури и при възможност за съдебен преглед, че такова разделяне е необходимо за висшите интереси на детето. Такова решение може да бъде необходимо в някои особени случаи, като например малтретиране или изоставяне на детето от родителите, или когато родителите живеят разделени и трябва да се вземе решение относно местоживеенето на детето.

2. При всяка процедура съгласно точка 1 на всички заинтересовани страни се дава възможност да участват в нея и да изложат своите становища.

3. Държавите – страни по Конвенцията, зачитат правото на детето, което е отделено от единия или от двамата си родители, да поддържа лични отношения и пряк контакт с двамата си родители редовно, освен ако това противоречи на висшите интереси на детето.

4. Когато такова разделяне е в резултат на някакво действие, предприето от държава – страна по Конвенцията, като задържане, затвор, изселване, депортиране или смърт (включително смърт, произтичаща от каквато и да е причина, докато лицето е задържано от държавата) на единия или двамата родители или на детето, тази държава при поискване предоставя на родителите, детето, или ако е уместно, на друг член на семейството необходимата информация относно местопребиваването на липсващия член (членове) на семейството, освен ако предоставянето на информация би навредило на благосъстоянието на детето. Освен това държавите – страни по Конвенцията осигуряват предоставянето на такова искане само по себе си да не води до неблагоприятни последици за съответното лице (лица).

Член 10

1. В съответствие със задължението на държавите – страни по Конвенцията, съгласно член 9, точка 1 всяка молба от дете или от неговите родители да влязат или да напуснат една държава – страна по Конвенцията, с цел събиране на семейство се разглежда по положителен, хуманен и експедитивен начин. Държавите – страни по Конвенцията, освен това осигуряват представянето на такава молба да не води до неблагоприятни последици за нейните автори и за членовете на техните семейства.

2. Детето, чиито родители живеят в различни държави, има право да поддържа лични отношения и преки контакти с двамата си родители редовно, освен при изключителни обстоятелства. За тази цел и в съответствие със задължението си съгласно член 9, точка 1 държавите – страни по Конвенцията, зачитат правото на детето или на неговите родители да напускат която и да е страна, включително собствената си, и да влизат в своята собствена страна. Правото да напускат която и да е страна подлежи само на тези ограничения, които са предписани от закона и които са необходими за защита на националната сигурност, обществения ред, общественото здраве или морал или правата и свободите на други лица, и които са съвместими с другите права, признати в тази Конвенция.

Член 11

1. Държавите – страни по Конвенцията, предприемат мерки за борба с незаконното прехвърляне и невръщане на деца от чужбина.

2. За тази цел държавите – страни по Конвенцията, насърчават сключването на двустранни или многостранни споразумения или присъединяването към съществуващи споразумения.

Член 12

1. Държавите – страни по Конвенцията, осигуряват на детето, което може да формира свои собствени възгледи, правото да изразява тези възгледи свободно по всички въпроси, отнасящи се до него, като на тях следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето.

2. За тази цел на детето е предоставена по-специално възможност да бъде изслушвано при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се до него, или пряко, или чрез представител или съответен орган по начин, съответстващ на процедурните правила на националното законодателство.

Член 13

1. Детето има право на свобода на изразяване на мнение. Това право включва свободата да търси, получава и предава информация и идеи от всякакъв вид независимо от границите в устна, писмена, печатна форма или под формата на изкуство, или чрез каквито и да са други информационни средства по избор на детето.

2. Упражняването на това право може да подлежи на известни ограничения, но те трябва да бъдат само такива, които са предписани от закона и са необходими:

- а) за зачитане правата или репутацията на другите, или
- б) за защита на националната сигурност или обществения ред, или на общественото здраве и морал.

Член 14

1. Държавите – страни по Конвенцията, зачитат правото на детето на свобода на мисълта, съвестта и религията.

2. Държавите – страни по Конвенцията, зачитат правата и задълженията на родителите или в зависимост от случая на законните настойници да осигурят ръководството на детето при упражняването на това негово право по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето.

3. Свободата на изразяване на собствената религия или вярвания може да подлежи само на такива ограничения, които са предвидени в закона и са необходими за защита на обществената сигурност, ред, здраве или морал или на основните права и свободи на другите.

Член 15

1. Държавите – страни по Конвенцията, признават правото на детето на свобода на сдружаване и на мирни събрания.

2. Не може да се налагат никакви ограничения върху упражняването на тези права освен наложените в съответствие със закона и които са необходими в едно демократично общество в интерес на националната сигурност или обществената безопасност, обществения ред, защитата на общественото здраве или морал, или защитата на правата и свободите на другите.

Член 16

1. Никое дете не трябва да бъде подлагано на произволна или незаконна намеса в неговия личен живот, семейство, дом или кореспонденция, нито на незаконно посегателство срещу неговата чест и репутация.

2. Детето има право на закрила от закона против такава намеса или посегателство.

Член 17

Държавите – страни по Конвенцията, признават важната функция, изпълнявана от средствата за масова информация, и осигуряват на всяко дете достъп до информация и материали от различни национални и международни източници, особено тези, насочени към подобряване на неговото социално, духовно и морално благосъстояние и физическо и умствено здраве. За тази цел, държавите – страни по Конвенцията:

а) насърчават средствата за масова информация да разпространяват информация и материали от социална и културна полза за детето и в съответствие с духа на чл. 29;

б) насърчават международното сътрудничество в производството, обмена и разпространението на такава информация и материали от различни културни, национални и международни източници;

в) насърчават производството и разпространението на детски книги; г) насърчават средствата за масова информация особено да зачитат езиковите нужди на детето, принадлежащо към малцинствена група или към коренното население; д) насърчават разработката на подходящи насоки за защита на детето от информация и материали, вредни за неговото благосъстояние, като се имат предвид разпоредбите на чл. 13 и 18.

Член 18

1. Държавите – страни по Конвенцията, полагат всички усилия за осигуряване признаването на принципа, съгласно който двамата родители носят обща отговорност за отглеждането и развитието на детето. Родителите или според случая законните настойници носят първостепенна отговорност за отглеждането и развитието на детето. Висшите интереси на детето са тяхна основна грижа.

2. С цел гарантиране и закрила на правата, изложени в тази Конвенция, държавите-страни по нея оказват подходяща помощ на родителите и законните настойници при осъществяване на тяхната отговорност по отглеждане на децата и осигуряват създаването на институции, служби и услуги в областта на грижите за децата.

3. Държавите – страни по Конвенцията, предприемат всички подходящи мерки, за да осигурят на децата на работещите родители правото да се възползват от услугите за деца и детските заведения, които се полагат за тяхното отглеждане.

Член 19

1. Държавите – страни по Конвенцията, предприемат всички необходими законодателни, административни, социални и образователни мерки за закрила на детето от всички форми на физическо или умствено насилие, посегателство или злоупотреба, липса на грижи или небрежно отношение, малтретиране или експлоатация, включително сексуални престъпления, докато то е под грижите на родителите си или на единия от тях, на законния си настойник или на всяко друго лице, на което то е поверено.

2. Такива защитни мерки включват според случая ефективни процедури за създаване на социални програми за осигуряване необходимата подкрепа на детето и на лицата, които се грижат за него, както и на всички други форми за предотвратяване и разкриване, докладване, отнасяне за разглеждане, разследване, разглеждане и проследяване на случаите на малтретиране на деца, описани по-горе, и според случая за намеса на съдебните органи.

Член 20

1. Дете, което е лишено временно или постоянно от неговата семейна среда или на което с оглед на неговите висши интереси не може да бъде разрешено да остане в тази среда, има право на специална закрила и помощ, оказвана от държавата.

2. Държавите – страни по Конвенцията, в съответствие със своето национално законодателство осигуряват алтернативни грижи за това дете.

3. Тези грижи могат да включват наред с другото даване за отглеждане, Кафала по ислямското право, осиновяване или ако е необходимо, настаняване в подходящо детско заведение. Когато се разглеждат възможните решения на тези проблеми, съответно внимание трябва да бъде обърнато на осигуряване на приемственост при отглеждане на детето, както и на етническите, религиозните, културните и езиковите особености на средата, от която то произхожда.

Член 21

За държавите – страни по Конвенцията, които признават и/или допускат системата на осиновяване, висшите интереси на детето трябва да бъдат първостепенно съображение, като за целта те:

а) осигуряват осиновяването на дете да бъде разрешавано само от компетентните власти, които определят в съответствие с приложимите закони и процедури и на основата на всички достоверни, отнасящи се към случая данни, че осиновяването е възможно, като се отчита отношението на детето с неговите родители, роднини и законни настойници, и че ако е необходимо, тези лица, след като са били съответно информирани, са дали своето съгласие за осиновяването, като им е предоставена нужната консултация;

б) признават, че осиновяването в чужбина може да се счита за алтернативно средство за грижа за детето, ако детето не може да бъде дадено в семейство за отглеждане или осиновяване, или не може по никакъв подходящ начин да се полагат грижи за него в страната, от която то произхожда;

в) осигуряват детето, което се дава за осиновяване в чужбина, да се ползува от гаранции и стандарти, еквивалентни на съществуващите при осиновяване в страната, от която то произхожда;

г) предприемат всички подходящи мерки при осиновяване в чужбина това да не води до незаконно финансово обогатяване за лицата, участващи в него;

д) подпомагат, когато е необходимо, постигането на целите на този член чрез сключване на двустранни или многостранни спогодби или споразумения и се стремят в тези рамки да осигурят настаняването на детето в чужбина да се извършва чрез компетентните власти или органи.

Член 22

1. Държавите – страни по Конвенцията, вземат необходимите мерки да осигурят дете, което иска да получи статут на бежанец или което се счита за бежанец в съответствие с приложимото международно или вътрешно право и процедури, независимо дали е придружено или не е придружено от неговите родители или от което и да е друго лице, да получи подходяща защита и хуманитарна помощ в ползването на съответните права, изложени в тази Конвенция и в другите международни документи за правата на човека или по хуманитарни въпроси, по които посочените държави са страни.

2. За тази цел държавите – страни по Конвенцията, подкрепят, когато смятат за необходимо, усилията на Организацията на обединените нации и на други компетентни междуправителствени организации или неправителствени организации, сътрудничащи с Организацията на обединените нации, да защитават и подпомагат това дете и да издирят родителите или други членове на семейството на всяко дете бежанец с цел да получат информация, необходима за събирането му с членовете на неговото семейство. В случаи, когато не могат да бъдат намерени родителите или други членове на семейството, на детето се осигурява същата закрила, както на всяко друго дете, постоянно или временно лишено от неговата семейна среда по каквато и да било причина, както е определено в тази Конвенция.

Член 23

1. Държавите – страни по Конвенцията, признават, че дете с умствени или физически недостатъци трябва да води пълноценен и достоен живот в условия, които осигуряват достойнството му, поощряват самостоятелността и улесняват активното му участие в обществото.

2. Държавите – страни по Конвенцията, признават правото на детето с умствени или физически недостатъци на специални грижи и насърчават и осигуряват според наличните ресурси оказването на такова дете и на поелите грижата за него на помощ, за която са направени постъпки и която отговаря на състоянието на детето и на положението на родителите или другите лица, грижещи се за детето.

3. Признавайки специалните нужди на детето с умствени или физически недостатъци, помощта, оказвана в съответствие с точка 2 на този член, се предоставя безплатно, когато това е възможно, като се вземат предвид финансовите възможности на родителите на детето или другите лица, грижещи се за него, и е насочена към осигуряване на ефективен достъп и получаване на образование, обучение, здравни грижи, рехабилитация, подготовка за трудова дейност и възможности за отдых по начин, позволяващ на детето най-пълната възможна социална интеграция и индивидуално развитие, включително неговото културно и духовно развитие.

4. Държавите – страни по Конвенцията, подпомагат в духа на международното сътрудничество размяната на подходяща информация в областта на здравната профилактика, на медицинското, психологическото и функционалното лечение на децата с умствени или физически недостатъци, включително разпространение и достъп до информация относно методи на рехабилитация, образование и професионална подготовка, с цел да се даде възможност на държавите – страни по Конвенцията, да подобрят своите възможности и умения и разширят опита си в тези области. В това отношение особено трябва да се имат предвид нуждите на развиващите се страни.

Член 24

1. Държавите – страни по Конвенцията, признават правото на детето да се ползва от най-високия достижим стандарт на здравословно състояние и от здравните услуги за лечение на заболяванията и за възстановяване на неговото здраве. Държавите – страни по Конвенцията, се стремят да осигурят никое дете да не бъде лишено от правото си на достъп до такива здравни услуги.

2. Държавите – страни по Конвенцията, полагат усилия за осигуряване на пълното прилагане на това право и по-специално предприемат подходящи мерки с цел:

а) да намалят смъртността при кърмачетата и децата;

б) да осигурят на всички деца необходимата медицинска помощ и здравни грижи, като основно внимание се отделя на развитието на основните здравни грижи;

в) да се борят срещу болестите и недोхранването, включително в рамките на основните здравни грижи, като наред с другото използват лесно достъпни технологии и доставят хранителни продукти и питейна вода, вземайки под внимание опасностите и рисковете от замърсяване на околната среда;

г) да осигурят на майките подходящи грижи преди и след раждане;

д) да осигурят на всички групи в обществото, и по-специално на родителите и децата, информация относно здравето и изхранването на детето, предимствата на кърменето, хигиената и здравословността на околната среда и предотвратяването на нещастните случаи, както и обучение и съдействие за използването на тази информация;

е) да развиват здравната профилактика, консултациите за родителите и просветната дейност и услугите в областта на семейното планиране.

3. Държавите – страни по Конвенцията, вземат всички подходящи и ефикасни мерки за премахване на традиционните практики, които нанасят вреда на здравето на децата.

4. Държавите – страни по Конвенцията, се задължават да развиват и насърчават международното сътрудничество с оглед постепенно постигане на пълна реализация на правото, признато в този член. В това отношение особено трябва да се вземат предвид нуждите на развиващите се страни.

Член 25

Държавите – страни по Конвенцията, признават правото на дете, което е било настанено в специално заведение от компетентните власти с цел грижи, защита или лечение на неговото физическо или умствено здраве, на периодичен контрол върху провежданото лечение, както и върху всички други обстоятелства относно неговото настаняване.

Член 26

1. Държавите – страни по Конвенцията, признават правото на всяко дете да се ползва от обществени осигуровки, включително и обществени застраховки, и предприемат необходимите мерки за постигане на пълна реализация на това право в съответствие с тяхното национално законодателство.

2. Тези осигуровки трябва да бъдат отпускани съобразно разходите и положението на детето и на лицата, които носят отговорност за издържането на детето, както и като се вземе предвид и всяко друго съображение, отнасящо се до искането за отпускане на

такива осигуровки, отправено от дете или от негово име.

Член 27

1. Държавите – страни по Конвенцията, признават правото на всяко дете на жизнен стандарт, съответстващ на нуждите на неговото физическо, умствено, духовно, морално и социално развитие.

2. Родителят/родителите или другите лица, отговорни за детето, имат първостепенна отговорност да осигурят в рамките на своите способности и финансови възможности условията за живот, необходими за развитието на детето.

3. Държавите – страни по Конвенцията, в съответствие с националните условия и в рамките на своите възможности, предприемат необходимите мерки с цел да подпомагат родителите и другите лица, отговорни за детето, да осъществяват това право и в случай на нужда предоставят материална помощ и програми за подпомагане, особено по отношение на изхранването, облеклото и жилището.

4. Държавите – страни по Конвенцията, предприемат всички необходими мерки за получаване от страна на детето на издръжката от родителите или от другите лица, които носят финансова отговорност за него както на тяхна територия, така и от чужбина. Особено когато лицето, носещо финансова отговорност за детето, живее в държава, различна от тази на детето, държавите – страни по Конвенцията подпомагат присъединяването към международни спогодби или сключването на такива спогодби, както и приемането на други подходящи договорености.

Член 28

1. Държавите – страни по Конвенцията, признават правото на детето на образование и с оглед на осъществяването на това право във все по-голяма степен и при еднакви възможности те по-специално трябва:

а) да направят началното образование задължително и безплатно за всички;

б) да насърчават развитието на различни форми на средно образование, включително общо и професионално образование, като ги направят достъпни и на разположение за всяко дете и вземат подходящи мерки, като въвеждането на безплатно образование и предоставяне на финансова помощ в случай на необходимост;

в) да направят висшето образование достъпно за всички на основата на способности-те и с всички подходящи средства;

г) да направят образователната информация и тази за професионално обучение и ориентация налична и достъпна за всички деца;

д) да вземат мерки за насърчаване на редовното присъствие в училищата и намаляване процента на децата, напуснали училище.

2. Държавите – страни по Конвенцията, предприемат всички подходящи мерки за осигуряване спазването на училищната дисциплина по начин, съвместим с човешкото достойнство на детето и в съответствие с тази Конвенция.

3. Държавите – страни по Конвенцията, подпомагат и насърчават международното сътрудничество по въпроси, отнасящи се до образованието и по-специално с оглед да допринесат за премахване на невежеството и неграмотността в целия свят и да улеснят

достъпа до научни и технически знания и съвременни методи за преподаване. В това отношение особено трябва да се вземат предвид нуждите на развиващите се страни.

Член 29

1. Държавите – страни по Конвенцията, се споразумяват, че образованието на детето трябва да бъде насочено към:

а) развитието на личността на детето, на неговите таланти, умствени и физически способности до най-пълния им потенциал;

б) развитието на зачитането на човешките права и основните свободи и на принципите, провъзгласени в Устава на Организацията на обединените нации;

в) развитието на чувството на уважение към родителите на детето, към неговата собствена културна самоличност, език и ценности, към националните ценности на страната, в която детето живее, на страната, от която то произхожда и на цивилизации, различни от неговата собствена;

г) подготовката на детето за отговорен живот в свободно общество, в духа на разбирателство, мир и толерантност, равенство между половете и дружба между всички народи, етнически, национални и религиозни групи и коренно население;

д) развитието на чувството на уважение към природната среда.

2. Някоя разпоредба от този член или от член 28 не следва да се тълкува по начин, който да накърнява свободата на всяко физическо или юридическо лице да учредява и ръководи образователни институции, при условие че бъдат спазени принципите, изложени в точка 1 на този член, и че образованието, давано от такива институции, отговаря на минималните стандарти, които могат да бъдат установени от държавата.

Член 30

В тези държави, в които съществуват етнически, религиозни и езикови малцинства или коренно население, дете, принадлежащо към такова малцинство, или произхождащо от коренното население, не може да бъде лишавано от правото в общност с другите членове на неговата група да се ползва от неговата собствена култура, да изповядва или практикува неговата собствена религия, или да използва неговия собствен език.

Член 31

1. Държавите – страни по Конвенцията, признават правото на детето на отдих и почивка, на участие в игри и дейности за отмора, подходящи за възрастта му, и на свободно участие в културния живот и изкуствата.

2. Държавите – страни по Конвенцията, зачитат и развиват правото на детето на пълноценно участие в културния и творческия живот и насърчават предоставянето на подходящи и равни възможности за културна и творческа дейност, отдих и отмора.

Член 32

1. Държавите – страни по Конвенцията, признават правото на детето да бъде защитено от икономическа експлоатация и от извършване на каквато и да е работа, която крие опасност или може да попречи на образованието на детето, или да навреди на здравето или на физическото, умственото, духовното, моралното или социалното развитие на детето.

2. Държавите – страни по Конвенцията, предприемат законодателни, административни, социални и образователни мерки за осигуряване прилагането на този член. За тази цел, като се имат предвид съответните разпоредби на други международни документи, държавите – страни по Конвенцията, по-специално:

- а) установяват минимална възраст или минимални възрасти за започване на работа;
- б) предвиждат подходящо регулиране на часовете и условията на работа;
- в) предвиждат съответни наказания и други санкции за осигуряване ефективното приложение на този член.

Член 33

Държавите – страни по Конвенцията, предприемат всички необходими мерки, включително законодателни, административни, социални и образователни, за закрила на децата от незаконната употреба на наркотици и психотропни вещества, както е определено в съответните международни договори, и за предотвратяване използването на деца в незаконното производство и в трафика на такива вещества.

Член 34

Държавите – страни по Конвенцията, се задължават да защитават детето от всички форми на сексуална експлоатация и от сексуално насилие. За тези цели държавите - страни по Конвенцията, вземат всички подходящи мерки на национално, двустранно и многостранно равнище за предотвратяване на:

- а) подбуждане или принуждаване на дете да се занимава с каквато и да е незаконна сексуална дейност;
- б) експлоатация на деца с цел проституция или друга незаконна сексуална практика;
- в) експлоатация на деца с цел производство на порнографски представления и материали.

Член 35

Държавите – страни по Конвенцията, предприемат всички подходящи мерки на национално, двустранно и многостранно равнище за предотвратяване отвлечането, продажбата или търговията с деца в каквато и да е форма и с каквато и да е цел.

Член 36

Държавите – страни по Конвенцията, закрилят детето от всички други форми на експлоатация, засягащи в какъвто и да е аспект благосъстоянието на детето.

Член 37

Държавите – страни по Конвенцията, осигуряват:

- а) никое дете да не бъде подлагано на изтезания или друго жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание. Нито смъртно наказание, нито доживотен затвор без възможност за освобождаване няма да се налагат за нарушения, извършени от лица под 18-годишна възраст;
- б) никое дете да не бъде лишено от неговата свобода незаконно или произволно. Арестуването, задържането или осъждането на лишаване от свобода на дете следва да бъде в съответствие със закона и да се използва само като крайна мярка и за най-краткия възможен срок;

в) всяко дете, лишено от свобода, да бъде третирано хуманно и като се зачита достойнството, присъщо на човешката личност, и по начин, който взема предвид нуждите на лицата на неговата възраст. По-специално всяко дете, лишено от свобода, трябва да бъде отделено от възрастните, освен ако се прецени, че висшите интереси на детето изискват да не се прави това, и да има правото да поддържа контакти със семейството си чрез кореспонденция и посещения, освен при изключителни обстоятелства;

г) всяко дете, лишено от свобода, да има право на незабавен достъп до правна и друга необходима помощ, както и правото да оспорва законността на лишаването си от свобода пред съд или друг компетентен, независим и безпристрастен орган и на бързо решение по всякакви такива дела.

Член 38

1. Държавите – страни по Конвенцията, се задължават да зачитат и да осигурят зачитане на приложимите за тях в случай на въоръжен конфликт норми на международното хуманитарно право, които се отнасят до децата.

2. Държавите – страни по Конвенцията, вземат всички възможни мерки да осигурят лицата, които не са достигнали 15-годишна възраст, да не вземат пряко участие във въоръжени действия.

3. Държавите – страни по Конвенцията, се въздържат от призоваване на всяко лице, ненавършило 15-годишна възраст, във въоръжените си сили. При призоваване на лица, които са навършили 15-годишна възраст, но не са навършили 18 години, държавите – страни по Конвенцията, се стремят да дават приоритет на по-възрастните.

4. В съответствие със своите задължения, произтичащи от международното хуманитарно право за закрила на гражданското население в случай на въоръжен конфликт, държавите – страни по Конвенцията, предприемат всички разумни мерки за осигуряване закрила и грижи за децата, които са засегнати от въоръжен конфликт.

Член 39

Държавите – страни по Конвенцията, предприемат всички необходими мерки за подпомагане на физическото и психическото възстановяване и социална реинтеграция на дете, жертва на всякаква форма на липса на грижи, експлоатация или злоупотреба, изтезания или каквато и да е друга форма на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание, или на въоръжен конфликт. Това възстановяване или реинтеграция се извършва в среда, благоприятстваща укрепването на здравето, самоуважението и достойнството на детето.

Член 40

1. Държавите – страни по Конвенцията, признават правото на всяко дете, което е заподозряно, обвинено или признато за виновно в нарушаване на наказателния закон, да бъде третирано по начин, съвместим с чувството за достойнство и собствена стойност на детето, който укрепва зачитането от детето на основните права и свободи на човека и който взема предвид възрастта на детето, необходимостта да се подпомага реинтеграцията на детето и поемането от него на конструктивна роля в обществото.

2. За тази цел и зачитайки съответните разпоредби на международните документи, държавите – страни по Конвенцията, по-специално осигуряват:

а) никое дете да не бъде заподозряно, обвинено или признато за виновно в нарушаване на наказателния закон по причина на действия или бездействия, които не са забранени от националното или международното право по време на извършването им;

б) всяко дете, заподозряно или обвинено в нарушаване на наказателния закон, да има поне следните гаранции:

(i) да се счита за невинно до доказването, че е виновно в съответствие със закона;

(ii) да бъде информирано незабавно и пряко за обвиненията против него или ако е необходимо, чрез неговите родители или законни настойници и да получи правна или друга подходяща помощ в подготовката и представянето на неговата защита;

(iii) случаят да бъде решен без забавяне от компетентна, независима и безпристрастна институция или съдебен орган в справедлив процес съгласно закона, при наличието на правна или друга подходяща помощ, освен ако се прецени, че това не е в интерес на детето, по-специално, вземайки предвид неговата възраст или положение, неговите родители или законни настойници;

(iv) да не бъде принуждавано да дава показания или да се признава за виновно; да може да разпитва или да бъдат разпитвани от негово име свидетели на обвинението и да бъде разрешено участието и разпитването на свидетели на защитата при условия на равенство;

(v) ако се счита, че е нарушило наказателния закон, това решение и всякакви мерки, наложени вследствие на това, да бъдат обжалвани пред по-висша компетентна, независима и безпристрастна институция или съдебен орган съгласно закона;

(vi) да има безплатното съдействие на преводач, ако детето не разбира или не говори използвания език;

(vii) да се зачита напълно неговият личен живот на всички етапи на процеса.

3. Държавите – страни по Конвенцията, се стремят да съдействат за създаването на закони, процедури, органи и институции, имащи непосредствено отношение към деца, заподозрени, обвинени или признати за виновни в нарушаване на наказателния закон и по-специално:

а) за установяване на минимална възраст, под която да се приема, че децата не са в състояние да нарушават наказателния закон;

б) когато е подходящо и желателно, за вземане на мерки за разрешаване на случаите с такива деца, без да се прибегва до съдебни процедури, при условие че напълно се спазват правата на човека и законовите гаранции.

4. Различни мерки, като грижи, напътствия и наблюдение, съветване, условно осъждане, даване за отглеждане, програми за образование и професионално обучение и други алтернативи на настаняването в специални институции се предоставят, за да се осигури децата да бъдат третирани по начин, подходящ за тяхното благосъстояние и съответстващ както на обстановката, така и на нарушението.

Член 41

Нищо в тази Конвенция не засяга каквито и да са разпоредби, които са по-благоприятни за осъществяване правата на детето и които се съдържат в:

- а) законодателството на държава – страна по Конвенцията или
- б) международното право, в сила за тази държава.

ЧАСТ II

Член 42

Държавите – страни по Конвенцията, се задължават да оповестят широко принципите и разпоредбите на Конвенцията както сред възрастните, така и сред децата чрез подходящи и активни действия.

Член 43

1. За да се изучава напредъкът, постигнат от държавите – страни по Конвенцията, при изпълняване на задълженията, поети по тази Конвенция, се учредява Комитет по правата на детето, който изпълнява функциите, предвидени по-долу.

2. Комитетът се състои от 10 експерти с висока нравственост и призната компетентност в областта, която тази Конвенция обхваща. Членовете на Комитета се избират от държавите – страни по Конвенцията, измежду техните граждани и служат в лично качество, като се вземат предвид справедливото географско разпределение и представителството на основните правни системи.

3. Членовете на Комитета се избират чрез тайно гласуване по списък от лица, посочени от държавите – страни по Конвенцията. Всяка държава – страна по Конвенцията, може да посочи едно лице измежду своите граждани.

4. Първоначалните избори за Комитета ще се проведат не по-късно от шест месеца след датата на влизане в сила на тази Конвенция, а след това изборите се провеждат на всеки две години. Най-малко четири месеца преди датата на всеки избор Генералният секретар на Организацията на обединените нации отправя писмена покана до държавите – страни по Конвенцията, да предложат своите кандидати в срок от два месеца. Генералният секретар впоследствие изготвя списък по азбучен ред на всички лица, определени по този начин, посочвайки държавите, които са ги предложили, и го представя на държавите – страни по тази Конвенция.

5. Изборите се провеждат на срещи на държавите – страни по Конвенцията, свиквани от Генералния секретар в седалището на Организацията на обединените нации. На тези срещи, на които две трети от държавите – страни по Конвенцията, представляват кворум, в Комитета се избират тези лица, които получат най-голям брой гласове и абсолютно мнозинство от гласовете на представителите на държавите – страни по Конвенцията, присъстващи и участващи в гласуването.

6. Членовете на Комитета се избират за срок от четири години. Те могат да бъдат преизбрани, ако отново бъдат предложени. Мандатът на петима от членовете, избрани на първите избори, изтича след две години. Имената на тези петима членове се определят чрез жребий от председателя на събранието непосредствено след първите избори.

7. Ако член на Комитета почине или подаде оставка или заяви, че по някаква друга причина не може повече да изпълнява задълженията си в Комитета, държавата – страна по Конвенцията, която е посочила този член, определя друг експерт измежду своите

граждани, който да служи през останалата част от мандата и който подлежи на одобрение от Комитета.

Комитетът приема свои собствени процедурни правила.

Комитетът избира свое бюро за срок от две години.

1. Съвещанията на Комитета обикновено се провеждат в седалището на Организацията на обединените нации или на всяко друго подходящо място, определено от Комитета. Обикновено Комитетът се събира веднъж годишно. Продължителността на заседанията на Комитета се определя и преразглежда, ако е необходимо, от съвещание на държавите – страни по тази Конвенция, и подлежи на одобрение от Общото събрание на Организацията на обединените нации.

2. Генералният секретар на Организацията на обединените нации предоставя необходимия персонал и материални средства за ефективното осъществяване от Комитета на неговите функции в съответствие с тази Конвенция.

3. Членовете на Комитета, учреден в съответствие с тази Конвенция, получават възнаграждение, одобрявано от Общото събрание, от средствата на Организацията на обединените нации по ред и условия, определени от Общото събрание.

Член 44

1. Държавите – страни по Конвенцията, се задължават да представят пред Комитета, чрез Генералния секретар на Организацията на обединените нации доклади за мерките, които са предприели за осъществяване на правата, признати в Конвенцията, и за напредъка, постигнат при ползването на тези права:

а) в срок от две години от влизането в сила на тази Конвенция за съответните държави; б) впоследствие на всеки пет години.

2. Докладите, представени съгласно този член, посочват факторите и трудностите, ако такива съществуват, влияещи върху степента на изпълнение на задълженията по тази Конвенция. Докладите трябва също така да съдържат достатъчно информация, за да може Комитетът да получи пълна представа за прилагането на Конвенцията в съответната страна.

3. За държавата – страна по Конвенцията, която е представила изчерпателен първоначален доклад пред Комитета, не е необходимо в следващите си доклади, представени в съответствие с точка 1, буква б на този член, да повтаря основната информация, представена по-рано.

4. Комитетът може да поиска от държавите – страни по Конвенцията, допълнителна информация във връзка с изпълнението на Конвенцията.

5. Комитетът представя на Общото събрание на Организацията на обединените нации чрез Икономическия и социален съвет доклади за своята дейност на всеки две години.

6. Държавите – страни по Конвенцията, правят докладите си широко достъпни за обществеността в собствените си страни.

Член 45

За да подпомогнат ефективното прилагане на Конвенцията и да насърчат международното сътрудничество в областта, която Конвенцията обхваща:

а) специализираните организации, Детският фонд на Организацията на обединените нации и другите органи на Организацията на обединените нации имат правото да бъдат представени при обсъждането на прилагането на разпоредбите на тази Конвенция, които попадат в обсега на тяхната компетентност. Комитетът може да покани специализираните организации, Детския фонд на Организацията на обединените нации и всички други органи, които счита за подходящи, да представят експертни мнения за изпълнението на Конвенцията в области, влизащи в обсега на съответната им компетентност. Той може да покани специализираните организации, Детския фонд на Организацията на обединените нации и другите органи на Организацията на обединените нации да представят доклади за изпълнението на Конвенцията в области, влизащи в обсега на тяхната дейност;

б) Комитетът предава, ако счита за необходимо, на специализираните организации, Детския фонд на Организацията на обединените нации и другите компетентни органи, всички доклади от държавите – страни по Конвенцията, които съдържат искане или посочват нужда от технически съвети или съдействие, заедно с наблюденията и предложенията на Комитета, ако има такива, по тези искания или сигнали;

в) Комитетът може да препоръча на Общото събрание да отправи молба към Генералния секретар да предприеме от негово име проучвания по конкретни въпроси във връзка с правата на детето;

г) Комитетът може да прави предложения и препоръки от общ характер на основата на информацията, получена съгласно член 44 и 45 на тази Конвенция. Тези предложения и препоръки от общ характер се предават на всяка заинтересована държава – страна по Конвенцията, и се докладват на Общото събрание заедно с бележките, ако има такива, на държавите – страни по Конвенцията.

ЧАСТ III

Член 46

Тази Конвенция е открита за подписване от всички държави.

Член 47

Тази Конвенция подлежи на ратификация. Ратификационните документи се депозират при Генералния секретар на Организацията на обединените нации.

Член 48

Тази Конвенция е открита за присъединяване за всяка държава. Документите за присъединяване се депозират при Генералния секретар на Организацията на обединените нации.

Член 49

1. Тази Конвенция влиза в сила на тридесетия ден след датата на депозиране при Генералния секретар на Организацията на обединените нации на двадесетия документ за ратификация или присъединяване.

2. За всяка държава, ратифицирала или присъединила се към Конвенцията след депозирането на двадесетия документ за ратификация или присъединяване, Конвенцията влиза в сила на тридесетия ден след депозирането от тази държава на нейния документ за ратификация или присъединяване.

Член 50

1. Всяка държава – страна по Конвенцията, може да предложи поправка и да я внесе при Генералния секретар на Организацията на обединените нации. Въз основа на това Генералният секретар съобщава предложението за поправка на държавите – страни по Конвенцията, с молба да го уведомят дали одобряват свикването на конференция на държавите – страни по Конвенцията с цел обсъждане и гласуване на предложението. Ако в срок от четири месеца от датата на такова съобщение най-малко една трета от държавите – страни по Конвенцията, одобрят свикването на конференция, Генералният секретар свиква такава конференция под егидата на Организацията на обединените нации. Всяка поправка, приета с мнозинство от държавите – страни по Конвенцията, присъстващи и участващи в гласуването на конференцията, се представя на Общото събрание на Организацията на обединените нации за одобрение.

2. Всяка поправка, приета в съответствие с точка 1 на този член, влиза в сила след одобрение на Общото събрание на Организацията на обединените нации и приемането ѝ от две трети от държавите – страни по Конвенцията.

3. Когато една поправка влезе в сила, тя става задължителна за тези държави – страни по Конвенцията, които са я приели, като другите държави – страни по Конвенцията, продължават да бъдат обвързани от разпоредбите на тази Конвенция и всички предишни поправки, които те са приели.

Член 51

1. Генералният секретар на Организацията на обединените нации получава и изпраща до всички държави текста на резервите, направени от държавите при ратификацията или присъединяването.

2. Не се допускат резерви, несъвместими с предмета и целите на тази Конвенция.

3. Резервите могат да бъдат оттеглени по всяко време с писмено уведомление, адресирано до Генералния секретар на Организацията на обединените нации, който информира за това всички държави – страни по Конвенцията. Такова уведомление влиза в сила от датата, на която то бъде получено от Генералния секретар.

Член 52

Всяка държава – страна по Конвенцията, може да денонсира тази Конвенция с писмено уведомление, адресирано до Генералния секретар на Организацията на обединените нации. Денонсирането влиза в сила една година след датата на получаване на уведомлението от Генералния секретар.

Член 53

Генералният секретар на Организацията на обединените нации е определен за депозитар на тази Конвенция.

Член 54

Оригиналът на тази Конвенция, чийто английски, арабски, испански, китайски, руски и френски текст са еднакво автентични, се депозира при Генералния секретар на Организацията на обединените нации. В уверение на това долуподписаните пълномощници, надлежно упълномощени за това от своите правителства, подписаха тази Конвенция.

ОБЩИ ПРИНЦИПИ НА РАЗВИТИЕТО

ПРИНЦИПИ НА РАЗВИТИЕ НА ДЕТСКАТА ЛИЧНОСТ

Формирането на детето като човешка личност е сложен и продължителен процес, който започва с неговото раждане и продължава до пълната му зрялост. То е

- постоянен процес;
- има насока;
- преминава през стадии;
- кумулативно;
- определя се от наследствеността и условията;
- развитието в една област повлиява на всички останали.

РАЗВИТИЕТО – ПЪТЯТ НА ФИЗИЧЕСКО, ПСИХОЛОГИЧЕСКО И СОЦИАЛНО СЪЗРЯВАНЕ

Изучаването на развитието се опира на качествени и количествени данни, които еволюират с времето. Количествените трансформации са по-лесни за отчитане (напр. обогатяването на речниковия фонд). По-сложно е изучаването на качествените аспекти. В различните теории развитието се представя като един „накъсан“ процес. Ритъмът не е задължително еднакъв и непрекъснат: бързият прогрес е последван от периоди на застой, а регресът понякога предхожда внезапна и цялостна личностова промяна.

Развитието се разделя на повече стадии, за да може да обхване всички или почти всички идентични промени и модификации на човешките същества, които водят до психологична зрялост и в контекста на въздействията на средата.

Всяко разделяне на развитието на стадии /етапи, периоди/ е относително, защото няма чисто преминаване от един стадий в друг. Характеристиките на един период не изчезват с преминаването в следващия, но може да останат на заден план поради други аспекти, които се формират.

СТАДИИ И НЕРАВНОМЕРНОСТ НА РАЗВИТИЕТО

Става въпрос за доминиращите характеристики на различните периоди на развитие, например когато говорим за фазата на противопоставянето, това не значи, че детето упорства и се инати само във възрастта 2.5-3 г., а че в този период неотстъпчивостта е основна нагласа.

Развитието показва как годините на детството детерминират типа възрастен, който ще бъде детето в бъдеще.

Децата не са абстракция, която прохожда, проговаря и т.н. в този или онзи период. Децата, както и възрастните, представляват безкрайно разнообразие. Те растат в различна среда, която въздейства върху тяхното развитие.

Развитието на всяко дете се повлиява от социо-икономическия статут на родителите, от етническата и културната принадлежност на неговата семейна и обществена среда.

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ НА ТЕОРИЯТА НА ЕРИК ЕРИКСЪН

Ерик Ериксън (1902 – 1994) първоначално се обучава като психоаналитик и работи в тясно сътрудничество с дъщерята на Зигмунд Фройд – Ана Фройд. Емигрира в САЩ през 30-те години на миналия век и започва да работи терапевтично с деца и юноши. Участва в социално-антропологични проучвания сред индианците сиукси, провеждани от известни изследователи като Маргарет Мийд и Грегъри Бейтсън. Ериксън отхвърля био-сексуалните обяснения на Фройд за възникването и развитието на психичния свят. Според него, човешкият аз не може да се изгради и съществува без влиянието на конкретно социално обкръжение, което задава определена културна рамка – система от ценности, норми, правила и практики. В този смисъл психичното развитие не може да бъде обяснено единствено с действието на сексуалните импулси и техните трансформации под въздействието на реалността.

За Ериксън водещ фактор в развитието е потребността на Аза от психо-социална стимулация и себerealизация, а не нуждата от непрекъснато разтоварване на напрежението и получаването на удоволствие, както твърди Фройд. Ериксън отдава много по-голямо значение на способността на Аза за адаптация към обкръжението, както и на влиянията на същото това обкръжение върху него. За разлика от Фройд, Ериксън счита, че Азът съществува и изпълнява своите функции още от най-ранна възраст успоредно с инстинктивните импулси и желания. Той осъществява важната функция на синтез на различните преживявания и подпомага тяхната интеграция в личността. Този непрекъснат процес на синтезиране зависи до голяма степен от взаимодействията с външната среда, особено с родителите и по-широката социална общност. Той води до постепенното изграждане на собствена, уникална идентичност. Ериксън приема, че човешкото психо-социално развитие като процес е сходно с пренаталното. То протича в етапи на жизнения цикъл, които следват определена последователност; успешното преминаване на всеки нов етап зависи от и се надгражда върху постигнатото в предишните. Ериксън нарича този модел на надграждащо развитие „епигенеза“.

Тъй като взаимодействието между детето и обкръжението му никога не е напълно безпроблемно и позитивно, преминаването през даден развитиен етап е неизбежно съпътствано от конфликти. Разрешаването на тези конфликти води до усвояването на определено психо-социално качество или умение. Конфликтите обикновено предизвикват трудности и проблеми във функционирането на детето. Ето защо Ериксън говори за „нормативни кризи на развитието“. Кризата в смисъла, който влага Ериксън, означава решаващ момент, след който развитието продължава по един или друг начин. Той набелязва и какви провали могат да настъпят при неблагоприятно излизане от кризата, което се отразява на психо-социалното съзряване, тъй като неразрешените проблеми се пренасят в

следващия стадий. Това усложнява и засилва следващата криза и ако тя стане непосилна, е възможно да се стигне до регрес.

В благоприятните случаи не става въпрос за травматични кризи, а за личностна и социална нестабилност, която стимулира израстването и преминаването към следващия етап. При наличието на неблагоприятни социални фактори обаче кризите могат да имат травмиращ (и блокиращ) ефект върху децата. Това може да доведе до неуспешно преминаване през даден етап. В този случай възникват негативни тенденции в психо-социалното развитие, които могат да бъдат източник на проблеми в личностната адаптация и функциониране.

Поради това Ериксън представя своите развитийни етапи като позитивен срещу възможен негативен резултат. Етапите са следните:

1. Развиване на базисно доверие срещу недоверие – 0 - 1 години;
2. Развиване на автономност срещу срам и съмнение – 1 - 3 години;
3. Развиване на инициативност срещу чувство за вина – 3 - 6 години;
4. Развиване на съзидателност срещу чувство за малоценност – 6 - 11 години;
5. Развиване на идентичност срещу обърканост на ролята – 12 - 18 години;
6. Развиване на интимност срещу чувство на изолация – 18 - 35 години;
7. Развиване на генеративност срещу чувство за стагнация – 35 - 65 години;
8. Развиване на интегритет на Аза срещу чувство за отчаяние – над 65 години.

Обект на настоящия материал са само първите пет етапа, които обхващат периода на детството и юношеството.

Етап 1: Базисно доверие срещу недоверие (0 – 1 години)

Този етап съвпада като възраст с оралния стадий на Фройд. Ериксън обаче разширява значението на оралната зона, определяйки я като първата връзка на детето със света. Водещ през този стадий е стремежът към приемане в себе си (инкорпорация). Ериксън го разбира в по-широк, социален смисъл като желание да се усвояват нови стимули чрез интеракция с родителя. Детето „очаква“ (интуитивно, несъзнавано) храна, обич и внимание от майката и прави нужното, за да ги получи. Действието на оралните импулси се разпростира и върху останалите сетива – детето гледа, докосва, чува, усеща с повърхността на тялото си различни стимули. С развиването на моторно-двигателните умения към тези поведения скоро се прибавят още две, значително по-активни: вземането и хващането. Инкорпорацията върви успоредно с тенденцията към идентификация с обекта. Например, детето се идентифицира с грижите на майката; на един по-късен етап тази идентификация ще го подтиква да дава обич и внимание на другите.

Благоприятното разрешаване на кризата през този етап води до изграждането на базисно доверие към света – като едно сигурно, надеждно и предсказуемо място. Неблагоприятното развитие (разрешаване на нормативната криза) води до възникването на базисно недоверие към света. Светът започва да се възприема като несигурно, ненадеждно място, в което доминират негативни преживявания, които не се преодоляват. Базисното

недоверие може да бъде източник на различни проблеми: чувство за безпомощност и зависимост, повишена потребност от стимулация, чрез която да се компенсира чувството на емоционална депривация. В екстремните случаи (пълно negliжиране, загуба) базисното недоверие може да прерасне в депресивно състояние или да превърне депресията в устойчива личностна черта. Друг възможен резултат от установяването на базисно недоверие е развиването на тежко личностно разстройство (гранично, шизоидно или шизотипно) или пък на явна психоза.

Децата, расли в рискова семейна среда или в институция, много често проявяват трудности и проблеми, които са резултат от негативно преминаване през този първи етап от развитието.

Етап 2: Автономност срещу срам и съмнение (1 – 3 години)

Този етап съвпада с аналната фаза на Фройд. Ериксън обаче счита, че през него водещ е стремежът към себеотстояване и независима активност, а не получаването на удоволствие чрез процесите на отделяне. Към оралното желание за приемане (инкорпориране) сега се добавят две нови тенденции: към задържане и изхвърляне. Чрез отношението с родителите те се обвързват със социалните поведения на контрол и освобождаване. Последните могат да бъдат натоварени както с позитивни, така и с негативни нагласи и действия: добронамереност или враждебност.

Основната задача в този етап е постигането на автономност. Детето се гордее със способността си да управлява отделителните функции по свое желание. Това обаче среща съпротивата на родителите поради необходимостта от усвояване на тоалетни навици. Противопоставянето между свободната воля на детето и поставяните му откън изисквания определя и основния конфликт през този развитиен етап. Нетолерантността към детските потребности, често резултат от неразбиране на случващото се, може да предизвика чувства на срам и съмнение в собствените способности.

Важно е методите за възпитание да бъдат достатъчно гъвкави, да балансират между поставянето на граници и толерирането на детските стремежи към самостоятелна волеизява. Така детето се идентифицира едновременно с границите, поставяни от родителите, и с тяхното одобрение и подкрепа на автономността му.

Развиването на твърде силен срам и самосъмнения през този етап може да доведе до склонност към упражняване на прекален самоконтрол. Накърнената автономност може да повлияе негативно върху способността на детето за изследване на средата и експериментирането с нея за сметка на прекалено фокусиране върху собственото тяло. На един по-късен житейски етап тази свръхангажираност със себе си може да се проявява като прекалена самокритичност, съвестност и педантичност, или да прерасне в obsесивно-компулсивно разстройство.

Етап 3: Инициативност срещу вина (3 – 6 години)

Този етап съвпада с гениталната (Едипова) фаза при Фройд. Ериксън счита, че през този психо-социален етап водещ е стремежът към „проникване във” и „покоряване” на обектите в средата. Детето иска да се домогне до тях, да ги притежава, както в буквален, така и в метафоричен смисъл – като разбиране и познание. През този период домини-

ра удоволствието от насочените към различни постижения активности, както и разгръщането на фантазията. Тогава децата установяват и различията между половете. Според Ериксън това променя стратегиите към домогване и овладяване на обектите. Докато при момчетата те остават по-активно насочени навън, при момичетата придобиват вид на „привличане към себе си“ и „съблазняване“. Това, разбира се, определя и различните поведенчески модели на интимно и сексуално общуване, характерни за двата пола.

Основната задача пред детето в този етап е развиването на инициативност. Разликата спрямо предходния етап е в това, че стремежът към автономност е ограничен преди всичко до собственото тяло и неговите физиологични функции (движение, отделяне и др.). Инициативността се свързва с активната насоченост към външния свят и способността за въздействие върху него с различни средства – моторно-двигателни, когнитивни, социални и др.

За Ериксън Едиповото отношение към родителите през този период има много по-широки психо-социални измерения. Основният конфликт през този етап е между желанието да се „притежава“ всичко и невъзможността това да се случи в реалността. Децата започват да разбират, че има неща, които са привилегия на възрастните – неща, които само те имат право да знаят или могат да правят. Това може да породи чувства на фрустрация и ревност. Ако детето е ограничавано, засрамвано или критикувано заради желанията и активността си, то може да реагира с прекомерно чувство на вина. То е основният източник на проблеми при неблагоприятно разрешаване на нормативната криза. Детето може да се чувства „парализирано“ да бъде себе си, да живее според естествените си потребности, склонности, способности и желания.

Ериксън твърди, че недобре разрешеният конфликт между инициативност и вина може да предизвика различни затруднения и „блокажи“ в по-късна възраст. Най-характерните негативни изходи от психо-социалната криза на този етап са два:

- Потискане/отричане на собствените нужди като „нещо лошо“. Може да е източник на различни невротични симптоми (напр., тревожност, фобии, сексуална дисфункция и др.);
- Преекспонирани самоувереност и важност, които прикриват защитно чувство за вина. Такова поведение е характерно за хиперактивните и „героичните“ индивиди, които винаги са устремени към някаква бъдеща цел за сметка на собствените си потребности „тук и сега“.

Етап 4: Съзидателност срещу малоценност (6 – 11 години)

Хронологично този етап съвпада с латентния период при Фройд. Инстинктивните компоненти на психо-социалното функциониране отстъпват на заден план. Желанието за „покоряване“ и „овладяване“ се измества от значимите обекти към все по-неутрални цели в сферата на уменията, технологиите, познанията. Детето се идентифицира все повече със семейните ценности, със социалните изисквания и стандарти и иска да участва активно в разнообразни ежедневни дейности.

Основната задача през този етап е развиването на съзидателност. Това е чувството, че можеш да се справяш успешно с различни задачи и предизвикателства, да твориш ценни неща самостоятелно и в сътрудничество с околните.

Нормативната криза тук се поражда от преживяванията за малоценност. Децата преживяват различни поражения и загуби, които могат да засилят съмненията в собствената им стойност и ефикасност. Ако тези негативни преживявания станат твърде чести (напр., ако родителите непрекъснато критикуват, омаловажават или осмиват постиженията на детето), те могат съществено да подкопаят увереността в собствената ценност. Преобладаващо негативната обратна връзка за постиженията, идваща от социалното обкръжение, може да повлияе значително върху детската самооценка.

Етап 5: Идентичност срещу обърканост на ролята (12 – 18 години)

Ериксън отдава много голямо значение на този етап. Не случайно неговият основен принос в психологията на развитието често се свързва именно с темата за идентичността. Тогава се случва и най-сериозната нормативна криза. Тя е предизвикана, разбира се, от бурните физиологични промени, настъпващи в този период. От една страна, отново се активират нагонните импулси от ранното детство и свързаните с тях конфликти. От друга страна, пред юношите стои нелеката задача да синтезират всички усвоени досега психосоциални роли и умения с уникалните си качества и таланти така, че да могат да отговорят на въпросите „Кой съм аз?“, „Какво искам от живота?“ и „Накъде искам да вървя?“.

Това многообразие от задачи и трудности повлиява върху относителната стабилност на Аза, върху преживяването му за устойчивост и организираност във времето. През този етап се извършва интензивно договаряне на собственото място в обществото. Ериксън го описва като своеобразен компромис между личните желания и условията, които социалната среда предоставя за тяхната реализация.

Ериксън твърди, че изграждането на идентичността зависи от успешното разрешаване на нормативните кризи през предходните четири етапа на детското развитие. Идентичността обхваща базисното доверие, автономността, инициативността и съзидателността, но е нещо повече от механичен сбор на тези качества. Тя ги съдържа в себе си, но обединени по нов, уникален за всеки човек начин. Неуспешното минаване през по-ранните етапи може да затрудни интеграцията на идентичността. То може да породви сериозни съмнения в собствената човешка стойност и в увереността за бъдещето. Ериксън обозначава тези състояния с понятията „неясна идентичност“ и „обърканост на социалната роля“. В случаите на травматични взаимодействия с родителите и по-широката среда съществува сериозната опасност от възникване на т.нар. негативна идентичност. Това е идентичност, структурирана около преимуществено негативни идеи и възприятия за себе си. Ериксън твърди, че веднъж възникнала, негативната идентичност може да се поддържа от околните чрез тяхното отхвърлящо и заклеяващо отношение. Според него, това е и пътят към превръщането на децата с негативна идентичност в „девиантни“ или „делинквентни“ индивиди.

Тази тенденция е особено силно изразена при децата, израснали в дисфункционална семейна среда или в институция. Негативната нагласа на обществото към тяхната идентичност поддържа в немалка степен трудностите пред реализацията им като пълноценни индивиди.

РАБОТА ПО ИСТОРИЯ НА ЖИВОТА

При децата, които попадат в системата на грижи, често се правят комплексни промени. Досега те са живели с познати хора – семейството си, близки и роднини, приятели, училище, съсед и т.н. От момента в който децата се извеждат от службите от семейството им, те трябва да започнат да се адаптират към новите условия и хора, с които ще живеят. Много честа тенденция е дете с наложена мярка на закрила, след като е изведено от семейството си, да премине през няколко други места за грижа.

Това преминаване на детето през различни места за живеене често води до загубата на важна за неговата идентичност информация – какво обича, как се успокоява, какви травми и раздели е преживяло, как се е справило с тях, има ли други братя и сестри и къде живеят те, други важни хора за него, с които се е свързвало на местата, където е живяло, информацията за неговите премествания, с кого е живяло, здравословните му проблеми и мед. история и др. Тази информация е важна в много аспекти, но тя представлява основата на идентичността на детето. Ако този, който се грижи за детето, не разполага с тази история и информация, няма да може да се ориентира как да подходи към него в периода на адаптация. Новият родител /семейство/ на детето ще бъде затруднен да разбира поведението му, тъй като са формирани при други определени обстоятелства. Затова от много голямо значение за облекчаване на адаптацията на децата при преместването им, грижата за тях, както и изграждането на тяхната идентичност са съхранението и споделянето на информацията за тях, а понякога и възстановяването на информация. В социалната работа това се нарича работа по История на живота. Съществуват различни техники за това.

Съхранение на спомените от ежедневието и за важни моменти

Както във всяко семейство мястото, където детето е било настанявано за грижа /приемно семейство или ЦНСТ/, трябва да създава спомени за него. Това са снимки, видеозаписи, картички за рождени дни, запазване на вещи с особено значение, първи рисунки, бележник, награди, писма от приятели, близки, роднини и др. Те могат да бъдат организирани в Кутия на спомените. Когато детето напуска дадено място за живеене /поради прекратяване на настаняването/, то си взема и спомените, които вече са част от психичния му живот. Тази приемственост ще му позволи да се адаптира по-лесно на новото място и да изгражда своята идентичност.

Има създадени различни формати на Книга за живота, където се съхранява важна информация за детето. Тя може да се ползва по 2 начина – като се записва информацията от възрастните за да се пазят спомените или като техника за работа с дете, на което възстановяват спомените /и така неговата идентичност/.

Поддържане и възстановяване на Историята на живота

Има деца с наложена мярка за закрила – особено тези, живели в големи домове, за които е загубена основна информация от живота им. За да продължат своето развитие,

с тях се работи по възстановяване на историята им. Прилагат се различни техники – отбелязване на карта на България къде е живяло детето, събиране на информация чрез писма до хората, с които е живяло, рисуване на моменти от живота на детето, за които то няма спомен – напр. раждането му, първият му рожден ден и т.н., разказване на истории, попълване на Книга за история на живота.

Различните доставчици на приемна грижа използват различни техники за поддържане на идентичността на децата и младите хора. В тях те обучават и приемните си родители. Примери за стимулиране на изграждането на позитивна идентичност у приемните деца са следните:

- Поддържане на ежедневен контакт с детето под формата на разговори, игри и други съвместни дейности. Те му дават възможността да се „огледа“ в различни ситуации и контексти, да научава нови неща за себе си (както позитивни, така и негативни), да развива и подобрява способностите и уменията си. Особено полезни са разговорите за личните преживявания, напр.: „Кажки как се чувстваше в тази или онази ситуация?“, „Какво научи от това преживяване?“, „Какво ти беше трудно и какво лесно?“, „Ако можеше да направиш нещата по-добре, как мислиш, че би действал?“, и т.н. Ролята на възрастния е да подкрепя и насърчава детето, като винаги да държи фокуса върху позитивите, а не акцентира особено върху негативите;
- Създаване на подходяща материална среда, в която детето има своя стая, свои мебели, принадлежности, книги, играчки, дрехи и др., т.е. неща, с които може да се идентифицира, да приема като част от себе си;
- Създаване и поддържане на позитивни и разнообразни социални контакти извън семейството;
- Създаване и съхраняване на снимки и филмчета за детето, които му се показват, съпроводени от разкази за съответните случки и събития.

Освен местата за грижи – домове за деца, ЦНСТ и приемни семейства, Отделите за закрила на детето също имат важна роля за изграждане на идентичността на децата с мярка за закрила. От една страна, те трябва да събират необходимата за детето и семейството му информация, за да я предадат на следващото място, където то ще живее – така ще подкрепят неговата адаптация и продължението на изграждане на идентичността му. От друга страна, те могат да изискват информация от други населени места, където детето е живяло, за да се възстанови неговата история. При контактите си с детето те трябва да се интересуват от него с техниките за идентичност, описани по-горе.

Модул 3

ТЕМИ	Системата на социална работа в България Приемната грижа в системата на закрила и услуги
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ, ОЗД и административните екипи към общините по проект <i>Приеми ме 2015</i>
ЦЕЛИ	Да развие разбирането на участниците за мястото на приемната грижа в развиващата се социална инфраструктура в България Да развие разбирането на участниците за процесите в приемната грижа
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	1 час 35 мин.
КОМПЕТЕНЦИИ	Знания за развитието на социалната сфера и нейната структура към момента, знания за мястото на приемната грижа в закрилата на децата Умения да боравят с приемната грижа като комплексна дейност с много участници, роли и очаквания Нагласи за сътрудничество с другите участници
СЪДЪРЖАНИЕ	Развитие на грижите и закрилата на децата през последните години Структура на социалните служби – 2016 г. Мерките за закрила на детето и мястото на приемната грижа Същност на приемната грижа и процесите в нея
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Основа за презентация за мултимедия – Приложение 1. Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материалите за раздаване на участниците – 3.1., 3.2. и 3.3. Упражнения Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, маркери

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Развитие на грижите и закрилата на децата през последните 20 години – 20 мин.

<p>Презентация „Развитие на грижата и закрилата на децата в България през последните 20 години“ – 20 мин.</p>	<p>Информация за водещия През последните години социалната сфера бележи динамично развитие. Част от постъпващите на работа в социалните служби не осъзнават процесите, които текат като тенденции в социалната сфера. Целта е да предадете на участниците през какви трансформации преминават социалните грижи и услуги.</p> <p>Провеждане Правите презентация по 3.1. <i>Материал за раздаване</i>. Накрая им раздайте материала. По време на презентацията включвате участниците с въпроси „Познавате ли тези процеси, в кои от тях сте участвали, къде в новите структури сте работили?“ Възможно е някои от участниците да не одобряват процесите, които текат. Има много хора, които все още смятат, че домовете за деца са по-доброто място от семействата в риск. Дайте възможност, ако има такива настроения, те да бъдат споделени и да се чуе мнението на всички.</p> <p>Обобщаване Зад целия този процес на промени стоят съвременните разбирания за развитието на детето и последиците от лошата грижа за него и обществото като цяло. <i>Насочете участниците към сайта на ДАЗД да се запознаят с документи по изпълнението на Визията за деинституционализация на децата в РБългария.</i></p>
--	--

Структура на социалните служби – 2016 г. – 20 мин.

<p>Мозъчна атака „Социалните служби в страната“ – 10 мин.</p>	<p>Цел Да насочи вниманието към разнородните участници в системата на грижи и услуги за децата, които са създадени в последните години.</p> <p>Подготовка На флипчарт запишете „Какви социални служби познавате“, поканете участниците да дадат своите мнения и ги записвайте. Накрая ги прочетете.</p>
<p>Дискусия „Ролята на различните социални структури в България“ – 10 мин.</p>	<p>Провеждане Раздайте 3.2. <i>Материал за раздаване</i>. Разгледайте го заедно с участниците и коментирайте каква е ролята на всяка от службите в защита на детските права и оказване на подкрепа на семействата. Кои от тях са държавни и кои общински структури? За целта трябва много добре да познавате ЗЗДет., Правилника за приложение на ЗЗДет., ЗСП и Правилника за приложение на ЗСП, методиките на услугите. Важно е да се следи дали участниците разбират правилно ролята на различните служби, дали разбират как се разпределя работата между ОЗД и ЕПГ, другите услуги в общността. Ако остане време, направете карта на услугите в общината/областта. Очертайте на флипчарт територията на ръка и отбележете къде какви услуги се намират. Упражнението има за цел само да обобщи знанията на участниците, не да създаде географски точна карта.</p>

Мерките за закрила на детето и мястото на приемната грижа – 30 мин.

<p>Дискусия „Мерки за закрила и приемната грижа“ – 30 мин.</p>	<p>Подготовка Запознаване в детайли с</p> <ul style="list-style-type: none"> • Мерките за закрила на детето – от чл. 23 до чл.34 а на ЗЗДет • Глава трета от ППЗДет – Ред за осъществяване на мерките за закрила на детето и Глава Пета а – Договор за отглеждане на деца от професионално приемно семейство • Наредбата за критериите и за условията и реда за кандидатстване, подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняване на деца в тях • Методика за условията и начина на предоставяне на социалната услуга „приемна грижа“ <p>Провеждане Преминавате през основните положения на нормативната база, засягаща закрилата на децата и приемната грижа, като поставяте въпроси, на които участниците да отговарят, а вие следите те да дават коректни отговори:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Кои са органите по закрила на детето във вашата община • Какви мерки може да налага ОЗД в общината • Какво трябва да направи социалният работник, за да наложи мярка за закрила за едно дете • Къде в мерките за закрила е мястото на приемната грижа • Кога дете се настанява в приемна грижа • Какви видове настанявания може да има в приемна грижа и какво се цели с тях • Кой не може да стане приемен родител • Кой одобрява кандидатите за приемни семейства • Кои са участниците в приемната грижа • Защо се прави годишен преглед на приемното семейство • Кой работи с биологичното семейство, докато детето е в приемна грижа <p>Поредицата от въпросите предава накратко целия процес на закрила и участниците в него. Ако някъде участниците нямат разбиране, трябва да представите какво регламентира законът. <i>Участниците трябва да познават много добре нормативната уредба. Те сами трябва да се запознаят с документите. Ако е необходимо, изпишете им ги на флипчарта.</i></p>
---	--

Същност на приемната грижа и процесите в нея – 35 мин.

<p>Упражнение и презентация „Ролята на приемната грижа“ – 25 мин.</p>	<p>Цел на упражнението е да се разбере комплексността на приемната грижа през очите на различните участници в нея</p> <p>Информация за водещия Разделете групата на две – първа и втора. Нека всяка от тях определи каква е ролята на приемната грижа:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Първа група – за приемното семейство и органа по закрила /ОЗД/ • Втора група – за доставчика на приемна грижа /ЕПГ/ и детето <p>Групите да запишат отговорите си на флипчарт лист. Време за работа – 10 мин.</p> <p>Връщане на обратна връзка от групите към всички – по 5 минути на група.</p> <p>Обобщение – всеки разбира приемната грижа през собствената си роля в нея</p> <p>Преминете през Слайдове от 1 до 5 и покажете ролята на приемната грижа за различните участници /с включена гледната точка и на биологичния родител/ – 5 мин.</p> <p>Обобщение Приемната грижа е комплексна грижа, с много участници и различни очаквания от нея. Затова нейният успех е зависим от общото разбиране на участниците, споделянето на информация и екипната работа по всеки случай.</p>
<p>Презентация „Процесите в приемната грижа“ – 10 мин.</p>	<p>Цел – участниците да добият представа за цялостния процес на приемна грижа</p> <p>Ползват 3.3. <i>Материал за раздаване</i></p> <p>Дайте го на участниците. Коментирате процесите и следите доколко участниците ги разбират, както в кой процес кой участва – ОЗД, ЕПГ, приемно семейство, дете, комисия.</p>

Приложение 1. Основа за презентация за мултимедия

Слайд 1	<p>Какво е приемната грижа – от гледна точка на приемното семейство</p> <p>24-часова грижа за децата на други хора в дома на семейството. Трудова заетост. Възможност да помогнат на дете да има сигурност и радостно детство</p>
Слайд 2	<p>Какво е приемната грижа – от гледна точка на органа по закрила</p> <p>Мярка за закрила на дете, за което е преценено, че е в риск</p>
Слайд 3	<p>Какво е приемната грижа – от гледна точка на доставчика на приемна грижа /ЕПГ/</p> <p>Осигуряване на необходимия брой квалифицирани семейства за временна грижа за деца, разделени от родителите си.</p> <p>Поддържане на качество на грижата</p>
Слайд 4	<p>Какво е приемната грижа – от гледна точка на детето</p> <p>Място за живеене, съобразено с неговите индивидуални навици и нужди, необходимост от поддържане на идентичността му, лечение на преживените травми и преход към независим живот или връщане в постоянно семейство</p>
Слайд 5	<p>Какво е приемната грижа – от гледна точка на биологичния родител на детето</p> <p>Място за живеене на детето му, докато той „си стъпи на краката“</p>

РАЗВИТИЕ НА ГРИЖАТА И ЗАКРИЛАТА НА ДЕЦАТА В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ПОСЛЕДНИТЕ 20 ГОДИНИ

България се намира в период на преход на системите за грижа и развитие на системата за закрила на детето. Тези промени започнаха през 90-те години на миналия век. Те бяха породени от тежкото наследство, което получихме в лицето на системата на детските домове, изградена по времето на социализма.*

Изследванията от втората половина на XX век показаха, че грижата в големи детски домове поражда ефект върху хората, наречен институционализация. Днес ние знаем, че този ефект обхваща не само децата, които се отглеждат в институции, но и е обществен феномен. В него се включва общественото разбиране как възприемаме децата, как според нас те се превръщат в отговорни възрастни и какъв обществен продукт или дефицит генерира това.

Започнал като реформа на системата за грижи /институциите за деца/, процесът продължи с изграждане на първите алтернативи на детските домове, ясно ангажиране със затваряне на домовете и развитие на мрежа от услуги в общността за подкрепа на семействата.

РАЗВИТИЕ ВЪВ ВРЕМЕТО

До 2000 г.	<p>Като единствена форма на грижа за децата извън семействата им и при проблеми в семействата в България съществуват няколко вида социални домове за деца – общо 132 на брой. Те са подчинени на различни министерства в зависимост от разбирането коя е водещата нужда на децата:</p> <ul style="list-style-type: none"> • децата до 3 години са в домове към Министерството на здравеопазването, тъй като се е смятало, че малките деца имат основно медицински нужди, които да бъдат посрещнати. Животът в тези домове е протичал по алгоритъма на болничните заведения; • децата от 3 до 7 и тези от 7 до 18 години са били настанявани в домове към Министерството на образованието и науката, защото се е смятало, че в тази възраст водеща е нуждата от образование. Животът в домовете е организиран като в детска градина или училище; • децата с увреждания над 3 години са били настанявани в домове към Министерството на труда и социалната политика, защото се е смятало, че те имат основна нужда от място за живеене. Точно така е бил организиран и животът на децата – основно около базисните им нужди от подслон и храна; • децата с провинения са били настанявани в домове към Министерството на правосъдието, защото е трябвало да бъде коригирано тяхното поведение. Режимът на тези заведения е смесица от режим на места за лишаване от свобода и училища;
-------------------	---

* Запознайте се със Социална оценка на грижите за деца в България, ПРООН 2000 г., и Развитие на алтернативните услуги, включително приемна грижа в контекста на реформата на системата за закрила на децата – опитът в България, Приложение 1 на Първи модул от Програма за обучение на кандидати за приемни родители, УНИЦЕФ, ИСДП, МСС, Самаряни.

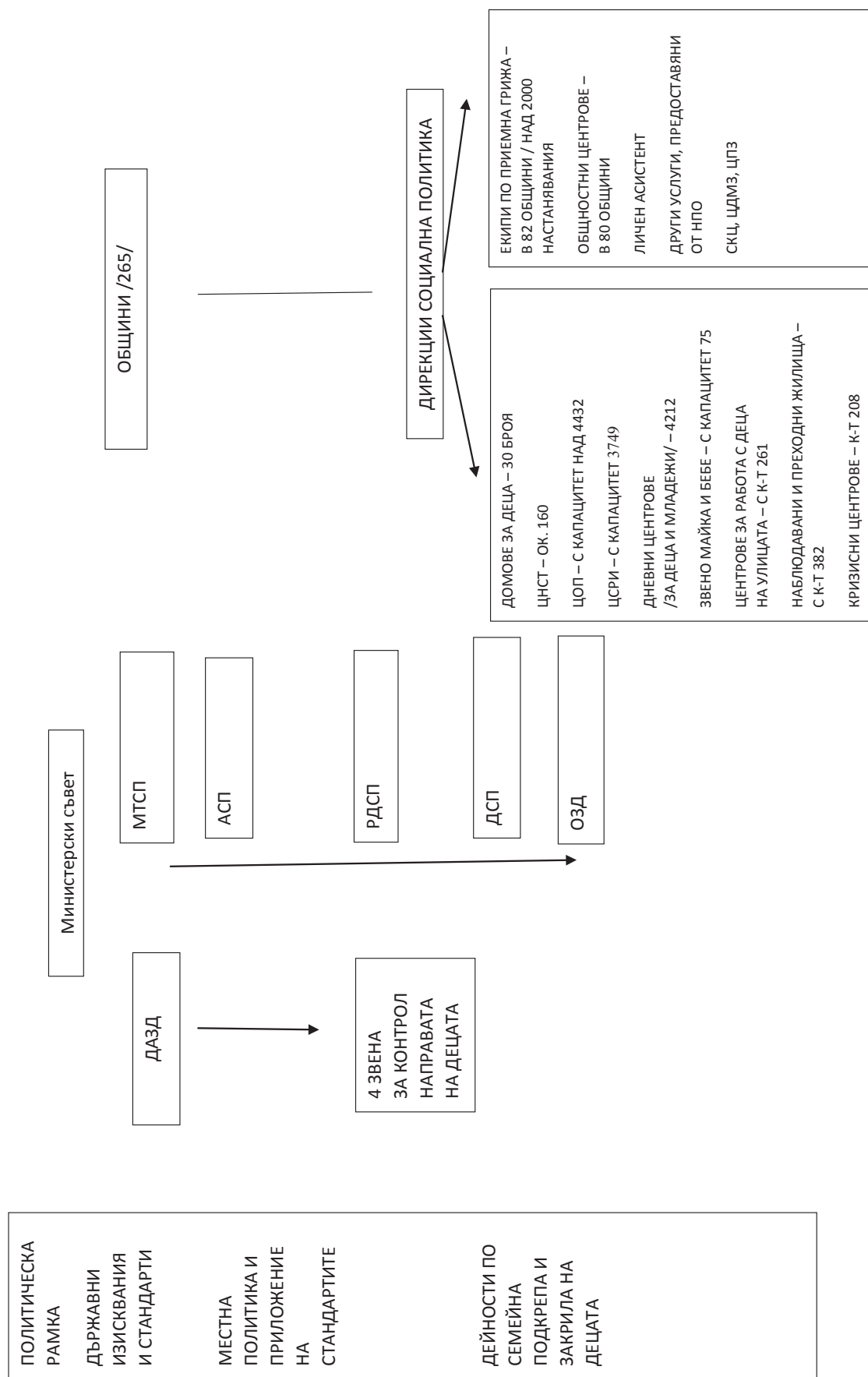

	<ul style="list-style-type: none"> • децата, които не са могли да се справят с учебното съдържание, са били насочвани към Помощни училища с интернати към МОН. <p>В различни периоди част от тези домове преминаваха на подчинение от съответното министерство към общините, но като цяло логиката на тяхното предназначение се запазваше.</p> <p>Паралелно с това в страната съществува система за социално подпомагане, която до 2001 г. е със структури към общините.</p> <p>Няколко международни организации стартират пилотни проекти, свързани с правата на децата, алтернативни услуги и развитие на капацитета на българските общности и структури.</p> <p>Направена е първата целенасочена оценка – Социална оценка на грижите за деца в България ПРООН 2000 г. Тя дава насоки как да се реформират изброените по-горе институции спрямо децата и семействата, от които те идват.</p> <p>През 2000 г. се приема Законът за закрила на детето. Реално влиза в действие през следващите години.</p>
2000 – 2005 г.	<p>Създава се системата за закрила на детето в лицето на Държавната агенция за закрила на детето и отделите за закрила на детето към АСП /тогава ОССП/.</p> <p>Със заем от Световната банка се реализира проект „Реформа за повишаване на благосъстоянието на децата в РБългария“. Започва укрепването на капацитета на новосъздадените структури за закрила на децата и подготовката за създаването на услуги в общността.</p> <p>Създава се нормативната рамка на закрилата на децата – правилник и наредби. Те регламентират не само мерките за закрила, но и вече пилотираните от НПО сектора пилотни услуги – превенция на изоставянето, приемна грижа, реинтеграция, дневни центрове.</p> <p>Продължават да се пилотират нови услуги, предимно от НПО.</p>
2005 – 2006 г.	<p>По проект „Реформа за повишаване на благосъстоянието на децата в РБългария“ са създадени алтернативни услуги в 10 пилотни общини. Те служат като модел за развитие на услугите в следващия период. Пилотните услуги са Център за обществена подкрепа, Звено Майка и бебе, Център за работа с деца на улицата, дневни грижи, Спешен прием.</p>
2006 – 2010 г.	<p>Продължава изграждането на нови услуги в общността в различни общини. Извършва се децентрализация на всички домове, без ДМСГД.</p> <p>Започва създаването на държавни стандарти на услугите – методологии. Често те почиват на добрата практика на НПО доставчици на услуги.</p> <p>През 2009 г. се приема Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в РБългария“.</p>
След 2010 г.	<p>Започват дейностите по процеса на деинституционализация. Реализират се няколко национални проекта. Проект „Детство за всички“ цели затваряне на домовете за деца с увреждания и подмяната им с услуги /грижи/ в общността. Проект „Посока семейство“ е за затваряне на домовете за медико-социални грижи. Проект „И аз имам семейство“ е за развитие на приемната грижа като алтернатива на детските домове. Общините започват и процеса на затваряне на домовете за деца от 3 до 18 г.</p> <p>Паралелно с нов заем от Световната банка се реализира проект за изграждане на услуги за Ранно детско развитие в т.нар. Общностни центрове. В общините се разкриват все повече услуги за подкрепа на семействата, дневна грижа, временно настаняване и други.</p>

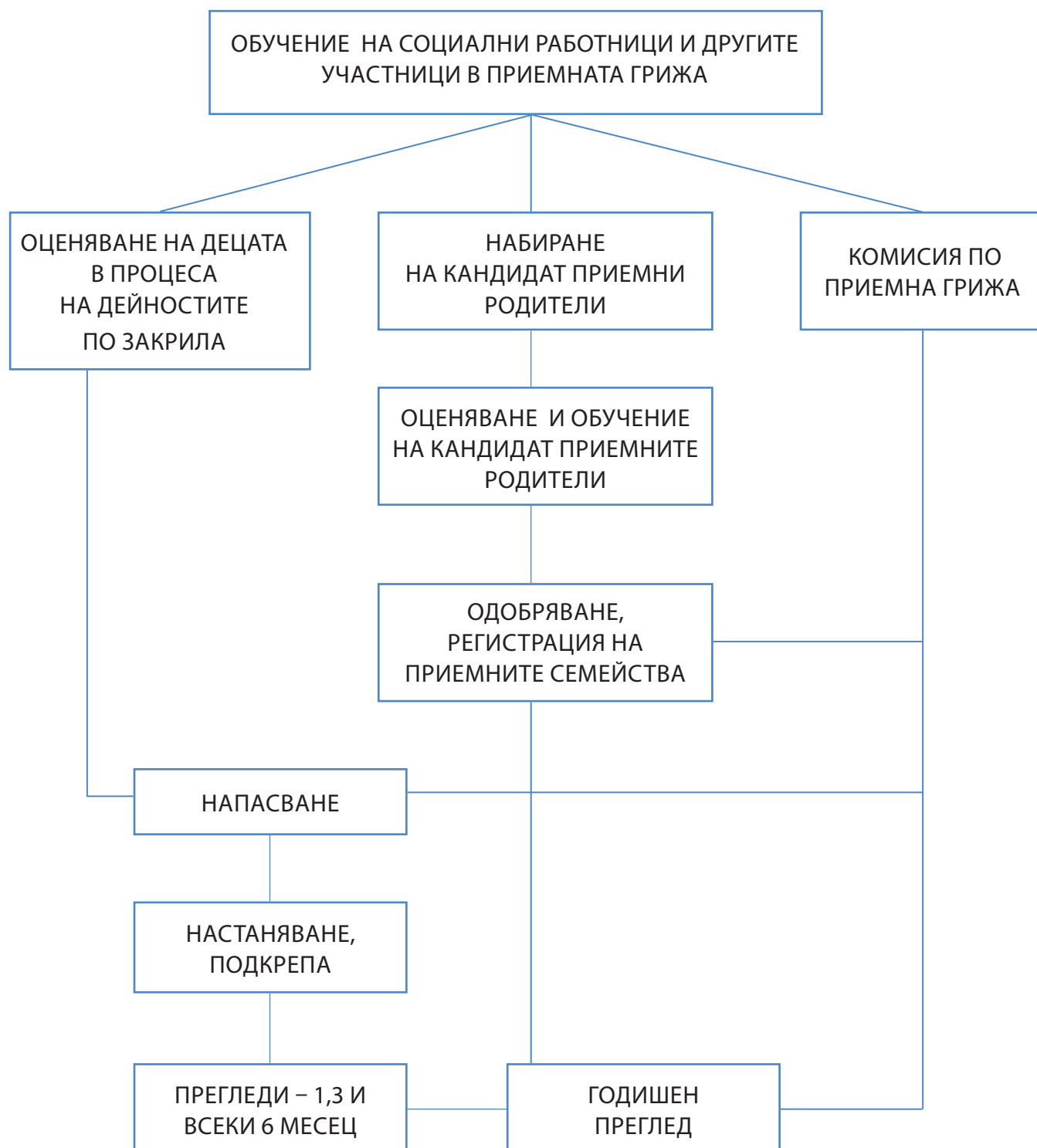

3.2 МАТЕРИАЛ ЗА РАЗДАВАНЕ

СТРУКТУРА НА СОЦИАЛНИТЕ СЛУЖБИ – 2016 г.

СХЕМА НА ПРОЦЕСИТЕ В ПРИЕМНАТА ГРИЖА

Модул 4

ТЕМИ	Цикличност на приемната грижа Планиране на приемната грижа Обобщаване на първия обучителен ден
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ, ОЗД и административните екипи към общините по проект <i>Приеми ме 2015</i>
ЦЕЛИ	Да развие разбирането за цикличността на приемната грижа през хода на отделните деца и приемни семейства Развитие на разбирането на участниците за планиране на приемната грижа Екипност на участниците в приемната грижа
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	1 ч. 45 мин.
КОМПЕТЕНЦИИ	Знания за процесите от входа до изхода на децата и семействата в приемната грижа, профилите на децата, които се настаняват в приемната грижа Умения да разбират различните видове настанявания Умения за подготовка за различните видове настанявания Нагласи за сътрудничество с другите участници – междуведомствена екипност
СЪДЪРЖАНИЕ	Цикъл на приемните родители и Цикъл на децата в приемната грижа Децата, които се нуждаят от приемна грижа Профили на децата и особености на настаняванията Планиране на приемната грижа Обобщаване на темите от първия ден на обучението
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Основа за презентация за мултимедия – Приложение 1. Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материалите за раздаване на участниците – 4.1., 4.2. и 4.3. Упражнения Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, маркери

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Цикъл на приемната грижа – 15 мин.

<p>Презентация „Цикличността на приемната грижа“ – 15 мин.</p>	<p>Целта е участниците да разберат динамиката на приемната грижа през хода на децата и семействата в нея.</p> <p>Провеждане – по 4.1. Материал за раздаване</p> <p>Преди почивката се запознахме с общите процеси в приемната грижа. Сега ще направим преглед през два циклични процеса в нея – цикъла на приемните родители и този на децата.</p> <p>Раздайте Материал 4.1 и заедно с участниците проследете хода на процеса.</p> <p><i>При приемните семейства.</i> Това е процесът от набирането, оценката и обучението, първото настаняване, което е с голяма важност за това дали семейството ще продължи да бъде приемно или ще се откаже, по-нататъшното му развитие, годишния преглед. На всеки етап от този процес семейството може да се откаже или ЕПГ /Комисията/ да прецени, че трябва семейството да се оттегли. Това се случва, когато профилът на семействата не съответства на нуждите на децата, които се нуждаят от приемна грижа.</p> <p>Така в приемната грижа в общината има семейства на различен етап от цикъла.</p> <p><i>За децата в приемната грижа.</i> Процесът е подобен. Децата влизат в приемната грижа, престояват известно време в нея и я напускат. В центъра и на двата цикъла е профилът на децата, които са в риск!</p> <p>Обобщение</p> <p>Двата потока – на приемните деца и на приемните семейства – се напасват между ОЗД и ЕПГ. ОЗД познава нуждите на децата, а ЕПГ – профила на семействата, така те могат да решават кое семейство е подходящо за детето, за което се търси настаняване.</p> <p>За да са в синхрон двата кръга на приемната грижа, ЕПГ трябва да съобразява търсенето на семейства според профила на децата, за които ОЗД търси настанявания. Това води към следваща тема.</p>
---	---

Профили на децата и видове приемни настанявания – 45 мин.

<p>Работа с деца, които се настаняват в приемна грижа – 35 мин.</p>	<p>Цел</p> <p>Участниците да правят връзка между: случаи на конкретните деца – профили на децата, които се нуждаят от приемна грижа – видовете настанявания – какво трябва да се вземе предвид при тях от ПС, ЕПГ и ОЗД</p> <p>Информация за водещия</p> <p>Разрежете с ножица таблицата на 4.2. Материал за раздаване на отделните случаи на деца и ги раздайте на участниците, без казуса на Мирослав – той е моделен. Всеки участник трябва да работи по отделен казус, който ще му се падне на случаен принцип. Всеки участник трябва да получи казуса на Мирослав и един, по който да работи.</p>
--	--

	<p>Инструкция към участниците</p> <p>Разгледайте случая на Мирослав. На база на информацията за детето към момента на настаняването във втора графа е направен негов кратък профил, какво ще се изисква от приемния родител, а в третата графа – какъв вид настаняване се търси за Мирослав. Всеки участник работи по казус, който му се е паднал по модела на казуса на Мирослав. Трябва да преценят какъв е профилът на детето на база на наличната информация, какъв профил на приемния родител изисква и какъв е видът настаняване, от което се нуждае детето. Накрая ще представят казусите.</p> <p>Време за работа – 20 мин. Време за представяне на 3 казуса по 5 мин. Наблюдавайте работата на участниците. Възможно е упражнението да затрудни някои от тях - ако са нови хора в системата и/или не са правили рефлексия на опита си. Ако цялата група се затрудни, може да преминете към следващата презентация по Материал 4.3 и след това да се върнете за работа по казуса.</p>
<p>Презентация „Видове настанявания и техните особености“ – 10 минути</p>	<p>Цел</p> <p>Да потвърди наученото от горното упражнение за Работа по казус, като даде връзката между различни профили на деца и видове настанявания и техните особености, които ПС, ЕПГ и ОЗД трябва да имат предвид.</p> <p>Провеждане</p> <p>Раздайте 4.3. Материал за раздаване и представете всеки вид настаняване и какви са неговите особености. Следете дали участниците правилно разбират информацията. Ако имат собствен опит, следете да надграждат материала с него, като дават примери от практиката си.</p>

Планиране на приемната грижа – 15 мин.

<p>Мозъчна атака „Защо да планираме приемната грижа“ –2-3 мин.</p>	<p>На флипчарт запишете „Защо трябва да планираме приемната грижа“ и поканете участниците да споделят своето мнение</p> <p>След това преминете към долната презентация.</p>
<p>Презентация „Управление и планиране на приемна грижа“ – 12 мин.</p>	<p>Информация за водещия</p> <p>Планирането на приемната грижа е много специфично и все още не се познава добре от практиците и общините. Наличието на много на брой и различни места за настаняване /домове, ЦНСТ, приемна грижа/ създава известен комфорт да се изучи как да се управлява приемната грижа. Все още се набират приемни семейства, които не отговарят на профилите на децата, а това е безсмислено пилеене на ресурси за набиране, оценка и обучение.</p> <p>Преминавате през Слайд 1 и 2, като коментирате с участниците какво се включва в управлението и планирането на приемната грижа. Ако те имат добро разбиране за темите, поканете ги да мислят в режим как да облекат това в Годишна програма за развитие на приемната грижа – Слайд 3. Това е задача извън обучението, вие само можете да наблегнете, че темите от слайд 1 и 2 всъщност са основата за годишния план.</p> <p><i>Слайдове 1, 2 и 3 може да се раздадат като материал за участниците.</i></p>

Обобщаване на темите от първия ден на обучението – 30 мин.

Преглед на деня – 15 мин.	Това е краят на първия обучителен ден. Преминавате през темите на деня, като давате възможност на участниците да реагират – дали е било полезно, дали го разбират, дали ще го прилагат в практиката си.
Попълване на формуляр за обратна връзка – 15 мин.	Ако политиката на водещия/обучаващата организация е попълване на обратна връзка за всеки ден от обучението, всеки участник трябва да попълни формуляр, който предварително сте подготвили. Раздайте ги и помолете да ги върнат попълнени в рамките на 15 минути.

Приложение 1. Основа за презентация на мултимедия

Слайд 1	<p>Какво включва управлението и планирането на приемната грижа</p> <ul style="list-style-type: none"> • Какъв е <i>профилът на децата</i>, които са в грижата. Спрямо тях се организира набирането на подходящи семейства • Да поддържа <i>определен обем</i> настанявания – тук дайте таргета на настаняванията, които трябва да постигне общината/областта • Да няма резки промени /намаление или увеличаване/ на обема. <i>Резкият спад</i> на броя на приемните семейства, без да е променен профилът на детското население, означава деца да бъдат извеждани от приемната грижа и връщани към ЦНСТ или институции. Това е знак за лошо управление и планиране на грижата. Когато пък има <i>излишни семейства</i>, се наблюдава тенденция те да бъдат запълнени с деца, които не биха постъпили в системата на грижи или пък живеят в друг район на страната. Това също е знак за неправилно планирана приемна грижа
Слайд 2	<ul style="list-style-type: none"> • Да развиваме вече одобрените <i>ПС към нуждите на децата</i>. Тоест приемни семейства, които не са с профил, отговарящ на нуждите на децата, да имаме план как ще ги развиваме /информираме, обучаваме, споделяне на опит с други семейства/, за да решат дали ще си променят профила към този за децата. <i>Наличието на приемни семейства с неподходящи профили</i> също е знак за не добре планирана приемна грижа. • Да следим <i>статуса на всяко семейство</i>, в коя част на цикъла се намира и общо да <i>управляваме обема на настаняванията</i>. • Да развиваме <i>диференцирана подкрепа към различните деца и семейства</i> – напр. към семейства с дълъг стаж, семейства с трудни деца, с повече настанявания и т.н. • Да <i>привличаме опитните приемни семейства към развитие на новите</i>, като ги включваме в обученията и групите за подкрепа • Да създаваме <i>общност</i> от хората, участващи в приемната грижа • Да <i>включваме децата и младежите</i> в планирането на приемната грижа
Слайд 3	<p>Всички горни теми може да се облекат в</p> <p>Годишна програма за развитие на приемната грижа в общината/областта</p>

4.1 МАТЕРИАЛ ЗА РАЗДАВАНЕ

Цикъл на приемната грижа – приемни семейства

Цикъл на приемната грижа – децата, които се настаняват в приемни семейства

4.2 МАТЕРИАЛ ЗА РАЗДАВАНЕ

Профили на деца, които се настаняват в приемната грижа

Деце и обстоятелствата, при които се нуждае от приемна грижа	Профил на детето и какви умения ще се изискват от приемния родител	Вид настаняване
<p>Мирослав – настаняване от родилно отделение</p> <p>От родилно отделение постъпва сигнал за изоставено новородено, чиято майка е избягала от болницата на втория ден след раждането. Няма данни за бащата на детето. Според персонала на болницата майката е била леко мургава и видимо много бедна жена, но не са категорични относно принадлежността ѝ към ромския етнос. Името Мирослав е избрано от майката, детето изглежда с почти светъл цвят на кожата, доколкото това може да се определи на възраст от два дни.</p> <p>Тъй като изоставянето не е било заявено/очаквано и детето е здраво и в норма, няма основание то да бъде задържано повече от 3 дни след раждането, следователно социалните работници разполагат с един ден да настанят детето в приемно семейство, другият възможен вариант е то да бъде настанено в институция (ДМСГД).</p>	<p>Деце</p> <p>Новородено, изоставено в родилно отделение в добро общо състояние</p> <p>Родители в неизвестност</p> <p>Неясна информация за бременността</p> <p>Подходящ приемен родител</p> <p>Да приеме Мирослав в рамките на 1–2 дни</p> <p>Обучен в грижи за новородено – хранене, почистване, къпане, колики, заболявания, рискови фактори при новородените и др.</p> <p>Способен да се справи с рискови новородени, ако детето прояви зависимости или симптоми на други заболявания</p> <p>Да прави редовни консултативни прегледи на Мирослав</p> <p>Подготвен за поява на родителите на детето</p> <p>Да подготви детето за реинтеграция или осиновяване</p>	<p>Спешно настаняване на новородено с цел реинтеграция или осиновяване</p>
<p>Денислав – едно дете с по-специални нужди</p> <p>Денислав е на 1 година и 6 месеца и има Синдром на Даун. Още от раждането си Дени е настанен в ДМСГД (дом за деца до 3-годишна възраст). От няколко месеца майка му е подписала декларация за отказ от родителски права – отнело ѝ е повече от година да вземе окончателно решение да се раздели с детето си – причината да го остави е заболяването на детето. Той е бил желано и чакано в семейството дете, но заболяването му променя драматично съдбата му.</p> <p>Намерението на ОЗД за случая на детето е да се потърси приемно семейство за него, като същевременно ще се стартира процедура по вписването му в регистъра за осиновяване.</p>		

Дете и обстоятелствата, при които се нуждае от приемна грижа	Профил на детето и какви умения ще се изискват от приемния родител	Вид настаняване
<p>Стефан – преживял насилие</p> <p>Стефан е на 4 години и половина. Физическото му развитие отговаря на това на дете на тригодишна възраст. На 2 години е настанен в ДМСГД поради изключително опасна обстановка в родното му семейство след многократни сигнали за домашно насилие от страна на бащата към майката и трите деца. Стефан се подготвя за настаняване в приемното семейство на Йордан и Христина. При първите посещения на приемното семейство при детето то показва почти панически страх от Йордан. Социалният работник от дома е помолил Христина да идва сама при следващите срещи с детето. Семейството е разколебано дали ще може да се справи със страховете на детето.</p>		
<p>Събина – спешно настаняване</p> <p>Събина е на 10 месеца, току-що е изведена от крайно несигурна и опасна за живота ѝ семейна среда. По детето личат белези от синини, порязвания и изгаряне. Семейството, от което е изведено детето, е на зависими към алкохол съжителстващи, има непотвърдени съмнения за наличие и на психично заболяване при майката.</p> <p>Събина тежи 6 кг, не може да се изправя на крака и не може да се задържа в седнало положение. По данни на социалните работници детето е използвано за просия, възможно е системно да му е даван алкохол. Детето следи движения около себе си, често плаче, но в определени моменти се успокоява и дори отговаря с плаха усмивка на закачките от социалните работници.</p>		

4.3 МАТЕРИАЛ ЗА РАЗДАВАНЕ

Видове настанявания и техните особености

Вид настаняване	Особености
Настаняване на новородени деца	<p>Спешност</p> <p>Рисково настаняване, ако няма информация за бременността, фамилната анамнеза или ако майката е била зависима от вещества</p> <p>Изисква се специално оборудване в приемния дом</p> <p>Препоръчва се наблюдение на детето от педиатър</p> <p>Обикновено децата се осиновяват и трябва да бъдат подготвени за това</p>
Настаняване на деца, жертви на насилие	<p>Спешност поради високия риск за децата</p> <p>Децата имат поведение, което трябва да се разчита правилно от приемния родител. Варира като смесица от страх, затвореност, привличане на внимание, прояви на насилие, депресия, агресивност и др.</p> <p>Изискват терапевтично родителстване – децата да могат да отреагират на преживяното насилие и да се възстанови доверието към възрастните</p>
Настаняване на деца с увреждания	<p>Планирани или спешни, ако са от родилно отделение</p> <p>Обикновено са дългосрочни настанявания или подготвят детето за осиновяване</p> <p>Познаване на детето и проявленията на заболяването или увреждането</p> <p>Подготовка на приемния дом и родителя за особеностите на детето</p> <p>Умения у родителя да комуникира с детето, да разпознава неговите нужди, да стимулира развитието му и неговата самооценка, да го социализира според възрастта му</p> <p>Изисква работа с други служби за достъп до услуги и помощи</p> <p>Изисква се добра подкрепяща среда на приемното семейство и заместваща грижа</p>
Настаняване на братя и сестри	<p>Настаняване на повече от 1 дете</p> <p>Разбиране на ролята на сиблингите в семейната динамика</p> <p>Познаване на историята на децата, техните индивидуални и семейни особености, как са се грижили за себе си на предишни места и работа по коригиране на родителски модели от деца към деца</p> <p>Поддържане на идентичността и връзките</p>
Настаняване на тийнейджъри	<p>Познания за развитието и проявите на кризи и травми от предишни етапи при тийнейджъри</p> <p>Справяне с трудно поведение и кризисни ситуации</p> <p>Умения за изграждане на положителна самооценка и идентичност, насочване към подходящи хобита, поддържане на връзка с приятелите и предишни места за живот</p> <p>Подготовка за независим живот</p>

Вид настаняване	Особености
Настаняване на деца от полицейска закрила	<p>Спешни, кризисни</p> <p>Детето може да е в лошо физическо състояние – недохранено и обезводнено, с лоша хигиена</p> <p>Нужда от медицински преглед, лечение, обезпаразитяване</p> <p>Преодоляване на шока и адаптация към условията в дома</p> <p>Обикновено това са деца, живели с непосредствени базови нужди и/или преживели насилие</p> <p>Физическо и емоционално развитие на детето през постоянство на грижата. Толеранс към навиците на децата от полицейска закрила</p>
Спешно настаняване	<p>Детето трябва да бъде прието в рамките на няколко часа, възможно е да е в шок</p> <p>Изисква се подготвеност на приемното семейство за бързо даване на съгласие и приемане на детето</p> <p>Детето трябва да бъде подготвено за много кратко време къде отива, с кого ще живее</p> <p>Възможно е детето да няма собствени принадлежности при пристигането в дома на приемния родител</p> <p>Краят на настаняването е според ситуацията със семейството му и нуждите на самото дете</p>
Краткосрочни настанявания	<p>Планирани или спешни</p> <p>Целят детето да живее в приемно семейство, докато ОЗД вземе окончателно решение за него. През това време обикновено се изследва родителският капацитет на семейството му.</p> <p>Изход – реинтеграция, осиновяване или дългосрочна приемна грижа</p>
Дългосрочни настанявания	<p>Над 1 година, обикновено планирани</p> <p>Деца, чиито родители се интересуват от тях, но нямат капацитет да ги отглеждат, често родител с психични заболявания</p> <p>Установяване на детето в приемното семейство</p> <p>Подготовка на детето за другите деца, които влизат и излизат от семейството, и начина, по който то ги приема</p> <p>Подготовка за независим живот</p>
Заместваща грижа	<p>Временно настаняване с цел хората, които в момента се грижат за детето /биологични или приемни семейства/ да си починат</p> <p>Обикновено се практикува за деца с увреждания, но все по-често и като почивка на приемни семейства с по-дълъг стаж и/или след трудни настанявания</p>

Модул 5

ТЕМИ	Преглед на темите от първия ден Привързаност Приложение на темата в приемната грижа
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ, ОЗД и административните екипи към общините по проект <i>Приеми ме 2015</i>
ЦЕЛИ	Да даде базисни знания за теорията на привързаността и как тя се прилага в приемната грижа
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	1 ч. 45 мин.
КОМПЕТЕНЦИИ	Знания за привързаността, видове привързаност, начини за изграждане на привързаност между родител и дете Умения за различаване на видове привързаност Умения за приложение на теорията за привързаността в процесите на приемната грижа Нагласи за рефлексия на собствения модел на поведение
СЪДЪРЖАНИЕ	Привързаност, Цикъл на изграждане на привързаността Видове привързаност и ефектът от тях върху децата и младите хора Приложение на теорията на привързаността в приемната грижа Рефлексия на собствения стил на привързаност
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Основа за презентация за мултимедия – Приложение 1. Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материали за раздаване на участниците – 5.1, 5.2 и 5.3 Упражнения Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, маркери

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Въведение в темите за деня – 10 мин.

Обратна връзка от първия ден и представяне на втори ден – 10 мин.	<p>Водещият кани участниците да дадат обратна връзка от предишния ден. Групата общо минава през темите от първия ден на обучението. Направете представяне на темите за деня – привързаност, развитие на детето, ролята на травмите, раздялата и загубата, поведението при децата и справянето с трудно поведение на децата в приемната грижа.</p> <p><i>Темите обхващат, освен широк спектър от теоретични познания и изследвания, универсални преживявания на всички хора, които ни оформят като личности. Материята е чувствителна, необходимо е участниците да са внимателни към себе си и другите в групата, особено при споделяне на лични преживявания и опит. Ако имат нужда от прекъсване, нека дадат знак към водещия.</i></p>
--	---

Привързаност – 1 ч. 35 мин.

<p>Упражнение „Асоциации на думата привързаност“ – 5 мин.</p>	<p>Поставете въпрос на участниците: „Коя е правата ви асоциация с думата привързаност?“</p> <p>Оставете ги да споделят толкова колкото желаят. Не е необходимо да записвате споделеното.</p> <p>Накрая обобщете какво сте чули от групата.</p>
<p>Презентация „Определения за привързаност“ – 5 мин.</p>	<p>Покажете определенията за привързаността на Слайд 1 и ги коментирайте с участниците.</p>
<p>Презентация „Основни положения на теорията за привързаността“ – 20 мин.</p>	<p>Преминете през Слайдове 2-4 и запознайте участниците с основните принципи на Теорията за привързаността, като акцентирате върху следното:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Поведението на привързаност може да бъде описано като процесът, в който хората и животните осигуряват физическа безопасност и оцеляване на своето потомство посредством близост. При хората идеята за физическа безопасност и оцеляване се разпростира и в области като социализацията и интелектуалното развитие. С други думи, основната цел на поведението на привързаност е формирането на мислещи, социални, можещи и справящи се възрастни от бебетата. • Теорията на привързаността е създадена от Джон Боулби през 40-те и 50-те години на миналия век и е развита по-нататък от Мери Ейнсуърт и други изследователи. Ейнсуърт е известна с изследванията си върху различията в бебешките реакции при раздяла с майката. • Боулби поддържа идеята, че човешкото психично развитие се определя от типа емоционална връзка, която малкото дете развива спрямо значимата грижеща се за него фигура (в повечето случаи – майката). Възникването на тази връзка има адаптивна функция: тя е биологично-еволюционно обусловена и се проявява още от първите мигове след раждането. • Детето се ражда и развива нататък определени поведения на привързаност, чиято цел е да стимулират грижещата се фигура да взаимодейства и се ангажира с него. • Хората имат определени рефлексии, включително вродени такива, подпомагащи храненето, а също така плача и вцепеняването в отговор на заплахи или преживявания на дискомфорт. • Всички поведения на привързаност – изразяващи негативни преживявания, привличащи и действени, имат за цел насочване на вниманието на грижещата се фигура към нуждите на детето. • В идеалния случай бебетата и децата очакват отзивчив и настроен към тях грижещ се възрастен, който посреща физическите и емоционалните им нужди.

	<ul style="list-style-type: none"> Според Боулби, значимият грижещ се възрастен изпълнява две много съществени функции в контекста на поведението на привързаност. От една страна, той/тя дава на новороденото чувство на сигурност и защитеност от различни опасности: успокоявайки го и посрещайки нуждите му, той/тя регулира (намалява интензивността на) негативните му емоционални и други преживявания; детето знае, че може винаги да се върне към него за успокояване или утешение. От друга страна, на един малко по-късен етап неговото присъствие позволява на детето да изследва спокойно и уверено външния свят в моментите, когато чувството на сигурност и защитеност са налице. Първата от тези две родителски функции Боулби нарича „сигурно убежище“ (англ. safe haven), а втората – „сигурна основа“ (англ. secure base). <p>Продължителните ежедневни преживявания на привързаност постепенно се затвърждават в психиката под формата на специфичен, емоционално натоварен модел на възприятие, на нагласи и очаквания (позитивни и/или негативни) по отношение на себе си, другите и света. Този модел, осигуряван от ранните преживявания на привързаност, Боулби нарича Вътрешен работен модел, който се превръща в „матрицата“ на бъдещото развитие и отношения на детето.</p> <p>Нека участниците ви върнат обратна връзка дотук как разбират привързаността. Могат ли да дадат примери с малки деца и майките, които са около тях, с които работят.</p> <p>Осъзнават ли, че сигурната основа на майката от нашето детство е това, което ни дава сигурност цял живот?</p> <p>Че вътрешният ни работен модел се задава през първите години на взаимодействието между майката и детето и го прилагаме през целия си живот?</p>
<p>Презентация „Привързаността и по-нататъшното развитие – Цикъл на привързаността и видове привързаност“ – 25 мин.</p>	<p>Преминете към Слайдове 6 – 13. Започнете с това, че човешките бебета се раждат много по-зависими от животните и изискват много повече внимание и стимулиране, което да осигури и подпомогне по-нататъшното им развитие. След раждането способността да се развием като социални същества не е нещо повече от потенциална възможност, но всички ние носим тази възможност в себе си. Начинът, по който ще протече развитието, не е изначално „програмиран“, т.е. предопределен. В този смисъл ранните отношения на привързаност имат фундаментално значение за физическото развитие на мозъка на бебето и за неговото бъдещо емоционално развитие и напредък.</p> <p>Подчертайте следното:</p> <ul style="list-style-type: none"> Цикълът „Възбуда-успокояване“ (известен още като „Цикъл на привързаността“) се повтаря непрекъснато през целия ден, особено при най-малките бебета. Дайте пример – <ul style="list-style-type: none"> ■ стомахчето на бебето е празно и му създава соматично напрежение; ■ бебето плаче;

	<ul style="list-style-type: none"> ■ майката разпознава по плача, че е гладно; ■ храни бебето; ■ бебето се успокоява и така е завъртян един цикъл на напрежение – успокоение; ■ след малко бебето пълни папмерса, кожата се дразни – започва нов цикъл на напрежение. <ul style="list-style-type: none"> ● Ако този цикъл се разгръща по принципно позитивен начин и без да е прекъсван, той предава на детето съобщението, че светът е добър, безопасен и на хората може да се има доверие. ● „Танцът на привързаността“ по същността си е двустранен процес, в който бебето и грижещият се за него възрастен реагират и откликват един на друг. ● В случаите на сигурен (позитивен) вътрешен работен модел (стил) на привързаност родителите, семейството и общността осигуряват базова емоционална подкрепа и други източници на позитивна стимулация, граници и дисциплина, устойчиви преживявания за сигурност, чувство за принадлежност и сплотеност около общи ценности. Всички те помагат на детето да развива интелектуалния потенциал и социалните си умения, да генерира и поддържа позитивен образ за себе си. Позитивната, стабилна самооценка от своя страна благоприпраща добрата психична и социална адаптация. С други думи, детето гледа на себе си като на обичано, способно и ефективно, представляващо интерес за околните; другите го възприемат като любящи, заинтересовани от него, достъпни, отзивчиви и надеждни. ● Семейни проблеми, като злоупотреби, насилие, зависимости и психични разстройства, могат да повлияят в значителна степен върху динамиката и качеството на отношенията на привързаност. ● В този случай цикълът „възбуда-успокояване“ е нарушен: когато грижещият се възрастен (фигурата на привързаност) не откликва консистентно на нуждите на детето, то реагира на това с негативни емоции и/или с оттегляне от връзката. ● В резултат от това децата могат да изградят различни проблемни модели на привързаност в отговор на ранната родителска грижа, която получават. Децата с несигурен (негативен) вътрешен работен модел (стил) на привързаност гледат на себе си като на необичани, чувстват се застрашени, безсилни и безпомощни, а другите възприемат като ненадеждни, неотзивчиви, заплашителни и отхвърлящи. ● В резултат от множество дългогодишни изследвания са установени три основни вътрешни работни модела (стилове) на несигурна привързаност: <ul style="list-style-type: none"> ■ <i>Тревожно-амбивалентният стил</i> възниква, когато детето преживява родителската грижа като непостоянна – налична в определени моменти (често съпътствана с тревожност у родителя), но отсъстваща в други. Характерна проява на този тип привързаност при малкото дете са редуващите се моменти на отчаяно търсене на близост с родителя и на енергичен протест и гняв срещу него.
--	---

	<ul style="list-style-type: none"> ■ <i>Избягващият стил</i> възниква при деца, при които родителската грижа е минимална, емоционално хладна или често отсъстваща. Поведенчески той се проявява под формата на избягващо и емоционално дезангажирано отношение спрямо родителя, особено след моменти на раздяла. ■ <i>Дезорганизиращият стил</i> възниква в резултат на травматични взаимодействия на детето със значимата грижеща се фигура. При него не се наблюдава устойчива, целенасочена стратегия в детското поведение на привързаност, както в другите два стила. Децата с този стил реагират с хаотични или парадоксални поведения след преживяване на раздяла (или друго травмиращо събитие) с родителя – например, люлеене, вцепняване, стереотипни, безцелни движения или пък насочване към родителя с гърба напред. Важно е да се има предвид, че множество изследвания сочат дезорганизиращия стил като резултат от родителска злоупотреба или друга форма на насилие над детето. <p>При много настанявания приемните родители ще трябва да се занимават и справят с поведения и емоционални трудности, които са резултат от лоша ранна привързаност – често това е дезорганизиращият вътрешен работен модел.</p> <p>Недобрите ранни отношения на привързаност са вероятната причина за много прекъсвания и провали в приемната грижа. Вътрешният работен модел на детето се явява прекалено труден за справяне за приемното семейство, ако то не е подготвено за това.</p> <p>Раздайте 5.1. <i>Материал</i> за раздаване на участниците. Ако прецените, можете да им раздадете още информация от слайдовете.</p> <p>Можете да насочите участниците към литература за привързаността, примерно: <i>Vera I Fahlberg MD, UK Edition, A Child Journey Through Placement</i> Ваня Матанова, <i>Привързаността, там и тогава, тук и сега</i></p>
<p>Обсъждане „Приложение на знанията за привързаността в приемната грижа“ – 20 мин.</p>	<p>Цел Участниците да свържат наученото от теорията за привързаността с процесите в приемната грижа</p> <p>Инструкция Водещият задава въпрос: „Как бихте приложили наученото за привързаността в приемната грижа?“</p> <p>Изчакват групата да даде няколко отговора и раздават 5.2. <i>Материал</i> за раздаване. Преминават през него и обсъждат с участниците как могат да прилагат наученото за привързаността при оценка на поведението на дете, при оценката на кандидатите за приемни родители и когато трябва да преценят грижата на приемния родител спрямо конкретното дете.</p>

**Упражнение за
рефлексия върху
собствения ни
модел на при-
вързаност –
35 мин.**

Цел

Участниците да съотнасят наученото към собствения си модел на привързаност и вътрешен модел. Това ще им помага при оценяване на привързаността на деца и семейства.

Информация за водещия

Участниците да рефлектират по въпросите в 5.3. Материал за раздаване. Упражнението е подходящо за работа по двойки, ако в групата има атмосфера на доверие. Ако няма, нека всеки го направи за себе си – не се очаква участниците да споделят, ако не искат. Имайте предвид, че част от участниците могат да имат болезнено минало, към което това упражнение да ги върне. Ако има участник, който не иска да изпълни упражнението, съобразете се с това.

Инструкция

Предварително решете дали групата ще изпълнява упражнението по двойки, или всеки ще го изпълнява самостоятелно. Раздайте материал 5.3 и помолете участниците да помислят върху въпросите от материала, ако са в двойки, да го обсъдят – времето за това е 25 мин. След това ще дадат обща обратна връзка как са се справили с рефлексията върху собствения си вътрешен модел – времето за това е 10 мин. Въведете правилото „Всеки споделя толкова колкото реши“.

Насочете участниците да ползват материал 5.1 като опорен, за да описват признаците в собствените си поведения, както и можете отново да им пуснете слайдовете, по които правите презентацията.

Изпълнение

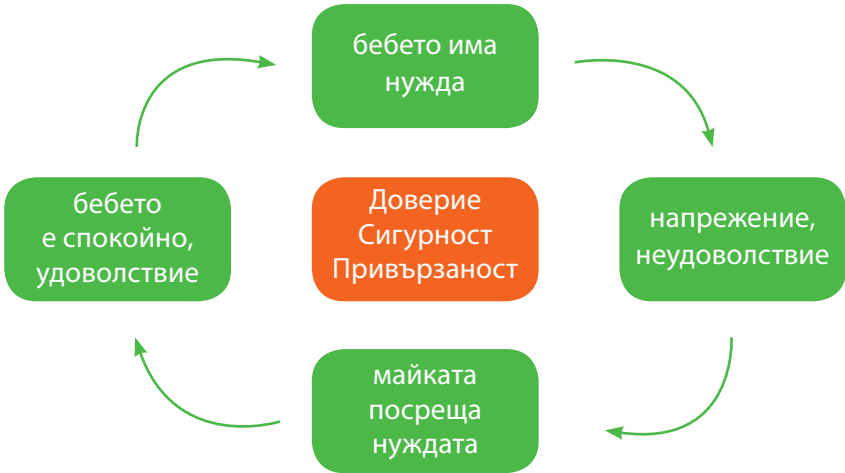
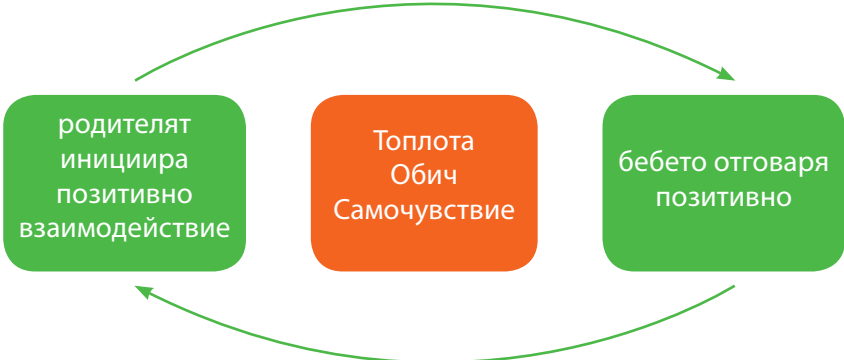
Водещият следи за изпълнението на упражнението и създава атмосфера на сигурност, важност да се приложи наученото и уважение към уникалните преживявания на всеки.

Накрая обобщете

Разпознаването на различните типове привързаност е важно умение, което социалните работници и приемните семейства трябва да развият, за да направят настаняванията на деца по-сигурни и по-стабилни.

Приложение 1. Основа за презентация на мултимедия

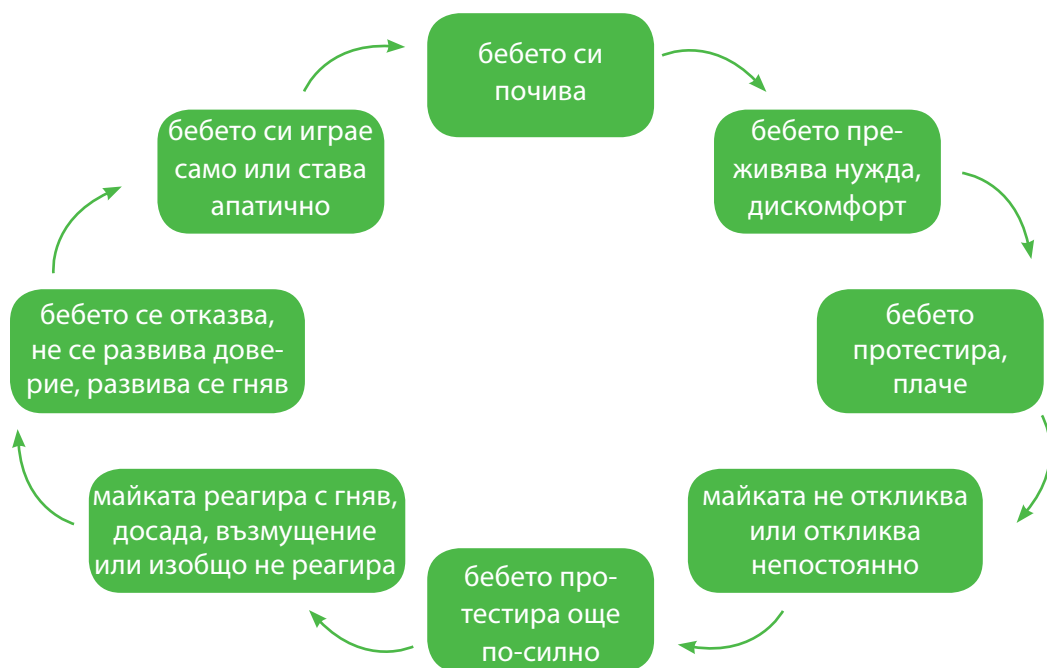
Слайд 1	<p>Определения за привързаност</p> <p>„Привързаността е най-важната емоционална връзка, която детето изгражда с майката.“ (Мери Ейнсуърт)</p> <p>„Връзка между двама души, изпълнена с обич и внимание, която е устойчива във времето и пространството и способства за емоционалното свързване един с друг.“ (Д-р Джон Кенъл)</p> <p>„Силната привързаност към родителя позволява на детето да развие както доверие в околните, така и увереност в себе си. Тези най-ранни отношения оказват влияние върху физическото и интелектуалното израстване и формират основата на психологичното развитие.“ (Вера И. Фалбърг)</p> <p>„Привързаността е дълбока и продължителна връзка, установена между дете и обгрижващ в първите няколко години от живота му. Тя повлиява съществено всеки елемент от състоянието му – ум, тяло, емоции, взаимоотношения и ценности.“ (Тери Леви и Майкъл Орлънс)</p>
Слайд 2	<p>Какво означава поведението на привързаност?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Процесът, в който хората и животните осигуряват физическа безопасност и оцеляване на своето потомство посредством близост • Теорията на привързаността – създадена от Джон Боулби през 40-те и 50-те години на XX век • Човешкото психично развитие се определя от типа емоционална връзка, която малкото дете развива спрямо значимата грижеща се за него фигура (в повечето случаи – майката)
Слайд 3	<p>Какво означава поведението на привързаност?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Инстинктивната способност на детето да подпомага собственото си оцеляване. Целта на поведението на привързаност е да привлече вниманието на родителя/грижещата се фигура • Вродени рефлексии – хранене, плач и вцепеняване • Видове поведения на привързаност: <ul style="list-style-type: none"> ■ изразяващи негативни преживявания (плач, пищене, задържане на дишането); ■ привличащи (очен контакт, вокализиране, смях); ■ действени (движение към грижещия се). • Бебетата и децата „очакват“ отзивчив и настроен към тях грижещ се възрастен, който посреща физичните и емоционалните им нужди.
Слайд 4	<p>Какво означава поведението на привързаност?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Родителят/грижещият се възрастен като „сигурно убежище“ и „сигурна основа“ • Вътрешният работен модел – „матрица“ за бъдещото развитие и отношения на детето <p>„Бебетата, имащи на разположение достъпна и отзивчива грижеща се фигура, влизат в модел на взаимоотношение, при който всеки е настроен спрямо другия и двамата заедно преживяват успокояване от стреса.“ (Кейт Кърнс, 2002)</p>

<p>Слайд 5</p>	<p>Привързаността и по-нататъшното развитие</p> <ul style="list-style-type: none"> Човешките бебета се раждат много по-зависими от животните и изискват много повече внимание и стимулиране. След раждането способността да се развием като социални същества не е нещо повече от потенциална възможност, но ние я носим в себе си. Всички човешки бебета имат възможността за развитие; последното не е нещо предварително програмирано. Ранните отношения на привързаност имат фундаментално значение за физическото развитие на мозъка на бебето и за неговото бъдещо емоционално развитие и напредък. Развитието не е автоматично – то се основава на присъствието на настроена спрямо нуждите на детето родителска/грижеща се фигура.
<p>Слайд 6</p>	<p>Цикълът „възбуда – успокояване“</p> <pre> graph TD A[бебето има нужда] --> B[напрежение, неудоволствие] B --> C[майката посреща нуждата] C --> D[бебето е спокойно, удоволствие] D --> A E[Доверие
Сигурност
Привързаност]   </pre>
<p>Слайд 7</p>	<p>Цикъл на привързаността – двустранен процес, в който възрастният и детето взаимно откликват един на друг</p> <pre> graph TD A[родителят инициира
позитивно взаимодействие] --> B[бебето отговаря
позитивно]   B --> A   C[Топлота
Обич
Самочувствие]   </pre>
<p>Слайд 8</p>	<p>Видове привързаност – вътрешни работни модели</p> <ul style="list-style-type: none"> Сигурна привързаност три основни вътрешни работни модела (стилове) на несигурна привързаност: <ul style="list-style-type: none"> Тревожно-амбивалентният стил Избягващият стил Дезорганизираният стил

Слайд 9	<p>Ползи от успешното свързване и привързаност</p> <p>Сигурната привързаност прави детето способно да:</p> <ul style="list-style-type: none"> • достигне пълния си интелектуален потенциал • мисли логично • развие самоувереност и самочувствие • се доверява на другите • развие социалните си умения • се справи със стреса и объркването • превъзмогне страховете и безпокойствата си • споделя с другите <p>Детето със сигурна привързаност е по-устойчиво, независимо, изпълнително, емпатично, социално компетентно, уверено и има по-високо самочувствие. Проявява повече позитивни и по-малко негативни емоции.</p>		
Слайд 10	<p>Резултати от процеса на свързване/привързаност на децата</p> <table border="1"> <tr> <td data-bbox="311 750 790 1243"> <p>Родителите дават</p> <ul style="list-style-type: none"> • Физическа грижа • Любов • Емоционална грижа • Стимулиране • Ограничения и дисциплина • Социални контакти • Ценности • Установеност • Стабилност • Сигурност • Последователност • Идентичност и посвещение </td><td data-bbox="790 750 1420 1243"> <p>Семейството /Общността дава</p> <ul style="list-style-type: none"> • Основен обгрижващ • Продължителен контакт с други познати • Продължителни променящи се взаимоотношения с малък брой хора • Опит в разпознаването на емоциите • Сигурност и безопасност • Стимулиране, насърчение за растеж • Подкрепа във време на стрес. Среда за научаване за „света“ и неговите правила </td></tr> </table> <p>Резултатът е добро чувство на детето за себе си.</p>	<p>Родителите дават</p> <ul style="list-style-type: none"> • Физическа грижа • Любов • Емоционална грижа • Стимулиране • Ограничения и дисциплина • Социални контакти • Ценности • Установеност • Стабилност • Сигурност • Последователност • Идентичност и посвещение 	<p>Семейството /Общността дава</p> <ul style="list-style-type: none"> • Основен обгрижващ • Продължителен контакт с други познати • Продължителни променящи се взаимоотношения с малък брой хора • Опит в разпознаването на емоциите • Сигурност и безопасност • Стимулиране, насърчение за растеж • Подкрепа във време на стрес. Среда за научаване за „света“ и неговите правила
<p>Родителите дават</p> <ul style="list-style-type: none"> • Физическа грижа • Любов • Емоционална грижа • Стимулиране • Ограничения и дисциплина • Социални контакти • Ценности • Установеност • Стабилност • Сигурност • Последователност • Идентичност и посвещение 	<p>Семейството /Общността дава</p> <ul style="list-style-type: none"> • Основен обгрижващ • Продължителен контакт с други познати • Продължителни променящи се взаимоотношения с малък брой хора • Опит в разпознаването на емоциите • Сигурност и безопасност • Стимулиране, насърчение за растеж • Подкрепа във време на стрес. Среда за научаване за „света“ и неговите правила 		
Слайд 11	<p>Доброто чувство за себе си дава способност на детето да:</p> <ul style="list-style-type: none"> • развие адекватно разбиране за света • започне да развива различни взаимоотношения • научи, че тя/той може да овладява нещата • се научи да играе и да изследва • се развива когнитивно и образователно • развива приятелства • взима решения • се подготви за независим живот като възрастен 		

Слайд 12

Нарушен цикъл на привързаността

Слайд 13

Несигурната привързаност често води до проблеми в области като:

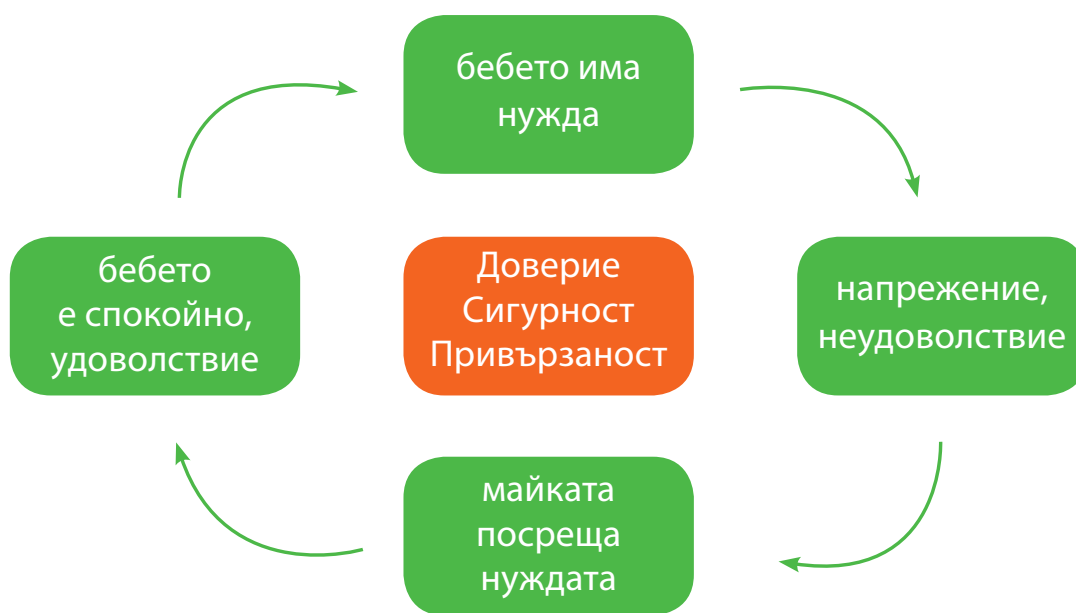
- Развитие на съвестта
- Контрол върху импулсите
- Самооценката
- Междупersonностните взаимодействия
- Емоциите
- Когнитивни способности като разбирането на причинно-следствени връзки и логичното мислене
- Контрол над общата и фината моторика
- Личностно и социално развитие
- Последователното развиване на различни умения

(Източник: Fahlberg, V. (1994) *A Child's Journey Through Placement*. London: BAAF)

Привързаност

Основната концепция на модела на привързаността се състои в това, че новороденото, попадайки напълно безпомощно в един свят, изпълнен с рискове и опасности, не би могло да оцелее без сигурността на майчината грижа. Следователно в нас е еволюционно заложен стремежът в началото на нашия живот да търсим близостта с човека, който се грижи за нас (най-често майката). Всяко препятствие, било то реално или мнимо, което се появява пред връзката с нея и сигурността, която тя носи, води до реакция на тревожност и стремеж за възстановяване на привързаността. Следователно начинът, по който се осъществява комуникацията между майката и детето в първата една година от живота, е централен за това какъв стил на привързаност ще развие това дете. Този стил на привързаност се интернализира, превръща се във вътрешен устойчив модел, който е непроменяем до края на живота.

В човешкото поведение и взаимоотношения ранните преживявания на привързаност се проявяват, когато бебето заявява своите физически нужди – често чрез плач – и майката (или друга грижеща се фигура) откликва, като посреща тези нужди. Този модел на взаимосвързани поведения се повтаря многократно в моментите на хранене и повиване.

Теорията на привързаността е създадена от Джон Боулби през 40-те и 50-те години на миналия век. Той поддържа идеята, че:

„Привързаността е основата, от която децата изследват... техните ранни преживявания на привързаност формират представите им за тях самите, за другите и за света.“

„Привързаността е дълбоката и дълготрайна емоционална връзка между дете и грижещ се в първите няколко години от живота. Тя повлиява дълбоко всеки компонент на човешката природа – ум, тяло, емоции, взаимоотношения и ценности.“

Тери М. Леви

Джон Боулби е английски психиатър и психоаналитик. Той е известен със своите изследвания върху ранните интеракции между майката и детето, ефектите от загубата на близостта и сигурността, които дава майчината грижа. Боулби определя и различните стилове на привързаност, които се сформират в началото на живота.

Психологическата теория на привързаността на Боулби е повлияна от психоаналитичната теория на обектните отношения, теорията на системите, еволюционната биология, етологията и когнитивната психология. Боулби критикува психоаналитиците, че отделят прекалено голямо внимание на фантазмения живот на детето и прекалено малко на реалния му преживелищен опит. Той също така отхвърля идеята, че връзката на детето с майката се основава предимно на необходимостта от хранене. За него това, което е основно, е необходимостта от майчина грижа и сигурност. Лабораторното изучаване на резус маймуни от Харлоу през 50-те и 60-те години на XX век показва как потребността от другия е по-важна от глада при формирането на връзката майка-дете.

Привързаност и детско развитие

През 50-те години в САЩ се провежда изследване върху 23 двойки майка-дете. То се състои в режисирано краткотрайно разделяне на детето (което е на около една година) от майката в лабораторни условия. Вследствие на това успяват да се диференцират четири стила на привързаност: **сигурна, тревожно-избягваща, тревожно-амбивалентна и дезорганизирана**.

Най-разпространеният случай са децата със **сигурна привързаност**, които са 60% от американската извадка. Тези деца проявяват дистрес, когато майката излиза, търсят нещо, което да ги успокои, и свободно изследват ситуацията около себе си. Това са деца, чиито майки са емпатични, чувствителни и откликващи на желанието им за внимание.

Децата с **тревожно-амбивалентна привързаност** са най-рядко срещаният случай (около 15%). Техните майки проявяват непостоянство спрямо детските сигнали, невинаги са на разположение, интрузивни или свръхафективни. Такива деца са „прилепени“ за майка си преди раздялата, крайно разтревожени са, когато тя напуска, непрестанно търсят контакт до нейното завръщане, проявяват гняв, трудно е да бъдат успокоени и не се впускат в изследователска дейност.

Около 25% от децата принадлежат към **тревожно-избягващ модел на привързаност**. Техните опити за контакт и близост с майката са били системно възпрепятствани и отклонявани. Те не проявяват дистрес при непозната ситуация, не търсят контакт с друг човек и вниманието им се насочва към играчките.

Изследователите идентифицират и четвърти модел – **дезорганизирана привързаност**, който се характеризира с липса на стратегия за управление на тревожността и се проявява чрез смесица от амбивалентни и избегащи поведения.

Както споменахме вече, това са модели, които се сформират в първата една година, които са устойчиви и на базата на които ние се свързваме с другите хора до края на живота си. Особено по отношение на романтичните взаимоотношения, тук огромна роля играе стилът на взаимоотношение от ранните години. Така хората, които са имали сигур-

на привързаност в своето най-ранно детство, са много по-склонни да намират у околните добронамереност и сигурност, лесно създават здрави и устойчиви връзки. Несигурно привързаните хора, когато попаднат в нова ситуация сред непознати хора, реагират понякога с тревожност, понякога с бягство и оттегляне. Те по-трудно създават устойчиви връзки и по-трудно се доверяват на партньора си.

Сигурна привързаност /обгрижващият/. Фигурата на привързаност откликва съответно, навременно и консистентно на емоционалните и физичните нужди на детето. Тя му помага да премине през стреса и го регулира. В резултат на това детето я използва като сигурна основа в домашната среда.

Сигурна привързаност /детето/. Детето протестира при излизането на майката и бързо се успокоява след нейното завръщане. То приема утешенията от нейна страна и се връща обратно към изследването на стаята.

Избягваща привързаност /обгрижващият/. Фигурата на привързаност реагира слабо спрямо детето, когато то е разстроено. Тя не одобрява и насърчава плача, а стимулира независимостта и подтика му да изследва света. Игрите на избягващо привързаното дете може да са по-бедни и еднообразни в сравнение с тези на сигурно привързаното.

Избягваща привързаност /детето/. Детето показва малко (или не показва никакви) признаци на дистрес след оттеглянето на майката. То с готовност изследва играчките в стаята и реагира с незначителен (или не реагира изобщо) очен контакт при завръщането на майката.

Тревожно-амбивалентна привързаност /обгрижващият/. Фигурата на привързаност се отнася неконсистентно към детето; в определени моменти тя може да е адекватна, да реагира съответно на нуждите му, но в други да го negliжира. Детето, отглеждано в тревожно-амбивалентно отношение, става свръхангажирано с достъпността на майката и не може да изследва свободно средата или да използва майката като сигурна основа. Тревожно-амбивалентно привързаното дете е уязвимо спрямо житейския стрес и изпитва трудности при справянето с него. Възможно е при него да се наблюдава „обръщане на ролите“ с родителя.

Тревожно-амбивалентна привързаност /детето/. Детето реагира със скръб при излизането на майката, позволява на непознатия да го вземе на ръце и дори е позитивно настроено към него. При завръщането на майката то реагира амбивалентно, с признаци на гняв и нежелание да продължи да си играе.

Дезорганизираната привързаност /обгрижващият/. Може да бъде свързана с уплашено, дезориентирано поведение от страна на родителя (грижещата се фигура), с интрузивно, негативно отношение и оттегляне, объркване на роли и граници, грешки в емоционалната комуникация и малтретиране на детето.

Дезорганизирана привързаност /детето/. Детето реагира със стереотипно-монотонни поведения при завръщането на майката след раздяла, като например вцепеняване за няколко секунди или люлеене напред-назад. Това показва липса на стройно организирана, целенасочена стратегия за справяне. На децата, оценени като дезорганизирани, също така се прави и класификация според стила им на привързаност (сигурна, тревожно-амбивалентна или избягваща) като цяло след повторното събиране с майката (грижещия се).

Мери Ейнсуърт

Вътрешният работен модел

Ранните взаимоотношения на човек с първите значими за него други изграждат вътрешни работни модели на интеракции с така наречените „психологични обекти“. В ранното детство това са майката, по-късно бащата, роднини и приятели. Във всеки случай това са решаващите моменти за формирането на личността на човек и не бива да бъдат подценявани.

Чрез преповторенията на цикъла „възбуда-успокояване“ и развиването на реципрочно взаимоотношение с майката (грижещата се фигура) бебетата развиват нарастващо доверие, което стимулира сигурността и привързаността. Това доверие на свой ред прераства във **Вътрешен работен модел**, който служи като „матрица“ за бъдещите отношения.

Позитивен вътрешен работен модел

Аз	Другите
Аз съм:	Те са:
Обичан	Любящи
Ефективен	Заинтересовани от мен
Представявам интерес	Достъпни, отзивчиви и за другите надеждни

Негативен вътрешен работен модел

Аз	Другите
Аз съм:	Те са:
Необичан	Недостъпни
Неинтересен	Пренебрегващи
Неоценен	Отхвърлящи
Неефективен	Неотзивчиви
Враждебни	

Негативен (дезорганизиран) вътрешен работен модел на детето, преживяло травми

Аз	Другите
Аз съм:	Те са:
Без стойност	Ненадеждни
Незащитен	Безотговорни
Безсилен	Заплашителни
Безпомощен	Отхвърлящи

Ефектите от привързаността

Значимостта на привързаността става още по-голяма, когато вземем под внимание съдбите на децата и младежите, които са имали ограничени или лоши отношения в ранния си живот. Както вече бе показано, негативният (несигурен) вътрешен работен модел на привързаност повлиява силно на начините, по които детето/възрастният се чувства по отношение на себе си и на околния свят. Децата, настанени в приемни семейства, често ще са преживели лоши отношения на привързаност в родните си семейства, които ще са утежнени от злоупотреби и negliжиране. За съжаление, базовите потребности на много от тези деца няма да са били посрещани адекватно и поради това те ще се държат като много по-малки от възрастта си.

Привързаността помага на детето да:

- Разгърне пълния си интелектуален потенциал
- Подкрепя и организира смислено възприятията си
- Мисли логично
- Развие съвест
- Стане самоуверено
- Се справя със стреса и фрустрациите
- Контролира страховете и притесненията си
- Развива бъдещи взаимоотношения
- Изпитва по-малко ревност

В екстремните случаи липсата на привързаност се свързва със следните проблеми:

- Развитие на съвестта
- Контрол върху импулсите
- Самооценката
- Междоличностните взаимодействия
- Емоциите
- Когнитивни способности, като разбирането на причинно-следствени връзки и логичното мислене
- Контрол над общата и фината моторика
- Личностно и социално развитие
- Последователното развиване на различни умения

Вера Фалбърг

Приложение на знанията за привързаността в приемната грижа

Опитът показва, че неприемливото поведение на децата в приемната грижа грешно се възприема като характеристика на децата като лоши, трудни и т.н. Знанията от Теорията на привързаността позволяват да се коригира несигурният вътрешен модел на приемното дете, който води до неприемливото му поведение. За целта приемният родител трябва да разпознава поведението на детето и да знае как да му отговори по позитивен начин чрез цикъла на привързаността. За да направи това, той от своя страна трябва да бъде подкрепен от социалните работници – с обучение, супервизия, групи за опит.

Приемните деца	Кандидатите за приемни семейства	Приемните семейства
<p>Необходимо е да има оценка на привързаността на децата чрез отговор на въпросите:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Каква е хронологичната възраст на детето/децата • Каква според вас е емоционалната възраст на детето/децата – по поведението му • Наблюдават ли се проблемни поведения у приемното дете/младеж, които вероятно са свързани с техните ранни преживявания на привързаност • Опишете най-значителните проблемни поведения, които сте преживели с Вашето приемно дете/деца • Какви са предположенията за тези проблемни поведения • Какво е въздействието на тези поведения върху приемното семейство • То как ги разбира и справя ли се с тях <p>Тази оценка се прави или по време на напасване на дете и приемно семейство или веднага след настаняването</p>	<p>При оценката им</p> <p>Изследва се какъв е техният личен модел на привързаност – приет от родителите им</p> <p>Изследва се какъв е моделът им на привързаност при отглеждане на децата им /или децата на други хора/</p> <p>В обучението</p> <p>Привързаността е една от важните теми в обучението на кандидатите за приемни родители. Внимателно се следи как те разбират темата за привързаността и необходимостта да откликват на цикъла на напрежение у приемното дете</p> <p>В приемната грижа е необходимо да влизат приемни семейства, в които родителите са със сигурна привързаност и могат да я предоставят като сигурна база на приемните деца. Стилът на привързаност на кандидатите е решаващ фактор за тяхното одобрение.</p>	<p>Приемният родител разпознава по поведението у детето на каква негова нужда да отговори, тоест да задвижи цикъла напрежение-успокоение</p> <p>Социалният работник проследява как се развива приемният родител в тази насока чрез проверка на неговото разбиране и с проявленията в поведението на детето. За всяко настанено дете социалният работник периодично обсъжда с приемния родител как детето проявява своите нужди и как родителят им отговаря.</p> <p>Същата тема е много важна за супервизия и групите за подкрепа на приемните родители.</p>

Упражнение – рефлексия върху собствения ни модел на привързаност

Коя е била фигурата, която е изградила вашия вътрешен модел, вашия стил на привързаност /фигура на привързаност/?

.....

.....

.....

.....

Какъв е според вас вашият вътрешен модел?

.....

.....

.....

.....

По какви признаци от вашето поведение и житейска реализация различавате какъв вътрешен модел притежавате / какъв стил на привързаност ви е предала вашата фигура на привързаност?

.....

.....

.....

.....

Модул 6

ТЕМИ	Играта в развитието на детето Развитие на мозъка на детето и ефект на травмата
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ и ОЗД
ЦЕЛИ	Разбиране за ролята на играта в развитието на детето Надграждане на знанията за развитието на детето с ефекта на травмата върху децата
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	1 ч. 45 мин.
КОМПЕТЕНЦИИ	Знания за ролята на играта и умения да поощряват играта като метод в приемната грижа Базисни знания за развитие на детския мозък и ефект на травмата върху децата
СЪДЪРЖАНИЕ	Ролята на играта в развитието на детето Видове игри и ползите от тях Приложение на играта в приемната грижа Развитие на мозъка Травмиращи събития и ефекта върху децата
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Основа за презентация за мултимедия – Приложение 1. Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материалите за раздаване на участниците – 6.1 и 6.2 Упражнения Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, маркери

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Играта в развитието на детето и при изграждането на привързаност в приемната грижа – 60 мин.

Презентация „Ролята на играта в еволюционен аспект“ – 5 мин.	<p>Цел Въвеждане на темата за играта като инструмент за развитие на уменията у децата</p> <p>Провеждане Водещият преминава през Слайд 1, като прави паралел между развитието на бозайниците и човека.</p> <p>Акценти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Играта е еволюционно поведение, което укрепва изграждането на житейски умения в условия на имитация на ситуации. • Игрите имат отношение към оцеляването на малките на бозайниците, като ги учат как да реагират в реални ситуации. • В игрите се стимулират същите емоции, които бихме изпитали и в реалната ситуация, но без да носят опасността на житейските ситуации.
--	---

<p>Упражнение „Нашият опит с игрите“ – 15 мин.</p>	<p>Въведете Слайд 2. Помолете участниците да си припомнят игрите, на които са обичали да играят като деца. Нека споделят своите спомени и преживявания пред групата. Кое е било най-ценното за тях, когато са могли да играят? Време за изпълнение – 15 минути</p>
<p>Презентация „Играта и развитието на детето“ – 30 мин.</p>	<p>Цел Да се изгради знание за играта като начин на изграждане на привързаност и развитие на детето.</p> <p>Провеждане Ползвайте Слайдовете 3–6, паралелно и 6.1. Материал за раздаване. Материала го давате на участниците в края на презентацията, за да разполагат с информацията.</p> <p>Посвещавайки цялото си внимание на децата чрез играта и виждайки света през техните очи, родителите могат да разбират по-добре техните преживявания и нужди.</p> <p>Слайд 3. Играта е своеобразна модификация на „Танца на привързаността“, представен в предишното обучение.</p> <p>Играта е чудесен начин възрастният да инициира позитивно отношение към детето. Дори и в много трудни ситуации дете може да отговори на покана за игрова ситуация.</p> <p>Слайд 4. Играта е много важен инструмент, чрез който децата развиват физическите, интелектуалните, социалните и емоционалните си характеристики.</p> <p>Слайд 5. Децата започват да играят още от бебешка възраст. Първоначално игрите са инстинктивни, а по-късно се развиват чрез взаимодействията с възрастни и връстници. В хода на развитието същността, целите и ползите от играта също се променят.</p> <p>Слайд 6 Изследователите са наблюдавали и категоризирали различни типове игри – сензорно-моторни, конструкторски, въображаеми, с физическо съприкосновение и с правила.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Сензорно-моторни игри. При тях бебетата използват тялото и неговите движения, за да бутат и пипат различни предмети. С течение на времето игрите се усложняват и бебето скоро може да хваща и да придобива обратно предметите. <p>Тук <i>организирайте кратка мозъчна атака</i> – поискайте от участниците да посочат колкото може повече ползи за бебетата от сензорно-моторните игри. Записвайте отговорите им върху флипчарта. Накрая можете да споменете (ако не е било посочено), че чрез тях бебетата учат как предметите и формите реагират по различни начини и постепенно започват да разбират и функциите им. Този тип игри подпомага развитието на сетивата, моторните умения и мускулатурата.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Конструкторски игри. Децата в предучилищна възраст използват кубчета, дървени блокчета и други материали, за да възпроизведат преживяванията си за околния свят и да моделират наблюденията си.

Тук отново *организирайте мозъчна атака* – нека участниците генерират колкото може повече ползи за децата от конструкторските игри. Записвайте отговорите им върху флипчарта. Накрая можете да споменете (ако не е било посочено), че този тип игри стимулират умственото развитие и физическата координация.

- **Въображаеми игри.** Включва ролевите игри и „театъра“, за да бъде възпроизведен околният свят. Може да бъдат на най-различни теми и да включват различни дейности, идеи и чувства.

Направете пак кратка мозъчна атака – нека участниците генерират колкото може повече ползи за децата от въображаемите игри. Записвайте отговорите им върху флипчарта. Накрая можете да посочите, че те помагат на децата да усвояват правилата, по които е организиран и функционира светът на възрастните. Те им позволяват да придобият различни социални умения, вкл. и за създаване на приятелства.

- **Игри с физическо съприкосновение.** Този тип игри включва всякакви форми на физически действия и контакт.

Проведете пак мозъчна атака – нека участниците генерират колкото може повече ползи за децата от този вид игри. Записвайте отговорите им върху флипчарта. Накрая посочете, че игрите с физическо съприкосновение подпомагат развитието на мускулатурата и движенията, а също така стимулират и научаването на правилата и допустимите граници при физически контакт в социална група.

- **Игри с правила.** В късното детство игрите стават по-комплексни и добре организирани. Те често имат строги и подробни правила.

И тук направете мозъчна атака. Накрая, ако е уместно, отбележете, че този тип игри помага на децата да разберат същността на съревнованието и екипната работа и дава идея за това, че хората имат нужда да разчитат на другите за помощ и подкрепа. От гледна точка на Теорията за привързаността игрите между родители и деца активират и поддържат двете родителски функции – на сигурно убежище и сигурна основа. По този начин те способстват за изграждането и стабилизирането на сигурен вътрешен работен модел на привързаност у детето. Игрите осигуряват защитена, достъпна и съответстваща на детските когнитивни и емоционални възможности среда, в която децата научават нови неща за света, могат да имитират или упражняват различни умения и роли, необходими в живота на възрастните.

Слайд 7 показва, че децата имат огромна полза от позитивните взаимодействия, инициирани от техните родители, и че игрите са много съществена част от тях. Играта оказва позитивно влияние върху всички аспекти на развитието – физически, интелектуални, емоционални и социални.

	<p>Слайд 8</p> <p><i>Как ползваме знанието за играта в приемната грижа</i></p> <p>Проблеми като емоционалната злоупотреба, negliжирането, семейното разтрогване или дисфункция могат да повлияят в значителна степен върху възможностите за игра пред децата. Играта е естествен начин социалните работници и приемните родители да се свързват с приемните деца и да подкрепят тяхното развитие, като ги поставят в „учебни“ игрови ситуации, в които те да репетираат нови начини за справяне.</p>
Обобщение – 10 мин.	<p>Водещият прави обобщение на темите дотук в обучението:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Теориите за развитие на човека и детето с акцент върху теорията на Ериксън и важността на изграждането на доверие, автономност, инициативност, идентичност при децата и младите хора • Разгледахме Теорията за привързаността, как се изгражда в цикъла на грижа от страна на възрастния към детето. Видовете привързаност • Ролята на играта в развитието на детето и изграждането на привързаност <p>Следват темите за травмите, раздялата и загубата, които могат да нарушат естествения ход на развитие на детето.</p>

Развитието на мозъка и влиянието на травмите при децата – 45 мин.

<p>Презентация</p> <p>„Развитие на детския мозък“</p> <p>– 15 мин.</p>	<p>Цел</p> <p>Участниците да получат знания за развитието на мозъка в ранното детство</p> <p>Информация за водещия</p> <p>В тази тема основен материал е 6.2. Материал за раздаване. В него са описани моделът на развитие на мозъка и как травмите го повлияват. Раздайте материала в началото на презентацията и обърнете внимание на участниците, че темата изисква внимателно осмисляне на информацията.</p> <p>Провеждане</p> <p>Слайд 9 и 10. Мозъкът на човека има 3 функционални части, които са се формирали в еволюционен ред. В същия ред се развиват тези структури и след раждането на детето. Най-ранният мозък е <u>мозъчният ствол – мозъкът на оцеляването</u>. Човешките бебета се раждат със заложи в него рефлекс и инстинкти, предизвикващи отговор у възрастните, който ще доведе до оцеляване – плач, сукане, вцепенение. Има 3 универсални човешки реакции, които са заложи в мозъчния ствол при опасност – борба, бягство или вцепенение. Новороденото не може да реагира с първите две, затова може да изпада във вцепенение, когато около него минават хора. С развитието на отношенията между новороденото и майката през първите 6 месеца се овладяват процесите на взаимно привличане. Най-важно е възрастният в този период да започне да разпознава какво му казва поведението на детето и да му отговаря по подходящ начин /направете връзка с Теорията за привързаността/.</p>
---	---

В месеците от 6 до 18 най-важно за бебето е да се създаде ред, постоянство и сигурност. Това става чрез извършване на едни и същи неща в едно и също време в дневния режим. Бебето възприема повтарящия се модел като сигурност. Затова и когато сме възрастни, повторението на познати неща ни прави по-спокойни, особено в стресови ситуации.

Между 10 и 18 месец бебето вече започва да складира образи в мозъка си. Първоначално това са проблясващи образи, но с повтаряне на ситуацията те започват да се запамятват. Тези образи се свързват с емоции и нямат връзка с определени събития. Това е началото на вътрешния емоционален живот. Така лимбичният мозък е стимулиран и се развива.

Лимбичният мозък е „вътрешният склад на образи“, това е емоционалният ни мозък и се развива през първите 5 години. Лимбичната система е нашият емоционален регулатор. Тя оказва влияние върху емоциите, мотивацията и паметта, особено емоционалната памет. Приспособява се към мозъчния ствол и кората или учещия мозък. Регулира реакцията при стрес – бягство или вцепенение. Влияе върху ендокринната система и вегетативната нервна система (нашето физическо състояние при възбуда). Лимбичната система е „емоционалният мозък“, на който са подчинени основни чувства като страх, болка, удоволствие, гняв, мъка, сексуална възбуда и привличане, радост. Тази част от мозъка се използва за игра и децата учат най-вече чрез играта. Тя отговаря за емоциите и чувството за себеутвърждаване сред себеподобните, за удовлетворението или разочарованието. Лимбичната система не може да разграничи реално от въображаемо.

Мислещият мозък. В него са разположени центрите на паметта, на мисленето, говора, осъзнатите възприятия и усещания, на движението. Всички аспекти на съзнателното поведение се контролират от него. Когато връзките между главния мозък и лимбичната система протичат нормално, без пречки, те осигуряват съзнателен контрол над емоциите и ни позволяват да ограничаваме ефекта на първичните емоционални реакции, които сме изпитвали преди да се развият структурите на мислещия мозък. Лявата половина на кората на мозъка е рационалната, а дясната е на интуитивното и практично приложение на знанията. Това създава висока пластичност на мозъка, тъй като различни способности на човека имат изражение на няколко места в мозъка и при загуба на функции на определен участък от мозъка не се губи цялата способност. В същото време се създават различни възможности на психична класификация и категоризация на преживяванията, които играят ролята на защитни механизми при трудности, травми и стрес.

Обобщение

Мозъкът на децата е силно пластичен и в него се създават структурите, които ще функционират през целия живот. Ако настъпят неблагоприятни условия, това ще се отрази на структурите в мозъка. Подобно влияние имат травмите.

<p>Упражнение „Травмиращи събития“ – 10 мин.</p>	<p>Цел Да се въведе темата за травмиращите събития, като се позовем на опита на участниците</p> <p>Инструкция Направете списък с нещата, които могат да причинят психологическа травма. Един от групата записва на флипчарт.</p> <p>Водещият задава въпроси: Кои според вас са най-сериозните от записаните травматични събития? Подредете ги по степен на важност. Всички ли сте единодушни?</p>
<p>Презентация „Травми и ефектът от тях върху детето“ – 20 мин.</p>	<p>Цел Да се въведе знание за ефекта на травмите върху развитието на децата</p> <p>Провеждане</p> <p>Слайд 11 Психологическата травма е вид увреждане на психиката, което се появява в резултат на травмиращо събитие. Травматичните събития са изключителни не защото се случват рядко, а защото поразяват уменията на индивида за справяне с проблема. Тези събития поразяват уменията на индивида за справяне или изграждат впечатления и емоции, свързани с този опит. Общите характеристики на травмата са, че са неочаквани, жертвата не е подготвена за тях и не е могла да направи нищо, за да предотврати травмиращото събитие.</p> <p>Слайд 12 Травма може да бъде предизвикана от катастрофи, наводнения, пожари, война, участие в побой, загуба на човек или имущество, нападение, изнасилване, сексуално малтретиране, емоционално малтретиране. Травма може да бъде получена и не като жертва, а като свидетел на травмиращо събитие/поведение към друг човек, напр. побой на баща над майката. Травми понасят и децата, въпреки че не са били обект на побоя.</p> <p>Слайд 13 Травмите имат мащабен ефект върху децата. Колкото по-млад е индивидът, когато преживее травма, толкова по-голяма е вероятността от негативен ефект. Когато травмата прекъсне нормалното развитие на мозъка, последствията може да са огромни. Травмата при децата има дългосрочен ефект. Изследване показва, че хората, които са преживели междуличностна травма в ранния си живот, са силно податливи на: проблеми с паметта и съсредоточаването, погрешно чувство за собствения Аз и личното възприятие, трудност при създаване и поддържане на връзки, соматизация (физически симптоми), промяна в разбиранията, липса на сигурност, липса на надежда, погрешно разбиране за смисъл, въображение, лъжа. Тези проблеми се наблюдават при повечето приемни деца.</p> <p>Ето някои от обясненията на ефекта на травмата:</p>

Спомените и травмите – работа с материал 6.2

Мозъчната кора притежава два различни начина за съхраняване на спомени. Ранните травмиращи спомени се съхраняват в дясната половина на мозъка извън осъзнатата информация. Травмиращите спомени се съхраняват като образи, заедно с поведението за оцеляване, използвано, когато сме посрещнали заплахата. За травмата не остава спомен в лявото рационално полукълбо. Разгледайте двата пътя на спомена в материал 6.2 – не травмиращ и травмиращ.

При травмиращите спомени се наблюдава раздвоение /дисоциация/. Това е процес на психическа защита, при който човек се откъсва от реалността, но не я загубва както при психозата. Възниква при справяне или минимизиране на травми и стрес. Раздвоението може да бъде изключително креативен процес, несъзнателен, който предпазва тялото и ума от твърде много физическа или психологическа болка. Позволява на травмиращите събития да „не бъдат запомняни“, но понеже не могат „да бъдат запомнени“ също така не могат да бъдат забравени /на емоционално ниво/. Основателно е да се предположи, че травма в ранното детство ще бъде преодоляна чрез раздвоение и всяко дете или възрастен, преживял такава в детството си, го е използвал или продължава да го използва, за да се справи с процеса.

Разгледайте и Диаграмата на реакциите при травма.

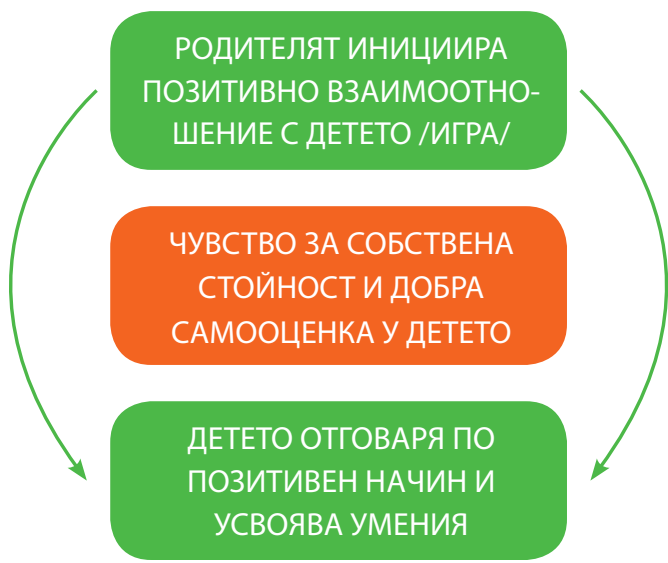
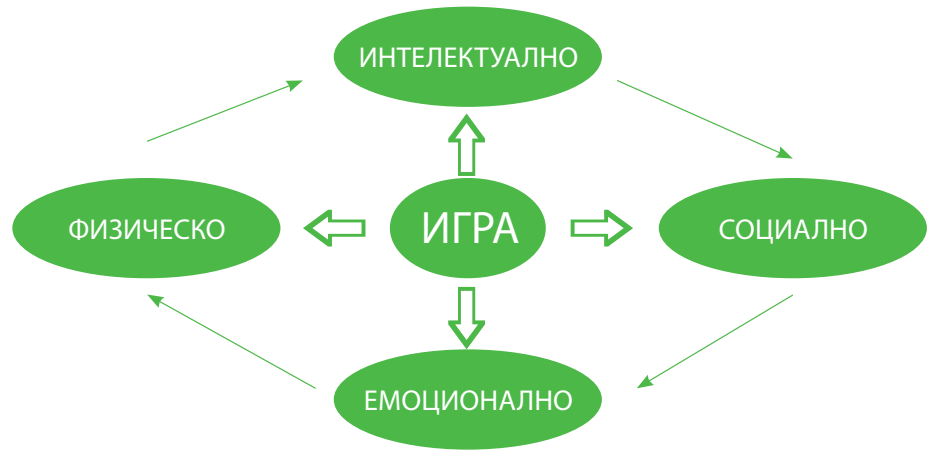
Реакцията на травма и стрес е свързана и с хормоналните нива. Високите нива на адреналин и кортизол могат да променят поведението на детето дори ако то не е в реална опасност. Диаграмата показва трите възможни реакции – борба, бягство или вцепенение, през хипер и хиповъзбудимостта. Има оптимално поле на възбудимост /в средата/, което е прицел на терапевтичната намеса и грижа при осмисляне на травматични събития. Това именно е полето на стратегиите за справяне с приемните деца, които са с преживени травми.

Обобщение

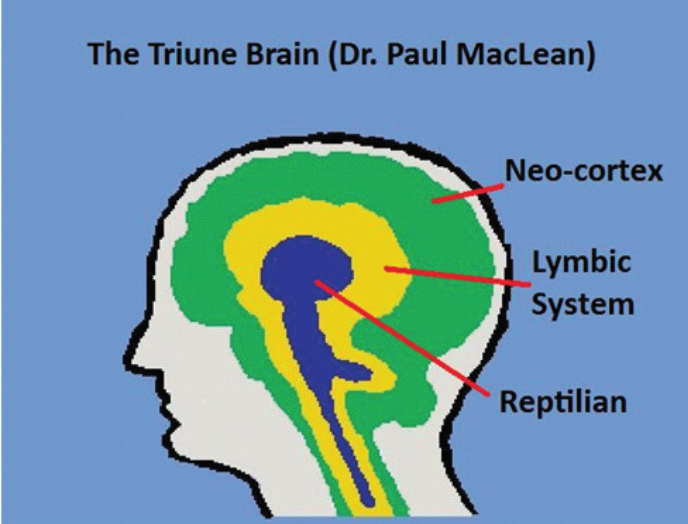
Пластичният детски мозък запазва спомени за травмиращи събития в неосъзнатата част на мозъка. Това дава ефект върху цялостното развитие на детето и младия човек и е свързано с общото възприятие на света и себе си като лоши.

В определени условия определени стимули /спусъци/ могат да отключват травматичните ни спомени, без да имаме никакъв контрол върху ситуацията, освен ако не ни научат на това. Това се случва редовно на децата, с които е злоупотребено – независимо че са в сигурна среда, определени стимули включват проблясъци от спомени на преживяното преди това насилие. И тъй като този спомен е записан в емоционалната памет на лимбичната система, детето не може да различи времето на случването и реагира като на насилие в момента. При подобно поведение на дете винаги е препоръчително да се включи опитен супервайзор или клиничен работник към екипа на СР и ПР.

Приложение 1. Основа за презентация на мултимедия

Слайд 1	<ul style="list-style-type: none"> Играта е много важен инструмент, чрез който животните (особено бозайниците) развиват своите умения. Игрите на двубои често се наблюдават в животинския свят и може да се разглеждат като имитация на ситуациите, с които малките ще се сблъскат, като пораснат. Игровите ситуации стимулират агресия, изблици на енергия, предизвикват и малко тревожност и страх, но те не носят същия „адреналин“ и възприятие за истинска опасност както реалните житейски ситуации.
Слайд 2	<p>Спомнете си игрите, на които обичахте да си играете като деца.</p> <p>С какво бяха интересни за вас?</p> <p>Как се чувствахте, докато играехте?</p> <p>Споделете своите спомени и преживявания в групата.</p>
Слайд 3	<p>Важността на играта ИГРАТА = ТАНЦА НА ПРИВЪРЗАНОСТТА</p> <pre> graph TD A[РОДИТЕЛЯТ ИНИЦИИРА ПОЗИТИВНО ВЗАИМООТНОШЕНИЕ С ДЕТЕТО /ИГРА/] --> B[ЧУВСТВО ЗА СОБСТВЕНА СТОЙНОСТ И ДОБРА САМООЦЕНКА У ДЕТЕТО] B --> C[ДЕТЕТО ОТГОВАРЯ ПО ПОЗИТИВЕН НАЧИН И УСВОЯВА УМЕНИЯ] C --> A </pre>
Слайд 4	<p>Важността на играта – сфери на влияние</p> <pre> graph TD I(ИГРА) <--> IN(ИНТЕЛЕКТУАЛНО) I <--> SO(СОЦИАЛНО) I <--> EM(ЕМОЦИОНАЛНО) I <--> FI(ФИЗИЧЕСКО) </pre>

Слайд 5	<p>„Колкото повече възможности за социално взаимодействие с някого има едно дете, толкова по-силно се привързва то към него и е по-вероятно да се чувства обичано и стойностно – много важни компоненти на добрата самооценка.“ Вера Фалбърг</p>
Слайд 6	<p>Видове игри</p> <ul style="list-style-type: none"> • сензорно-моторни • конструкторски • въображаеми • с физическо съприкосновение • с правила
Слайд 7	<p>ВАЖНОСТТА НА ИГРАТА – ЕФЕКТИ ЗА ДЕТЕТО</p> <p>СОЦИАЛНИ – Социални умения, Взаимоотношения, Правила и норми, Контрол над агресията, Решаване на проблеми, Вземане на решения</p> <p>ЕМОЦИОНАЛНИ – Приятелства, Самоувереност, Чувство за Аз</p> <p>ФИЗИЧЕСКИ – Издръжливост, Сила, Подвижност, Равновесие</p> <p>ИНТЕЛЕКТУАЛНИ – Учене за света, Подготовка за ново учене, Стимулира развитието на мозъка</p>
Слайд 8	<p>Проблеми като емоционалната злоупотреба, negliжирането, семейното разтрогване или дисфункция могат да повлияят в значителна степен върху възможностите за игра пред децата.</p> <p>Играта е естествен начин социалните работници и приемните родители да се свързват с приемните деца и да подкрепят тяхното развитие, като ги поставят в игрови ситуации, в които те да репетират нови начини за справяне.</p>
Слайд 9	<p>Мозък</p> <p>Нашият мозък е съставен от три основни части, които са се формирали на различен етап от нашата еволюция. Всяка част играе важна роля.</p> <p>1. Кора – мислене</p> <p>2. Лимбична система – емоции</p> <p>3. Мозъчен ствол – оцеляване – борба, бягство, вцепенение</p>
Слайд 10	 <p>The diagram illustrates the Triune Brain model by Dr. Paul MacLean. It shows a sagittal cross-section of a human head with three distinct colored regions representing different evolutionary stages of the brain. The outermost layer is green and labeled 'Neo-cortex'. The middle layer is yellow and labeled 'Lymbic System'. The innermost, most primitive layer is blue and labeled 'Reptilian'. Red lines point from the text labels to their corresponding colored regions in the diagram.</p>

Слайд 11	<p>Трите определящи характеристики на травматичното събитие (или ситуация) са:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Неочаквано 2. Жертвата не е подготвена 3. Жертвата не може да направи нищо, за да я предотврати
Слайд 12	<p>Травма може да бъде причинена от</p> <ul style="list-style-type: none"> • Сериозен инцидент • Война • Загуба/ Смърт • Нападение/изнасилване • Сексуално малтретиране • Емоционално малтретиране • Могат да бъдат директни или индиректни, напр. травма при свидетел на домашно насилие
Слайд 13	<p>Въздействието на травмата върху децата</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Проблеми с паметта и съсредоточаването 2) Погрешно чувство за собствения Аз и личното възприятие 3) Трудност при създаване и поддържане на връзки 4) Соматизация (физически симптоми) 5) Промяна в разбиранията, липса на сигурност, липса на надежда 6) Погрешно разбиране за смисъл, въображение, лъжа

Развитието на детето и играта

Децата започват да играят още от бебешка възраст. Първоначално игрите са инстинктивни, а по-късно се развиват чрез взаимодействията с възрастни и връстници. В хода на развитието същността, целите и ползите от играта също се променят.

Изследователите са наблюдавали и категоризирали няколко различни типа игри. Те са следните:

- 1) Сензорно-моторни игри. При тях бебетата използват тялото и неговите движения, за да бутат и пипат различни предмети. С течение на времето игрите се усложняват и бебето скоро може да хваща и да придобива обратно предметите.
- 2) Конструкторски игри. Децата в предучилищна възраст използват кубчета, дървени блокчета и други материали, за да възпроизведат преживяванията си за околния свят и да моделират наблюденията си.
- 3) Въображаеми игри. Включват ролевите игри и „театъра“, за да бъде възпроизведен околният свят. Могат да бъдат на най-различни теми и да включват различни дейности, идеи и чувства.
- 4) Игри с физическо съприкосновение. Този тип игри включва всякакви форми на физически действия и контакт.
- 5) Игри с правила. В късното детство игрите стават по-комплексни и добре организирани. Те често имат строги и подробни правила.

От гледна точка на Теорията за привързаността игрите между родители и деца активират и поддържат двете родителски функции – на сигурно убежище и сигурна основа. По този начин те способстват за изграждането и стабилизирането на сигурен вътрешен работен модел на привързаност у детето. Игрите осигуряват защитена, достъпна и съответстваща на детските когнитивни и емоционални възможности среда, в която децата научават нови неща за света, могат да имитират или упражняват различни умения и роли, необходими в живота на възрастните.

Как играта повлиява на развитието

Интелектуално

Учене за света

Подготовка на ума за още повече учене

Социално

Социални умения

Взаимоотношения

Социални правила и норми

Контрол върху агресията

Решаване на проблеми

Вземане на решения

Емоционално

Приятелство

Доверие

Чувство за Аз

Физическо

Издръжливост

Сила

Подвижност

Равновесие

Пионерите в учебната игра

През XIX век се открояват фигурите на двама педагози – пионери, отдавали голямо значение на играта за детското развитие. Те са създали и лансирали подходящи методи, дейности и материални условия, посредством които децата да бъдат стимулирани и обгрижвани. Това са **Фридрих Фрьобел (1782-1852)** и **Мария Монтесори (1870-1952)**.

Фридрих Фрьобел е роден в Германия и е съзателят на първата **Kindergarten** (нем. „Детска градина“). Неговите схващания са залегнали в основата на идеята за детската градина такава, каквато я познаваме днес. Фрьобел е считал, че децата ще се превърнат в грижовни и всестранно развити възрастни, ако се научат да си помагат и сътрудничат още от най-ранна възраст.

В създадената от него детска градина (Kindergarten) децата могли да си играят и били въвличани в добре организирани и структурирани занимания. Едновременно с това те имали възможност и да изследват различни предмети и специално конструирани „подаръци“, чрез които били стимулирани възприятията им и стремежът към изучаване на околния свят.

Движението в подкрепа на детската градина се разраснало и разпространило бързо след смъртта на Фрьобел. Детски градини, следващи неговите методи, започнали да се откриват по целия свят. Важна страна на подхода в тях била идеята, че децата с различен произход и история са в еднаква степен способни да развият уменията и потенциала си. Тази педагогическа система се базира върху разбирането, че „образованието се развива чрез изразяване и сътрудничество“.

Мария Монтесори е родена в Италия. Тя е не само „пионер“ в учебната игра. Като професионалист създава система от идеи, които са били твърде необичайни за времето си. През 1907 г. Монтесори открива своя първи дневен център за деца в предучилищна възраст. Той е бил предназначен за деца, живеещи в голяма бедност и лишения. Нейният подход е целял децата да развият и поемат някаква отговорност за собствената си ежедневна среда и да усвоят елементарни умения за грижа над себе си. Друг важен аспект в работата ѝ е било запознаването на децата с интересни, добре направени материали, чрез които да се стимулира и развива интересът им към околния свят. Ролята на възрастния/учителя като цяло е била по-малко директивна и формална и в по-голяма степен е била насочена към стимулиране на собственото желание на детето да играе и да проявява интерес към различни неща.

Фундамент във философията на Мария Монтесори е разбирането, че децата не се „провалят“, защото нещо „не е наред“ с тях като индивиди, а защото обществото не им предоставя необходимите условия, за да разгърнат потенциала си.

Центровете за дневна грижа на Мария Монтесори били наречени **„Casa de Bambini“** („Къща на децата“), а нейните идеи и философия продължават и до днес да оказват влияние върху организацията и функционирането на детски градини и начални училища.

Известни цитати за ролята на играта в развитието

Играта е единственият начин, по който може да се развие висша форма на интелигентност.

*Джоузеф Чилтън Пиърс,
американски автор на редица книги за детското развитие*

Парадоксално е, че много педагози и родители все още разделят времето за учене от това за играене, без да могат да видят жизненоважната връзка помежду им.

*Лео Ф. Бускалия,
американски автор и професор по Специално обучение
в университета на Южна Калифорния*

Животните играят, защото играта е полезна в борбата за оцеляване; защото тя упражнява и по този начин усъвършенства уменията, необходими за живота като възрастен.

*Сузана Милър,
драматург, носител на редица престижни награди*

Играта подхранва чувството за принадлежност и насърчава сътрудничеството.

*Д-р Стюарт Браун,
психиатър, изследовател на играта*

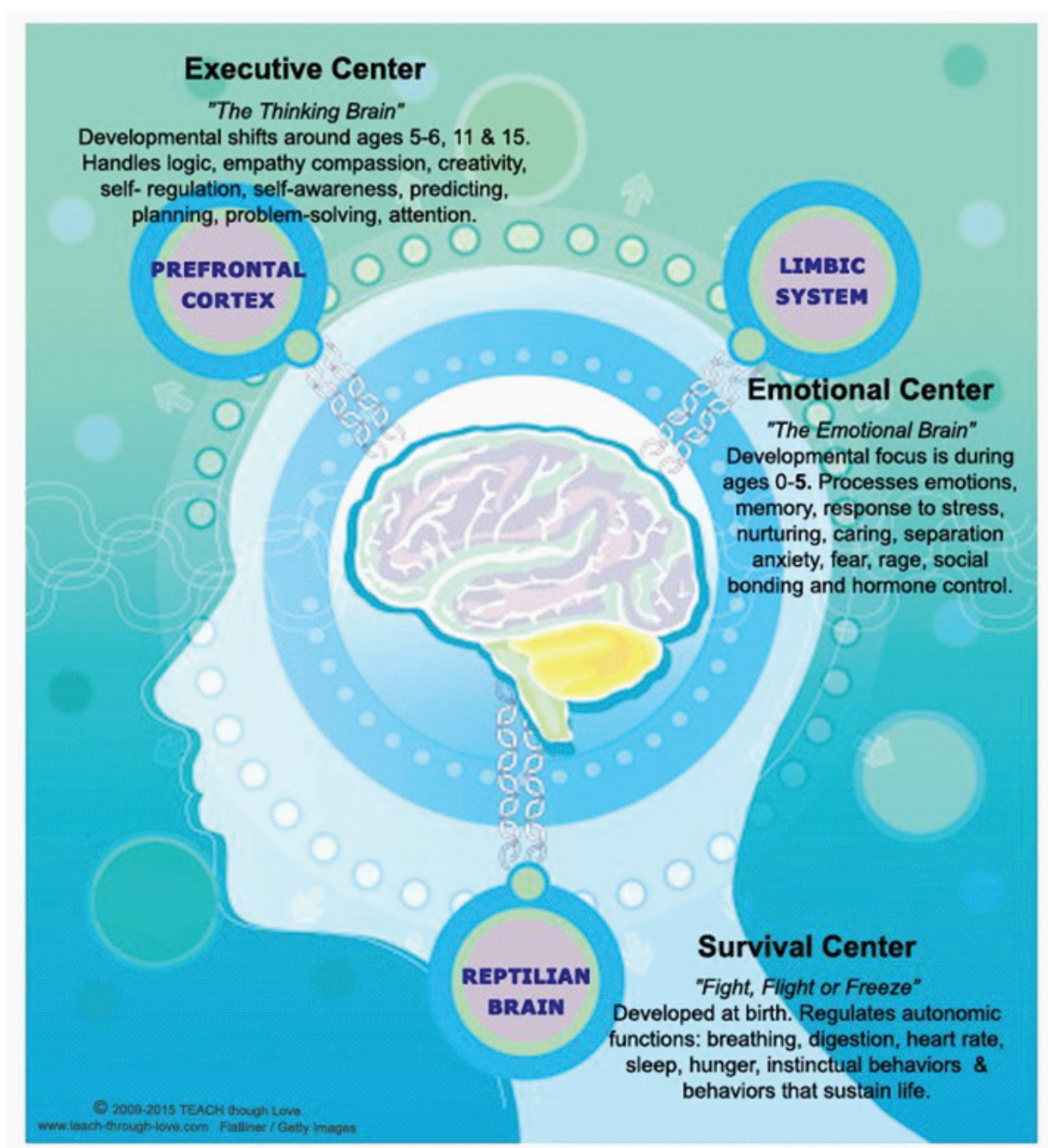
Играта е най-висшата форма на изследователска дейност.

Алберт Айнщайн

Развитие на мозъка, травма и влияние на травмите при децата

Американският изследовател на мозъка Паул Д. Маклийн открива, че нашият мозък в развитието си е съхранил съществени белези на три основни образувания от различни епохи на еволюцията. Тези три разнородни части на мозъка работят съвместно като един т.нар. триединен мозък. Според неговата теория най-старата част на човешкия мозък е мозъчният ствол, който съответства на мозъка на влечугите.

1) Мозъчният ствол – мозъкът, свързан с физическото оцеляване. Свързва гръбначния мозък с другите части на мозъка. Дейността му протича без контрола на съзнанието. Една от най-важните функции на мозъчния ствол е координиране на работата на вътрешните органи и на скелетните мускули. Продълговатият мозък контролира сърдечната честота и дишането, както и други функции. Мостът съдържа двигателни ядра, които контролират активността на скелетните мускули. Средният мозък контролира подсъзнателната мускулна активност, размера на зениците, формата на лещата на окото и някои движения на очите.

Дванадесетте чифта мозъчно-черепни нерви тръгват главно от мозъчния ствол. Той регулира „примитивните“ функции на тялото – равновесие, хранене, инстинкти за нападение и самосъхранение, поддържане на хомеостазата на тялото. Гръбначният мозък заедно с мозъчния ствол представляват невронно, сигнализационно шаси, което отговаря за запазването на организма. Те отговарят за инстинктите и усещанията ни, за инстинктивните ни реакции, които служат за оцеляване. Външни реакции спрямо физическа атака, но и вътрешни реакции за противопоставяне на болестите и отрицателните, патогенни фактори.

Първият приоритет на бебето е вътрешната регулация с цел оцеляване. Най-напред нервната система се фокусира върху дишането. Другите основни рефлексни, които се управляват от мозъчния ствол и се включват с раждането, са сучене, плач и вцепенение. Визуалната система на бебето пък се настройва да следи за движения и да наблюдава лица. Всичко това е „вградено“ у новородените и е свързано с удовлетворяване на основните нужди и оцеляване.

През първите 10 години от живота на детето мозъкът му е два пъти по-активен от този на възрастния. Мозъчният ствол е напълно развит при раждането, но частта, която отговаря за мисленето – мозъчната кора, не е. Начинът, по който родителите се отнасят към малките деца, оказва директен ефект върху формирането на връзките между невроните. В първите 6 месеца възрастният се приспособява към детето чрез вида на новороденото, миризмата, допира с него, звуците на бебето и др. Така възрастният развива способност да чете сигналите на детето и да реагира по точен на сигналите начин. Периодът от 6 до 18 месец е на повторението. Мозъкът се оформя чрез несъзнателно разпознаване на модели и категоризиране на опита – процедурно учене. Мозъкът реагира, като позволява на пътя на невроните и вътрешните модели да предсказват опита и да спомагат за взаимодействието. Бебетата започват да забелязват повтарящи се последователни действия – затова на по-късна възраст предпочитаме модели, които познаваме. На този етап предхождащият словесен процес все още не може да бъде запомнен, но остава в тялото като имплицитна памет.

В периода от 10 до 18 месец се създават образи. Мозъкът вече е способен да трупа/складира образи. Орбитофронталният кортекс (префронтален дял на мозъчната кора) съдържа специални неврони за разпознаване на лица, а слепоочният дял (темпорален) репродуцира визуално лицата. Първоначално това са проблясващи образи, но с повтаряне на ситуацията те започват да се запаметяват. Тези образи се свързват с емоции и нямат връзка с определени събития. Това е началото на вътрешния емоционален живот. Така лимбичният мозък е стимулиран и се развива.

2) Лимбичната система е емоционалният мозък. Състои се от мозъчни структури, обграждащи мозъчния ствол в близост до долната граница на главния мозък. Тук се включват морският кон (хипокампус), бадемовидните ядра (амигдала), хипоталамусът, част от таламуса и форникса, който свързва всички части заедно.

В лимбичния мозък детето изгражда „вътрешна библиотека от образи“. Отрицателните лицеви изражения и погледи на възрастните също се запаметяват. Така се развива „вътрешният друг“. Това е важно за регулирането на емоциите и за насока за поведение при отсъствие на майката. Също е важно и спомага самоуспокояването. Липсата на формиран „вътрешен друг“ изгражда индивид, който е уязвим на стреса.

Лимбичната система е нашият емоционален регулатор. Тя оказва влияние върху емоциите, мотивацията и паметта, особено емоционалната памет. Приспособява се към мозъчния ствол и кората или учещия мозък. Регулира реакцията при стрес – бягство или вцепенение. Влияе върху ендокринната система и вегетативната нервна система (нашето физическо състояние при възбуда).

Лимбичната система е „емоционалният мозък“, на който са подчинени основни чувства като страх, болка, удоволствие, гняв, мъка, сексуална възбуда и привличане, радост. Тази част от мозъка се използва за игра и децата учат най-вече чрез играта. Тя отговаря за емоциите и чувството за себеутвърждаване сред себеподобните, за удовлетворението или разочарованието.

Интересна черта на лимбичната система е, че тя не може да различи въображаемото от реалното. Дори когато само мислим за дадена ситуация, емоционалният отговор на мозъка е напълно идентичен с отговора в реална ситуация от този тип. Когато многократно повтаряме в мислите си дадена случка, ние подгръваме емоционална верига, асоциирана с нея. И постепенно започваме да възприемаме цялата ситуация точно по начина, по който я усещаме, като не допускаме до осъзнаване информация, която не е съгласувана с тези усещания. Голяма част от активността на лимбичната система остава неосъзната, но оказва голямо влияние върху действията и поведението на човека. Тя определя емоционалните ни привързаности и отрицания, както и повечето от емоционалните ни реакции.

3) В главния мозък /мислещия мозък/ са разположени центровете на паметта, на мисленето, говора, осъзнатите възприятия и усещания, на движението. Всички аспекти на съзнателното поведение се контролират от него. Главният мозък е зает с външния свят – решаване на най-различни проблеми, установяване на зависимости и закономерности, детайлно описание и запаметяване, логическо и теоретично мислене, опити за предвиждане на бъдещето и за планиране въз основа на наличната в него информация, измисляне на подходящи обяснения. Когато връзките между главния мозък и лимбичната система протичат нормално, без пречки, те осигуряват съзнателен контрол над емоциите и ни позволяват да ограничаваме ефекта на първичните емоционални реакции.

Мислещият мозък се развива като последна мозъчна структура. Включва:

- Зрителна, слухова и сетивна зона
- Теменна кора – анализира сигналите и прави асоциации
- Префронтална кора – възприятие, памет, контрол на импулсите
- Неокортекс (дял от краймозъчната кора) – абстрактно мислене

- Субкортекс (подкорково образуване на главния мозък) – решаване на проблеми
- Област на Брок – моторна организация на речта
- Област на Вернике – сензорна речева област

Лявата половина

- Реч
- Разсъждава
- Планира
- Организира
- Отразява
- Съзнателно Аз
- Намира смисъл на нещата
- Присъствие: вътрешно и външно съзнание
- „книжно знание”

Дясната половина

- Оцеляващият мозък
- Разпознаване на моделите
- креативност, артистичност
- „физическо и емоционално Аз”
- Липса на думи, но разчита езика на тялото и изразенията на лицето
- „практично знание”

Как влияе травмата върху развитието на мозъка и на децата

Психологическата травма е вид увреждане на психиката, което се появява в резултат на травмиращо събитие. Травматичните събития са изключителни не защото се случват рядко, а защото поразяват уменията на индивида за справяне с проблема или изграждат впечатления и емоции, свързани с този опит.

Трите определящи характеристики на травматичното събитие (или ситуация) са:

1. Неочаквано
2. Жертвата не е подготвена
3. Жертвата не може да направи нищо, за да я предотврати

Травма може да бъде причинена от

- Сериозен инцидент
- Война
- Загуба
- Нападение/изнасилване

- Сексуално малтретиране
- Емоционално малтретиране
- Други....
- Могат да бъдат директни или индиректни, напр. травма при свидетел на домашно насилие.

Травмата може да доведе до посттравматично разстройство. При него увреждането може да включва физическа промяна вътре в мозъка и в химията на мозъка, което уврежда способността на индивида да се справя със стреса. Това поразяване може да се появи седмици, години, дори десетилетия по-късно, когато индивидът полага усилия да се справи с непосредствени/неочаквани обстоятелства.

Травмата оказва влияние върху нашето тяло, нашето поведение, нашите емоции и нашите спомени. Въздействието на травмата върху децата оказва дори още по-дълбок отпечатък. Те са изключително безсилни и уязвими. Обикновено са травмирани от най-близките взаимоотношения – от хората, които се грижат за тях. Невронните пътища в мозъка им все още се развиват и травмата въздейства на нормалното протичане на развитието на нервните пътища в мозъчните структури.

Въздействието на травмата върху децата

Колкото по-млад е индивидът, когато преживее травма, толкова по-голяма е вероятността от негативен ефект. Когато травмата прекъсне нормалното развитие на мозъка, последствията може да са огромни. Травмата при децата има дългосрочен ефект. Изследване показва, че хората, които са преживели междуличностна травма в ранния си живот, са силно податливи на:

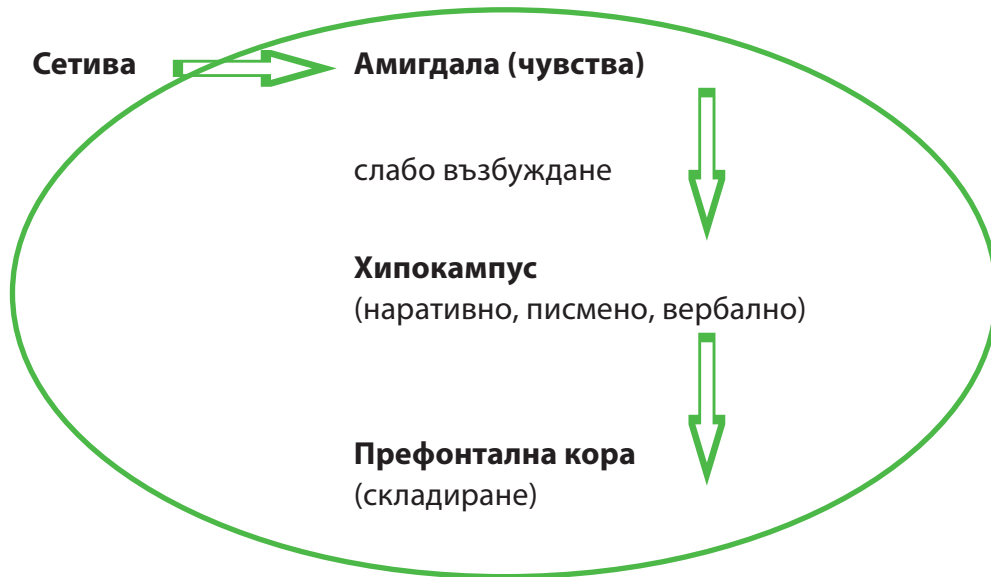
- 1) Проблеми с паметта и съсредоточаването
- 2) Погрешно чувство за собствения Аз и личното възприятие
- 3) Трудност при създаване и поддържане на връзки
- 4) Соматизация (физически симптоми)
- 5) Промяна в разбиранията, липса на сигурност, липса на надежда
- 6) Погрешно разбиране за смисъл, въображение, лъжа

2005 International Society for Traumatic Stress Studies. Bessel A. van der Kolk, Susan Roth, David Pelcovitz, Susanne Sunday, and Joseph Spinazzola

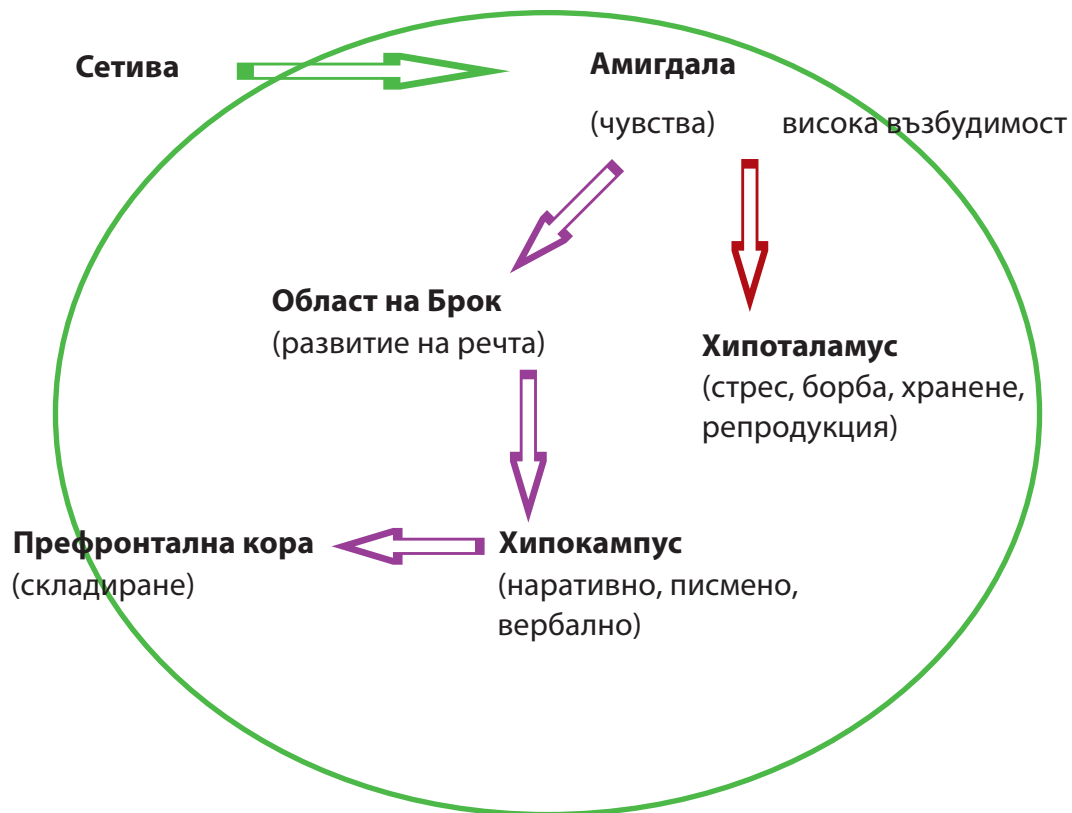
Спомените и травмите

Мозъчната кора притежава два различни начина за съхраняване на спомени. Ранните травмиращи спомени се съхраняват в дясната половина на мозъка извън осъзнатата информация. Травмиращите спомени се съхраняват като образи заедно с поведението за оцеляване, използвано, когато сме посрещнали заплахата. За травмата не остава спомен в лявото рационално полукълбо.

ОК памет (не травмираща)

Травмиращ спомен

При травмиращите спомени се наблюдава раздвоение/дисоциация/. Това е процес на психическа защита, при който човек се откъсва от реалността, но не я загубва както при психозата. Възниква при справяне или минимизиране на травми и стрес. Раздвоението може да бъде изключително креативен процес, несъзнателен, който предпазва тялото и ума от твърде много физическа или психологическа болка. Позволява на травмиращите събития да „не бъдат запомняни“, но понеже не могат „да бъдат запомнени“ също така не могат да бъдат забравени/на емоционално ниво/. Основателно е да се предположи, че травма в ранното детство ще бъде преодоляна чрез раздвоение и всяко дете или възрастен, преживял такава в детството си, го е използвал или продължава да го използва, за да се справи с процеса.

Когато се появи заплаха, мозъчният ствол отговаря по един от трите начина – борба, бягство или вцепенение. Всички ние притежаваме инстинктивен модел, който използваме.

Диаграмата на реакциите при травма

Възможните реакции – борба, бягство или вцепенение са показани през хипер- и хиповъзбудимостта. Има оптимално поле на възбудимост, което е прицел на терапевтичната намеса и грижа при осмисляне на травматични събития.

Модул 7

ТЕМИ	Загубата и раздялата; приложение в приемната грижа Резилианс
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ и ОЗД
ЦЕЛИ	Изграждане на разбиране за загубата и раздялата и процеса на скърбене при децата и как се прилагат в приемната грижа Знание за резилианс подхода и приложението му в приемната грижа
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	1 ч. 30 мин.
КОМПЕТЕНЦИИ	Знания за загубата и раздялата и изграждане на умения за минимизиране на ефекта на раздялата като загуба в приемната грижа Знания за резилианс и умения за приложението му в приемната грижа Промяна на нагласите на ОЗД и ЕПГ за осъждане на приемните семейства, когато те обичат децата, тоест привързват се към тях
СЪДЪРЖАНИЕ	Загуба и раздяла Процес на скърбене при децата Разделите в приемната грижа. Как да минимизираме ефекта от тях Рефлексия върху собствените ни чувства на разделите между приемни семейства и приемни деца Резилианс Работа с казус
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Основа за презентация за мултимедия – Приложение 1 Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материали за раздаване на участниците - 7.1, 7.2 и 7.3 Упражнения Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, маркери

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Загубата и раздялата в приемната грижа – 50 мин.

<p>Упражнение „Раздяла с родители“ – 10 мин.</p>	<p>Цел Всеки човек преживява раздели и в зависимост от ефекта, който те оказват върху нас, ние може да ги преживяваме като травми. Да направи преход към темата за раздялата и загубата през личния опит на участниците</p> <p>Провеждане Помолете участниците да си спомнят за раздяла с родителите си в детството. Как са се чувствали? Направете го като общо обсъждане.</p> <p>Обобщете Разделянето на децата от родителите е свързано с комплексни негативни емоции и може да бъде травмиращо</p>
<p>Презентация – 40 мин.</p>	<p>Цел Да се продължи с темата за ефекта на травмата върху развитието на децата, като се надгради със знанията за загубата и раздялата. Целта е участниците да разбират своята роля при минимизирането на ефекта от раздялата в приемната грижа – тя да не се превръща в тежка загуба, тоест да има ефекта на травма.</p> <p>Слайд 1 Всеки човек преживява загуби. Сред най-често срещаните загуби са смърт на хора около нас, физическа или емоционална раздяла с важен човек/хора, заболяване (като загуба на здравето), загуба на работата, обедняване (като загуба на качество на живот). Загубите са неизбежна част от човешкото съществуване. Освен носители на скръб и болка, те могат да бъдат източник на личностна промяна, развитие и израстване.</p> <p>Слайд 2 Загубите, за които ще говорим днес, съвсем не са най-лошите и непоправимите, каквито например са нелечимите болести или смъртта. Раздялата е нещо, което съпровожда приемната грижа постоянно. Приемното дете се разделя с биологичните си родители, за да бъде настанено на друго място. След това следва раздяла на приемното дете и приемния родител. Социалните работници и приемното семейство трябва така да организират тези раздели, че те да не се превръщат в загуби и тежки травми за приемното дете и самото приемно семейство. Можем да придадем на раздялата далеч по-позитивен смисъл въпреки неизбежната тъга и болка. Раздялата не е загуба!</p> <p>Слайд 3 Когато хората губят важни неща в живота си, те преминават през процес на скърбене (траурна реакция). Боулби установява три стадия в процеса на скърбене, които се наблюдават най-вече у децата на възраст от шест месеца до четири години:</p>

- **Протест:** Детето реагира енергично с плач, с емоции на гняв и фрустрация. Така то изразява негодуванието си от оттеглянето на значимия възрастен. Детето се опитва да си го възвърне, напр. като го търси навсякъде, ослушва се, ходи често до вратата, наднича през прозорецана стаята и т.н.
- **Отчаяние:** Детето реагира с потиснатост, затваря се в себе си, но все още е бдително за завръщането на родителя. При шум пред врата на стаята му или когато чуе преминаваща край къщата кола, става напрегнато, очаквайки, че родителят може би се завръща.
- **Дистанциране:** Детето се дистанцира емоционално и като цяло губи интерес към контакта с възрастните грижещи се.

Според Елизабет Кюблер-Рос етапите, през които преминаваме след загуба, са шок, отричане, гняв, пазарене, депресия (тъга и отчаяние) и приемане. Тези етапи не се следват в тази последователност, а може периодично да изпадаме в депресия, да се пазарим или да сме гневни, докато накрая приемем загубата. Колко ще продължи процесът зависи колко е тежка загубата за нас. Ако е много тежка и не получаваме подкрепа, за да я преодолеем, можем да се фиксираме върху определен етап на скърбене – напр. да отричаме, че загубата се е случила, и да останем във фазата на гнева, насочен към нас самите по несъзнаван начин.

Слайд 4

Когато Боулби създава своята Теория за привързаността и въвежда фигурата на привързаността (обикновено майката, която задвижва цикъла на привързаност), той говори и за раздялата и загубата. За изследователите, които работят с Теорията на привързаността, една от най-тежките ранни загуби на детето е загубата на фигурата на привързаност. Отделянето на детето от майката (или друга фигура на привързаност, която дава сигурната база) може да спре детското развитие и е с ефекта на травма. Дори когато вече сме възрастни хора, преживяваме като най-тежка загуба смъртта на фигурата ни на привързване – майката. За българската култура това често е и бабата, ако е взела участие в отглеждането през първите 24 месеца от живота ни. Децата с несигурна привързаност на психологично ниво са преживели загуба на обгрижващата фигура, защото не са получили необходимото им внимание и съответстваща на техните нужди реакция на възрастния.

Слайд 5

Извеждането от биологичното семейство – раздяла или загуба

Приемното дете и разделите. Първата раздяла на приемното дете е с биологичното му семейство. Ако детето е със сигурен тип привързаност към майка си, то ще преживява етапите на скърбене и приемният родител трябва да му помага да преминава през тях. Приемният родител трябва да се нагоди към преживяванията на детето, особено в т.нар. етап на пазарене. Детето смята, че ако е било послушно, ако е помагало на майка си, ако... , е щяло да остане със семейството си. Ролята на този етап е приемният родител да бъде подкрепящ детето и да му помогне да не поема отговорността за раздялата със семейството.

Много деца влизат в приемната грижа с несигурна привързаност към майката (в смисъл на фигура на привързаността). Те като че ли не тъжат за това, че са разделени (препратка към поведението на децата с несигурна привързаност). Основното, което трябва да направи приемният родител в този случай, е да започне корекция на начина на привързване на детето през цикъла на привързаност – основният инструмент на приемния родител!

Супервизията на приемните семейства в този период е насочена към идентифициране на привързаността и подхода към детето. Настаняването на детето в приемното семейство е времето, в което то трябва да обработи раздялата със собственото си семейство (и първичната фигура на привързаност) и да се подготви за новата раздяла – тази с приемното семейство. Ако това не се случи, детето остава с ефекта на загуба и тежка травма, тоест неговото развитие трайно се нарушава.

Слайд 6

Извеждането от приемното семейство – раздяла или загуба

Опитът показва, че раздялата между детето и приемното семейство се преживява еднакво тежко и от двете страни. Това е знак, че между детето и семейството се е изградила сигурна привързаност и това е дало възможност на детето да продължи своето развитие. Затова от най-голяма важност е службите да организират раздялата на детето с приемното семейство по най-нетравмиращ начин за детето и семейството. Това изисква

- добра подготовка на раздялата;
- подкрепа в процеса на скърбене след раздялата – за детето и за семейството.

За самото дете привързаността с приемния родител трябва да бъде прехвърлена към следващите, които поемат грижата (биологични родители или осиновители), така че то да не преживява тежка реакция на траур с ефект на травма. **Това е отговорност на всички хора, въвлечени в процеса на напускане на приемната грижа – биологичните, приемните родители, социалните работници от ОЗД и ЕПГ, осиновителите.**

Слайд 7

Обобщава казаното дотук. Процесът на раздяла на приемното дете с приемното семейство започва още в момента на неговото настаняване в приемното семейство. Голяма част от настанените деца не са приключили успешно процеса на скърбене по загубения първичен обект на привързаност. Според Вера Фалбърг: Децата не могат да се възползват оптимално от приемната грижа, докато не са приключили процеса си на скърбене по биологичните си родители.

Ако скърбенето не се разреши успешно, детето няма да е в състояние да се довери истински на приемния родител. Неразрешеният процес на скърбене поражда сериозен риск от нова травма при следващото преместване. Изграждането на сигурна привързаност неизбежно минава през подпомагането на процеса на скърбене у детето.

Позитивният резултат: някаква част от детската болка е била „поправена“ и нещата оттук нататък няма вече да са същите като преди.

Слайд 8

Как да помогнем на приемните деца да приемат по-лесно раздялата?

- Вера Фалбърг: ключът към хуманното, безболезнено преместване на детето в ново семейство е да бъдем чувствителни към начините, по които децата възприемат раздялата.
- Най-често срещаните преживявания на приемните деца:
  - Преместванията са като „отвлечане“ или „отмъкване“, над което детето няма никакъв субективен контрол.
  - Преместванията са като „подаряване“ или „предаване“ на новите родители, защото детето не е отговорило на очакванията.
  - Преместването като лична отговорност – резултат от собствени, целенасочени действия.

Най-безопасно и най-малко вредящо е на детето да се покаже, че преместването е обща, споделена отговорност на възрастните, в която детето има само малък, незначителен принос.

Слайд 9

Собствените ни чувства при разделите в приемната грижа, чувствата на приемните родители

Дотук разбрахме как се чувства детето на фона на разделите и загубите, които е преживяло. За да има приемната грижа положителен ефект за детето, възрастните в нея (социални работници и приемни родители) също трябва да познават как раздялата с детето повлиява на собствените им чувства.

- *Приемните родители и раздялата с децата.* Процесът на раздяла с приемното дете започва още в момента на неговото настаняване – лесно е да се разбере, но е трудно да се преживее! Това е трудно дори за много опитни приемни семейства, които вече са се разделили с много деца. При всяка раздяла с приемното дете те отново преминават през етапите на скърбене. Това е моментът, в който да бъдат подкрепени!
- *ЕПГ и ОЗД и раздялата на приемното семейство и детето.* Както възрастните, така и децата прибягват до различни защитни механизми, за да се справят с емоционалната болка. Ако екипите от социални работници не са обучени да работят с процесите на скърбене и травмите, те загърбват както собствените си чувства, така и тези на приемните родители и децата. Затова социалните работници трябва да разбират процесите, както и каква подготовка и подкрепа да организират около разделите на приемното дете и приемното семейство.
- За социалните работници е въпрос на приемане на чувствата и да не се опитваме да избягаме от тях чрез обичайните си защитни механизми в процеса на раздяла. Така ще рискуваме да сме неефективни в подкрепата си към приемните деца и приемните семейства.
- Роля на приемния родител е да помогне на детето в известна степен да се справи с емоциите си от първичната загуба и да изгради сигурна привързаност с него.

	<ul style="list-style-type: none"> • Ролята на социалните работници е да разбират този процес, да го подкрепят, да подготвят раздялата между детето и семейството и да подкрепят приемното семейство в процеса на скърбене. Така те ще запазят семейството за следващите деца, за които търсят настаняване. • Необходимо е да се преодолее практиката на много места в България социалните работници да обвиняват приемните семейства, че са се привързали, тоест че обичат децата. Привързаността (обичта) е единственият инструмент за адекватна грижа за детето, която лекува неговата душа от нанесените му дотук травми и му дава сигурна база за следващите години. Според Джон Боулби успехът на новата връзка не зависи от заличаването на спомена за предишната – новата има шанс да успее, ако и двете се запазят и съжителстват паралелно в ума на детето. <p>Накрая раздайте 7.1. Материал за раздаване на участниците. Ако прецените, обогатете го с друга информация.</p>
--	--

Резилианс – 40 мин.

Упражнение „Какво разбирате под резилианс“ – 10 минути	<p>Цел Да свърже темите от деня дотук с феномена резилианс.</p> <p>Провеждане Организирайте игра за генериране на думи относно понятието „резилианс“ (пояснете го като устойчивост, издръжливост спрямо неблагоприятни обстоятелства и способност за възстановяване). Записвайте думите на лист върху флипчарта.</p> <p>В обратната ви връзка подчертайте, че резилиансът на много приемни деца и младежи е силно повлиян от миналия им опит на недобра привързаност, нестабилност и злоупотреби. Ето защо пред социалните работници и приемните родители стои важната задача да изградят и развият резилианса на децата и младежите, за които се грижат.</p>
Презентация „Резилианс – дефиниции и изграждане“ – 10 мин.	<p>Цел Знание за феномена на резилианса и начина на изграждане у приемните деца</p> <p>Слайдове 10 - 11 Изтъкнете, че базираната върху подхода на резилианса грижа за децата и младежите е фокусирана върху надграждането на позитивните качества, които те вече притежават. Когато се мисли за проблеми като недобра привързаност, случаи на злоупотреба и negliжиране, може да е наистина трудно да не бъдеш „заят“ от „липсите“ и „негативите“. Това може да изглежда много обезкуражаващо в контекста на задачите по приемната грижа.</p>

	<p>Слайд 12</p> <p>Привързаността има основно значение като сигурна база за развитие на резилианс у детето. Изграждайки сигурна привързаност с него, приемното семейство му дава сигурна база, която му позволява да се развива. Направете метафора с дървото – сигурната база на привързаността е като корените на дървото. Те дават чувство за сигурност в живота на децата и младежите, давайки им сила, с помощта на която да устояват на „бурите“, които ще преживеят за в бъдеще.</p> <p>И обратно – несигурният вътрешен работен модел на привързаност може да повлияе върху способността за резилианс. Ако приемното семейство поддържа несигурна привързаност у детето, това ще повлияе възможността му за резилианс на житейските промени.</p> <p>На Слайд 13 е илюстрирана сферата на действие на резилианса: показани са областите в живота на децата и младежите, в които социалните работници и приемните родители биха могли да окажат най-голямо влияние. Изследванията на резилианса показват, че когато приемните родители и социалните работници се концентрират върху тези области, те могат да предизвикат много съществени и позитивни промени в живота на децата и младежите.</p> <p>Раздайте на участниците 7.2. Материал за раздаване.</p>
<p>Упражнение – 30 мин.</p>	<p>Цел</p> <p>Да се приложат знанията за детето от днешния ден в конкретен казус</p> <p>Провеждане</p> <p>Работи се с 7.3. Материал – случаят на Амелия. Раздайте го на участниците. След като се запознаят с информацията, на втора страница всеки трябва да изложи какво ще направи или ще насърчи приемното семейство на детето да направи в областите на стр. 2. Време за индивидуална работа – 15 мин.</p> <p>Даване на обща обратна връзка по области – кой какво планира. Нека всеки се изкаже по всяка област. Важно е да проверите дали те разбират типа привързаност на Амелия, травмите които са й нанесени. Можете да започнете даването на обратна връзка с тази информация.</p> <p>Обобщаване</p> <p>Въпреки преживените неблагоприятности в опитите да се свържат със сигурна база в лицето на майка си, въпреки преживяното насилие и травми, децата притежават способности да се справят с тях. Приемните семейства и социалните работници трябва да планират как ще изграждат резилианс у децата. Подходящ начин за това е и играта, за която вече говорихме.</p>

Приложение 1. Основа за презентация на мултимедия

Слайд 1	Някои от най-често срещаните загуби: <ul style="list-style-type: none"> • Смърт • Физическа и/или емоционална раздяла • Заболяване • Физическо увреждане • Уволнение/съкращение/напускане на работа • Обедняване
Слайд 2	Раздялата не е загуба! Може да бъде превърната в загуба, ако не се подготвим за нея.
Слайд 3	<p><i>Боулби – етапи на скърбене при децата</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Протест • Отчаяние • Дистанциране <p><i>Елизабет Кюблър-Рос – процес на скърбене</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Шок • Отричане • Спазоряване • Гняв • Тъга и отчаяние • Приемане
Слайд 4	Фигура на привързване (привързаност) – раздяла и загуба
Слайд 5	Извеждането от биологичното семейство – раздяла или загуба
Слайд 6	Извеждането от приемното семейство – раздяла или загуба
Слайд 7	<p>Основният принцип на процеса на скърбене при децата</p> <p>Процесът на раздяла с приемното дете започва още в момента на неговото настаняване в приемното семейство.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Голяма част от настанените деца не са приключили успешно процеса на скърбене по загубения първичен обект на привързаност. • Вера Фалбърг: Децата не могат да се възползват оптимално от приемната грижа, докато не са приключили процеса си на скърбене. • Ако скърбенето не се разреши успешно, детето няма да е в състояние да се довери истински на приемния родител. • Неразрешеният процес на скърбене поражда сериозен риск от нова травма при следващото преместване. • Изграждането на сигурна привързаност неизбежно минава през подпомагането на процеса на скърбене у детето. <p>Позитивният резултат: някаква част от детската болка е била „поправена“ и нещата оттук нататък няма вече да са същите като преди.</p>
Слайд 8	<p>Как да помогнем на приемните деца да приемат по-лесно раздялата?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Вера Фалбърг: ключът към хуманното, безболезнено преместване на детето в ново семейство е да бъдем чувствителни към начините, по които децата възприемат раздялата. • Най-често срещаните преживявания на приемните деца:

	<ul style="list-style-type: none"> ■ Преместванията са като „отвлечане“ или „отмъкване“, над което детето няма никакъв субективен контрол. ■ Преместванията са като „подаряване“ или „предаване“ на новите родители, защото детето не е отговорило на очакванията. ■ Преместването като лична отговорност – резултат от собствени, целенасочени действия <p>Най-безопасно и най-малко вредящо е на детето да се покаже, че преместването е обща, споделена отговорност, в която то има само малък, незначителен принос.</p>
Слайд 9	<p>Собствените ни чувства при разделите в приемната грижа, чувствата на приемните родители</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Защитните механизми при работа с травми и раздели ● Чувствата на възрастните около болката на децата ● Раздялата и приемното семейство ● Раздялата и социалните работници
Слайд 10	<p>Резилианс – дефиниции</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Способността за бързо възстановяване след заболяване, промяна или нещастие; издръжливост; способност да се задържиш на повърхността на водата ● Способността за бързо възстановяване от или лесно приспособяване към нещастно събитие или промяна – „емоционален резилианс“
Слайд 11	<p>Резилианс</p> <p>„Понятието въплъщава идеята за дете или възрастен, което/който е в състояние да се справя с „бурите“ на живота и по-специално да се „издига“ над нещастията“.</p> <p>„Подходът, основаващ се на идеята за резилианс, цели да развива силните страни на децата и да засилва подкрепата и възможностите пред тях“.</p> <p>„Животът на децата в системата от социални грижи може да бъде подобрен дори и от малки неща и това, което ние, социалните работници и приемните родители, можем да направим, е наистина да внесем промяна“.</p> <p>„Понятието за резилианс се опитва да внуши, че промяната често е възможна, дори и при необещаващи условия, и че тя може да започне да се случва по прости, обикновени начини“.</p> <p><i>Източник: Gilligan, R. (2001). Promoting resilience</i></p>
Слайд 12	<p>Резилианс и привързаност</p> <p>Ранните преживявания на привързаност прерастват във вътрешен работен модел, който служи като „матрица“ на всички други отношения.</p> <p>„Децата, които вярват, че са виновни за загубите и болката в живота си, ще преживеят новите загуби и болка като доказателство, потвърждаващо собствената им липса на стойност и безпомощност“. (Кейт Кърнс)</p>

Справяне с раздялата – процесът на скърбене у децата

Много важно е да се знае, че процесът на раздяла с приемното дете започва още в момента на неговото настаняване в приемното семейство. Този принцип не бива да се изпуска нито за миг от внимание, защото предопределя цялостния подход към детето. По принцип основната задача на приемните родители е да подпомогнат развиването на сигурна привързаност у децата, която те да пренесат във всички свои бъдещи отношения, особено тези в следващото семейство (родно, приемно или осиновителско). В тази връзка е важно да се знае, че една голяма част от настанените деца, независимо дали идват от институция или от биологично семейство в риск, не са приключили успешно процеса на скърбене по загубения първичен обект на привързаност. Много често те идват в приемното семейство, преживявайки скръб. Тяхното свръхактивно, неконтролируемо или емоционално дистанцирано поведение е именно скръбна реакция, която може да продължава от доста време насам. Вера Фалбърг (Fahlberg, 1994) твърди, че децата не могат да се възползват оптимално от приемната грижа, докато не са приключили процеса си на скърбене.

Ако процесът на скърбене не се разреши успешно, детето няма да е в състояние да се довери истински на приемния родител. За него той ще е поредният възрастен, който може във всеки момент да изчезне от живота му. Неразрешеният процес на скърбене поражда сериозен риск от нова травма при следващото преместване. Ето защо изграждането на сигурна привързаност неизбежно минава през подпомагането на процеса на скърбене у детето. Ако то има до себе си възрастен, който го подкрепя емоционално, като разбира чувствата му и говори свободно за тях с него, шансовете за изграждане на сигурна привързаност нарастват. Помагайки на детето да изрази чувствата си и оказвайки подкрепа, приемният родител всъщност му помага да преодолее (част от) негативните си преживявания, което едновременно засилва и привързаността.

Този позитивен резултат неминуемо рефлектира и върху преживяванията на приемния родител, когато настъпи моментът на раздялата – неговата мъка се смекчава от усещането, че някаква част от детската болка е била „поправена“, че нещата оттук нататък няма вече да са същите както преди.

ЕТАПИТЕ В ПРОЦЕСА НА СКЪРБЕНЕ

Джон Боулби установява три стадия в процеса на скърбене, които се наблюдават най-вече у децата на възраст от шест месеца до четири години:

- **Протест:** Детето реагира енергично с плач, с емоции на гняв и фрустрация. Така то изразява негодуванието си от оттеглянето на значимия възрастен. Детето се опитва да си го възвърне, напр. като го търси навсякъде, слуша се, ходи често до вратата, наднича през прозореца на стаята и т.н.
- **Отчаяние:** Детето реагира с потиснатост, затваря се в себе си, но все още е бдител-

но за завръщането на родителя. При шум пред врата на стаята му или когато чуе преминаваща край къщата кола, става напрегнато, очаквайки, че родителят може би се завръща.

- *Дистанциране*: Детето се дистанцира емоционално и като цяло губи интерес към контакта с възрастните грижещи се.

Според Боулби, емоционалната дистанцираност възниква бързо и може да се наблюдава до седмица след раздялата. От решаващо значение е приемните родители да не реагират с оттегляне, когато детето се дистанцира емоционално от тях, скърбейки. За съжаление, всички ние имаме естествения подтик да се отдръпваме от взаимодействие с важните за нас хора, когато те не реагират реципрочно на нашето внимание и топло отношение. Никой не обича неприятните преживявания и прави всичко възможно да ги избегне! Когато приемните родители знаят, че поведението на детето е реакция на скръб по основната фигура на привързаност, те по-лесно биха могли да останат във връзка с него.

Елизабет Кюблър-Рос (Kubler-Ross, 1975) извежда шест стадия в процеса на скърбене, характерни за всички възрасти, които могат да се наблюдават от четири и половина години нататък:

- *Шок*: Това е първоначалният „удар“, който психиката и тялото получават, особено при внезапна, неочаквана загуба. При твърде силните, „заливащи“ емоционални преживявания естествената реакция е затварянето в себе си. Детето може да показва малко емоции, да изглежда вцепенено или с „механични“ движения.
- *Отричане*: Случването на загубата се отрича както на интелектуално, така и на емоционално ниво. Тази фаза позволява на хората да се консолидират вътрешно, отхвърляйки за известен период реалността. През фазата на отричане почти цялата налична енергия е насочена към овладяване на интензивните чувства. Детето може да отказва да се храни, защото иска да играе, или се храни твърде много; може да има кошмари, да страда от безсъние и да показва леки нарушения в паметта и вниманието.
- *Гняв*: Човек започва да се ядосва за случилото се. Гневът може да бъде изместен (насочен) към други хора, може да се отключва от незначителни, безобидни стимули (напр. звука от телевизора или радиото). Гневът през тази фаза е интензивният начин, по който хората се опитват да поставят преживяванията си под контрол. В такива моменти, например, по-големите деца могат да реагират остро и бурно на обичайни молби и изисквания, възприемайки ги като ограничаване и контрол.
- *Спазряване*: Човек се опитва да „преговаря“ с тези, за които смята, че имат контрол върху живота му или пък преговаря със себе си. Например, опитва всичко възможно, за да елиминира предстоящата загуба („Ако направя..., то може би тогава това няма да се случи.“). Тук попадат и характерните за детското магично мислене опити за поправяне на случилото се във фантазията: „Ако това не се случи, обещавам да...“
- *Тъга и отчаяние*: Това е същинската фаза на скърбене, в която човек изпитва силни емоции. Съпроводена е с плач, чувства на мъка и безнадеждност. Психичната енергия е насочена към директното справяне с емоционалните преживявания. **Това е фазата, в която емоционалната подкрепа има най-решаващо значение за успешното достигане на последната фаза – разрешаването.**
- *Разрешаване*: Това е фазата, в която загубата се приема (преди всичко емоцио-

нално) и човек заживява с нея. Тук се случва преосмисляне на преживяното, разполагането му в по-широк контекст и смисъл. Не е задължително приемането на случилото се да е приятно и да се харесва; когато то се случи, обаче, детето може отново да насочи енергията си към развитие и растеж. Един характерен начин на приемане у възрастните е „увековечаването“ или „продължаването на делото“ на изгубения човек. При приемните деца разрешаването е свързано преди всичко с приемането на факта, че има две семейства, които са се грижили и се грижат за него – биологичното и приемното (или осиновителското).

Фазите на гняв, пазарене и тъга/отчаяние могат да се застъпват или редуват в произволна последователност, както и да се преповтарят. Възрастните, както и децата, могат да останат блокирани в някой от стадияте. Например, стадият на гнева може да се превърне в защитна реакция срещу чувствата на тъга и отчаяние. Стадият на тъга/отчаяние може да се достигне, без да е преминат този на гнева. В този случай, ако гневът не се изрази открито, той може да премине в несъзнавано състояние и да бъде насочен навътре към себе си.

(Fahlberg, 1994).

Справяне с раздялата

Как да помогнем на приемните деца да приемат по-лесно раздялата?

Според Вера Фалбърг (Fahlberg, 1994), ключът към хуманното, безболезнено преместване на детето в ново семейство е да бъдем чувствителни към начините, по които децата възприемат раздялата. Много деца гледат на преместванията като на процес, над който нямат никакъв субективен контрол. Преживяват ги като „отвличане“ или „отмъкване“. В тези случаи, значимите възрастни вече не са надеждни в техните очи. Подобни властово наложени действия решително отслабват доверието и връзките в семейството по принцип. Когато децата са преместени внезапно, те изпитват силна тревожност и страхове, с които се справят или чрез зависимост и стремеж да угаждат, или чрез крайно себеотстояване, дистанциране и самоконтрол. И двете стратегии пораждаат невъзможност за изграждане на автентична привързаност.

При други обстоятелства децата преживяват преместването като „подаряване“ или „предаване“ на новите родители. Те приемат, че това се случва, защото не са отговорили на очакванията, провалили са се и се чувстват виновни за случващото се. Такова поведение може да се очаква най-вече в ситуации, когато всичко до този момент е вървяло добре и детето се е привързало към семейството. Възможно е да преживява преместването като отхвърляне и дисквалификация и да реагира с чувства на фрустрация и гняв. Важно е чувствата да се зачетат и да се назоват, например: „Разбирам, че си разочарован и ядосан заради това, че ще трябва да си тръгнеш от нас. Не знам дали съм прав, но изглежда като че ли си мислиш, че ние правим това, защото не сме доволни от теб или не те харесваме. Ако съм разбрал правилно, искам да знаеш, че съвсем не е така и ти си много важен за нас.“ Оставащото време до фактическата раздяла може да се използва, за да се обясни на детето защо ще бъде настанено в ново семейство.

Трета група деца могат да считат, че те самите са причинили преместването. Например, когато детето съобщи за проява на насилие, която води до извеждането му от дома, то може да възприеме това като лична своя отговорност. В този смисъл най-безопасно и най-малко вредящо разбиране за повода на преместването може да се постигне, ако на детето се каже, че то е обща, споделена отговорност, в която то има само малък, незначителен принос.

При всички положения, обаче, децата имат правото да знаят защо се преместват в ново семейство. Ясните обяснения могат да намалят тенденцията от страна на детето към поведението „проверяващи“ сигурността на грижата в новото семейство.

Справяне с раздялата

Как да се справяме по-добре със собствените си чувства при раздялата с приемното дете?

Както вече бе изтъкнато, процесът на раздяла с приемното дете започва още в момента на неговото настаняване в приемното семейство. Независимо от интелектуалното разбиране на този факт емоционалната реакция на скръб при раздялата е неизбежна. Това е процес, в който се отключват силни емоции. Напълно естествено поведение у хората е да се опитват да избегнат неприятните преживявания по всевъзможни начини. И възрастните, и децата прибегват до различни защитни механизми, за да се справят с емоционалната болка. Макар че във „вихъра“ на самото преживяване тези механизми могат да бъдат полезни, затвърждаването им в устойчиви модели на поведение може да има блокиращ ефект.

Всички ние сме преживели различни загуби, с които сме успели да се справим по един или друг начин, и това е неизбежна част от човешкото съществуване и развитие. За да можем да бъдем автентични с приемното дете при раздялата, трябва да познаваме емоциите и поведението, с които обичайно реагираме в подобни ситуации. Това е важно, защото болката и мъката, която преживява детето, по един несъзнаван начин ще докосне нашите минали преживявания.

Вера Фалбърг (Fahlberg, 1994) твърди, че **чувствата на приемния родител при преместването в повечето случаи са близки до тези на детето**. Ако се опитваме да избягаме от собствените чувства чрез обичайните си защитни механизми в процеса на раздяла, рискуваме да не сме ефективни в подкрепата си към приемните деца. Например, ако в подобни ситуации сме склонни да реагираме с емоционално отдръпване или засилен самоконтрол, съществува риск да не откликнем емпатийно и да не отразим адекватно детските чувства.

Ако сме имали разнообразни позитивни взаимодействия с детето и сме успели дори в известна степен да му помогнем да се справи с емоциите си от първичната загуба, ние ще сме изградили сигурна привързаност с него. Тогава, независимо колко ни е мъчно, при раздялата ще можем да предадем на детето усещането, че го обичаме и винаги ще ни е грижа за него, и това е нещо, което то може да отнесе със себе си и в новия си дом.

Преди заминаването като потвърждение на това, че винаги ще го „носим“ в ума и сърцето си е добре да му покажем какви спомени сме запазили от него (рисушки, снимки, играчки и др.) и как ще ги разположим на видни места из къщата, така че той/тя да продължи да бъде с нас.

При всички положения, независимо от изразяваните в момента чувства, е много важно да изпратим позитивно послание. Би било добре, ако изпращането бъде организирано по някакъв ритуален начин – с прощално парти или някаква друга специална среща, на която детето да получи подаръци и други неща за спомен от цялото семейство.

В идеалния случай преминаването в осиновителско семейство трябва да е внимателно подготвено и добре обмислено в сътрудничество с новите родители. Добре би било, ако те бъдат предварително запознати с личностните особености на детето, с неговата житейска история и с всички неща, които е постигнало по време на приемното си настаняване. Предварителните срещи могат да се превърнат в пространство за дискутиране на всички тревоги и страхове, които отделните участници в преместването на детето имат. Така непознатото и неизвестното могат да се трансформират в нещо известно и познато. В случай че детето е изградило добра привързаност спрямо приемния родител, на осиновителите трябва да се обясни, че е много важно да се отдели време, за да може тази привързаност да се пренесе в новата среда. Трябва да им се каже, че това ще улесни и изграждането на тяхната добра връзка с детето. В подкрепа на тази идея може да се изтъкне и тезата на Джон Боулби, че успехът на новата връзка не зависи от заличаването на спомена за предишната – новата има шанс да успее, ако и двете се запазят и съжителстват паралелно в ума на детето. По-продължителният период на предварителна адаптация преди осиновяването е особено важен при по-малките деца, които могат се нуждаят от повече преки контакти с новото семейство, преди да бъдат въведени в него (Fahlberg, 1994).

Резилианс подходът в приемната грижа

Роби Гилиган е професор по социална работа и социална политика и асоцииран директор (и съосновател) на Детския изследователски център, Trinity College Dublin, Ирландия.

Той промотира резилианс подхода в социалната работа с деца и семейства. През последното десетилетие този подход намира все по-голямо приложение, включително и в приемната грижа.

Дефиницията за резилианс е способността за бързо възстановяване след заболяване, промяна или нещастие; издръжливост. В екстремни ситуации като резилианс се разпознава способност да се задържиш на повърхността на водата. „Емоционалният резилианс“ е способността за бързо възстановяване от или лесно приспособяване към нещастно събитие или промяна.

Думата няма точен превод на български, затова се използва оригиналната дума. Подобен термин се използва в при окачествяване на сплавите като характеристика едновременно на издръжливост /якост/ и устойчивост /във времето/.

Понятието въплъщава идеята за дете или възрастен, което/който е в състояние да се справя с „бурите“ на живота, и по-специално да се „издига“ над нещастията. Подходът, основаващ се на идеята за резилианс, цели да развива силните страни на децата и да засилва подкрепата и възможностите пред тях. Животът на децата в системата от социални грижи /включително приемната грижа/ може да бъде подобрен дори и от малки неща, и това, което ние, социалните работници и приемните родители, можем да направим, е наистина да внесем промяна. Понятието за резилианс се опитва да внуши, че промяната често е възможна, дори и при необещаващи условия, и че тя може да започне да се случва по прости, обикновени начини.

Между привързаността и способността за резилианс съществува връзка. Ранните преживявания на привързаност прерастват във вътрешен работен модел, който служи като „матрица“ на всички други отношения. Изграждайки сигурна привързаност с детето, приемното семейство му дава сигурна база, която му позволява да се развива. Сигурната база на привързаността за детето е като корените на дървото. Те дават чувство за сигурност в живота на децата и младежите, давайки им сила, с помощта на която да устояват на „бурите“, които ще преживеят за в бъдеще. Дете със сигурна база ще може да проявява резилианс.

И обратно – несигурният вътрешен работен модел на привързаност може да повлияе върху способността за резилианс. Ако приемното семейство поддържа несигурна привързаност у детето, това ще повлияе възможността му за резилианс при житейските промени. Децата, които вярват, че са виновни за загубите и болката в живота си, ще преживеят новите загуби и болка като доказателство, потвърждаващо собствената им липса на стойност и безпомощност.

Като подход резилиансът стъпва на способностите и силните страни на детето. Резилианс подходът в социалната работа с деца и в приемната грижа изисква приемните родители и социалните работници да работят за

- ясна фигура на привързаност /или добри отношения/ с поне 1 възрастен човек на детето;
- поощряване на обучението и образованието на детето /младия човек;
- изграждане на социални умения, създаване на социални контакти и мрежа около детето;
- изграждане на позитивни ценности и нагласи за оказване на помощ и подкрепа към други хора;
- насърчаване на дарбите и интересите на младия човек;
- създаване на приятелства с връстници и възрастни хора.

Историята на Амелия

Здравейте, аз съм Амелия. На 10 години съм и съм от гр. ... Мама се казва Йоана, а деденият ми татко – Деян. Не съм виждала истинския си татко (Стефан) от четиригодишна възраст. Мама ми разказа, че той просто си е тръгнал от нас и не го е грижа за мен. Имам полубрат, Любен, който е на 2 годинки. Той е много сладък и забавен и аз обичам да го гушкам и да си играя с него.

В момента живея при приемни родители. С тях съм от около 4 месеца. Любен също живее с приемни родители в друга част на града. Не зная защо не си живея въкъщи. Спомням си, че социалните работници идваха много пъти у нас, когато бях малка. Идваха и други възрастни, които искаха да ме видят и да говорят с мен.

Спомням си, че бях много тъжна през цялото време, докато живеях у нас. Къщата ми не е особено хубава и чиста и е много различна от тази, в която живея сега. Подът и стените са винаги мръсни, кухнята мирише странно и краката ми винаги лепнат по пода й. Спалнята ми е празна и всичките ми дрехи са струпани на купчина в един счупен гардероб. Друго нещо, което винаги си спомням е, че ме оставяха сама през нощта заедно с Любен. Мама и Деян ми казваха да го храня от едно шише и буркани, които ми оставяха.

Мама и Деян често изпадаха в лошо настроение, крещяха си и се удрияха един друг. И мене също са ме удряли силно, а Деян казваше, че „много се радва, че не съм негово дете, и че съм една малка кучка“. Мама ми казваше, че „й се е искало никога да не ме е раждала и че съм лоша като истинския ми татко“. Въкъщи често беше пълно с непознати хора, които вдигаха много шум. Когато това се случваше, аз се сгушвах в леглото заедно с Любен и се опитвах да заспя. Къщата често миришеше странно, а очите на непознатите хора бяха страшни. Понякога идваше полиция и тогава се крещеше още по-силно.

Винаги много съм харесвала училището, но съм пропускала много часове, докато си стоях въкъщи. Мама и Деян често се успиваха и нямаше кой да ми приготви чисти дрехи, които да облека. Трябваше също да ходя до магазина, да купувам неща и да се грижа за Любен. Въкъщи няха много играчки или специални за мен неща, а тези, които имах, често изчезваха.

Много ми липсват леля ми Силвия (сестрата на мама) и чичо ми Чавдар. Те имат син – Даниел, който е моят малък братовчед. Липсва ми и Нана (майката на мама), която винаги е била мила с мен.

Какво можете да направите, за да засилите и развиете по-нататък личния и социален резилианс на Амелия? Моля, разгледайте дадените по-долу сфери, в които се проявява резилиансът, и избройте позитивните неща, които можете да направите и промените във всяка една от тях.

Сигурна основа

Образование

Приятелства

Социална компетентност

Ценности

Дарби и интереси

Модул 8

ТЕМИ	Общуване между детето и приемния родител Поведение на детето в приемно семейство, дисциплина и неприемливо поведение, причини Позитивно възпитание Обобщаване на темите за деня
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ и ОЗД
ЦЕЛИ	<ul style="list-style-type: none"> • Да се осъзнае как собственият опит като дете влияе на родителските умения и общуването с децата като цяло • Да се повишат ресурсите за родителство, като се придобият знания и умения за разпознаване на причините за неприемливо детско поведение, за многофакторната обусловеност на детското поведение и умения за разграничаване на базисните от ситуативно определените причини за поведението на детето • Да се научи за възможни позитивни подходи при общуване и възпитание • Да се осъзнае необходимостта от търсене на подкрепа при справяне с трудното поведение на детето, настанено в приемно семейство
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	1 ч. 45 мин.
КОМПЕТЕНЦИИ	<ul style="list-style-type: none"> • Да разпознават правилно „сигналите“ в детското поведение в контекста на особеностите на различните групи деца, настанявани в приемни семейства • Да умеят да идентифицират базисните причини за детското поведение и на непосредствените такива, играещи роля на „спусъци“ за демонстриране на определени поведенчески модели • Да умеят да анализират ситуациите, в които детето проявява „проблемно“ поведение • Да възприемат и използват в практиката позитивни възпитателни подходи • Да имат разбиране и да търсят професионална подкрепа при справянето с „проблемно“ поведение
СЪДЪРЖАНИЕ	<ul style="list-style-type: none"> • Рефлексия върху собствения опит и преживявания като деца • Приемливо и неприемливо поведение на детето • Базисни и ситуативно определени причини за поведението на детето; Многофакторна обусловеност на детското поведение • Позитивно възпитание и общуване с децата
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Основа за презентация за мултимедия – Приложение 1 Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материалите за раздаване на участниците - 8.1, 8.2, 8.3, 8.4 и 8.5.Упражнения Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, маркери

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Рефлексия върху собствения опит и преживявания като дете – 20 мин.

<p>Преживелищно упражнение „Моите родители“</p>	<p>Информация за водещия Цел: Навлизане в темата; участниците да се свържат със собствените си преживявания като деца и по този начин да се създаде емоционален фон за по-добро разбиране на детското поведение и ролята на родителя, осмисляне през личния опит и преживяванията като дете</p> <p>Инструкции за водещите: Водещият упражнението дава следните инструкции: „Моля, затворете очи и се отпуснете. Припомнете си своето детство. Къде живеехте? С кого? Спомнете си своите родители. Как изглеждаха те тогава? Като какви хора ги виждахте вие? Какви думи използвахте, за да се обръщате към тях? Как се обръщаха те към вас? Какво правехте заедно? Какви чувства изпитвахте към тях? Какви чувства предизвикваше у вас тяхното отношение към вас? Сега отворете очи и нарисувайте своето семейство. Напишете имената на своите родители и обръщенията, които сте използвали.“ На участниците се раздават листове и флумастери. Прави се уточнението, че художественото изпълнение на рисунките няма да бъде оценявано, че важното в рисунките е да бъде отразено усещането на всеки участник за неговите родители.</p> <p>След като всички участници приключат с рисуването, изображенията на някои от тях се показват пред останалите и се прави кратко споделяне за родителите, техните най-запомнящи се качества, взаимоотношенията, които са имали с тях участниците, както и чувствата, които са пораждали от тези отношения. Водещите обобщават споделените чувства, като записват използваните от участниците думи на лист флипчарт.</p> <p>Ако някой от участниците демонстрира силни емоции, свързани със загуба на родителите, или със силно негативни преживявания поради насилие/други неблагоприятия в семейството, дайте му възможност да каже онова, което желае, без да го притискате. Попитайте дали би желал да има известно време насаме със себе си, предложете му подкрепа, но не настоявайте! Някои хора предпочитат да се усамотят, за да си възвърнат увереността и спокойствието.</p> <p>Подготовка Флипчарт, маркери, на участниците се раздават листи и флумастери</p>
---	---

Дисциплина – приемливо и неприемливо поведение на детето – 30 мин.

<p>Работа по казуси „Трудни ситуации с деца, настанени в приемно семейство“</p>	<p>Цел Да се помогне за изграждане на умения за разчитане сигналите на детето и за избор на адекватно на детското послание поведение</p> <p>Инструкции за водещия Участниците се разделят по двойки или по трима чрез преброяване. На всяка група се дава някой от казусите в 8.1. Материал за раздаване Дайте на групата инструкцията да прочете казуса и да обсъди примерните въпроси:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Как се чувства всеки от участниците в ситуацията? • Как случилото се помага на участниците в ситуацията? • На кой от героите симпатизирам най-много? • За какво ми напомня тази сцена? (споделяне на подобни ситуации от собствения опит или наблюдавани пряко) Как се почувствах от това? • Какво е посланието на приемния родител към детето? Какво е посланието на детето към приемния родител? (посланията се записват на лист от флипчарт) • Необходимо ли е да се променят посланията и ако да – как? Чрез какви поведенчески модели могат да бъдат предадени новите послания? (идеите за промени също се записват на лист от флипчарт) <p>След като групите приключат своята работа, всяка група или по желание представя казуса и резултатите от обсъждането.</p> <p>Обобщаване Затваряне на сесията с групова дискусия „Причини за поведението на детето“ – водещият прави коментар под формата на обобщение, без да навлиза в анализ на чутото. Това ще бъде направено в следващата презентация на водещия.</p>
---	--

Базисни и ситуативно определени причини за поведението на детето; Многофакторна обусловеност на детското поведение – 25 мин.

<p>Презентация „Базисни и ситуативно определени причини за поведението на детето“ – 15 мин.</p>	<p>Информация за водещия По същество темата има за цел да помогне за усвояване, осмисляне, за базисни познания за причините, стоящи зад „трудното“ поведение на децата, какво ни казват те, когато не дисциплинирани, „не слушат“</p> <p>Провеждане Започнете презентацията по слайдовете, към нея е и 8.2. Материал за раздаване:</p> <p>Слайд 1 Причините за възникването на определено поведение са разделени в две основни групи – базисни и непосредствени.</p> <p>Базисните причини за детското поведение – това са факторите, които стоят в основата на начина, по който детето реагира,</p>
---	---

макар че не са част от средата на възникване на поведението и не го предшества пряко. Те са свързани с комбинацията от определени чисто физиологични процеси (като например свойствата на нервната система, определящи съответния тип темперамент, или естествената последователност на развитие през различните възрастови периоди) и особеностите на средата, в която живее детето.

Слайд 2

Възрастови особености на детето Голяма част от децата, настанявани в приемни семейства, изостават в своето емоционално и поведенческо развитие заради трудната си житейска история. Познаването на типичните за даден възрастов период особености и тяхната изява в определени поведенчески модели подпомага реалистичните очаквания у възрастните.

Слайд 3

Индивидуални особености на детето (темперамент, самооценка, локус на контрола, наличие на увреждане, др.). Един от основните принципи на възпитание изисква всяко въздействие да се основава на индивидуалните нужди

Слайд 4

Лична история на детето (период на институционализация, насилие, връзка със семейството, преживени раздели, др.).

Институционализираните деца и децата жертви демонстрират определени маладаптивни модели на поведение като следствие на комбинацията от следните фактори:

- травмата от изоставянето/раздялата, независимо на каква възраст се е случила;
- особеностите на стила на родителстване, довел до извеждане на детето от семейството;
- усвоените в семейството неадекватни модели на поведение;
- особеностите на живота в институцията.

Слайд 5

Ранната възраст на изоставянето, липсата на връзка с член на семейството или с друг значим възрастен, насилието над детето в семейството, преместването от институция в институция, социалната изолация на институцията, невъзможността да се упражняват основополагащи умения за самостоятелен живот са фактори, които увеличават степента на **дисфункционалност на личността**.

Слайд 6

Дисфункционалността може да се изразява в:

- проблеми с дистанцията и границите
- контакт с очите
- умение „да очарова света“
- реакция на раздяла
- промени в настроението
- агресия: прояви на жестокост, дразнене или подиграване
- връзки с връстниците
- склонност към самоунищожение и злополуки
- липса на страх и контрол над импулсите
- да лъже, когато истината е очевидна

	<ul style="list-style-type: none"> • разбиране на връзката между причина и следствие • забавено развитие на реч • необичаен начин на хранене • проблеми с контрола на сфинктерите <p>Слайд 7 Непосредствени причини за поведението („спусъци“) Това са факторите на средата, в която възниква съответното поведение, и които непосредствено го предшестват. Отговорите на въпросите кога, къде и с кого възниква определен поведенчески модел могат да ни дадат ценна информация относно онези елементи от обкръжението на детето, които подкрепят този модел. Това могат да бъдат:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Определено място, личност, ситуация или дори време от деня. Обратната връзка от околните, особено когато е изразена чрез критика, сарказъм или прикрита враждебност. • Подражанието на различни модели на поведение, както подходящи, така и неподходящи, е част от естествения процес на натрупване на социален опит на детето. • Спомените на детето могат „да отключат“ мощни поведенчески реакции. Попадането в ситуации, които в миналото на детето са свързани с болезнени преживявания, автоматично задейства онези поведенчески модели, които намаляват болката. <p>Слайд 8 „Спусъците“ всъщност са онези фактори, с посредничеството на които средата рефлектира върху базисните причини за поведение на детето, но в повечето случаи се възприемат от околните като истинските причини за проявата на определени нежелани реакции. Това води до използването на неадекватни начини за коригирането им. Раздайте на участниците 8.2. Материал за раздаване.</p>
<p>Дискусия „Многофакторната определена на детското поведение“ – 10 мин.</p>	<p>Цел Участниците да добият знания за различните фактори, които влияят на детското поведение</p> <p>Провеждане Използвайте 8.3. Материал за раздаване – дайте го на участниците. Можете предварително да го нарисувате и на флипчарт. Представете схемата. Нека участниците дават примери по нея. Не давайте оценки на мненията на участниците! Използвайте споделените от първо лице преживявания, за да подкрепите теорията, но само като примери. Акцентируйте върху връзката между особеностите на децата, настанявани в приемни семейства, и проявяването от тях проблемно поведение, когато говорите за всеки от факторите и ефективните начини за реагиране</p> <p>По 8.4. Материал за раздаване на участниците може да се даде домашна задача до следващата среща да наблюдават своето поведение и поведението на своите деца и да опишат 2 ситуации по свой избор, като анализират следните елементи:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • Кои са „спусъците“ за поведението на детето и за тяхното собствено? • Кои са базисните причини зад тези поведенчески модели? • Какви подкрепления са използвали родителите? • Каква е вероятността поведението на детето да се повтори? <p>Подготвят се предварително таблички с въпросите за улеснение на участниците.</p>
--	--

Ефективно общуване с децата – 15 мин.

<p>Мозъчна атака „Какви стилове на възпитание познаваме“ – 5 мин.</p>	<p>Цел Въвеждане на понятията за стилове на родителстване и позитивно възпитание, връзка с начина, по който оказват влияние върху детското поведение</p> <p>Провеждане Поставете въпроса и разделете по дължина флипчарт листа на две. В лявата страна записвайте стиловете на възпитание, които подават участниците, като, разбира се, преценявате и е възможно да доуточнявате и преформулирате, а отдясно записвате накратко възможното влияние върху поведението на детето</p> <p>Обобщете Обикновено всеки родител използва компилация от методи, характерни за няколко стила на родителстване, и реално стиловете не се срещат в своя изчистен вид.</p>
<p>Презентация „Стилове на родителстване. Позитивно възпитание“ – 10 мин.</p>	<p>Цел Знания за стиловете родителстване, ефекта от тях върху децата и умения за промотиране на позитивно родителстване</p> <p>Инструкция за водещия Направете презентация по слайдове 9 – 15. Можете да допълвате, представяйки текста на презентацията с ваши знания, с това, което евентуално подава групата, като държите фокуса върху съдържанието на презентацията. По отношение на позитивното възпитание може да представите основните принципи, представени в материалите за обучители. Поставете акцент върху посланията, които позитивното възпитание дава на детето. Помощен е 8.5. Материал за раздаване – преценете дали да го дадете на участниците. Придържайте се към посланието приемните родители да търсят професионална подкрепа в случаите, когато се затрудняват да разчитат посланията на децата и да предприемат действия.</p>

Обобщаване на темите за деня – 15 мин.

<p>Преглед на деня – 15 мин.</p>	<p>Това е краят на втория обучителен ден.</p> <p>Преминавате през темите на деня, като давате възможност на участниците да реагират. Задайте въпроси на участниците: „Как се е променило тяхното разбиране за детето от преминатите теми през деня?“, „Как могат да го приложат в практиката?“.</p> <p>Ако политиката на водещия /обучаващата организация е попълване на обратна връзка за всеки ден от обучението, всеки участник трябва да попълни формуляр, който предварително сте подготвили.</p> <p>Раздайте ги и помолете да ги върнат попълнени в рамките на 15 минути.</p>
---	---

Приложение 1. Основа за презентация на мултимедия

<p>Слайд 1</p>	<p>Причините за възникването на определено поведение са разделени в две основни групи – базисни и непосредствени.</p> <p>Базисните причини за детското поведение – това са факторите, които стоят в основата на начина, по който детето реагира, макар че не са част от средата на възникване на поведението и не го предшества пряко. Те са свързани с комбинацията от определени чисто физиологични процеси (като например свойствата на нервната система, определящи съответния тип темперамент, или естествената последователност на развитие през различните възрастови периоди), и особеностите на средата, в която живее детето.</p>
<p>Слайд 2</p>	<p>Възрастови особености на детето Голяма част от децата, настанявани в приемни семейства, изостават в своето емоционално и поведенческо развитие заради трудната си житейска история. Познаването на типичните за даден възрастов период особености и тяхната изява в определени поведенчески модели подпомага реалистичните очаквания у възрастните.</p>
<p>Слайд 3</p>	<p>Индивидуални особености на детето (темперамент, самооценка, локус на контрола, наличие на увреждане, др.). Един от основните принципи на възпитание изисква всяко въздействие да се основава на индивидуалните нужди</p>
<p>Слайд 4</p>	<p>Лична история на детето (период на институционализация, насилие, връзка със семейството, преживени раздели, др.).</p> <p>Институционализираните деца и децата жертви демонстрират определени маладаптивни модели на поведение като следствие на комбинацията от следните фактори:</p> <ul style="list-style-type: none"> • травмата от изоставянето/раздялата, независимо на каква възраст се е случила; • особеностите на стила на родителстване, довел до извеждане на детето от семейството; • усвоените в семейството неадекватни модели на поведение; • особеностите на живота в институцията.

Слайд 5	Ранната възраст на изоставянето, липсата на връзка с член на семейството или с друг значим възрастен, насилието над детето в семейството, преместването от институция в институция, социалната изолация на институцията, невъзможността да се упражняват основополагащи умения за самостоятелен живот, са фактори, които увеличават степента на дисфункционалност на личността .
Слайд 6	<p>Последната може да се изразява в:</p> <ul style="list-style-type: none"> • проблеми с дистанцията и границите • контакт с очите • умение „да очарова света“ • реакция на раздяла • промени в настроението • агресия: прояви на жестокост, дразнене или подиграване • връзки с връстниците • склонност към самоунищожение и злоупотреки • липса на страх и контрол над импулсите • да лъже, когато истината е очевидна • разбиране на връзката между причина и следствие • забавено развитие на реч • необичаен начин на хранене • проблеми с контрола на сфинктерите
Слайд 7	<p>Непосредствени причини за поведението („спусъци“)</p> <p>Това са факторите на средата, в която възниква съответното поведение и които непосредствено го предшества. Отговорите на въпросите кога, къде и с кого възниква определен поведенчески модел, могат да ни дадат ценна информация относно онези елементи от обкръжението на детето, които подкрепят този модел. Това могат да бъдат:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Определено място, личност, ситуация или дори време от деня. Обратната връзка от околните, особено когато е изразена чрез критика, сарказъм или прикрита враждебност • Подражанието на различни модели на поведение, както подходящи, така и неподходящи, е част от естествения процес на натрупване на социален опит на детето • Спомените на детето могат „да отключат“ мощни поведенчески реакции. Попадането в ситуации, които в миналото на детето са свързани с болезнени преживявания, автоматично задейства онези поведенчески модели, които намаляват болката.
Слайд 8	<p>„Спусъците“ всъщност са онези фактори, с посредничеството на които средата рефлектира върху базисните причини за поведението на детето, но в повечето случаи се възприемат от околните като истинските причини за проявата на определени нежелани реакции. Това води до използването на неадекватни начини за коригирането им.</p>

Слайд 9	<p>Възпитателни стилове</p> <p><i>Авторитарният родител:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Цени подчинението, традициите и реда • Склонен е да използва физическо наказание • Обикновено не е склонен да дава свобода на избора или на изразяването на собствената личност, интереси, желания, предпочитания <p><i>Либералният родител:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Рядко поставя граници • Не изисква спазването на границите, когато ги има • Не осигурява стабилност на средата, в която расте детето
Слайд 10	<p><i>Пренебрегващият родител:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Отхвърля или пренебрегва детето • Не се включва в живота на детето • Остава детето да прави онова, което поиска <p><i>Авторитетният родител:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Поставя подходящи граници и изисквания • Е твърд, постоянен и честен • Има разумни очаквания към детето • Стимулира детската независимост и индивидуалност • Използва комуникацията и ясните обяснения като начини за постигане на договорености и вземане на решения • Дава на детето възможност да практикува избори и го овластява
Слайд 11	<p>Подходи за възпитание</p> <p><i>Позитивните подходи за възпитание:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • повишават самооценката на детето • карат го да се чувства ценно само по себе си • стимулират го да общува и взаимодейства с околните • учат го да поема отговорност за онова, което се случва с него • мотивират го да променя своето поведение, вместо да обвинява околните • учат го да поема инициативи, да взаимодейства успешно с другите, да решава проблеми
Слайд 12	<p>Негативните методи на възпитание критикуват, обезкуражават, създават пречки и бариери, обвиняват, засрамват, използват сарказъм или жесток хумор, използват физическо наказание</p>
Слайд 13	<p>Ефективно общуване – можете да създадете добри взаимоотношения с детето като: например</p> <ul style="list-style-type: none"> • прекарвате колкото можете повече време с него • споделяте важни за него дейности и игри • слушате го и „чувате“ онова, което ви казва • отговаряте открито на въпросите му • признавате усилията на детето • отнасяте се с него така, както бихте искали да се отнасят с вас • винаги обяснявате на достъпен за детето език своите изисквания и указания • ако се налага да накажете детето, нека наказанието да съответства по сила на простъпката и да бъде наложено незабавно след нея, а не отложено във времето • не следите непрекъснато детето за „издънки“ • усмихвате му се, докосвате го, галите го, целувате го, носите го, люшкате го, прегръщате го

Слайд 14	<p>Постоянно подкрепление: за да се затвърди желаното поведение на детето, е необходимо първоначално то да бъде подкрепяно чрез постоянни стимули, при това те да бъдат осигурявани всеки път, когато желаното поведение бъде демонстрирано. След като възпитателят прецени, че поведението вече е стабилно, е необходимо да бъде поддържано чрез т. нар. периодично подкрепление.</p>
Слайд 15	<p>Предотвратяване на неподходящото поведение</p> <ul style="list-style-type: none"> • Установете ясни, постоянни правила. • Помагайте на детето да възприема себе си като отговорно, достойно за доверие, способно да взаимодейства успешно с околните. • Очаквайте винаги най-доброто от детето. • Давайте ясни указания, едно по едно. • Казвайте „Да!“ колкото се може по-често. • Забелязвайте и признавайте на глас усилията на детето да прави нещата както трябва. • Предприемайте действия преди ситуацията да е излязла извън контрол. • Помогнете на децата да разберат как техните действия влияят върху околните.

Работа по казуси

„Трудни ситуации с деца, настанени в приемно семейство“

Случай 1. ДАНИЕЛ

Даниел е на 14 г., от ромски произход. Вие се грижите за него от 6 месеца. През този период забелязвате, че изчезват някои малки лични ваши вещи. Първата ви реакция е да си помислите, че сте забравили къде са оставени, но все пак решавате да проверите в стаята на Даниел. Под леглото му откривате малка кутийка, в която са сложени всички липсващи неща (обеци; сувенир, който ви е подарък; малка снимка на майка ви), както и такива, които никога преди не сте виждали – часовник и детски пръстен.

Когато Даниел се връща от училище, вие се нахвърляте срещу него с думите „Ако има нещо, което не мога да търпя, това са крадците!“ и му „конфискувате“ стереоуредбата, „докато не се научиш да не правиш така!“.

Случай 2. МАРИЯ

Вие се грижите за Мария, която е на 13. Когато се ядоса, има навика да казва „Мамка му!“ и твърди, че не може да се отърве от него. Според вас просто не се е опитала.

Вашата леля ви идва на гости. Вие много я обичате, но тя не разбира „защо вземате всички тези ужасни деца в къщата си“ и използва всеки случай да ви покаже, че е права. Мария се връща от училище и се втурва в стаята, крещейки: „Мамка ѝ на скапаната учителка! Мразя я!“ В този момент леля ви се намесва и казва на детето да отиде да си измие устата със сапун. „Мамка ти и на теб!“ е отговорът на Мария. На вас ви се прииска да ѝ ударите шамар. Вместо това се разкрещявате срещу нея: „Веднага излез навън и си вземи мръсния език с теб!“

Случай 3. МИТКО

Вие се грижите за Митко, който е на 4 години. Очаквате ваши приятели да ви дойдат на гости и сте купили специално за този случай напитки и сладки.

Първоначално Митко не обръща внимание на двете деца на вашите приятели. Когато обаче те започват да си играят с някои от неговите играчки, той веднага притичва през стаята, крещейки по тях. Взема една от по-малките играчки и яростно я хвърля към вратата, като чупи декоративното стъкло. Вие го сграбчвате и го разтърсвате, викайки: „Ако не можеш да си играеш мирно и тихо с другите деца, ще си отидеш в стаята и няма да получиш никакви бисквити и сок!“ Напоследък вие сте ограничили срещите си с приятели, които имат деца, защото те предизвикват подобни гневни изблици у Митко.

Случай 4. АНИ

Ани е на 9 и е настанена у вас преди 2 седмици. Всеки път, когато някой позвъни на вратата, Ани се втурва да отвори преди всички. Ако посетителят е мъж, тя го прегръща и се върти около него в опити да седне в скута му. За вас това е изключително неловко. Вие сте жена и се опитвате да прекратите това нейно поведение. Пробвали сте да отваряте вратата заедно с нея, прегръщайки я. Вашият съжител все още не успява да види ясно своята роля в грижите за детето.

Един ден пристига шефът на партньора ви. По това време вие сте в банята. Ани отваря вратата и веднага се хвърля да го прегръща. Съжителят ви избухва: „Престани с това! Твърде малка си! Отвратително е!“

Фактори, обуславящи детското поведение

Лична история на детето (период на институционализация, насилие, връзка със семейството, преживени раздели, др.)

Институционализираните деца и децата жертви демонстрират определени маладаптивни модели на поведение като следствие на комбинацията от следните фактори:

- травмата от изоставянето/раздялата, независимо на каква възраст се е случила;
- особеностите на стила на родителстване, довел до извеждане на детето от семейството;
- усвоените в семейството неадекватни модели на поведение;
- особеностите на живота в институцията.

Ранната възраст на изоставянето, липсата на връзка с член на семейството или с друг значим възрастен, насилието над детето в семейството, преместването от институция в институция, социалната изолация на институцията, невъзможността да се упражняват основополагащи умения за самостоятелен живот са фактори, които увеличават степента на **дисфункционалност на личността**.

Последната може да се изразява в:

■ **проблеми с дистанцията и границите:**

- Детето може да показва силна обич към сравнително непознати хора, а в същото време има случаи, в които не допуска до себе си дори и най-близките.
- Детето може да изглежда прекалено привързано – от няколко срещи да демонстрира силна обич, физически контакт, да поставя нереалистични изисквания за внимание и обвързаност, като в същото време е изключително плахо с други възрастни или деца.

■ **контакт с очите:**

- Детето може да избягва директен контакт с очи или да гледа „през“ вас, сякаш „не е там“, да има празен поглед и безизразно лице, да се държи сякаш ви няма.
- Но може да използва контакта с очи, „флиртувайки“ пресметливо, с цел да получи нещо или да демонстрира „убийствен поглед“ като израз на пряка заплаха.

■ **липса на равновесие и баланс във връзката:**

- Детето е склонно само да „взема“, без да „дава“ в отношенията си с близките.
- Но може и да даде всичко, което то или семейството му притежават (включително и собственото си тяло) на случаен познат или изглежда, че сякаш „купува“ приятелство.

■ **умение „да очарова света“:**

- Детето може да изглежда любвеобилно, мило и внимателно – особено към чужди и незначими фигури.
- В същото време може да се държи грубо и отхвърлящо към членовете на семейството си и особено спрямо майката.

■ **реакция на раздяла:**

- Може да започне да манипулира членовете на семейството, като ги настройва един срещу друг.
- Може да демонстрира остра вътрешна нужда от сигурна семейна среда и силно да страда при кратки отсъствия или разногласия в семейството.

■ **проблеми с контрола:**

- Може да се стреми винаги да контролира нещата и да изглежда сякаш властта му помага или го мотивира.
- Може да се откаже от контрола и отговорността, като се държи като много по-малко дете.
- Възможно е да „загуби контрол“, като демонстрира непристъпност за възрастта избухвания, продължителен плач или други силни и неадекватни чувства.

■ **промени в настроението:**

- Може да изглежда самонадеяно, уверено и ентусиазирано и в следващия момент да изгуби интерес и желание към всичко.
- Може изведнъж да изглежда загрижено, разстроено, депресирано, ядосано, потиснато без очевидна промяна във външната среда.

■ **агресия:**

- Може често да се противопоставя или често да избухва, ако бъде провокирано.
- Може да използва вербална или физическа агресия като начин за справяне с повечето ситуации.

■ **прояви на жестокост, дразнене или подиграване:**

- Може да наранява или да се отнася безчувствено към другите, особено когато ги смята за уязвими.
- Може да проявява силна чувствителност дори и при намек за критика, като изпада в ярост или се затваря и изолира напълно.

■ **връзки с връстниците:**

- Може да предпочита да общува само с по-малки или по-големи деца.
- Може да е склонен да доминира в отношенията си с връстниците и да претендира, че има много приятели.
- Може да позволява да го лъжат и да бъде лесно заблуждаван от всички.
- Възможно е постоянно да сменя приятелите си.

■ **склонност към самоунищожение и злоупотреби:**

- Може постоянно да действа по самоунищожителен начин – например да поема големи рискове или умишлено да се самонаранява.
- Може да унищожава свои или чужди вещи.
- Може често да претърпява злоупотреби и да се проявява като непохватен и несръчен.
- Може да се опитва да предпази на всяка цена или да се държи, сякаш е неуязвим и не може да го достигне нищо лошо.

- Може да изглежда повърхностно, като отдава голямо значение на материалните неща.
- **липса на страх и контрол над импулсите:**
  - Може да действа импулсивно, сякаш не осъзнава опасността или без да осмисля последствията от действията си.
  - Може да е хиперактивно, постоянно да е в движение и да не го свърта на едно място.
  - Може да бъде много плахо и неуверено, свръхпредпазливо, със задръжки и пасивно.
  - Може да проявява много и засилени страхове – от тъмно, от самота.
- **да лъже, когато истината е очевидна:**
  - Може често и явно да отрича собствените си действия, дори и когато няма облагои от това или когато истината е очевидна за всички.
  - Може да е особено чувствително към лъжите на другите.
- **развитие на съвестта:**
  - Може да изглежда неспособно да показва емпатия и съчувствие към другите и да поема отговорност за собствените си действия.
  - Може да обвинява постоянно другите за собствените си неуспехи.
  - Може да реагира с прекалено чувство на срам за незначителни неща и да поема цялата вина върху себе си.
- **конкретно мислене:**
  - Може да изглежда, че не разбира добре действителността и се затваря в свят на мечтите.
  - Може да мисли конкретно, без да е способно да прояви въображението си или да прави интуитивни връзки.
- **разбиране на връзката между причина и следствие:**
  - Може да показва слабо разбиране между причина и следствие, действие и резултат.
  - Може да действа често по манипулативен и контролиращ начин.
  - Може да има изключително развити умения за изказване, когато става въпрос за отговорностите на другите, и да е в състояние да обвини друг.
- **внимание:**
  - Може постоянно да е нащрек и да е прекалено бдително, дори и при най-малкия намек за опасност да е склонно да реагира прекалено бурно и да прекъсва постоянно другите.
  - Може да има нарушения в съня.
  - Може да изглежда сякаш никога не обръща внимание на това, което се казва, лесно да се разсейва и често да губи вещите си.
  - При стрес може да изпада в свой собствен свят или да заспива.
- **забавено развитие на реч:**

- Може да проявява очевидни различия по отношение на способностите си в сравнение с връстниците си.
- Може да говори и да действа „по бебешки“.
- Може да говори прекалено бавно или едносрично, да използва неподходящи думи, да има проблеми при разбирането на инструкции, да отказва да говори в някои или във всички ситуации.
- Може в отделни моменти да изглежда вербално, физически или интелектуално преждевременно развито.
- Може непрекъснато да бърбори, да задава въпроси с голяма бързина, без да изчаква отговорите.

■ **необичаен начин на хранене:**

- Може да изглежда сякаш не знае кога е гладно и кога е яло достатъчно.
- Може да показва големи промени в предпочитанията си към храните.
- „Забранената храна“ може да бъде особено привлекателна за него.
- Може да е придирчиво към храната, да яде много бавно или да повръща след ядене.

■ **проблеми с контрола на сфинктерите:**

- Може редовно да се изпуска по голяма и малка нужда след възрастта, когато повечето му връстници вече не го правят, без да показва, че изпитва неудобство и срам от това.
- Може да проявява силна възбуда от най-малката бъркотия или да не понася миризми.

■ **„странно“ поведение:**

- Може да прави особени движения с тялото или лицето (тикове) или да има странно изражение.
- Може да се държи по странен и непредсказуем начин, да бъде хиперактивно или прекомерно да се увлича по някаква дейност.
- Може да проявява нездрав интерес или радост към наранявания и смърт или към ужасяващи истории, без признаци на страх или отвращение.
- Може дълго време да стои неподвижно, безизразно, сякаш е „изключило“, или постоянно да повтаря действия или поведения.
- Може да се страхува силно, дори когато е по-голямо, от измислени страшни истории, от кръв или силен шум.

Непосредствени причини за поведението („спусъци“)

Това са факторите на средата, в която възниква съответното поведение и които непосредствено го предшества. Отговорите на въпросите кога, къде и с кого възниква определен поведенчески модел могат да ни дадат ценна информация относно онези елементи от обкръжението на детето, които подкрепят този модел. Това могат да бъдат:

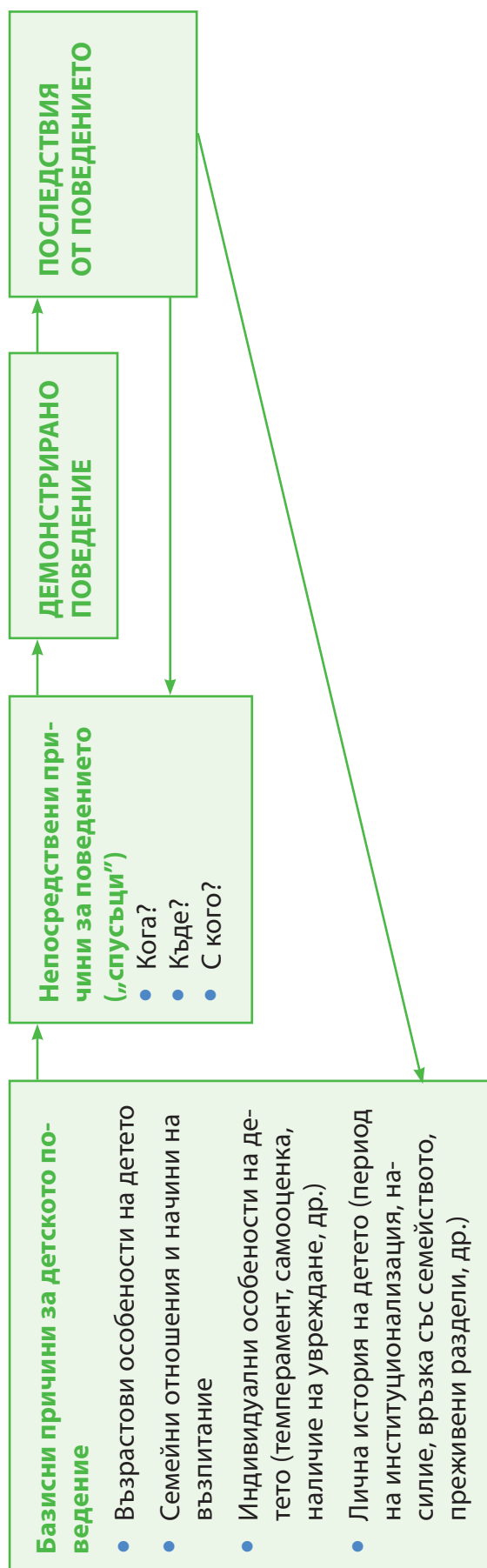
- **Определено място, личност, ситуация или дори време от деня.** Посещението в супермаркета може „да отключи“ пристъп на капризност у 3-годишното дете. Конкретен случай може да играе ролята на „спусък“ за проблемното поведение на тийнейджъра.

Често такъв „спусък“ за разнообразни прояви се оказват срещите на детето с неговите родители, доколкото те стават изключително силно натоварени с емоции моменти от неговия живот.

- **Обратната връзка от околните**, особено когато е изразена чрез критика, сарказъм или прикрита враждебност. Някои деца са особено чувствителни и дори погледът или тонът на гласа на околните могат да предизвикат силна ответна реакция. Това важи с особена сила за децата, живели по-продължително време в институции.
- **Подражанието на различни модели на поведение**, както подходящи, така и неподходящи, е част от естествения процес на натрупване на социален опит на детето. Ако някой от съучениците му успява да получи признание и уважение чрез агресивни прояви, той автоматично се превръща в желан за подражание модел.
- **Спомените на детето** могат „да отключат“ мощни поведенчески реакции. Попадането в ситуации, които в миналото на детето са свързани с болезнени преживявания, автоматично задейства онези поведенчески модели, които намаляват болката. Дете, което е къпано със студена вода, може да изпада в кризи всяка вечер преди баня или да прави всичко възможно да избегне този ритуал.

„Спусъците“ всъщност са онези фактори, с посредничеството на които средата рефлектира върху базисните причини за поведението на детето, но в повечето случаи се възприемат от околните като истинските причини за проявата на определени нежелани реакции. Това води до използването на неадекватни начини за коригирането им. Целта на настоящата тема от обучението на кандидатите за приемни родители е да се научат да откриват онези базисни причини, които стоят зад реакциите на детето, както и да отдиференцират подходите, които влияят единствено върху повода за проява на поведението от онези, които могат да постигнат реална промяна в базисните причини за поведенческите проблеми.

Схема на многофакторната обусловеност на детското поведение

Домашна работа

Наблюдавайте своето поведение и поведението на своите деца. Опишете 2 ситуации по свой избор, като анализирате следните елементи:

- Кой са „спусъците“ за поведението на детето и за вашето собствено?
- Кой са базисните причини зад тези поведенчески модели?
- Какви подкрепления са използвали родителите?
- Каква е вероятността поведението на детето да се повтори?

Какво се случи? Опишете накратко случката	Как се стигна до това? Опишете всяко действие и дума на детето и своите	Защо се случи? Опишете причините, които според вас са накарали вас и детето да реагирате така	Какво направих аз? Какви бяха последствията за детето	Ще се повтори ли поведението на детето според вас? Други коментари

Стилове на родителстване

Изследователите дефинират 4 основни стила на родителско поведение: **авторитарен, либерален, пренебрегващ и авторитетен**. Използваните от повечето родители подходи за възпитание не могат да бъдат причислени само към един, абсолютно изчистен стил, а са по-скоро комбинация от няколко. Възможно е родителят да промени преобладаващия подход за възпитание в зависимост от опита, възрастта, степента на зрялост на детето, конкретната ситуация.

Авторитарният родител:

- Цени подчинението, традициите и реда
- Склонен е да използва физическо наказание
- Обикновено не е склонен да дава свобода на избора или на изразяването на собствената личност, интереси, желания, предпочитания

Възможни последствия за детето. Децата на авторитарните родители могат да станат подчиняеми последователи, които разчитат на околните да вземат решения вместо тях. Възможно е при тях да се наблюдава ниска самооценка, склонност към агресивни поведенчески модели или към незачитане на авторитети.

Либералният родител:

- Рядко поставя граници
- Не изисква спазването на границите, когато ги има
- Не осигурява стабилност на средата, в която расте детето

Възможни последствия за детето. Възможни са проблеми със самоконтрола и справянето със ситуации, които предизвикват напрежение, гняв, неудовлетвореност. Възможно е тези деца да останат незрели, неспособни да поемат отговорност.

Пренебрегващият родител:

- Отхвърля или пренебрегва детето
- Не се включва в живота на детето
- Остава детето да прави онова, което поиска

Възможни последствия за детето. Децата на пренебрегващите родители могат да имат многобройни проблеми, включително трудности в усвояването на умения, установяването на доверителни отношения и добро самочувствие.

Авторитетният родител:

- Поставя подходящи граници и изисквания
- Е твърд, постоянен и честен
- Има разумни очаквания към детето
- Стимулира детската независимост и индивидуалност;
- Използва комуникацията и ясните обяснения като начини за постигане на договорености и вземане на решения
- Дава на детето възможност да практикува избори и го овластява

- *Възможни последствия за детето* Децата на авторитетните родители вероятно ще бъдат отговорни, независими, с добро самочувствие и способни да контролират агресивните си импулси. Този стил на родителство осигурява баланс между поставянето на граници и даването свобода на детето. Именно този стил на родителство му дава необходимите топлина, подкрепа и насоки.

Стилет на родителство не е единственият фактор, от който се определят последствията за развитието на детето. Културните ценности, влиянието на връстниците, семейната ситуация и характеристиките на общността като цяло имат своето въздействие върху развитието на детето. Същите фактори влияят и върху стила на родителство.

ПОДХОДИ ЗА ВЪЗПИТАНИЕ

Позитивните подходи за възпитание:

- повишават самооценката на детето;
- карат го да се чувства ценно само по себе си;
- стимулират го да общува и взаимодейства с околните;
- учат го да поема отговорност за онова, което се случва с него;
- мотивират го да променя своето поведение вместо да обвинява околните;
- учат го да поема инициативи, да взаимодейства успешно с другите, да решава проблеми.

Основни концепции на позитивното възпитание:

- **Взаимно уважение.** Възрастният демонстрира строгост чрез самоуважение и любов чрез уважение към нуждите на детето.
- **Идентифициране на вярванията,** които стоят зад поведението на детето. Позитивното възпитание разпознава базисните причини за поведението на детето и работи, за да промени вярванията на детето за самото него, а не просто за да промени поведението му.
- **Усвояване на ефективни комуникационни стратегии и умения** за решаване на проблеми.
- **Фокусът е върху решението на проблемите,** не върху наказанията.
- **Окуражаване вместо награди.** Окуражаването забелязва и признава усилията и развитието, не само успехите, като по този начин изгражда самоувереност.

Негативните методи на възпитание критикуват, обезкуражават, създават пречки и бариери, обвиняват, засрамват, използват сарказъм или жесток хумор, използват физическо наказание! Честото използване на изрази като „Престани!“, „Не се прави така!“ или „Ти никога ....“ вредят на детското самочувствие. Подходи като отстраняването на детето от групата, изпращането в ъгъла или в отделна стая, могат да имат негативни последствия за неговото развитие.

Приемните родители трябва да имат реални представи и очаквания за децата и младите хора, за които ще се грижат. Да очакват, че детето бързо ще се впише в техния дом, е нереалистично. Някои деца имат нужда от време и място за себе си, за да се адаптират.

Да отглеждаш детето с любов

Според редица изследвания, способността да отглеждаш детето с любов е изключително важно качество. Това означава да си подкрепящ, разбиращ и топъл в отношенията си с него. За приемния родител тази способност е от още по-голямо значение, защото той има трудната задача да отглежда с любов деца, които не умеят да обичат.

Учените са открили, че детето се учи по-добре от любвеобилния, отколкото от строгия родител. Децата, отгледани от такива родители, са изложени на по-малък риск от отклонения в поведението в сравнение с децата, отгледани от отхвърлящи родители.

Как да се справите с трудното поведение?

Последствия от поведението (т.нар. подкрепления)

Позитивно подкрепление: Когато последствията от поведението на детето са позитивни за него, поведението се затвърждава и е по-вероятно да бъде демонстрирано отново.

Когато последствията от поведението на детето са негативни за него, съответният модел отслабва и е по-малко вероятно да се появи отново. Този процес отнема различно по продължителност време в зависимост от причините, които стоят зад него, възрастта на детето и периода, в който този модел е бил поощряван от околните.

Често родителите или лицата, които ги заместват, съвсем несъзнателно подкрепят със своите действия или бездействия онова поведение, което не харесват. При децата, настанявани в приемни семейства, вероятността това да се получи е значителна, тъй като много от тях са възпитавани по неподходящ начин и възприятията им за похвала, поощрение, наказание, санкция не съвпадат с тези на успешните семейства. **Детето, отгледано от negliжиращ родител, може да е свикнало да привлича внимание чрез негативни прояви** и ако приемният родител го накаже, това може да бъде за детето проява на загриженост.

Друга често срещана грешка във възпитанието е липсата на подходящо позитивно подкрепление, когато детето демонстрира желаното от родителя/лицето, което изпълнява неговите задължения, поведение. По този начин, оставайки неподкрепено, то изчезва от поведенческия репертоар на детето.

Постоянно подкрепление: За да се затвърди желаното поведение на детето, е необходимо първоначално то да бъде подкрепяно чрез постоянни стимули, при това те да бъдат осигурявани всеки път, когато желаното поведение бъде демонстрирано. След като възпитателят прецени, че поведението вече е стабилно, е необходимо да бъде поддържано чрез т.нар. периодично подкрепление.

Предотвратяване на неподходящото поведение

Невъзможно е „лошото“ поведение на детето да бъде предотвратено напълно. Децата са любознателни и безкрайно изобретателни, така че шансът да направят нещо, което не се одобрява и не е желано от приемния родител, е голям. Все пак има някои **позитивни техники, които могат да помогнат за предотвратяване на нежеланото поведение:**

- Установете ясни, постоянни правила.

- Осигурете стабилна, безопасна среда за детето в своя дом.
- Проявявайте интерес към любимите дейности на детето.
- Осигурете на детето подходящи за възрастта, развиващи играчки.
- Поощрявайте самоконтрола на детето, като му давате възможност да прави избор.
- Обръщайте повече внимание на желателното поведение, отколкото на нежеланите прояви.
- Помагайте на детето да възприема себе си като отговорно, достойно за доверие, способно да взаимодейства успешно с околните.
- Очаквайте винаги най-доброто от детето.
- Давайте ясни указания, едно по едно.
- Казвайте „Да!“ колкото се може по-често.
- Забелязвайте и признавайте на глас усилията на детето да прави нещата както трябва.
- Предприемайте действия преди ситуацията да е излязла извън контрол.
- Окуражавайте децата често и щедро.
- Демонстрирайте добър прием.
- Помогнете на децата да разберат как техните действия влияят върху околните.

Примери за послания, които любвеобилният родител дава на детето:

- Ти си ценен/а като човек!
- Аз вярвам в теб!
- Аз ти вярвам!
- Знам, че ти можеш да се справиш с трудни ситуации!
- Слушам те и чувам онова, което искаш да ми кажеш!
- Грижа ме е за теб!
- Ти си важен/а за мен!
- Доволен съм от теб!
- Обичам те!
- Можеш да ми кажеш всичко!
- Нормално е да правиш грешки!
- Ти си част от нашето семейство!
- Аз се уча заедно с теб!

Методи на възпитание, които поощряват чувството за собствена ценност на детето:

- Покажете на детето, че разбирате защо се държи така.
- Поставете ясни граници.
- Предложете му решения, които не нарушават наложените правила.
- Покажете на детето своята увереност в способността и желанието му да се учи да прави нещата както трябва.
- След като ясно сте показали какво не бива да се прави, покажете на детето какво може да прави и как.

- Разсейте детето.
- За всяко казано „Не!“ предлагайте на детето по два варианта на неща, които са позволени.
- Помагайте на детето да изразява своите чувства, включително гнева, и своите желания. Възрастният не бива да се плаши от гнева на детето!
- Давайте на детето прости, ясни указания с твърд и приятелски тон.
- Давайте на детето посланието „Ние сме един отбор! Аз съм водещият и моята работа е да ти помогна да пораснеш!“

Десет начина да бъдете добър родител, без да налагате физически наказания:

1. Давайте на децата максимум любов и топлина.
2. Определете ясни правила и ограничения.
3. Бъдете добър пример.
4. Награждавайте доброто поведение, за да се повтаря.
5. Игнорирайте поведението, което не желаете да се повтаря.
6. Критикувайте поведението, не детето.
7. Награждавайте доброто поведение с прегръдки и целувки.
8. Малките деца разсейвайте, големите размивайте.
9. Дайте на децата възможност да контролират част от живота си – да правят избори, да вземат съвместни решения.
10. Ако наказанието е необходимо, нека то да изразява в отнемането на привилегия или „естествени последици“; те са по-добър учител от шамара.

Непомагащи мисли по отношение на детето

1. Детето се държи невъзпитано.
2. Прави го нарочно.
3. Причинява повечето от проблемите на семейството.
4. Опитва се да привлече внимание.
5. Бъдещето на детето е черно, ще стане престъпник, безотговорен, без образование.
6. Трябва да се държи като другите деца.
7. Трябва да се справя добре с училище, спорт.
8. Детето има много проблеми. То не е като другите деца.

Непомагащи мисли за себе си

1. Моя грешка е, че детето има проблем.
2. Ако аз не бях толкова лош приеман родител, детето щеше да бъде по-добро.
3. Това е вина на баща му/ майка му.
4. Ако тя/той беше по-добър родител, детето щеше да е по-добро.
5. В нашето семейство е хаос.
6. Аз не мога да правя грешки като родител.
7. Отказвам се. Няма какво повече да се направи за детето.

8. Не мога да контролирам детето.
9. Виновни са учителите му.

Помагащи мисли за детето

1. Детето се държи също добре.
2. Няма значение чия е грешката. Важно е решението на проблема.
3. Не е само моето дете. Аз също играя роля в проблема.
4. Детето може би се опитва да привлече внимание.
5. Имам доказателства, че детето ще продължи да има проблеми. Ще трябва да почакам бъдещето.
6. Аз не мога само да чакам да видя как детето ще се държи. Детето има нужда да се научи как да се държи.
7. Аз имам нужда да приема детето. Нормално е, че не му върви в училище, в спорта. Аз имам нужда да обръщам внимание на неговите силни страни.
8. Ще бъде много по-добре, ако се вгледам в неговите силни страни, отколкото в неговите недостатъци.

Помагащи мисли за себе си

1. Не е само моя вина, детето също има роля в проблема.
2. Не помага да се обвинявам. Ще се съсредоточа на решението.
3. Не помага да обвинявам майка му/ баща му. Ние имаме нуждата да работим заедно.
4. Няма значение чия грешка е. По-добре да се съсредоточим върху търсене на решение.
5. Не помага да мисля, че моето семейство е един хаос. Вместо това по-добре е да предприемем нещо.
6. Детето е по-предизвикващо към родителите, отколкото другите деца, и затова ще правя грешки. Трябва да приема факта, че ще правя грешки.
7. Аз ще трябва да се грижа за детето, нямам друг избор и затова ще мисля за нови начини как да се отнасям към детето.
8. Моето виждане, че нямам контрол над детето, вероятно допринася за проблема. Много неща са под мой контрол.
9. Няма значение чия е вината. По-добре да работим заедно с учителя, социалния работник и др.

Модул 9

ТЕМИ	Въведение в темите за деня Системното мислене и семейството
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ и ОЗД
ЦЕЛИ	Изграждане на базови компетенции за системната практика
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	1 ч. 50 мин.
КОМПЕТЕНЦИИ	<ul style="list-style-type: none"> Знания за системите Системни знания за семейството Умения за прилагане на системно мислене към семейства Умения за ползване на генограма Рефлексия
СЪДЪРЖАНИЕ	<ul style="list-style-type: none"> Комуникация в семейството Системен подход към семейството – основни положения Генограма
РЕСУРСИ	<p>Сценарий на обучението с опорни точки за водещия</p> <p>Основа за презентация за мултимедия – Приложение 1</p> <p>Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване</p> <p>Материалите за раздаване на участниците - 9.1, 9.2 и 9.3</p> <p>Упражнения</p> <p>Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, флумастери</p>

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Въведение в темите за деня – 20 мин.

Обратна връзка от втория ден и представяне на темите за деня – 20 мин.	<p>Водещият кани участниците да дадат обратна връзка от предишния ден. Групата общо минава през темите от втория ден на обучението.</p> <p>Ако сте дали домашно предния ден, нека участниците ви върнат обратна връзка как са го изпълнили.</p> <p>Направете представяне на темите за деня – системно мислене и практика, семейство и отношенията в него, приложение на системния подход в приемната грижа, биологичните връзки в приемното семейство, безопасна грижа за приемните деца.</p> <p>Както и предишния ден, темите обхващат – освен широк спектър от теоретични познания и изследвания – универсални преживявания на всички хора, които ни оформят като личности. Материята е чувствителна, необходимо е участниците да са внимателни към себе си и другите в групата, особено при споделяне на лични преживявания и опит.</p> <p>Ако имат нужда от прекъсване, нека дадат знак към водещия.</p>
---	--

Системен подход към семейството – 1 ч. 30 мин.

<p>Упражнение „Комуникация в семейството“ – 20 мин.</p>	<p>Цел Участниците да разбират сложността на комуникацията и взаимоотношенията в семейството</p> <p>Провеждане Упражнението демонстрира кръговите отношения в семейството и е подходящо да се играе с до 6 души – членове на семейство. Ако групата е по-голяма, разделете я на две семейства. Целта е всеки да има своя роля в семейството – майка, баща, син на 10 г., дъщеря на 14 г., баба, дядо. Нека всяко семейство седне в кръг. Разпределете ролите на участниците във всяко семейство. Дайте инструкция всеки да си помисли какъв тип майка, баща..., иска да бъде и спрямо това да влезе в роля за следващата комуникация. Например, ако ми се е паднало да играя майката, искам да бъда добра и грижовна, с кариера. Дайте 3- 4 мин. на участниците да влязат в ролите. Условието е както са подредени в кръг, всеки участник да получава послание от дясно стоящия и да го продължи към ляво стоящия му с думите: „Ако ти направиш /това което е казал дясно стоящият/, аз ще ...“ Например, ако Ваня /майка в семейството/ получи фраза от дясно стоящата Соня /баща в семейството/ „Ако дъщеря ми излезе, аз ще си сипя чаша ракийка“, тя трябва да продължи с фразата „Ако ти си сипеш чашка ракийка, аз ще отида на фризьор“ към ляво стоящата на нея Поли /син/, Поли продължава към ляво стоящия Тони /баба-та/ с думите „Ако ти отидеш на фризьор, аз ще ...“. Целта е да се завърти комуникацията в кръга десетина пъти. Първите няколко пъти помагайте на участниците, докато разберат начина, по който да си построят изречението – вземат действието на дясно стоящия и казват на ляво стоящия какво ще направят.</p> <p>Дискусия – 10 мин. Как участниците са изпълнили ролите в играта? /обикновено са забравили какви са си обещали да бъдат 😊/ Как са се чувствали?</p> <p>Обобщете Упражнението показва как функционират семействата. Ние можем много да искаме да бъдем определен човек, но в семейството текат емоционални процеси, които ни поставят в определени отношения с останалите. Това с още по-голяма сила важи за децата в семейството, които то формира като личности.</p>
<p>Упражнение „Комуникация в семейството“ – 20 мин.</p>	<p>Разбиране за основните характеристики на семейството през системния подход</p> <p>Провеждане Материали 9.1 и 9.2 дават базисни знания по системните теории за семейството. Те са за различни аудитории – 9.1 е за специалисти с по-задълбочени знания и опит в консултирането, а 9.2 е подходящ за хора с базови знания за системния подход (част е от Програмата</p>

за обучение на кандидатите за приемни семейства). Можете да ги ползвате за собствена подготовка или да прецените кой от двата е по-подходящ да дадете на екипа, който обучавате. Презентацията по-долу набляга на важни моменти от системното мислене за семейството, които имат приложение в приемната грижа.

Слайд 1

Съществуват много и различни определения за семейство. Те се базират на различните подходи към хората и взаимоотношенията между тях. През 40–50-те години на XX век възниква системното мислене, което днес оказва силно влияние върху работата със семейства. Началото на системните теории се поставя за биологичните системи, Лудвиг фон Берталанфи дава определение за системата: „организирана съвкупност от елементи, намиращи се във взаимодействие и имащи обща идентичност и обща цел или функция”. Приложена към семейството – това са хората, които се разпознават като негови членове, взаимодействат си и имат обща функция. Функцията на семействата е да се грижат за своите членове.

Слайд 2

Семействата са живи системи със сложни взаимоотношения на хората в тях. Едно семейство не е просто съвкупност от членовете си, а има общи характеристики. Както и другите живи системи, семействата са в постоянна обмяна на информация вътре и навън. Те постоянно трябва да балансират между силите, които ги карат да останат същите (да запазят хомеостазата си) и да се променят/да се развиват.

Много са учените, допринесли за системното разбиране на семейството, израстването на децата в него и обяснението на психичната болест като резултат от семейните отношения. Сред важните системни характеристики на семействата, с които си служат социалните работници, са:

Структура на семейството

Вместо слайд ползвайте флипчарт и рисувайте структура на семейство. Когато обучаемите за първи път чуват тази материя, най-добре я разбират през собствените си семейства. Водещият може да начертае генограмата на своето семейство и по нея да обясни какво означава структура на семейство с три генерации.

Слайд 3

Структурата на семейството се определя от поколенията, които са представени в него, и връзките между тях. В този смисъл се определят и *субсистемите* в едно семейство – тази на *партньорите* (мъжа и жената, или гей двойка), тази на *родителите* (мъжа и жената, които са в родителска роля спрямо децата в семейството) и тази на *сиблингите* (децата на двойката).

	<p>Между цялата система и нейните субсистеми съществуват граници. Колкото по-пропускливи са границите на семейството, толкова по-отворено е то, за разлика от затворените към външни взаимодействия семейства.</p>
	<p><i>Границите между субсистемите</i> в семейството са важен признак как са разпределени ролята в семейството. Ако са размити границите между родителите и децата, наблюдаваме деца, които са натоварени с роля на възрастни в семейството, или родители, които не могат да вземат решения за децата си. Размити са границите и при случаите на инцест (кръвосмешение), при които родител поддържа сексуални партньорски отношения с детето си.</p> <p>Важен е и въпросът за <i>властта в семействата</i>. Кой взема решенията, какви са правилата, доколко са гъвкави и дали се променят заедно с хората в семейството. Напр. дали правилата за прибиране въщи на децата се променят за порасналия тийнейджър, или остават ригидни и това води до редица конфликти в семейството.</p> <p>Когато между двама членове на семейството съществува напрежение и то не може да бъде решено от тях, единият привлича трети член за разреждане на напрежението. Напр. когато майката и бащата са скарани, те си предават съобщения през детето – „Кажи на майка си ...“ Това се нарича <i>триангулация</i>. Често семейните членове се опитват да въвлекат социалните работници, когато искат да постигнат определени неща в семействата си – напр. „Кажи му, че така е ...“.</p> <p>Жизнен цикъл и развитие на членовете на семейството</p> <p>Слайд 4</p> <p>Семейството преминава през различни фази и кризи на своето развитие. Те са свързани с индивидуалното развитие и произлизащите от това нови взаимоотношения в семейството.</p> <p>Първият етап е на партньорите. Двамата си принадлежат и са автономни.</p> <p>С първото дете те стават родители с дете. Пред тях стои задачата да влязат в нови роли – майката да се свърже с бебето, а бащата да я подкрепи. Вниманието на майката се пренасочва от партньорството към бебето.</p> <p>Следват етапите, свързани с порастването на децата и тръгването на училище. Промотирането на децата в обществото и успешното им образование е основната родителска задача.</p> <p>Криза в семейството е юношеството на децата. Това е времето, в което те завършват своята идентичност, опипват границите и се борят за самостоятелност, от която все още се страхуват.</p> <p>Напускането на семейството от порасналите деца е етапът на „празното гнездо“, когато партньорите отново остават сами. Дългите години, прекарани в отглеждането на децата, са ги отдалечили и е възможно на този етап те да се разделят.</p>

Взаимоотношенията и комуникацията в семейството

Слайд 5

Както показахме в упражнението, според системните теории отношенията в семейството не са линейни, а кръгови. Тоест ако бебето има колики, това ще разстрои майката и тя става напрегната, бащата се чувства безпомощен и излиза, а бабата взема нещата „в свои ръце“. Този кръгов начин на функциониране на отношенията в семейството и постоянното повторение на интеракции, които произтичат една след друга, формират т.нар. *патерни (модели) на семейните отношения*. Те стоят в основата на промяната на системата. Ако в семейството влиза нов член, той трябва да бъде включен в кръговите отношения. Приемното дете няма да има отношения само с единия родител, а и с двамата, и техните деца и роднини.

Патерните на семействата се предават от родителите на децата, тоест на всяко следващо поколение. Те са твърда характеристика на семействата и ако са нездравословни, могат да оформят психопатология у определени свои членове – деца от семейството. Напр. децата на хората с ниска емоционална диференциация може да развият психоза.

Наблюденията в семействата показват как *емоционалните взаимоотношения в тях формират различна индивидуалност на децата*. Т.нар. *емоционална диференциация* е израз на това доколко индивидът е разделен от другите в семейството и доколко е част от общата семейна его-маса. Когато се роди детето, то е една емоционална система с майката. Лесно може да наблюдавате как ако детето е разстроено, се разстройва и майката и обратното. С порастването на детето то добива своята индивидуалност, но при нездравни семейни отношения майката (която е с ниска емоционална диференциация) може да не му позволи да порасне. Така порасналото вече дете е зависимо от емоциите на майка си, а когато напусне дома си, ще го направи, ако е намерило неин заместител като партньор. При част от порасналите младежи с невъзможност за емоционално диференциране се проявяват психотични симптоми и епизоди.

Комуникацията в семейството е аналогова и дигитална. *Дигиталната* е когато съобщението, което един член на семейството подава към друг, има само един смисъл – „Ризата ти е изгладена на закачалката.“ *Аналогова* е комуникацията, при която с едно съобщение се дават няколко вида информация – напр. същото послание „Ризата ти е изгладена на закачалката.“ Изречено с гневен тон и тръшване на вратата, може да означава „Пак трябва да ти гледя ризата в последния момент! За нищо не ставаш...“.

Съществува нездравословна комуникация (и отношения), когато се подават едновременно две противоречиви послания, очаквания към друг член на семейството – нарича се *двойна връзка*. Напр. майката на 12-годишно момче постоянно му казва да порасне и да бъде самостоятелен, но продължава да му носи храна като на малко дете, взима решения вместо него за дрехите, не позволява да отиде да работи с баща си и т.н. Този вид комуникация също се свързва с психотични симптоми у децата.

**Упражнение
„Генограмата
на моето семей-
ство“ – 40 мин.**

Цел

Разбиране за метода чрез прилагане към собственото семейство на участниците

Провеждане

Генограмата е събирателен инструмент и метод в системната практика със семейства. Когато двама специалисти за работа със семейства искат по най-бърз начин да си обменят информация за семейство, най-лесният начин е да направят генограмата му. Това може да се ползва от социалните работници по различен начин:

- за да се разбере структурата на семейството;
- за да се разберат отношенията в семейството;
- анализ на патерните;
- метод за работа със семейството за промяна на функционирането – терапевтичен подход.

За да започнат употребата на метода, водещият първо рисува на флипчарт своята генограма – вече е започната като структура. Нанесете и отношенията в семейството ви. Споделяйте толкова, че да се чувствате комфортно. Важно е обаче да засегнете поне 3 поколения, да има повече хора в едно поколение (сиблинги) и отбелязани отношения между тях.

Представете на участниците символите на метода генограма – **9.3.**

Материал за раздаване, раздайте го. Нека всеки участник направи своята генограма. Който желае, може накрая да я сподели с останалите.

Помагайте на участниците. Не ги оставяйте да рисуват само трима души и да приключат с това. Нека рисуват по-предходните поколения, ако в сегашното нямат деца или братя и сестри. Ако все пак някой има съпротиви към собствената си генограма, нека направи такава на семейство, с което работи.

Дайте време да се представят поне 2 генограми. При представянето им дискутирайте – какво ново знание ви даде системната теория и генограмата за вашето семейство.

Приложение 1. Основа за презентация на мултимедия

Слайд 1	<p>Лудвиг фон Берталанфи дава определение за системата: „организирана съвкупност от елементи, намиращи се във взаимодействие и имащи обща идентичност и обща цел или функция”.</p> <p>Семейството са хората, които се разпознават като негови членове, взаимодействат си и имат обща функция.</p> <p>Функцията на семействата е да изградят привързаност и да се грижат за своите членове.</p>
Слайд 2	<p>Семействата са живи системи със сложни взаимоотношения на хората в тях. Едно семейство не е просто съвкупност от членовете си, а има общи характеристики.</p> <p>Семействата са в постоянна обмяна на информация вътре и навън. Те постоянно трябва да балансират между силите, които ги карат да останат същите (да запазят хомеостазата си) и да се променят/да се развиват.</p>
Слайд 3	<p>Характеристики на семейството</p> <ul style="list-style-type: none"> • Структура • Субсистеми на партньори, родители, сиблинги • Граници – непроницаеми и размити • Властта в семейството, йерархия, вземане на решения • Правила – гъвкавост и ригидност • Триангулацията като начин за намаляване на напрежението между двама членове на семейството
Слайд 4	<p>Фази в развитието на семейството</p> <ul style="list-style-type: none"> • Партньорска двойка • Родители с едно дете • Родители с две и повече деца • Родители с тийнейджър • Етап на празното гнездо • Двойка в зряла възраст
Слайд 5	<p>Взаимоотношенията и комуникацията в семействата</p> <ul style="list-style-type: none"> • Кръгови причинно-следствени взаимоотношения в семейството • Патерни, предавани на поколенията • Емоционалната диференциация на индивидите в семейството и психопатологията • Комуникацията в семействата – аналогова и дигитална / вербална и невербална • Двойна връзка между родител и дете

Основни принципи на системната теория

Общата теория на системите е създадена през 30-те и 40-те години на миналия век от австрийския учен Лудвиг фон Берталанфи. Това е време на съществени преобразувания, които довеждат до преосмислянето на някои фундаментални принципи в модерното научно мислене. Берталанфи дава следната дефиниция за система: *„организирана съвкупност от елементи, намиращи се във взаимодействие и имащи обща идентичност и обща цел или функция“*.

Системата е нещо повече от механичен сбор на съставлящите я елементи – тя представлява едно общо цяло, изградено от сложни, взаимно допълващи се функции и отношения.

Берталанфи описва два основни типа системи – *отворени* и *затворени*.

Отворените системи имат непрекъснат обмен с външната среда: за да съществуват, те приемат материал и стимули от нея и едновременно с това изнасят свой материал и стимули навън. Пример за отворени системи са всички живи организми, природните екосистеми, социалните общности (групи, семейства, професионални организации, институции, държави).

Затворените системи нямат обмен с външната среда: те функционират съобразно свои вътрешни принципи и правила, при които такъв обмен на материал и стимули не е необходим. Пример за затворени системи са термодвигателите, механичните часовници и др. – тяхното непосредствено функциониране не зависи от обмен на материя с външната среда.

Берталанфи издига тезата, че съществуват общи, генерални принципи, които са валидни за всички системи, независимо към коя област на познанието принадлежат. Традиционната психология се интересува преди всичко от индивидуалните вътрешни психични процеси и функции – обяснява нормалното и девиантно поведение като продукт на вътрешния индивидуален психичен свят. Една от най-съществените идеи в системната концепция за психичния живот е, че човешкото поведение не може да се разглежда във от социалните контексти, в които то се случва.

Основни характеристики на живите системи

Едни от първите изследователи, пренесли идеите на общата теория на системите в областта на психичния живот и социалните процеси, са антропологът Грегъри Бейтсън и неговите сътрудници от Института за психични изследвания (Mental Research Institute) към клиниката в Пало Алто, Калифорния, Пол Вацлавик, Дон Джаксън, Джей Хейли, Джон Уикланд, Уилям Фрай, Джанет Бавелас. Бейтсън разглежда индивидуалното психично функциониране като част от по-големи вериги от взаимосвързани поведения. Процесите в тях се обуславят от предаването на информация под формата на „различия, които пораждат различия“ (Bateson, 1972).

Традиционното научно мислене разглежда явленията в хронологична, причинно-

следствена последователност (събитие *a* влияе върху събитие *b*, което влияе върху събитие *c*, което на свой ред влияе върху събитие *d*, и т.н.). Когато, обаче, събитие *d* оказва влияние обратно върху събитие *a*, тогава вече не може да се говори за линейна последователност, а за кръгова система, която има съвсем различни свойства. Кръговата система се подчинява на принципите на *позитивна или негативна обратна връзка*. И при двата вида обратна връзка част от резултата от работата на системата се връща обратно в нея като определено количество информация.

При *позитивната обратна връзка* тази информация играе ролята на стимул за усиляване на отклонението от определена норма. Така тя тласка системата към *развитие и промяна*. При *негативната обратна връзка* информацията служи като коректив, налагащ намаляване на отклонението от нормата. По този начин тя поддържа *хомеостазата* (равновесието) на системата. Класически пример за действието на позитивната и негативната обратна връзка е термостатът в електроуредите.

Друг много важен принцип, определящ спецификата на кръговите системи, е този на еквифиналността. Съгласно него, отделните компоненти на системата допринасят в еднаква степен за поддържането на нейната организация.

Трета много важна характеристика на живите системи е тяхната отвореност към средата. За да функционират здравословно, семейството и другите социални общности се нуждаят от обмен с външния свят.

Основни характеристики на човешките системи

Основният градивен материал и двигател на поведението в човешките системи са *моделите на комуникация*, които следват определени вътрешно присъщи им принципи и правила. Един от основните принципи за комуникацията в системната теория гласи, че *не може да не се общува*. Дори и пълното мълчание или оттегляне имат някакъв смисъл, означават някаква позиция спрямо другите участници в интерактивния процес (Вацлавик, Бивин & Джаксън, 1967/2005).

Моделите на комуникация се установяват в резултат на различните *дефиниции (смишли)*, които участниците в системата придават на взаимоотношенията. Тези дефиниции включват както собствената роля във взаимоотношението, така и възприетията за ролята на останалите. Дефинициите на взаимоотношенията се обуславят от факта, че „... всяка размяна на съобщения стеснява броя на възможните следващи ходове“ (Вацлавик, Бивин & Джаксън, 1967/2005).

В човешките системи принципите на позитивна и негативна обратна връзка се проявяват в контекста на комуникативните поведения. Устойчивите, предсказуеми начини на отнасяне между семейните членове, изкристализирали в ежедневните интеракции между тях, са известни под наименованието **патерни** и представляват едни от основните обекти на изследване и промяна в семейната терапия, както е обект на изследване на семействата като начин на функциониране.

Дигитална и аналогова комуникация

Грегъри Бейтсън и неговите последователи не разглеждат комуникационния процес единствено в неговата чисто вербална форма. Те разделят комуникацията на два основни вида: *дигитална* и *аналогова*.

Дигиталната комуникация обхваща онзи клас от съобщения, при който дадено твърдение се отнася до едно-единствено конкретно означавано нещо. Това е сферата на вербалните съобщения, при които онова, което се казва, визира (обозначава) точно определен обект или факт и никакъв друг. Това е обичайният, ежедневен език, който всички ние използваме, за да предаваме и получаваме информация за света около нас.

Аналоговата комуникация може да се отнася едновременно до много и различно означавани неща. Това е символният език, който не е строго фиксиран съгласно принципа „едно съобщение – един смисъл“, а е изграден около *относителната прилика* на дадено нещо с друго. Това е метафоричният, иносказателен език, проявяващ се във феномени като играта, ритуала и изкуствата.

Много често в ежедневието аналоговата комуникация се проявява (бива отиграна) през емоционалните, невербални поведения.

Дефинициите за взаимоотношенията между членовете на семейната система нерядко биват изразявани именно в аналогова форма. Например, често срещаните при съпругески двойки караници и разпавии около незначителни неща са всъщност метафоричен, символен израз на борбата за надмощие в едно неравнопоставено взаимоотношение.

По сходен начин проблемът или симптомът, проявяван от даден семеен член, е аналоговият израз на неговата позиция в системата (т.е. на дефиницията му за взаимоотношението).

Клиентите често изразяват нуждите и потребностите си или отношението си по аналогови начини. Аналоговата комуникация изисква особено внимание от страна на социалния работник – понякога формулировката може да зависи изцяло от умението да се разчитат аналоговите сигнали. Това е особено важно при оценката на кандидатите за приемни семейства, така и след като в семейството започнат да се настаняват деца. Големите разлики между дигиталната и аналоговата информация от членовете на семейството са сигнал за напрежение между отделните семейни членове.

Някои основни характеристики на семейните системи – стабилност и промяна

Здравословното функциониране на семейните системи се определя от действието на два основни принципа: *стабилност* и *промяна*.

Стабилността е много важна, тъй като защитава семейната система от дезинтеграция и хаос. Когато системата е в период на стабилност, нейното функциониране се определя от установени, обичайни, предсказуеми модели на взаимодействие – патерните.

Промяната определя възможността на системата да се развива и променя. В определени житейски етапи, свързани с адаптирането към нови обстоятелства, може да се наложат по-съществени модификации в установените правила, роли и взаимни очаквания. Например, навлизането на децата в тийнейджърска възраст налага предоговаряне на па-

терните по посока осигуряване на по-голяма автономност и възлагане на по-съществени лични отговорности. Ако семейната система успее да промени своите патерни по гъвкави начини, съобразени с особеностите и изискванията на актуалния външен контекст, тя ще успее да премине в нова фаза на стабилност.

За съжаление, много често проблемите в семействата се дължат именно на неспособността на системата да се промени съобразно новите реалности. Приложението на това има значение при оценката на кандидат приемните семейства – как те приемат промените и развитието на семейната система. Важно е и да се следи в приемните семейства с настанени деца как те се развиват спрямо нуждите на настанените в тях деца, като в същото време запазват стабилността на цялата семейна система (тоест членовете на семейството са ангажирани помежду си и имат ясни модели на взаимодействие).

Семейно-системният възглед за психопатологията

Традиционните клинична психология и психиатрия разглеждат психичните проблеми като вътрешни състояния на индивида. Те ги обясняват като съществуващи вътре в психиката стабилни явления, които налагат съответни **индивидуално насочени интервенции**.

От гледна точка на семейно-системното мислене понятия като „психопатология“ и „анормалност“ придобиват напълно различни очертания. Бейтсън и сътрудници застъпват схващането, че произходът на шизофренното разстройство и редица психопатологични състояния с различна тежест е резултат от много сериозни нарушения в процесите на интеракция между „пациента“ и неговото най-близко семейно или друго социално обкръжение (много често това е диадата майка-дете).

„Двойната връзка“ е патогенен вид комуникация, при която родителят системно изпраща смислово противоположни, взаимно изключващи се съобщения (дефиниции) към детето. Обикновено първото съобщение се представя в директно разпознаваем, словесен вид (т.е. като дигитална комуникация), а второто е скрито, закодирано под формата на невербални сигнали (т.е. като аналогова комуникация). Например: думи на обич и нежност, изказани с презрителен или заплашителен тон.

Хипотезата за двойната връзка като обяснение на шизофренното разстройство не е потвърдена емпирично. В по-широк концептуален смисъл, обаче, тя отразява принципното системно разбиране, че **немалко проблемни поведения и психопатологични симптоми са резултат, или по-точно казано отговор на определен, дисфункционален патерн между потърпевшия индивид и неговото обкръжение.**

По смисъла на кръговите, системни механизми дисфункционалният патерн се е затвърдил в повтаряща се поредица от стъпки, всяка от които е не само следствие от предходната, но и на свой ред я подкрепя. **В патологичните семейни системи хомеостазата се поддържа по вреден, дисфункционален начин, с цената на проблеми или симптоми, възникващи у един или повече участници.**

Основни принципи на системно ориентираната социална практика

Основната цел на системната работа, характерна за всички теоретични направления и школи в семейната терапия, е промяна на дисфункционалните патерни по посока на по-гъвкави и адаптивни такива. Патерните трябва да се променят, като се отчитат едновременно няколко основни фактора:

- *развитийните етапи, в които се намират индивидуалните членове на семейството;*
- *развитийният етап, в който се намира семейната система;*
- *факторите от външния, социален контекст.*

Промяната на един (или няколко) елемента на системата води до промени и в останалите елементи. В този смисъл промяната в отношението на един семеен член може да доведе до промяна в отношението и на останалите. Важно е да се помни, че семейната система никога не функционира в изолация, изложена е на редица влияния на социалната среда. Това важи с особена сила за децата и семействата в риск, тъй като тяхното ежедневие почти винаги е съпътствано от множество социални, материални и битови проблеми.

Ето защо системните интервенции трябва да са насочени към промяна на съвкупността от негативни фактори, а не към работа с един или няколко от тях. Тоест интервенциите трябва да обхващат както системните процеси *вътре* в семейството, така и обстоятелствата от *външния* социален контекст. Често пъти този подход изисква взаимодействие между специалисти от различни области, които си сътрудничат, обединени около общи идеи и визия за проблемите на децата и семействата.

Основни принципи в структурната теория на Салвадор Минучин

Салвадор Минучин е работил като детски психиатър, психоаналитик и фамилен терапевт. В рамките на своя опит Минучин създава Структурната семейна терапия. Той разглежда семейството като система с подсистеми, между които има граници.

Границите на субсистемите се променят. Това се случва, ако между родителите съществува голямо напрежение и единият от тях използва дете за разреждане на напрежението. Така проблемите между родителите се трансформират в проблем на детето. Тези отношения в семейството се наричат триангулации и целят намаляване на напрежението от нерешени конфликти между двама членове на субсистема.

Практиката на Минучин работи и с властта в семейството – кой за какво я използва в зависимост от ролята си в семейството. Той въвежда описанието на семейната структура със схема и обозначаване на границите и отношенията с различни символи.

Минучин отдава по-голямо значение на *структурната организация* на семейната система и нейното взаимодействие с външния свят. Структурната теория и терапевтичен метод не са насочени толкова към изследване на факторите и събитията в миналото, предизвикали симптомите в семейството – те са ориентирани към търсене на решения на проблемите „тук и сега“.

Минучин определя **семейната структура** като „невидимата съвкупност от функционални изисквания, организиращи начините, по които си взаимодействат семейните членове“ (Minuchin, 1974, стр. 51). Повтарящите се взаимодействия между семейните членове

ве създават патерни за това как, кога и с кого се общува, които определят качеството на системата.

Действието на патерните се обуславя от две успоредно протичащи тенденции. Първата почива на универсални, общовалидни принципи и правила на семейната организация. Втората тенденция включва конкретните очаквания на отделните семейни членове един към друг, резултат от продължителни, дългогодишни явни или скрити, осъзнати или несъзнавани договорености между тях.

За Минучин патерните са много важни механизми, чрез които системата се самоподдържа в равновесие. Едновременно с това, обаче, тя трябва да може да се адаптира към променящите се външни обстоятелства.

Семейните субсистеми

Семейната система се диференцира и изпълнява функциите си под формата на **субсистеми**. Всеки индивид принадлежи към различни субсистеми, в които има различно ниво на власт и в които научава различни умения.

„Хората се приспособяват по един калейдоскопичен начин, за да постигнат взаимността, правеща възможно човешкото общуване... Субсистемната организация на семейството предоставя ценно обучение чрез упражняването на социални умения на различни нива, което способства за поддържането на диференцирано разбиране за това „Кой съм аз?“ (Minuchin, 1974).

Съпружеската субсистема се формира в резултат на намерението да се създаде ново семейство. Нейната главна функция е взаимното осигуряване на сигурност, спокойствие, подкрепа и защита от ежедневните трудности и проблеми.

Родителската субсистема възниква при раждането на първото дете. Нейната главна функция е отглеждането и възпитаването на децата. Това е субсистемата, която в най-голяма степен е изложена на влиянията на външната среда и трябва да се приспособява към тях, тъй като развитийните нужди на детето се променят много динамично.

„Родителстването изисква способност за грижи, наставляване и контрол. Съотношението на тези елементи зависи от развитийните нужди на детето и от способностите на родителите. Но родителстването винаги изисква прилагането на власт. Без нея родителите не могат да упражняват ръководно-изпълнителските си функции“ (Minuchin, 1974).

Сиблинговата субсистема представлява първата „социална лаборатория“, в която децата могат да експериментират в условия на равнопоставени взаимоотношения. Тук те усвояват умения за сътрудничество, сприятеляване, преговаряне и състезаване. В тази субсистема децата усвояват различни начини за общуване и справяне с извънсемейния свят, които впоследствие пренасят в него.

Семейни граници

Един от най-важните фактори, определящи диференцираното състояние на отделни-

те семейни субсистеми, е наличието на **граници**. Те определят кой участва в съответната субсистема и по какъв начин.

Функцията на границите е да защитават именно диференцираното състояние на системата. Развиването на характерните междуличностни отношения и умения във всяка субсистема зависи до голяма степен от нейната относителна независимост от останалите.

За да функционира здравословно едно семейство, границите между отделните негови субсистеми трябва да бъдат **ясни** – да позволяват свободна комуникация и емоционална близост между семейните членове при запазване на автономността им. Специфичният състав на една субсистема (кой точно участва) не е от чак такова значение, колкото яснотата на субсистемните граници, изразяващи се чрез патерните.

Минучин разглежда яснотата на границите като много полезен индикатор при оценката на семейното функциониране. При някои семейства се забелязва силна тенденция към размиване на границите и съответно – до намаляване (и дори елиминиране!) на субсистемната диференциация. Минучин нарича този тип семейна система **„вплетена“**, а нейните граници определя като **„дифузни“** или **„размити“**.

При други семейства се наблюдава диаметрално противоположната тенденция. Там границите са твърде ригидни, т.е. статични, негъвкави и трудно се предоговарят. Минучин нарича този вид семейна система **„дезангажирана“**, а нейните граници – **„ригидни“**.

Повечето семейства попадат някъде в средния диапазон между тези две крайности. Когато, обаче, функционирането на семейството (или на отделни негови субсистеми) се доближава до някой от полюсите, това е индикатор за възможна патология. *Вплетеността и дезангажираността не означават непременно семейна патология!*

Някои хронични и често срещани проблеми на границите в семейството

Семействата често търсят терапия заради хронични проблеми на границите, които са свързани с преодоляването на стреса в една субсистема чрез пренасочването му към друга. Дисфункционални патерни възникват, когато дадена субсистема непрекъснато използва член на друга такава, за да разсейва и избягва проблемите помежду си. Най-често това се наблюдава при родители, които използват детето/децата, за да отклоняват или заобикалят конфликтите си. Минучин нарича тази патогенна структура **„ригидна триада“**.

Ригидната триада има три основни форми:

- **триангулация** – при нея всеки родител изисква от детето да е на неговата страна срещу другия;
- **отклоняване** – тук справянето с проблемите и напрежението в родителската субсистема чрез детето служи, за да поддържа последната в илюзорна хармония;
- **стабилна коалиция** – това е трайно обединяване на единия родител с детето срещу другия при нарушаване на субсистемните презпоколенчески граници.

Най-характерните патологични прояви при трите типа ригидна триада са под формата на поведенчески проблеми (агресия, делинквентност) или психосоматика у детето.

Семейната адаптация в контекста на структурната терапия

Семейството реагира на промените в развитието на своите членове и субсистеми и е изложено на въздействието на различни фактори от по-широкия социален контекст. Посрещането на тези изисквания вътре в системата и извън нея налага непрекъсната трансформация на позициите, които семейните членове заемат едни спрямо други.

В хода на адаптирането към промените неизбежно възникват стрес и различни негативни емоции. Според Минучин, „подводен камък“ при работата със семейства е подценяването на ролята на външните контекстуални фактори, тъй като това може да патологизира ненужно формулировката и оценката.

Много съществен елемент от структурната формулировка е отчитането на конкретния развитиен етап или контекст, в който се намира семейната система. Определението „патологични“ следва да се отнася към онези семейства, които реагират на външните трудности и предизвикателства с „втвърдяване“ на своите патерни и граници и които отбягват или се съпротивляват активно на възможността да изследват и изпробват алтернативни решения.

Една от основните функции на семейството е да оказва подкрепа на своите членове. Когато даден човек преживява стрес, останалите усещат необходимост да се приспособят към новите обстоятелства около него/нея. Неизбежно възникващото напрежение може да бъде овладяно по конструктивни начини или чрез дисфункционални, дезадаптивни стратегии.

Важен елемент от оценката при наличие на външни стресори е доколко семейството се опитва да се адаптира по гъвкави и ефективни начини спрямо тях.

Когато семейството трябва да приобщи нов, външен човек като член, не само последният трябва да се адаптира към семейните правила; системата също трябва да се модифицира, за да го включи пълноценно в живота си.

Оценката на семейството в структурната терапия

Семейната структура не е директно достъпна на външния наблюдател. Информацията, необходима за оценката, се придобива на базата на непосредственото преживяване в процеса на **присъединяване** към семейството. Докато реагира непосредствено на случващото се по време на сесията, терапевтът започва да определя отношенческите патерни и границите на субсистемите, като изгражда хипотези кои патерни са функционални и кои – дисфункционални.

В оценката си на семейната система терапевтът се концентрира върху шест основни области:

- семейната структура;
- гъвкавостта на системата;
- емоционалния резонанс;
- актуалния житейски контекст;
- развитийния етап;
- как симптомите на т.нар. „идентифициран пациент“ поддържат семейното равновесие (хомеостаза).

Структурната системна формулировка се постига чрез събирането на данни на различни нива – вербално, невербално, отношенческо и др. Експерименталните проби от страна на терапевта стимулират нови начини на реагиране и позволяват да се установи доколко семейството е склонно да проявява гъвкавост, да променя установените си патерни в нови и непознати условия.

Много полезна техника в извършването на оценката е т.нар. **разиграване**. Според Минучин, разиграването на отношенията около проблема е далеч по-автентично, отколкото описването им. Чрез разиграването терапевтът може да излезе от водещата си роля на експерт, в каквато го вижда и самото семейство – човекът, който ръководи нещата и решава проблемите. Структурната семейна формулировка и оценка имат важното преимущество, че са податливи на модификации в хода на терапевтичната работа.

Основни принципи на структурната семейна терапия

Структурната семейно-терапевтична работа е насочена към промяна на дисфункционалните патерни по посока на адаптивни, гъвкави и ефективни такива.

„Семейният терапевт се присъединява към семейството в лидерска позиция. Разкрива и оценява подлежащата семейна структура. И създава условия, позволяващи трансформацията на тази структура. В истинската терапия тези три стъпки са неделими една от друга.” (Minuchin, 1974)

В резултат на терапията настъпват промени в очакванията, ръководещи поведението на семейните членове. Това са промени в позициите, които хората заемат един спрямо друг в семейството, с последваща модификация на техните комплементарни изисквания.

Главното средство в терапевтичната работа според Минучин е **дебалансирането на системата** и нейното преструктуриране чрез **въвеждането на алтернативни модели на отношения и решаване на проблемите**. Една от основните стратегии в работата е промяната на границите – външни (между семейството и света) и вътрешни (между отделните субсистеми). Целта е те да станат ясни, т.е. балансирани между самостоятелност, диференцираност и свързаност.

Преди да се случи това, обаче, семейният терапевт трябва да може да се „слее” със семейната система, за да я превърне в терапевтична такава чрез:

- **присъединяване** – онези действия на терапевта, които са насочени към изграждането на връзка с хората в семейството;
- **акомодация** – стъпките, предприемани от терапевта с цел приспособяване към специфичната динамика и стил на семейството.

Методът на Минучин предполага голяма находчивост и изобретателност от страна на терапевта както в процеса на оценка, така и в хода на интервенциите. Всичко, което би могло да допринесе за промяна на дисфункционалните патерни, за модифициране на границите е добре дошло.

„Структурно ориентираният терапевт може да изглежда несправедлив на отделни членове на семейството. Въпреки това цялостният терапевтичен процес показва, че той поддържа връзка с тях така, че те го следват дори и когато го възприемат като несправедлив. Терапевтът трябва да бъде внимателен към динамиката на семейните

членове, да ги подкрепя и да валидизира определени аспекти от личността им дори и когато ги дисквалифицира в други. Онзи, който не умее да предаде силно чувство на уважение към семейните членове като индивиди, ще изгуби семейството в процеса на промяна". (Minuchin, 1974)

Символи за обозначаване на взаимоотношения и граници в семейството

Ясни граници: - - - - -

Размити граници: .....

Ригидни граници: _____

Близост, обич: _____

Свърхвъвлеченост: _____

Конфликт: _____ || _____

Коалиция: {

Отклоняване на проблема: _____>

Трансгенерационната семейна терапия на Мъри Боуен

Трансгенерационните семейно-системни теории и терапевтични подходи акцентират върху историческите и контекстуални фактори и търсят обяснението на семейните проблеми назад във времето. Те ги обясняват с начините, по които е протекло развитието на индивидите в контекста на техните генерични, биологични семейни системи. Един от най-влиятелните подходи в това направление е трансгенерационната семейно-системна теория и терапия на **Мъри Боуен (1913–1990)**. Той разглежда семействата като **емоционални системи** (emotional systems) – взаимосвързани цялости, чиято динамика в голяма степен е обусловена от автоматични, ирационални поведенчески реакции.

В разбирането на Боуен животът на индивидите и на семейните системи, в които те участват, се определя от действието на две фундаментални, диаметрално противоположни тенденции. Той ги нарича „**сили на заедността и индивидуалността**“ (togetherness-

individuality forces). Едната от тях отразява потребността от свързаност с другите, от емоционална близост, в която човек намира сигурност, подкрепа, признание и одобрение. Другата се обуславя от естествения стремеж на човека към автономност, себerealизация и самоопределение, което понякога може да е в разрез с разбиранията и очакванията на околните. Според Боуен, житейският стил или „норми“ на всяка емоционална система се определя от наличното, реципрочно разпределение и действие на двете сили. В здравословно функциониращото семейство те би следвало да се намират в относителен баланс, да присъстват в приблизително еднаква степен.

Диференциацията на Аза

Съотношението между силите на заедността и индивидуалността определя степента на **диференциация** на семейните членове и съответно на семейната система. **„Диференциацията на Аза“** (The Differentiation of Self) е едно от фундаменталните понятия в теорията на Боуен. От една страна, той го дефинира като способността на индивидите да отделят собствените мисли от чувствата си. Това е умението за трезва, рационална оценка на идеи, факти и обстоятелства, която не се влияе от моментните емоционални преживявания и води до изграждането на твърди, стабилни лични убеждения и вярвания. От друга страна, диференциацията на Аза представлява способността на индивида да запазва психичната си автономност и граници при преживяването на по-висока тревожност. За Боуен тя е синоним на стабилна идентичност и личностна зрялост. Високо-диференцирани са индивидите, които „могат да отстояват ясна индивидуалност и едновременно с това да преживяват комфортна, не застрашаваща ги емоционална близост с другите“ (Bowen, 2004, стр. 109). Боуен счита, че трудните, тежки житейски моменти и периоди тласкат инстинктивно хората към търсене на близост с околните с цел овладяване и преодоляване на негативните емоции и това е резултат от интензифицирането на силата на заедността. Добре диференцираните, зрели семейства успяват сравнително бързо да преодолеят трудностите и проблемите, без това да води до нарушаване на индивидуалните психични граници. В слабо диференцираните семейства, обаче, границите между отделните Азове започват се размиват: членовете на семейната система започват да разчитат на Азовата сила на другите, да „заемат“ от нея, за да поддържат собствената си стабилност. Боуен нарича това регресивно, симбиотично състояние на слятост **„фузия“** (fusion), а емоционалните системи, в които то се проявява – **„недиференцирана семейна его маса“** (undifferentiated family egomass). По неговите думи, това е „слят клъстер от Азове на индивидуалните семейни членове, с обща Азова граница“ (Bowen, 2004, стр. 107). Някои от Азове са напълно и перманентно слети със семейната его маса, а други – в по-ниска степен. Трети влизат във фузия с други само в периоди на силен стрес, но след неговото отшумяване са по-малко въвлечени. *По време на трудности и проблеми фузията може да се разрасне дори извън границите на семейната система и да включи лица извън нея – други роднини, приятели, колеги, представители на социални институции.*

Продължителността и устойчивостта на фузията зависи пряко от степента на диференциация на семейните членове, която на свой ред се определя от наличното количество **хронична тревожност** в емоционалната система. Според Боуен, фузията в емоционалните системи с високи нива на хронична тревожност е устойчива и определя общия модел на индивидуално функциониране и междуличностни взаимоотношения. С други думи, в недиференцираните семейства тя се превръща в стабилен патерн, отразяващ дисфункционалния, **дезадаптивен житейски стил на емоционалната система**.

Как трансгенерационната теория обяснява възникването на психопатология в семействата?

Ниското ниво на диференциация на Аза и произтичащата от него фузия са ключовите фактори, които определят емоционалните проблеми в семействата. Те представляват основата за възникване на най-различни психопатологични проблеми – шизофрения и личностни разстройства, депресия, психосоматични нарушения, зависимости, невротични симптоми, поведенчески проблеми (агресия, делинквентност) и др. Тежестта на последните зависи пряко от степента на диференциация на семейната система. Как трансгенерационната теория обяснява възникването на психопатология в семейството?

Като начало на своите теоретични търсения Боуен определя петгодишния научноизследователски проект, стартирал през 50-те години на миналия век. По време на него в клинични условия биват наблюдавани и анализирани интерактивните модели в семейства с деца, страдащи от шизофрения. Той твърди, че генерираните в хода на проекта обяснителни схеми по отношение на шизофренната семейна динамика са приложими и към други психопатологични синдроми и емоционални проблеми. В неговото разбиране всички те се обуславят от количествено-степенни, а не от качествени различия, именно – от нивото на диференциация на Аза.

Според Боуен, шизофренната психоза е процес, който изкристализира в хода на развитието на три или повече поколения. Всяко следващо поколение е по-незряло от предходното (т.е. по-слабо диференцирано) и съответно реагира с по-висока тревожност на житейските събития и предизвикателства. Това поражда необходимостта от все по-интензивна фузия, която да регулира емоционалния дисбаланс на системата. Така се стига до семейство, което е толкова ниско диференцирано, че тоталното размиване на индивидуалните граници води до възникването на психотично разстройство у даден негов член (най-често това е детето – представител на третата генерация).

Боуен по-късно назовава този феномен **„процес на мултигенерационно предаване“** (multigeneration altransmission process). Той го илюстрира със следния пример: в семейството от първото поколение (бабата и дядото) детето (или едно от децата) е с по-висока степен на личностна незрялост, т.е. по-слабо диференцирано. Силата на фузията с единия или двамата родители, степента на емоционалната им въввлеченост в живота му определя нивото и на неговата на потребност от обич и близост. По думите на Боуен, „това количество „неужда от любов“ остава фиксирано за цял живот“ и „... се проявява в бъдещите връзки на детето“ (Bowen, 2004, стр. 275). Това на свой ред обяснява и факта, че индивидите инстинктивно търсят и обикновено намират интимни партньори с подобно на тяхното ниво на диференциация, тъй като последното предполага сходен светоглед и житейски стил. По този начин по-слабо диференцираното дете от първото семейство по-късно се свързва с партньор, който е също толкова незрял, колкото и той/тя. По логиката на процеса на мултигенерационно предаване тези двама души, функциониращи на по-ниско ниво на диференциация спрямо своите родители, ще влязат в съответно по-високо ниво на фузия.

Боуен характеризира психичното функциониране на съпрузите от второто поколение като твърде проблемно. Те са се откъснали от родните си семейства значително по-трудно в сравнение с по-добре диференцираните си сиблинги, като това е станало посредством т.нар. механизъм на **„емоционално скъсване“** (emotional cutoff). Това е опит за дистанциране от родителската фузия чрез защитно отричане на силно емоционалната връзка, ко-

ето много често е съпътствано и от физическо напускане на семейството. Емоционалното скъсване позволява на двамата съпрузи да функционират сравнително ефективно в позицията на псевдо-Азове. Така, обаче, фузията не бива преодоляна, а преминава в скрито, латентно състояние, за да се прояви отново в бъдещата връзка на двамата. Поради всичко това индивидите от второто поколение обикновено срещат сериозни трудности в близките си, интимни емоционални взаимоотношения. Те произтичат от факта, че „човек се нуждае от близост с другия, но е алергичен към твърде много от нея“ (Bowen, 2004, стр. 280). Поради това недиференцираните индивиди започват да преживяват фузията като „тревожна, некомфортна свръхблизост, с инкорпорирането на единия Аз от другия“ (стр. 160), което в крайна сметка резултира в конфликтно, враждебно взаимоотношение.

Основен мотив в битката между съпрузите най-често е кой да разполага с повече от общия, фузионен Аз на системата. Това ги кара да „решат“ проблема по различни, дисфункционални начини. Един от най-характерните според Боуен е т.нар. **емоционален развод** (emotional divorce, стр. 53), директно преповторение на емоционалното скъсване с първото поколение. Това е форма на поддържане на личностна дистанция или чрез пълна емоционална дезангажираност, липса на по-дълбока, интимна комуникация, или чрез непрекъснати спорове, скандали и дори насилие.

Друг характерен механизъм, произтичащ от емоционалния развод, е капитулирането на единия от двамата съпрузи, който заема неадекватна, безпомощна позиция, а другият започва да функционира зад фасадата на адекватност, решителност и поемане на пълна отговорност и за двамата. Съпругът (или съпругата), който „се предава“, може да достигне до ниво на „липса на Аз“, много ниска степен на диференциация, която се реализира в три най-типични форми: физическо заболяване (с психосоматичен характер), психично заболяване или социална дисфункция, например лоша работоспособност, алкохолизъм или асоциално поведение.

Боуен прави важното уточнение, че интензивността на фузията между двамата съпрузи от второто поколение зависи до голяма степен от спецификата на техния по-широк социален контекст. Тоест тя се влияе наличието на алтернативни източници на емоционална свързаност (напр. широк приятелски кръг, по-силна въвлеченост в професионалната сфера, запазена комуникация с родното семейство и др.), които на свой ред могат да я редуцират. Другояче казано, колкото по-тесен е социалният контекст на двамата, толкова по-интензивна е тяхната емоционална инвестираност един в друг.

Как трансгенерационната семейна теория обяснява възникването на психопатология у децата?

Наред с брачния конфликт и възникването на дисфункция у единия от партньорите Боуен изтъква още един, ключов от гледна точка на системната му теория механизъм, по който съпрузите от второто поколение разрешават проблема с фузионната тревожност. Това е насочването на последната към техните деца. Детето (или едно от децата) на съпрузите от второто поколение е с още по-ниска степен на зрялост. Това дете има силна емоционална връзка с единия родител (обикновено майката), която произтича от нейната висока базисна тревожност. Връзката може да е амбивалентна, с редуващи се периоди на близост и отхвърляне. Много често това е първородното дете, бременността и раждането на което са били съпътствани от много силни тревоги от страна на майката.

Възможно е причината за тревожността да е била продиктувана от някакъв реален проблем, заболяване или друго негативно обстоятелство, на което майката е реагирала по подобен начин. Това дете започва да изпълнява стабилизираща функция по отношение на негативните себевъзприятия на майката като неадекватен, безпомощен индивид. То интернализира последните в себе си и по този начин я освобождава от тях. Боуен нарича механизма, по който се случва това, **„процес на семейна проекция“** (family projection process) и го описва по следния начин:

Забележителна черта на всяко отношение майка-пациент са майчините тревоги, съмнения и загриженост за пациента. Това е продължение на прекомерната въвлеченост на майката, започнала още преди раждането на детето. В изследваните семейства съществуват някои ясно определени патерни на тревогите на майките. Като цяло безпокойствата се фокусираха върху развитието, израстването, поведението, облеклото на пациентите и върху други такива лични въпроси. Всяка майка си има специална група от тревоги, които имат общо с нейните собствени чувства на непълноценност... В обобщение, темите и мотивите в свръхзагрижеността на майките спрямо пациентите и фокусът на техния „тормоз над пациентите“ са същите като техните собствени чувства на непълноценност. Тази идея е толкова точна на клинично ниво, че почти всяка точка в майчиния „списък с оплаквания“ от пациента може да се счита за екстернализация на собствените комплекси на майката (Bowen, 2004, стр. 58).

От тази гледна точка фузията между майка и дете може да резултира в различни проблеми и дори в шизофрено разстройство. Поради поддържаната чрез проекцията безпомощност у детето неговата степен на диференциация ще остане толкова ниска, че то ще реагира на нарастващите житейски изисквания и отговорности по дезадаптивни начини, които биха могли да резултират и в психоза. Боуен изтъква, че в немалка част от случаите в неговата терапевтична практика психотичната криза у детето настъпва именно тогава, когато то трябва да се отдели физически от семейството и направи първите си стъпки като самостоятелен индивид (напр. при постъпването му в колеж далеч от дома). Безпомощната позиция на детето бива поддържана от родителите напълно несъзнавано, инстинктивно, по фини, скрити начини, независимо че вербално те могат да изразяват желание то да израсне като нормален, зрял човек.

Триангулацията – „скритото оръжие“ на недиференцираните семейства

Фузията между майка и дете изпълнява още една следваща, много важна функция в емоционалната семейна система: тя позволява отношението между двамата съпрузи да се стабилизира. Проектирайки собствената си неадекватност у детето, майката се превръща в балансиран, равностоеен партньор на бащата. Това прави отношението му към нея по-малко колебливо и му позволява да запази нужната комфортна емоционална дистанция във връзката. Боуен нарича този патерн **„взаимозависимата триада“** (interdependent triad). Въз основа на него той по-късно извежда друг ключов конструкт в теорията си – **„триъгълника“**. Той твърди, че това е най-малката структурна единица в семейната система. Тъй като фузията между двама семейни членове обикновено достига до фаза на остро, конфликтно противопоставяне и отхвърляне, процесът на **триангулация** е един от типичните начини за преодоляване на генерираната тревожност. При него единият участник във фузията започва да търси близост с трето, емоционално невъвлечено лице, което да направи съпричастно на проблема, като поиска помощ, съвет или

просто подкрепя. По този начин участникът се опитва да възстанови първоначалния си емоционален баланс, търсейки фузия навън. **За Боуен процесът на триангулиране е основното средство за поддържане на хомеостазата на семейната его маса.** Той може да въвлече всички членове на семейната система в последователни серии от взаимно преплетени триъгълници. Той може да включи дори и несемейни фигури (напр. приятели, колеги, социални служители), които биват натоварени със същата стабилизираща функция (Bowen, 2004).

Важно е да се знае, че триангулирането е естествена човешка реакция, която възниква в ситуация на междуличностни трудности (напр. небиизвестните "Татко/Мамо, кажи ми!" и „Ще кажа на мама/тати!"). Всички ние прибягваме в определени моменти до него – на практика то е идентично с търсенето или оказването на съчувствие, помощ и подкрепа в трудни моменти.

Този механизъм често пъти е „подводния камък” при работата със слабо диференцирани семейства – всеки от семейните членове се опитва да триангулира терапевта или социалния работник, за да преодолее тревожността си. На практика, обаче, това блокира възможността да се работи ефективно по посока на промяна на дисфункционалните патерни (т.е. поддържа хомеостазата на системата около проблема, без той да се реши).

Основни принципи на трансгенерационната семейна терапия

Главната цел на трансгенерационните терапевтични интервенции е постигането на по-висока степен на диференциация на клиентите. Според Боуен, членовете на недиференцираната семейна его маса са затънали в непродуктивния патерн на емоционална взаимозависимост, в която всеки е прекомерно фокусиран върху другия и пълноценното му индивидуално функциониране е нарушено. Водещ е стремежът да бъдат удовлетворени очакванията на другия, за да се чувства той спокоен и щастлив, както и изискването към него да се промени, за да повлияе позитивно на собствения Аз. Така голямо количество психична енергия е инвестирана в околните, което на практика блокира възможността индивидите да поемат отговорност за собствения си живот.

Една парадоксална особеност на трансгенерационната семейна терапия е фактът, че тя стимулира позитивна промяна в системните патерни чрез постигането на по-голяма автономност и индивидуална свобода (Carr, 2000). Това е така, защото прекалената близост и липсата на ясни, индивидуални граници се възприемат като основната причина за емоционалните проблеми и психопатологията. През тази призма бива възприеман и другият полюс на недиференцираните взаимоотношения: прекомерната междуличностна дистанцираност. Боуен (1960, 1976) я разглежда като защитно-компенсаторна реакция на силната фузия (т.е. емоционалния развод, характерен за съпругеските двойки, и емоционалното скъсване, проявяващо се в отношенията между родители и деца).

По принцип Боуен е възприемал професионалната си позиция не толкова като тази на терапевт, а по-скоро като тази на „треньор”. В сесиите си той е запознавал подробно клиентите си с теорията за диференциацията на Аза (често пъти илюстрирайки я и с помощта на диаграми и схеми). Акцентът в терапевтичната му работа е попадал и върху отработването на конкретни стъпки, по които членовете на семейството да започнат да се диференцират.

Основният терапевтичен метод за диференциация на Аза е т.нар. **детриангулиране** (detriangulation). Както вече беше споменато, Боуен разглежда междуличностния триъгълник като най-малката структурна единица в семейната система и основно средство за поддържане на нейната хомеостаза. Тъй като фузията между двама семейни членове обикновено достига до фаза на остро, конфликтно противопоставяне и отхвърляне, единият (или двамата поотделно) се опитва да възстанови първоначалния си емоционален баланс, търсейки фузия навън.

В този смисъл детриангулирането е блокирането и прекъсването на механизма на влизане в нов триъгълник с трето, емоционално невъвлечено в проблема лице. **Боуен (1966, 1971) счита, че най-ефективни и бързи резултати по посока на диференциацията на Азовете се постига, когато терапевтът успее да влезе в тристранна връзка с двойката от фузията, но не допусне да бъде емоционално въвлечен в нея (т.е. триангулиран).** От тази неутрална позиция той може да удържа тревожността на въвлечените във фузията, която неизбежно се повишава щом единият предприеме по-твърди, категорични стъпки към отделяне. От тази позиция терапевтът може също така да стимулира разграничаването на интелектуалната от емоционалната сфера на клиентите, като създава условия за изразяването на отделни, независими гледни точки. Това на свой ред стимулира откъсването на мислите, фантазиите и чувствата на двамата един от друг и води до формирането на по-реалистични взаимни възприятия.

Много важен ключ към успеха е отношението, което терапевтът отстоява пред клиентите, т.нар. Аз-позиция. Това е открито декларираната в хода на терапията проактивна нагласа за поемане на индивидуална отговорност, която според Боуен най-добре бива представена от израза „това, което ще направя, и онова, което няма да направя“.

По отношение на някои случаи Боуен (1966) защитава нуждата от първоначална индивидуална работа с даден член на системата. Тя се налага, например, при твърде силна фузия с физическа или психична дисфункция у единия от участниците, която се поддържа или дори изостря в присъствието на другия. В социалната работа, например, този подход би бил уместен при работа с деца – жертви на психично или физическо насилие. Понякога сесиите с един клиент са необходими, за да се стабилизира достатъчно индивидуалният му аз и той да може по-късно да влиза в семейна терапия, без да регресира до дисфункционално състояние. В семействата с един грижещ се родител (майката) и силна семейна проекция насочеността на терапевтичната работа към промяна на родителските дефицити нерядко прави излишно включването и на детето. Неговите симптоми започват да намаляват или отшумяват, когато родителят се концентрира и започне да работи върху своите собствени проблеми.

Приемното семейство през погледа на системния подход и мястото, което отваря за детето

1. Що е то системен подход и защо е важно да се съобразяваме с него

Семейството е неизменна и важна част от живота ни, особено когато сме деца. То е съставено не само от хората, с които отрастваме, то е и сложна плетеница от отношения между хората в семейството. С тези отношения по един или друг начин оставаме свързани през целия си живот, независимо дали създаваме ново семейство като възрастни, дали живеем близо или далече от родителите си. Системният подход за работа със семейства се занимава с онази невидима част от нашия ежедневен живот в семейството, за която не ни остава време да мислим покрай битовите задачи и по-големите предизвикателствата в живота, свързани с приобщаването на нови хора или със загуби на хора от семейството. Това са онези отношения, които понякога ни карат да страдаме, да се разделяме или да недоумяваме защо нещо ни се случва точно на нас. В системния подход има набор от понятия, които дават обяснение за причината за една или друга реакция на членовете на семейството, за начина, по който общуваме помежду си, изразяваме емоциите си и приемаме тези на другите хора от семейството, за начините, по които се организираме в семейството, за да свършим една или друга задача, и за пренесените през поколенията назад начини да приемаме другите около нас и да възприемаме света навън.

Когато приемате детето във вашето семейство, е необходимо е да имате яснота за вашите взаимоотношения, за онези модели на поведение в семействата ви, които ви помагат и пречат, карат хората от вашето семейство да се чувстват добре или зле. От една страна, това е необходимо, за да можете се подготвите да посрещнете и да приемете детето по най-благоприятния за него начин, и от друга – да успеете да съхраните най-доброто от вашия семеен дух и отношения покрай промяната на влизането на нов човек в семейството ви. Когато се подготвяте, е полезно за вас да си давате сметка, че приемното дете е било физически и е емоционално част от друга семейна система (била тя биологично семейство или тази на институцията), с която то – макар и да не съзнава – остава свързано през цялото време, докато живее в приемното семейство. В повечето случаи вие ще имате възможност да знаете какво е било в неговото семейство и тази информация със сигурност ще ви помага с обяснение на поведението на детето, особено в критични ситуации и при неприемливо поведение от страна на детето. За приемното дете вашето семейство остава „непозната територия“ и то като всяко дете може да се лута, ако не му помогнете да намери това място в него, в което и то и вие ще се чувствате добре.

Когато приемното дете започне да живее в приемното семейство, неговото поведение вече се определя не само от неговите особености и семейна история, с която то идва, но и от спецификата на приемното семейство, от което то става част. Неговото поведение е реакция на това, което се случва между него и хората от вашето семейство вследствие на създадените отношения. Това как ще възприемате и ще се отнасяте към поведението на приемното дете зависи до голяма степен от вашето разбиране за отношения, поведе-

ние, семейство и др. Тоест всичко, което определя вашите възгледи за нещата в семейството. Когато поведението на приемното дете е близко до вашите разбирания за добро поведение, ще бъде лесно и приятно, но ако има разминаване, е необходимо да се намери възможност за промяна на отношението към поведението на детето, което наблюдавате. Освен това влизането на приемно дете във вашето семейство може да е свързано и с негативна промяна на поведението на друг член на вашето семейство (дете или възрастен). Случващото се може да докаже, че в семейната система има взаимно влияние, всеки влияе на другите и те на него. И тогава е трудно да се определи дали лошото държане на приемното дете или това възрастния е първопричината и кой е виновен за създадения проблем, което затруднява и решаването на трудната ситуация.

Едва ли е възможно човек да се подготви за всички онези техники за справяне с трудни ситуации и да е достатъчно да си осигури безоблачен живот само с благоразположеност на всички участващи. Реалният живот ни доказва, че добрите намерения не винаги са достатъчни. В този смисъл подготовката за приемане на детето е свързана в голяма степен и със знанието, което вие можете да получите за собственото си семейство по време на обучението си за кандидат приемни родители. Знание за онези „поддривни камъни“ от вашата семейна история, на които можете да приседнете и да помислите как да постъпите, когато имате трудности по време на грижата за приемното дете. Още повече че не можем да очакваме това да направят приемните деца, които имат преживявания около загуба на родители, пренебрегване или насилие, които ги карат понякога да бъдат по-объркани, манипулативни или безизразни и недостижими. И най-малкото като всички деца нямат нашата способност на възрастни да надживяваме неприятните неща по приемлив и здравословен начин, с формулиране на проблема и търсене на информация и подкрепа.

2. Комуникация

„Ние сме осъдени на комуникация“ – Вацлавик. Тази крилата фраза на един от теоретиките на общуването го представя като нещо, което се случва непрекъснато между нас хората, независимо дали използваме думи или просто премълчаваме или мълчим.

В тази обреченост на постоянно общуване не е без значение как предаваме и получаваме информацията с помощта на думите и поведението. В ежедневието ни живот предпочитаме да общуваме с хора, които ни изслушват внимателно, гледат ни в очите, често ни се усмихват, задават въпроси, не променят темата и не бързат да говорят за себе си. Това могат да бъдат и хора, с които сме спорили, и макар да не ни е приятно, не се чувстваме наранени, защото дори и в такава ситуация може да усещаме интерес към нас. По-трудно ни е, когато не усещаме реакция и сякаш не ни чуват. Това означава, че ние можем да се чувстваме нещастни и в ситуации и в семейства, в което всичко е привидно спокойно и тихо, без скандали. Страхът от изразяване на емоции и чувства, за да не се нарани някой или да го загубим, ни кара да изказваме неща, които ни вълнуват. По този начин обаче се лишаваме от възможността да ги обсъдим и да ги направим по-малко притеснителни. В семейството такава ситуация е още по-сложна, отколкото в приятелския и служебния кръг, тъй като обикновено в семейството е още по-силно желанието ни да нараним някой от близките си. В същото време това, което не изразяваме с думи, сякаш прониква в наше-

то общуване, макар и да не си даваме сметка за него. То се изразява с нашата мимика, жест, интонация, поза на тялото, момент и ситуация, в която избираме да кажем нещо или да го премълчим. Това разминаване между думи и поведение затруднява яснотата на общуването. Друг капан, който можем си поставяме в общуването, може да бъде свързан с постоянното наддаване, стремеж да бъдем еднакви – в грижите, в нещастieto. То може да се случи както между децата в едно семейство, така и между съпрузите. Ако в този случай борбата е за еднаквост, то в случаите когато става дума за различие, примерно между мъжки и женски роли в семейството (силния мъж и слабата жена), общуването може да бъде затруднено от желанието на единия да доминира във всички ситуации. Такава общуване има лоши последствия и за двете страни, в които този, който винаги взема решения (силният мъж) започва да губи реална представа докъде и как, а за другия (слабата жена) остава усещането за провал. Най-тежкият капан е, когато има разминаване между думи и поведение и когато доминира в решенията само един от членовете от семейството. За този, който остава в подчинена позиция и получава противоречиво послание или изискване от човека, който взема решение, остава усещането, че каквото и да направи, все е грешно и той/тя е лош/а. Този напрегнат начин на общуване, наречен двойна връзка, е изключително труден за децата, които успяват да се спасят от него най-често чрез бягство.

3. Роли, граници

Семействата се създават:

- за да си помагат двама и да се чувстват добре;
- за да бъде представена пред закона или обществото интимна връзка между двама възрастни;
- за да се отглеждат и възпитават деца;
- за да се осигуряват материални нужди на хората в семейството.

От една страна, тези основни причини са определящи живота на всяко семейство през различни етапи на неговия живот и в същото време се случват по различен начин във всяко семейство поради различната организация, която то си създава, за да ги реализира.

Още от създаването си семейството, като всяка система в природата, се опитва да оцелее през годините според промените в живота на семейството (примерно израстването на децата) и спрямо външния свят (пр. грижите за възрастните в рода). За да може да просъществува, всяко семейство се стреми към стабилност. Този стремеж дава усещане на всички членове на семейството, че нещата са предсказуеми, и осигурява спокойствие. Сигурността и предсказуемостта се създават чрез правилата, които си създава семейството, темите, за които може или не може да се говори, истории, които поддържат семейния дух. През различни етапи от живота си семейството ползва различни начини, за да поддържа тази стабилност. В начален етап на своето развитие например семейството има нужда от това да се споразумее кой какво ще прави, на по-късен етап са по-актуални ценностите, предавани през семейните истории, които определят разбиранията за света на отделните членове на семействата. И в същото време всяко семейство преживява по свой специфичен начин този си стремеж да определя как ще се случват нещата и как ще се отнасят към тях.

В ежедневния живот този стремеж към стабилност семейството изразява чрез организацията на живот, която си създава. Или това са всички тези неписани **правила**, които определят кой, как и кога участва в живота на семейството. Тези неписани правила са свързани с многобройните задачи, които има в семейството (свързани с взаимоотношенията между съпрузите, отглеждането на децата, грижата за възрастните родители и т.н). За да може да се изпълни определена задача, в семейството се формира определена група. Примерно по отглеждането на децата – някой от родителите води децата на училище, другият се занимава с домашните, в събота и неделя те са при баба и дядо. Тези общи задачи за повечето семейства се извършват по различни начини във всяко семейство. Тоест правилата – кой, кога и как участва – са различни и това определя **границите** в едно семейство. Границите в семейството могат да бъдат спрямо родните семейства и фамилии на съпрузите, но могат да се отнасят и вътре в семейството. В семейство с деца съществуват няколко субсистеми – на съпрузите, на родителите (съпрузите, които са и родители) и тази на децата. Всяка субсистема си има определени отговорности: съпружеската отговаря за отношенията между съпрузите; родителската – за отглеждането и възпитанието на децата, детската създава възможност за споделяне и сътрудничество между децата, но може да се прояви и като съперничество между тях.

Едно семейство, съставено от съпрузи, които са родители, и техните деца, може да изпитва намеса в живота си от страна на някоя баба или дядо от страна на някой от съпрузите поради това, че те помагат при отглеждането на децата, или подкрепят материално семейството, или пък се намесват в отношенията между съпрузите. Вътре в същото семейство може да има неясни граници – кой, как и кога се включва. Съществуват семейства, в които например децата имат родителски отговорности и се занимават с отглеждането и възпитанието на по-малките деца. Както и ако някой от съпрузите отказва да се държи като родител. Пример за такова поведение е отказът да вземе решение на въпроси на детето от вида „Мога ли да се прибера след 22 часа?“ и родителят отговаря: „Не знам, иди да питаш майка си/баща си“. „Откраднатото детство“ и „липсващите родители“ са примери за размити отговорности или неясни граници вътре в семейството.

Има семейства, в които хората са много близки, и когато има задача или проблем за решаване, участват всички. В тези семейства, наречени още италиански, има много емоция и близост, но често е трудно сам да вземеш решение, защото винаги има някой, който се намесва. Особено когато това е юноша, който се опитва да придобие самостоятелност, намесата на близки и далечни роднини може да се превърне в яростна съпротива или пък спиране на юношата да порасне.

Съществуват и семейства, в които правилата не се променят. В тях членовете на семействата са самостоятелни, но за сметка на това изпитват трудности – тогава има ситуации, в които се изисква емоционална подкрепа и промяна на правилата.

В добре функциониращите семейства правилата са балансирани, тоест те едновременно са устойчиви и гъвкави за промяна, ако има нужда. Това могат да бъдат промени, които се налагат, защото детето е пораснало и има нужда от повече самостоятелност, или пък промяна наложена отвън – загуба на работа на някой от съпрузите и тя/той да има нужда от по-голяма емоционална подкрепа. В добре живеещото семейство има ясни правила на всички нива – как и кога се случват нещата между съпрузите, как си разпределят отговорностите между родителите, как примерно се решават споровете между децата.

Особено ясна е границата между различните поколения и особено характерно за тези семейства е, че възникналите конфликти се решават там и между когото възникват. Тоест ако се карат съпрузите, не се въвличат децата или баби, дядовци или други. Особено опасно е, когато децата са въввлечени в решаване на конфликти или пък им се поставят задачи, които се отнасят съответно за възрастните, и от тях се очаква да се държат като възрастни. Може да се очаква от децата да вземат решение заедно с родителите дали да се осинови дете. Ако децата участват в такова решение, им се отнема правото да се държат братски или сестрински с новото дете. Децата имат нужда да се държат като братя и сестри – да се сърдят, ревнуват, а когато те станат участници в такова решение, им се вменява, че те трябва да са мъдри и по-скоро да се държат родителски към новото дете, отколкото да се съревновават с него и да си сътрудничат. Когато детето е поставено в тази ситуация да взема решение заедно с родителите си, то ще се съгласи, защото не иска да ги разочарова, но по-късно ще намери начин да им напомни, че то всъщност си е дете и иска към него да се отнасят като към дете. Това напомняне може да стане с някакво неприемливо държание или болестно състояние, което да накара родителите да се отнесат към него като майка и баща, като се погрижат за него. В такъв случай е важно двойката съпрузи да си поеме отговорността за решението за осиновяването, като се консултира с деца и иска тяхното мнение.

В живота на всяко семейство е важен моментът за **йерархията – кой за какво взема решение**. Това може да са решения как да се харчат средствата на семейството, къде ще бъде семейната почивка или къде да учат децата. Когато един и същ член на семейството взема решение за живота на семейството, това поставя другия в подчинена позиция и с усещане за непълноценност. Освен за взаимоотношенията между съпрузите, въпросът за вземане на решения се отнася и до родители и деца. Когато деца пораснат и имат нужда от самостоятелност и не им се дава възможност да решават за неща, за които юношата иска и би могъл да решава – примерно как да се облича и да поддържа връзка с връстници, съществува риск порасналото дете да прояви поведение, което изненадва или ядосва родителите.

Понякога общуването и животът на семейството се затрудняват от това как се изпълняват **ролите** в семейството, дали те служат, за да посрещнат нуждите на членовете на семейството, или подържат разбиранията за тези роли, които са се предавали през поколенията. Едно често срещано разбиране в нашата култура е разбирането на жената, отдадена на децата, която жертва кариерата си заради семейството. Така подържаното разбиране за ролята на майката може да ѝ се отрази зле, когато децата отраснат и вече нямат нужда от нея. Силният баща, който се справя с професия, семейство, хоби, често е предизвикателство за някои юноши, които не могат да достигнат успехите на бащите си. Или популярното схващане за развода, в който единият е изневерил и е виновен, а другият е жертва. Ролите, които играем в семейството, в голяма степен са повлияни от нашите родови разбирания и в този смисъл не дават така желаната сигурност и обяснение на нещата до един момент. Въпросът е, че не винаги тези схващания ни вършат работа, за да преминем през критични и не толкова критични моменти от живота ни в семейството като партньори, родители или деца. Така както семейството се променя вътре в себе си (броя на членовете, отговорностите и отношенията между тях), така то изпитва и влияние от по-близкия и далечен кръг. И тогава добре приетите ни разбирания за това кои сме и какво е необходимо да правим не ни дават необходимото спокойствие. В такива случаи

на помощ могат да ни дойдат хора извън семейството, които да ни помогнат да си сътворим точно тези истории, които са подходящи за нашето семейство.

4. Индивидуална/Емоционална диференцираност

Животът в семейството е свързан и с това как се научаваме да се определяме като отделни индивиди, които знаят какви са техните нужди и могат да постигнат желаното, като могат да си контролират поведението и да уважават правото на другите да бъдат различни. Нашата потребност да принадлежим към определена група и в същото време да бъдем отделни индивиди се научава най-напред в семейството. От една страна, за да оцелее едно дете, най-вече в началото то се нуждае да получи грижа в семейството и е зависимо от възрастните в него. От друга страна, за всяко дете, особено с възрастта на юношеството, се появява нуждата от самостоятелност.

Тази способност да можеш да се чувстваш като част от семейството и като отделен човек със специфични нужди се формира в ежедневието, в който съвместно живеят различни поколения, споделят се различни чувства и се случват прикрити или неприкрити конфликти. За това как ще се формира тази способност на човек да разпознава какво иска, харесва и не харесва, как да го постигне, семейството му помага чрез начина, по който преживява събитията. Той се е предавал през поколенията, като отделните хора в семейството са се чувствали зависими или независими, подкрепени и са могли да изразяват емоциите си. Влиянието на предишните поколения е толкова по-силно, колкото е по-голяма намесата на по-старото поколение, било то в живота на съпрузите или в отглеждането на децата. Това по-голямо допускане създава усещането за сливане, липса на отделяне и независимост, което създава напрежение и тревожност у членовете на семейството, когато те са изправени пред нуждата от промяна или раздяла с някой и нещо. Защото след като си бил толкова емоционално свързан с хората и нещата е трудно да приемеш, че ще настъпи промяна.

В ежедневието поведение на родител, което затруднява детето да изгражда представата за себе си като самостоятелна личност и реакция, е примерно: „Ако не си изядеш супата, значи не ме обичаш“. Детето може и да не е гладно, но се чувства длъжно да изяде супата си, защото ако не го направи, все едно показва, че не обича майка си. Или отношението към по-голямо дете: „Ако продължаваш да излизаш толкова късно, ще ме разболееш“. Понякога много незначителни ситуации, в които в поведението на някой от членовете на семейството има неяснота, зависимостта и подкрепата към други членове на семейството може да определят тяхната самооценка, самочувствие и способност да се вземат решения. Особено това се отнася за децата, за които е трудно да пораснат като самостоятелни възрастни, които могат да възприемат това, че хората са различни, че нещата и хората се променят, което всъщност е неизбежна част от човешкия живот.

Когато човек не се чувства достатъчно отделен от своето семейство, той се опитва да се справи с тези ситуации по начини, които не са здравословни нито за него, нито за другите участващи. Примерно една съпруга, която отглежда новороденото си дете и не може да преживее вдаването на съпруга си в кариерата, с който сега не може да бъде толкова близка, може да потърси помощта на майка си или да се разболее (обикновено с неизяснена диагноза), за да върне старите отношения с мъжа си. Тоест човек, за който

е трудно да се определи като отделен индивид, се опитва да си намери съюзник, който да му помогне да си възвърне старата ситуация, или чрез болестта, отново да направи близък другия и да не се наложи да прави промяна. В такива случаи или тъщата в един момент става излишна, или изследванията не доказват нищо.

Възможността отношенията да се дискутират с помощта на професионалист е един от вариантите да се потърси здравословен начин за излизане от създадената ситуация и да се промени отношението на участващите членове на семейството към проблема.

Какво е генограма

Американската компания „ГеноПро“, предлагаща софтуер за изработване на генограми, дава следното сполучливо определение на понятието: „Генограмата е оживяло родословно дърво“. И наистина – родословното дърво е просто схематично изложение на семейните поколения, съдържащо единствено датите на раждане, бракове и смърт на отделните членове. За разлика от него генограмата съдържа подробни данни за емоционалните връзки между хората, за начините, по които те се отнасят един към друг. Тя дава и подробна информация за наличието на определени проблеми във физическото и психичното функциониране на семейните членове, за техния минал и настоящ социален и брачен статус. С други думи, генограмата обхваща една голяма част от житейската история и фактология на съответното семейство и по този начин представлява своеобразна „карта“ на тази история и фактология. Това комплексно графично изобразяване дава възможност на социалния работник, консултанта и терапевта да изследват и обхванат сравнително бързо различните аспекти на семейната организация, да изградят хипотези или обяснения за семейната динамика и нейните специфични системни патерни.

Думата „генограма“ е предложена за първи път от Мъри Боуен през 1978 г. като заместител на използвания дотогава термин „семейна диаграма“. Началото на употребата на понятието „генограма“ е забулено в мистерия. Това, което е известно е, че Боуен започва да го използва в края на 60-те години на миналия век. През 70-те години то се възприема от повечето трансгенерационни семейни терапевти от неговата школа. По същото време терминът започва да се възприема и в нововъзникналата област на семейната медицина. В края на 70-те години една научноизследователска група, наречена Северноамериканска група за изследвания в областта на здравната грижа (North American Primary Care Research Group), подема инициатива за стандартизация на символите. Тази дейност е координирана от Моника Макголдрик през 1980 г., а завършената стандартизация е публикувана за първи път през 1985 г. от американското издателство „Нортън“, с автори Моника Макголдрик и Ранди Гърсън.

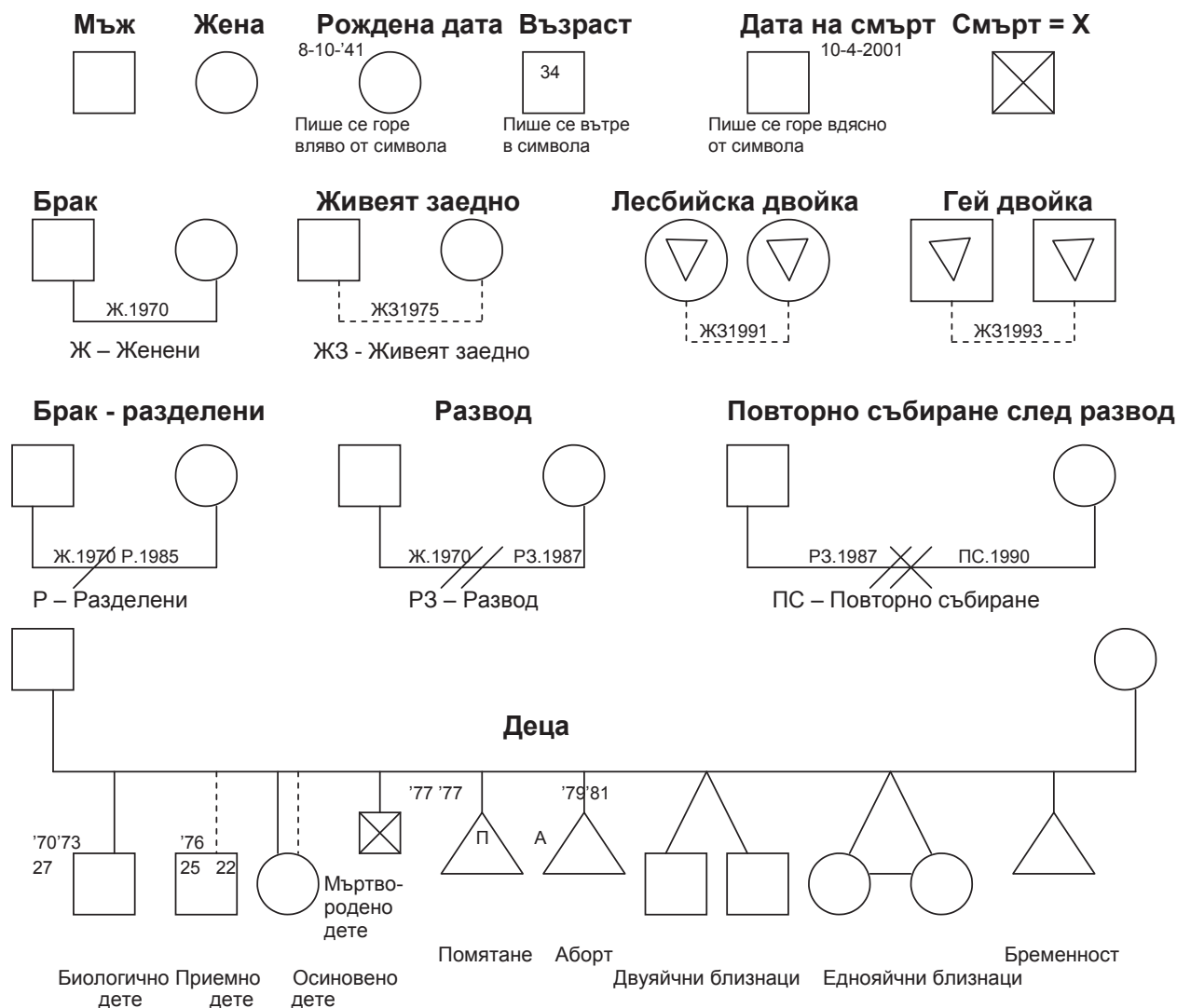
(Източник: <http://www.genopro.com/articles/what-is-a-genogram.aspx>)

Най-общо казано, използваните символи в генограмата може да се разделят на две основни групи:

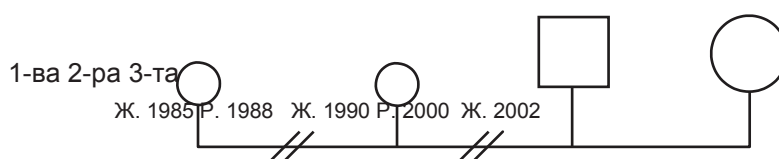
- символи, представящи отделните семейни членове, тяхното родство, брачен и здравен статус;
- символи, представящи характеристиките на взаимоотношенията между семейните членове.

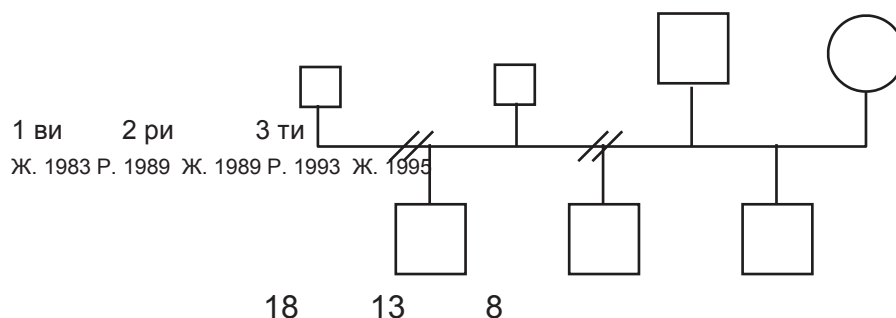
Генограмни символи, представящи отделните семейни членове и техния брачен и здравен статус

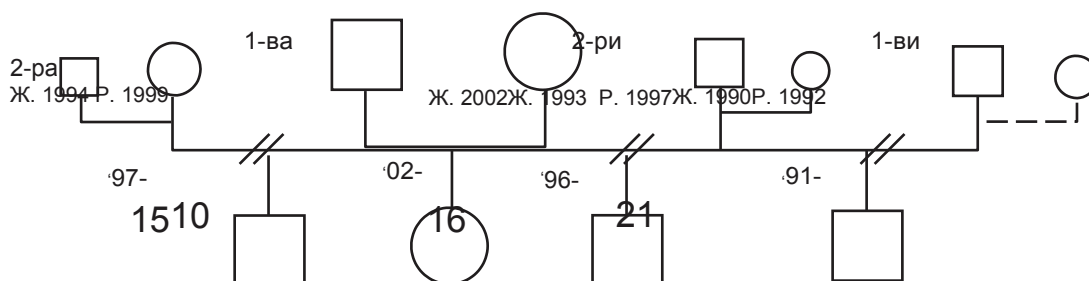
- **Двама души, които са женени**, се свързват с линии под формата на обърната буква „П“. Съпругът се разполага отляво, а съпругата – отдясно, така както е показано най-вляво на втория ред символи („Брак“).
- **Съпругите от предишни бракове** се разполагат отляво на съпруга и се обозначават с по-малки кръгове. **Настоящата съпруга** (ако има такава) се разполага отдясно на съпруга така, както е показано най-вляво горе, на втория ред символи („Брак“). Над датите на брак и развод (или смърт) се вписва поредността на всички съпруги: „1-ва“, „2-ра“ и т.н. Например:

- **Съпрузите – бивши и настоящ** (ако има такъв) – се разполагат отляво на съпругата. Бившите съпрузи се обозначават с по-малки квадрати. Над датите на брак и развод (или смърт) се вписва поредността на всички съпрузи: „1 ви“, „2 ри“ и т.н. Например:

- **Децата** се подреждат според реда на раждане, като се започва с най-голямото от ляво на дясно. Децата от отделни бракове се разполагат под линията, свързваща техните биологични родители, така както е показано на генограмата непосредствено по-горе.
- **Двойки, които не са сключили брак**, се свързват с прекъсната линия.
- **Когато и двамата настоящи съпрузи са имали предишни бракове**, тези на мъжа се разполагат отляво на него, а на жената – отдясно на нея. Настоящите партньори на бившите съпрузи и съпруги се обозначават с още по-малки кръгове/квадрати от тези на бившия съпруг или съпруга. Тези настоящи партньори се свързват с линии над основната линия, показваща връзките между бившите и настоящите съпрузи и съпруги. Например:

Горната генограма показва семейна двойка с дъщеря на десет години, техните бивши съпруги и съпрузи и децата им от съответните бракове. Генограмата дава информация и за това, че почти всички бивши съпрузи и съпруги имат следващи бракове. Изключение прави единствено първият съпруг на жената, който живее с партньорка, без двамата да са сключили брак.

Физическо или психично заболяване

Злоупотреба с в-ва

Подозирана злоупотреба с в-ва

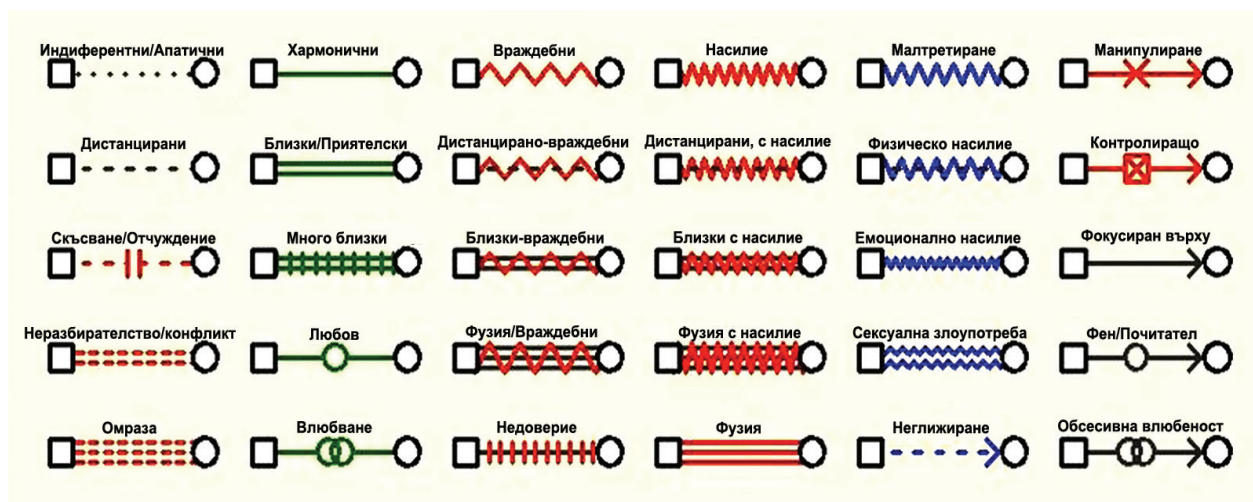
Физическо или психично заболяване в ремисия

Възстановяване от злоупотреба с в-ва

Възстановяване от злоупотреба с в-ва и психичен или физически проблем

Сериозно психично или физическо заболяване и злоупотреба с в-ва

Генограмни символи, представящи характеристиките на взаимоотношенията между семейните членове

Генограмните символи, представящи моделите на взаимоотношения, се нанасят отделно от линиите, обозначаващи родство или брак. Те свързват директно квадрата/кръга на даден семеен член с този на някой друг, както е показано по-горе.

Модул 10

ТЕМИ	Приложение на системните знания в приемната грижа
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ и ОЗД
ЦЕЛИ	Изграждане на базови компетенции за системната практика в приемната грижа
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	1 ч. 30 мин.
КОМПЕТЕНЦИИ	Знания за функционалност и дисфункционалност при семействата и умения да бъдат разграничавани Умения за оценяване на характеристиките на семейства и тяхната пригодност към приемната грижа
СЪДЪРЖАНИЕ	Приложение на системните знания в приемната грижа Работа с казуси
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материали за раздаване на участниците – 10.1 и 10.2

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Приложение на системните знания в приемната грижа – 1 ч. 40 мин.

<p>Работа с текст „Приложение на системните знания в приемната грижа“ – 40 мин.</p>	<p>Цел Да се осмисли приложението на системното мислене в трите типа семейства, с които се работи в приемната грижа – биологични, кандидати за приемни и приемни</p> <p>Провеждане Нека участниците се запознаят с 10.1. Материал за раздаване. Раздайте го. Дайте указания да го прочетат и да правят паралел със собствените си семейства, със семействата, с които работят. Кажете им, че ще направите дискусия след прочита, в която те да върнат обратна връзка и примери от практиката си.</p> <p>Време за прочит – 30 мин.</p> <p>Накрая организирате кратка дискусия: Откриват ли дисфункционални признаци в някои от приемните си семейства? С какво си го обясняват? Наблюдават ли при оценката на КПР преноса на модела за родителстване от предишното поколение – да дадат примери.</p>
--	--

**Работа с казуси
на семейства –
1 час**

Цел

Приложение на наученото за системния подход към семейството в казуси

Провеждане

Работете с **10.2. Материал за раздаване**

Раздайте го на участниците и отделете по около 30 мин. за всеки казус. Нека първо те се запознаят с казуса, да помислят по него. След това водещият организира дискусия по зададените след казуса въпроси.

Обобщаване

Системното мислене дава широка перспектива за разбиране и работа със семействата. Повечето от нас имат системно мислене – когато говорим за едно дете, ние не го приемаме като продукт на майка му, дори не само на семейството му, а на цялото общество – това е системно мислене (екологичното мислене).

За да е успешна приемната грижа, прилагането на системното мислене е много важно. Обхващането на всички в семейството, разбирането на уникалния начин, по който си взаимодействат и се грижат/или не един за друг, е в основата на задачите на социалния работник в приемната грижа.

Приложение на системните знания в приемната грижа

Какво знаем за семействата в риск – родните семейства на децата, които пристигат в приемната грижа

Когато едно дете пристига в приемната грижа, то е формирано от системата, в която е живяло досега. Родните семейства на децата в риск показват някои от признаците за т.нар. дисфункционални семейства. Тези признаци са били взети предвид от социалния работник в ОЗД, за да предприеме мярка за извеждане на детето от семейството.

Има периоди, в които семействата могат да бъдат дисфункционални, без това да е трайна тяхна характеристика. Има и семейства, които трайно не могат да се грижат за членовете си, особено децата. В тези дисфункционални семейства има комбинация от следните прояви:

- особености в структурата на семейството – към семейството са приобщени членове, които формират непълна родителска субсистема, единият родител липсва, деца от различни връзки, приходящи възрастни и деца в семейството, сиблинги на различни поколения;
- размити граници между подсистемите – деца в родителска роля спрямо други деца, дори спрямо цялото семейство, деца в партньорска (сексуална) роля към възрастен в родителска позиция;
- поддържане на високо напрежение между членове на семейството и разрешаването им със скандали, разпри, побой и/или емоционално напускане и скъсване;
- въввлеченост на децата в триангулации с родители като най-честа форма на комуникация в семейството;
- ниска емоционална диференциация на родителите в семейството;
- дезангажираност към децата в семейството, етапа на тяхното развитие и нуждите им;
- хаотичност на структурата, границите и правилата, номадност; ригидност на правилата към порастващите деца;
- изолираност на семейната система.

Необходимо е да знаем, че детето, което идва в приемната грижа, е формирало своите взаимоотношения в дисфункционална среда. То ще търси познатите модели на поведение у възрастните, за да се чувства сигурно. Напр. ако дете е било в родителска функция спрямо други хора в родното си семейство (напр. момиче с майка с шизофрения, за която е трябвало да се грижи), ако попадне в семейство с родителска двойка, която се грижи за децата си, ще се бори за властта. Ще иска да взема решения, да контролира останалите, защото досега такъв е бил патернът, с който е живяло.

Една от най-големите промени за детето при преместването му от родното в приемно семейство е нагаждането му в структурата и отношенията в новото семейство. Това е времето, в което детето трябва да се почувства сигурно без старите си взаимоотношения и да влезе в тези в новото семейство. Децата, които са преминали през няколко семейства и родителите в тях са се провалили в грижата си към децата, може никога повече да не се

доверят на следващите родители, на които ги поверяват. Това се наблюдава при преминалите през няколко приемни семейства младежи. Дори някое от тях да може да отговори на нуждите на младежа, ако предишно семейство не го е направило, младият човек не се чувства сигурен да се довери на родителската роля в семейството.

Какво да имаме предвид при оценката на кандидатите за приемни родители

Системният подход ни дава редица знания, по които да преценяваме как функционират семействата и да направим прогноза как ще им се отрази приемната грижа. Затова системните знания имат голямо приложение при оценката за семействата, които искат да бъдат приемни.

В оценката ни на семейството можем да ползваме генограмата като инструмент. Тя бързо ще ни даде информация за структурата на семейството и по нея можем да обсъждаме със семейството (или да работим сами) по взаимоотношенията на родителите на кандидатите и тези с техните братя и сестри, на техните деца. Има ли добре изразени граници на субсистемите, родителската роля обособена ли е, или е размита между поколенията? Какви патерни са били предадени или прекъснати през поколенията?

Изследвайте дали в някоя от генерациите родителите не са поддържали безпомощност у децата си, дали са били приучавани на самостоятелно справяне.

Кой е носителят на властта в семейството и как я употребява – през различните генерации. Обикването те си предават като патерн. Дали някой използва властта, за да държи други в подчинение, или родителите променят правилата според жизнения цикъл на децата в семейството.

Ако между двама членове на семейството възникне напрежение, как го решават? Има ли прекъснати връзки в семейството и как хората в него говорят за тях? Дали прибегват до насилие, за да решават проблеми? Дали въвличат деца в триангулация между възрастните?

Правилата гъвкави ли са в семейството и ще могат ли да приемат ново дете – променяли са се с хората в семейството?

По време на срещите си със семейството социалният работник трябва да следи за тяхната комуникация. Какви послания ви подава семейството – дигитални или аналогови. Същите ще получава и приемното дете. Направете поне една обща среща с възрастните в семейството и задайте кръгово циркулиращи въпроси по отношение на тяхната кандидатура за приемно семейство: как според съпруга жената ще се отнася към приемното дете, как смята, че идването на приемно дете ще се възприеме от голямата им дъщеря... Тези въпроси ще ви изграждат много добра картина на взаимоотношенията в семейството, границите, дали семейството може да приема или не нови членове, каква способност за грижа има семейството.

На какъв етап от жизнения цикъл са хората в семейството? Предстоят ли големи промени за някого от семейството, което може да предизвика криза в семейството? Как семейството се е справяло с други подобни етапи? Напр. ако предстои изнасяне на голямо

дете (над 18 г.) от семейството, как го възприемат, опитват ли се родителите да задържат младия човек в семейството, дали не търсят в приемното дете заместител на напуснащото ги дете. Има ли друго напуснало дете, какви са отношенията с него.

Ако по време на срещите със семейството някой от членовете се опитва да ви триангулира, какъв признак ще бъде това за вас? Как ще го решите? Напр. ако 54 г. жена в семейството много иска да бъде приемен родител, а съпругът е по-безучастен. На среща жената ви казва „Кажете му колко е хубаво да отгледаме още едно дете на нашата възраст!“ Как ще реагирате на тази ситуация?

Приемните семейства са успешни, когато са отворени системи. Те изграждат отношения извън семейството със съседни, близки, приятели. Имат на кого да разчитат и те самите да им дават подкрепа. Знаят как да ползват различните служби и могат да изискват услуги за членовете си, включително за приемното дете. Тези характеристики на семейната система също трябва да бъдат проучени при кандидатите за приемно семейство.

Приемните семейства

Ключов фактор за функционирането на приемното семейство е промяната на неговата структура. Влизането и излизането на нов член на семейството променя цялата система. Тогава силите, които искат да я запазят, и тези, които я променят (излизат или влизат в семейството), имат огромно значение за хомеостаза на системата – дали семейството ще се запази и ще продължи да се грижи за членовете си.

В едно семейство не е важно само да се грижат за приемното дете, важно е всички членове в него да функционират по здрав начин. Ако в семейството се появи сериозно заболяване, това вече е симптом за нарушено функциониране и необходимост от промяна.

Най-много нужда от подкрепа приемните семейства имат при идването на детето в тях и при излизането от тях. Това са ключовите моменти на работа на социалните работници. Приемното семейство е избрало да бъде такова, ние трябва да му помогнем да запази своята функционалност при прехода на деца в него.

Необходимо е да наблюдаваме как се преподава системата с новото дете. Запазва ли се родителската роля, как се променя мястото на децата в семейството, границите на субсистемите? Властта не се ли изнемва от някой, който иска да контролира останалите – било дете или родител, който не одобрява приемната грижа, ново дете и т.н.?

На всеки етап с приемното семейство трябва да си давате сметка за какъв етап от жизнения цикъл са и предстоят ли големи промени? Ще има ли нови членове на системата (снахи, зетьове, нови деца, внуци, роднини, които се нуждаят от грижа), как това се отразява на основните грижещи се за приемното дете?

Ако в семейството настаним дете, преживяло насилие, трябва да бъдем много внимателни как семейството реагира на моделите на детето. Въпросите с насилието между хората е изпитание за повечето от нас. Ако в семейството има непреработени травми от насилие, е възможно да не може да помогне и на приемното дете да премине през тези етапи. Нещо повече, травмата на детето може да отключи травми у друг член на семей-

ството и това да повиши стреса в семейството.

Стресът в приемното семейство трябва да се следи от социалния работник. Обикновено той се покачва в семейството, когато то не може да се справи с напрежение между двама свои членове, трудно поведение на дете, с което родител не се справя, предстояща промяна за някого в семейството. Следете дали семейството не се затваря и изолира, дали се справя конструктивно с напрежението, търси ли помощ и почивка или започва да се триангулира с детето с вас, с други хора/служби.

Системно мислене – работа по казуси на семейства

Сем. Иванчеви

Дияна и Петър за женени от 20 години. Имат един син – Деян на 17 г.

Дияна е администратор в болница. Тя много иска Деян да стане юрист като дядо си (нейният баща). Постоянно го окуражава, записала го е на курс за подготовка за кандидатстване в университета.

Петър има собствена дистрибуторска фирма за хранителни стоки. Не харесва тъста си, който е властен и често критикува зет си, че не е учил за висше образование.

Дияна и Петър често се карат или за домакинството, или за образованието на Деян. Петър обикновено излиза след това. Той ходи за риба с приятелите си почти всеки уикенд и Дияна го обвинява, че не прекарват заедно почивните дни.

Деян е енергичен и има много приятели. Няма желание да учи. Исква да пътува в чужбина и тогава да реши с какво да се занимава. Въпреки че е на 17, не прави нищо вкъщи. Дияна му дава пари да излиза всеки ден и иска той „да не се тормози за битовизми“, а да набляга на ученето.

Какъв е моделът на партньорство между Дияна и Петър?

Какви са според вас моделите за грижа в семейството?

Каква роля играе дядото в семейството?

Ако семейството реши да стане приемно, дали е подходящо? Защо?

Системно мислене – работа по казуси на семейства

Семейството на Мария

Мария е вдовица на 49 г. с две пораснали деца. Мъжът ѝ Стоян е починал преди 3 години след боледуване от сърце. Дъщеря ѝ Красимира е на 28 г., учи и работи в Германия. Живее с партньор, но не е омъжена и нямат деца.

Синът на Мария, Юри, е на 24 години. Работи като търговски представител на верига за строителни материали. Живее с майка си, разчита тя да го пере, да намира храна в хладилника и да иска пари назаем от майка си, които не връща.

Мария е аптекарка. След смъртта на Стоян прибира в семейното жилище майка си Елена. Мария има брат – Марин, с когото не поддържа връзка. Скарани са от 12 години, когато баща им е починал и е трябвало да разделят имотите. Стоян е настоявал той да получи по-голям дял, защото е момчето в семейството. Елена не е позволила да има неравна подялба и Марин е прекъснал връзка и с двете.

Марин е по-малък от Мария и винаги е бил любимецът на баща си. Получавал е всичко лесно, докато Мария е трябвало да се моли на баща си за нови обувки, чанта за училище и т.н.

Докато е бил жив Стоян, двамата с Мария не са се карали. Стоян е вземал решенията в семейството. Когато Красимира е пораснала, е искала да учи в чужбина, но той не е бил съгласен. Краси е спечелила стипендия и е заминала. Малко след това Стоян получил първия си инфаркт. Започнал да говори на Юри, че ако не го слуша, ще го умори. Юри започнал да отсъства от семейството, да получава слаби оценки, да пуши трева.

Направете структура на семейството с генограма.

Какви са били отношенията в семейството на Мария и Стоян?

Какви отношения от родителското семейство на Мария намирате у нейното собствено семейство?

Как се изпълнява родителската роля в семейството на Мария?

Ако Мария е кандидат за приеман родител, как според вас ще ѝ се отрази приемната грижа?

Модул 11

ТЕМИ	Биологичните връзки в приемната грижа
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ и ОЗД
ЦЕЛИ	Разбиране на взаимоотношенията между рождените и приемните деца и взаимоотношенията между приемното дете и рождено му семейство за успеха на приемната грижа
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	1 ч. 50 мин.
КОМПЕТЕНЦИИ	Знания за отношенията между децата в семейството и умения за подготовка на приемните семейства (родните им деца) за промяна на отношенията на децата при настаняване на ново дете Знания за отношенията между приемното дете и родното му семейство и умения за подготовка и поддържане на контакти между тях
СЪДЪРЖАНИЕ	Деца в приемното семейство. Родните деца на приемните родители. Поредността на децата в семейството и ефектът за тях. Промяна на поредността на децата Подготовка на родните деца на приемните семейства Биологичните връзки на приемните деца. Причини за настаняване в приемно семейство и важността на контактите с родните на детето. Как да се поддържа контактът с биологичното семейство. Предизвикателства и подкрепа от социалните работници Регламент на контакти с биологичните родители
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Основа за презентация за мултимедия – Приложение 1 Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материали за раздаване на участниците – 11.1, 11.2 и 11.3 Упражнения Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, маркери

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Децата в приемното семейство – родни и приемни – 55 мин.

<p>Мозъчна атаката „Ако бях биологично дете в приемно семейство“ – 10 мин.</p>	<p>Цел Насочване на вниманието на участниците към влиянието, което оказва приемната грижа на рождените деца на приемните семейства</p> <p>Провеждане Поканете участниците да споделят мисли по въпроса „Ако вие сте биологично/родно дете на приемни родители, какво бихте искали да знаете за приемната грижа и за цялата промяна в дома ви?“ Поощрете участниците да мислят за рождените деца на приемното семейство, които все още живеят със семейството и са зависими от грижата на родителите си. Записвайте идеите на флипчарт.</p> <p>Обобщаване Рождените деца на приемното семейство играят важна роля в мисията на семейството да се грижи за деца в риск. Затова е необходимо социалните работници и приемните родители да включват децата и да следят за тяхното благополучие по време на работата на семейството като приемно.</p>
<p>Презентация – 30 мин.</p>	<p>Цел Даване на знания за динамиката на отношенията между децата и между децата и родителите в приемните семейства и сравнението им с обикновени семейства</p> <p>Провеждане Презентацията се прави по 11.1. Материал за раздаване. Раздайте го накрая на участниците, за водещия е за предварителна информация. По материала е изготвена и презентацията.</p> <p>Слайд 1 Една често пренебрегвана тема е гледната точка на родните деца в приемните семейства. Факт е, че не само при подготовката на кандидатите, но и в последващата подкрепа към приемните семейства с настанени деца тази тема често се подценява – или се приема, че всичко е наред, и се намества от само себе си, или че пакетите социални услуги не покриват специална грижа към биологичните деца в приемните семейства. Истината е, че всяко родно дете на приемни родители има нужда от достъпно и достоверно обяснение какво реално ще се промени в семейството му, а когато промените започнат да настъпват, родителите и подкрепящите ги специалисти трябва да могат да оказват специална подкрепа към биологичните деца, включително да им осигурят поле, в което те да изразяват своите чувства, и да могат да им предоставят адекватен „прочит“ на споделените емоции. Не можем и не бива да се забранява на децата да ревнуват, да се съревновават, да тъгуват – това са състояния и стратегии за адаптация и трябва не просто да ги зачитаме, но и да ги обясняваме на децата на приемното семейство.</p>

Слайд 2

От това как биологичните деца в семейството ще приемат настаняването на приемното може в голяма степен да зависи крайният успех на настаняването. Семейството е жива система, трябва да я познаваме и поддържаме с вещица, такт, толерантност, с открити и ясни взаимоотношения.

Доколко е актуална темата за кандидатите без свои собствени или с пораснали и вече самостоятелни деца? При всички положения тази тема дава допълнителна и важна информация към цялата подготовка на приемното семейство.

Това, че някои от семействата нямат свои деца, не прави подготовката на децата излишна като знание. Винаги има вероятност впоследствие в такива семейства да бъдат настанени две и повече приемни деца – ситуация, която ще е близка до коментираната основна тема в тази сесия – едно от децата ще е в семейството от по-рано и с настаняването на следващото ще има осезателна промяна и за по-рано настаненото дете/младеж.

Много голяма част от произтичащата динамика между биологично и приемно дете се отнася с пълна сила и към взаимоотношенията между две биологични деца в семейство.

Слайд 3

Поради сложността на семейната динамика областите, които социалните работници трябва да следят в приемните семейства, са комплексни. Насочете вниманието на участниците към темите, които ще бъдат презентирани в следващите слайдове:

Какви области да имаме предвид за родните деца на приемните семейства

Какво казват приемните семейства на децата си за приемната грижа?

Какво чуват и разбират децата от всичко, което споделят с тях приемните родители?

Има ли правилни и неправилни начини да се говори за приемната грижа с родните деца на приемните семейства?

Какво можем да очакваме да се случи между деца с различен социален опит, различна възраст, пол и позиция в семейството на приемните родители?

Сходна ли е ситуацията, ако в приемно семейство без собствени деца (или с вече самостоятелно живеещи такива) предстои настаняване на второ приемно дете?

Слайд 4

Отглеждане на повече от едно дете в семейството

Всеки родител с повече от едно дете си е задавал въпроса как деца, които се отглеждат в едно семейство при сравнително равни условия, израстват като коренно различни личности? Защо самите ние се различаваме от братята и сестрите си? Дали всичко се дължи само на гени и различна наследственост, или има и други важни фактори?

Теорията, че да си най-голямото, средното или най-малкото дете в семейството води със себе си неизбежно характеристики на личността и характера, се заражда през 20-те години на XX век.

Алфред Адлер пръв обръща внимание как поредността на децата в семейството влияе върху характера им. Подходът му се основава на вярването, че както силните, така и слабите страни на хората трябва да се разглеждат в контекста на тяхното социално и семейно обкръжение.

Според Адлер основната сила, мотивираща хората, е тяхното желание да бъдат приемани и ценени. Семейството е първата и най-малка общност, в която те могат да усетят чувството си за принадлежност и да развият собствени стратегии, за да достигат до вниманието и одобрението на околните.

Всички деца се състезават за родителската любов, за вниманието и ресурсите. И в зависимост от това колко е голямо детето спрямо останалите деца, то намира различни стратегии в толкова важната за него надпревара. Тези състезателни преживявания се отразяват по различен начин върху характера му.

Проучванията се задълбочават през 60-те и 70-те години на XX век. Изводите показват, че поредността влияе както при формирането на личността, така и при избора на кариера и готовността да отстояваме себе си; също така има значение и за степента ни на самоуважение.

За водещ изследовател в областта се смята Франк Сълоуей. Проучванията му налагат заключението, че поредността на детето в семейството е определящ фактор за личността, който влияе повече, отколкото полът, социалното положение, расата и националността. Съвременните разбирания за ефекта от поредността на детето в семейството върху неговата реализация

Единствено дете в семейството – много вероятно е то да не може да дели с останалите и да се кооперира по-трудно с други хора. По принцип не са конкурентно настроени, защото не са били в подобни отношения в семейството си. Като единствено дете е вероятно да бъде „носено на ръце“ и глезено повече, отколкото е необходимо. Ако, обаче, родителите му са склонни към по-сурови възпитателни методи, това го поставя в уязвимата позиция да изтърпява всичко само.

Първородните деца се идентифицират с родителите си и с други авторитети, по-консервативни са. Амбициозни са, затова са интелектуално по-богати и по-сериозни от родените след тях деца. На тях не им се налага да се борят със зъби и нокти за родителското внимание и ресурси, защото, поне за известно време, няма с кого да го делят.

Те бързо се научават, че всичко, което е необходимо, за да получат усмивка от родителите си, е да следват желанията им. Те работят здраво и са праволинейни, остават доброто дете, което иска да постъпи правилно, често робуват на перфекционизма. Преживявайки детронация за сметка на по-малкото братче или сестриче, те се опитват да си върнат поне част от вниманието на своите родители, като така те се приспособяват по-бързо към света на големите, имитират ги и по-бързо усвояват техните модели на поведение.

Мнозинството от студентите в Харвард и Йейл са първородни деца. Такива хора се ориентират към медицина, инженерни специалности и право. Всеки от астронавтите, полетял в космоса, е или първородно дете, или най-голямото сред момчетата в семейството.

В цялата история на Нобеловите награди над половината лауреати са първородни. Същото важи и за президентите в американската история.

Средните деца най-общо биват описвани като не така стремящи се към утвърждаване и признание. Те не са толкова конкурентоспособни, готови са на компромиси и са най-дипломатични заради средното си положение между интересите на по-големи и по-малки членове в семейството.

Те са омиротворяващи, преговарящи, откликващи на нуждите на околните, не обичат да следват сляпо авторитети. Израстват като креативни, независими, адаптивни като хамелеони, социални личности. Често казват, че родителското внимание намалява при следващо родено дете. В резултат на това на детето му се налага да бъде по-интуитивно и по-изобретателно в опитите си да привлече родителското внимание.

Средно родените са любимци, защото са по-сговорчиви и благоразположени хора.

Свикнали да рискуват да се изгубят във водовъртежа на собственото си многочислено семейство, те се научават как да строят мостове към нови опори и развиват чудесни комуникационни умения. Добре изпълняват ролята на медиатори и миротворци.

Най-малките също са по-социално ориентирани. Освен това те са по-популярни в средата си, определят ги като безгрижни, емоционални и като цяло по-убедителни от по-големите си братя и сестри. Изтърсаците са най-креативните и най-чаровните, често те отрано овладяват изкуството да манипулират; доверчиви са, добри оратори и се доверяват на въображението си. Израстват забавни и комични, нетрадиционни и непретенциозни към самите себе си. Очакват много от другите, не понасят критиката. Успяват в журналистиката, рекламата, продажбите и изкуствата.

Слайд 5

Промяна на поредността на децата в семейството

Когато се ражда следващо дете и най-малкото дотогава вече не е най-малко (или единствено), то придобива статут на по-голямо, може да се чувства детронирано или да започне да приема по-отговорни роли, за да спечели вниманието на родителите си.

По същия начин идва приемно дете, с което редът и последователността на децата се пренареждат. Самото приемно дете може да се озове на различна позиция (най-голямо/средно/най-малко), спрямо семейството, от което идва.

Начини за подкрепа на децата да се адаптират към новата ситуация:

- общи за цялото семейство занимания и игри – сплотяване;
- общи за децата занимания и игри;
- индивидуално внимание към децата, лично време (специално занимание) за всяко от тях;
- претълкуване на ситуацията, фокусирано към положителните страни на променената ситуация (имаш си батко, сестричка, другарче, преди беше по-скучно, сега научи много нови неща, няма само ти да изхвърляш боклука и т.н.).

Слайд 6

Разглеждаме появата на следващо дете в едно обикновено семейство и настаняването на приемно дете в семейство със собствени деца.

Подготовка на семейството. Семейството има 9 месеца, за да се подготви за появата на новото бебе. За семейството това е поне второ дете – те вече имат опит в отглеждането на бебе, стресът е по-малък. Повечето от необходимите материали и пособия за посрещане на новото новородено са налични (запазени от първото им бебе). В почти всички случаи новото дете е желано и предстоящата му поява носи само приятни емоции у всички.

При приемните семейства, въпреки че кандидатстването и подготовката отнемат месеци, много често се пристъпва към настанявания само след една-две срещи с детето. Ще минат месеци, докато приемните родители успеят да опознаят детето и в този смисъл да бъдат подготвени да се грижат за него.

Подготовка на по-голямото дете в семейството. Много лесно нашите емоции се предават и на детето, дори тогава, когато не подозираме за това. Появата на следващо дете е важно събитие в живота на по-рано родените деца в семейството. Разбира се, как ще гледат на идващото новородено зависи в голяма степен от възрастта на децата в семейството, от усвоените вече стратегии за общуване, от възприетите предварителни очаквания и нагласи към появата на още едно дете в семейството им. Децата може да са в радостно очакване на новото братче/сестриче; да задават детайлни въпроси около създаването и износването на бебетата; да се интересуват кой къде ще спи след появата на бебето и кога то ще може да си играе с по-голямото дете – да бъде партньор в игрите му. Доста по-рядко децата могат да проявят ревност още преди появата на новото дете. По-вероятно е да имат практични въпроси около промяната на ежедневието в домакинството, пряко свързани с бъдещата грижа за бебето и такива, които ще са повлияни от появата му.

За приемните семейства тази задача е много по-сложна – тук вариантите са много повече, защото в приемни семейства не се настаняват само бебета, по-скоро обратното – най-често се настаняват деца на по-голяма възраст. Това означава, че родното дете на приемните родители може да бъде поставено в ситуация от единствено или по-голямо в семейството си да се окаже по-малко от настаненото у тях приемно дете.

В периода преди настаняването приемните семейства може и да не знаят на каква възраст ще е приемното дете и да не могат да ориентират предварително и собственото си дете какво да очаква от бъдещото настаняване.

Календарната възраст на приемното дете е важна, но не винаги дава добра и правилна ориентация за нивото на развитие на конкретно дете – тук изненадите може да са в две посоки: или настаненото дете да е с видимо забавяне в развитието си и да не познава и не умее неща, съответни на възрастта му, или въпреки малката си възраст да е наблюдавало или вече възприело поведение, характерно за много по-големи от него деца и младежи.

Слайд 7

Биологичните деца и родителска функция спрямо приемните деца Много често приемните родители, макар и неволно, вменяват на децата си отделни чисто родителски функции спрямо приемните деца – в позицията на по-големи, по-разбиращи или пък по-послушни биологичните деца биват товарени със задачи, които реално ги поставят в контролираща или обучаваща позиция спрямо приемното дете. Какви рискове крие този подход?

- Поява на детето – адаптация към променената ситуация. С появата си новороденото се превръща в център на грижа и внимание, по чисто физиологични закони то, обаче, не може да се включи активно в живота на семейството. Не говори, не ходи, не играе наравно с останалите деца – това е нормално и очаквано (поне от възрастните). Това прави и процеса на включването в семейната динамика много по-плавен за всички. Как изглежда обаче появата на едно приемно дете, което ходи, говори и вече има арсенал от различни поведения, които може да са съвсем непознати в новото семейство. В приемното семейство промяната е светкавична и с много неизвестни. Традиционно мисленето е насочено към това да се подкрепи адаптацията на приемното дете – това може да ни подведе да пренебрегнем подкрепата, от която имат нужда родните деца на приемните родители.
- Емоции и чувства – как се преживява появата на новото дете в семейството. Появата на следващо дете в семейството винаги провокира много емоции не само за родителите, но и за децата им. Ако в началото по-големите деца са положително настроени, то впоследствие с осъзнаването на всички промени, които произтичат от тази промяна, емоциите и отношението му към новото дете в семейството могат да се превърнат в истинско предизвикателство пред родителите. Дори да можем в известни граници да предвидим дадени емоции, това не означава, че ще можем да ги управляваме. Не е по-лесно (дори напротив) и в приемните семейства. С появата си приемното дете се превръща в център на внимание, при това колкото по-трудно протича неговата адаптация, толкова повече внимание получава то. Изведнъж родното дете на приемните родители загубва усещането си за собствена значимост, преживява криза в досегашните си ценности и отношение

към семейството като сигурно и познато място. Виновникът за всички преживявания от него катаклизми безспорно е приемното дете и катаклизмите не закъсняват. Открита вражда между децата, обвинения към родителите за причинената „катастрофа“, депресивни състояния, поведенчески проблеми в училище и други може да са израз на невъзможността на биологичните деца да се адаптират към промененото си семейство.

- Братя и сестри – формиращи личността връзки. Безспорно връзките между братя и сестри формират нашите характери. Дори ако в детството ни взаимоотношенията ни не са изглеждали много гладки, днес ние нямаше да сме същите хора, ако бяхме израсли сами. Дали сме се научили на конкурентност и съревнование или повече на кооперативност, съпричастност и оказване на подкрепа – в съвместния си живот с нашите братя и сестри ние сме учили как да се държим в семейството и в света изобщо, как да се справяме с предизвикателствата и как да помагаме на другите. Братята и сестрите си остават специални за целия ни живот, а в детството ни остават спомените и преживените емоции от нашите игри, разпри и обич.

Слайд 8

Нагласи и подготовка на приемното семейство

Всяко семейство е една сложна система, в която съществуват връзки, взаимоотношения и принципи, които дори да не познаваме, често в голяма степен управляват живота на семейството. Затова социалните работници трябва да подкрепят подготовката на приемните семейства за приемането на нови деца в тях. Това включва:

- Очаквания и подготовка на родното дете на приемното семейство

Подготовката на собственото дете/деца за предстоящо настаняване на дете под приемна грижа в дома е от много голяма важност. Не бива децата да бъдат в неведение или с погрешни (често идеализирани) представи относно бъдещо настаняване.

Ако те се интересуват повече, отколкото приемните родители им обясняват, е много вероятно да запълнят липсващата информация с помощта на въображението си – което може да им „сервира“ или силно идеализирани представи за новопристигащото дете, или пък крайно отрицателни такива – нито един от тези варианти не е желателен.

- Други промени около настаняването

Предстоящата промяна в семейството ще е голяма и важна за всички, затова е добре по възможност да избегнем едновременно случване на други големи промени за родните деца в приемното семейство – преместване в ново жилище, друго населено място, тръгване на училище, сериозна промяна в структурата на семейството. Разбира се, не винаги имаме влияние върху всички външни и вътрешни за семейството фактори, но можем поне да ги отчитаме и да предвиждаме типични закономерности.

	<ul style="list-style-type: none"> ■ Положителни страни Деца може да си станат близки, да играят, да си помагат, да се научат да споделят помежду си. Деца може да развият помежду си взаимоотношения на разбирателство и подкрепа, която не може да бъде оказана от възрастен. Живеейки заедно, играейки и споделяйки преживени трудности, децата, преживели насилие и други кризи, могат по-лесно да преодолеят преживените в миналото травми. ■ Предизвикателства Биологичните деца няма как да не се чувстват детронирани (особено ако допреди настаняването са били единствени деца вкъщи). Пол, възраст и други важни характеристики от профила на приемните деца, когато в семейството вече има други деца – родни или вече настанени. Изборът на следващото дете, което ще влезе в семейството, трябва да се направи много прецизно относно това как ще бъдат повлияни другите деца. Необходимо е да се вземат предвид различният социален опит на децата, различните им стратегии да печелят внимание, одобрение и да постигат целите си, поредността им в семейството. ■ Закономерности в семейната динамика Социалните работници трябва да подкрепят приемния родител да разпознава промените в семейната динамика при децата. Това е част от подкрепата към семейството, като преди настаняване на ново дете и след това се провеждат наблюдения и обсъждане с родителя: • Дали в приемното семейство не се следва правилото „Първият по време е първи по право“ – тоест новопристигналото дете трябва да се адаптира към вече родените/настанените. • За борбата между децата за едно и също (предмет или човек), но с различни стратегии – богатство или опасност? • Кой е по-подготвен за конкурентни отношения? Детето „домакин“ или детето, идващо от коренно различна среда? Как приемното семейство решава конфликтни ситуации? • Задължително ли е да имаме кризи – как ще ги познаем и как да ги управляваме? • Какво е положителното, ако приемният родител трябва да причини дискомфорт и кризи за собственото си дете/деца?
<p>Работа по казус – 15 мин.</p>	<p>Цел Приложение на наученото с работа по реален казус на взаимоотношения между биологично и приемно дете</p> <p>Провеждане Раздайте на участниците 11.2. Материал за раздаване. Прочетете заедно казуса на Станимир и Теодор. Дискутирайте казуса с участниците и заедно отговорете на трите въпроса в края.</p>

	<p>Обобщаване</p> <p>От много голяма важност за успешните настанявания на деца в приемната грижа е:</p> <ul style="list-style-type: none"> • родните деца на приемните родители да бъдат подготвени по подходящ начин и с реалистични очаквания за приемните деца; • да бъдат правилно подбирани децата като възраст и очаквано поведение от тях; • приемните родители да разпознават негативните емоции и на приемните, и на собствените си деца и да успяват да се справят с кризите между тях; • социалните работници да подкрепят приемните родители да си изграждат стратегиите за справяне с децата в семейството.
--	---

Биологичните родители на приемното дете – 55 мин.

<p>Мозъчна атака „Каква роля играят биологичните семейства в живота на приемните деца?“ – 10 мин.</p>	<p>Цел Насочване на вниманието на участниците към биологичното семейство на приемните деца</p> <p>Провеждане Напишете на лист от флипчарт въпроса „Каква роля играят биологичните семейства в живота на приемните деца?“ и поканете участниците да споделят идеи. Вие записвайте на листа дадените предложения.</p> <p>Обобщение Накрая обобщете, че дори да са разделени от децата си, техните биологични родители и семейства оказват огромно влияние върху живота на децата си, които са в приемна грижа.</p>
<p>Презентация „Биологичните семейства на приемните деца“ – 20 мин.</p>	<p>Цел Знания за влиянието на биологичните връзки на приемното дете</p> <p>Провеждане Презентацията е по 11.3. Материал за раздаване. Дайте го накрая на участниците.</p> <p>Слайд 8 Причини дете да бъде изведено/разделено с биологичните си родители Причините едно дете (деца от едно семейство) да бъде разделено от родителите му са разнообразни. Отделите за закрила на детето оценяват риска за детето и при наличие на висок риск предприемат извеждане на детето/децата от дома му. Обикновено подобни мерки се предприемат спрямо дете при наличие на комплексни фактори в семейството му, включващи непосредствено на нуждите на детето, насилие в семейството, злоупотреба с детето (други деца) от страна на член от семейството, лоши хигиенни условия или липса на жилище, зависимост на родителите към вещества, психични заболявания или увреждания на родителите и др. Много често като основна причина за невъзможността едно семейство да се грижи за детето си/децата си се изтъква ниският родителски капацитет. Това е сборно понятие, с което социалните работници отразяват неспособността на възрастните в едно семейство да осигурят сигурност, постоянство на грижите и развитието на децата в него.</p>

Има случаи на деца, когато родителят сам иска детето да не се отглежда в семейството. Това обикновено са новородени, за които родителят дава съгласие да бъдат осиновени още след раждането им. Все още много деца с увреждания също биват оставяни от родителите си с цел да им се намери по-подходящо място за грижа.

Част от децата, които попадат в системата за грижи, са със съгласието на своите биологични родители да бъдат осиновени. Въпреки това немалка част от подлежащите на осиновяване деца не намират осиновители и прекарват цялото си детство в ЦНСТ или приемни семейства. В повечето случаи родителите им не търсят контакт с тях, защото смятат, че са осиновени. За децата, родени с увреждания, родителите често смятат, че са починали скоро след раждането и не търсят контакт с тях.

Родителите на други деца искат да запазят връзката си с тях с надеждата някои ден да се съберат да живеят отново заедно. Тези родители получават подкрепа от службите да повишат своя родителски капацитет, а паралелно с това те поддържат контакт с децата си.

Слайд 9

Биологичните родители са важни за детето

Биологичните родители имат много важна роля в живота на децата си, независимо че може да са били много малка част от него. На първо място децата унаследяват от родителите си своите генетични белези, способности и предразположения. Познаването на историята на семейството може да предпази децата от прояви на генетично предавани заболявания, да има решаващо значение в кризисни медицински ситуации. Това е особено важно при осиновяването, но и при децата, които ще израснат в приемна грижа.

На различна възраст децата реагират по различен начин на раздялата с родителите си. За повечето от тях това е тежка травма, която нарушава развитието им, особено ако са имали сигурна привързаност с родителя си. Нарушава се изграждането на идентичността на детето, а когато е по-малко – и на неговото базисно доверие, автономност, социални контакти и способност за учене.

Децата не могат да си обяснят защо са били разделени от родителите си. Ако с тях не е говорено по разбираем начин и реагирано адекватно на тяхната тъга по дома, децата могат да си изградят собствени истории за това защо са разделени със семейството си. Те могат да се чувстват виновни, да смятат, че родителите ги чакат, че са били несправедливо обвинени и т.н.

Независимо какви са причините детето да бъде разделено от родителите му то преминава през процес на скърбене и му се нанася тежка комплексна травма. Детето губи семейство, дом, връстници, съседи, приятели и всичко познато, което досега е било част от живота му.

Ако детето поддържа връзка с родителя си, то ще трябва да съвместява начина на живот в приемното семейство със срещите и очакванията на родителите си. Това често води до емоционални състояния у детето, свързани с неговата лоялност към двете семейства.

Все пак има много млади хора, които са израснали в системата за грижи и са запазили връзките със своите родни семейства. Ако няма тежки злоупотреби с децата, това способства за тяхното по-добро преработване на събитията в живота им и по-добро функциониране като възрастни.

Слайд 10

Как приемните родители да поддържат връзката на детето с биологичните родители

Поддържането на връзката между приемното дете и неговото биологично семейство (родители, баба и дядо, познати, приятели) е едно от най-големите предизвикателства в приемната грижа.

Като начало приемният родител е този, който трябва да подкрепи детето в целия процес на скърбене за родителите му, при това в периода, в който детето се адаптира към дома на приемното семейство. Запазването на спомени, храни, които обича, вещи от семейството му, обичаи на родителите, ако са от друга култура, ще направи прехода за детето по-лесен. Приемният родител ще трябва да бъде готов да дава обяснения на детето защо живее с него, защо не може да е с родителите си, кой е виновен за тази ситуация и т.н.

Приемният родител трябва да е готов да поддържа реалистични обяснения у детето за неговия принос да бъде разделено от родителите си, както и неговите очаквания от родителя му. Социалните работници трябва да подкрепят приемния родител с необходимата му информация и съставяне на разказ за приемното дете, така че детето да не носи вината на раздялата с родителя си.

При необходимост приемният родител ще поддържа връзката между приемното дете и неговото семейство. Понякога това става с писма, картички, друг път със срещи между приемното дете и родните му. При налагането на мярка за закрила ОЗД регламентира и начина на контактите между детето и биологичното му семейство.

Контактите/срещите между детето и родителите му са два вида – супервизирани и несупервизирани. Първите се налагат, когато родителят е имал опасно поведение спрямо детето. Обикновено тези контакти се организират в социална служба – ОЗД или ЕПГ. На срещата задължително присъства и социален работник, който следи комуникацията между детето и родителя.

Несупервизираните срещи на родителя и детето са на свободен режим. При тях родителят може да прекара няколко часа с детето и да го заведе на разходка, кино и др. забавления.

Слайд 11

Предизвикателства при поддържане на контактите между приемното дете и биологичните му родители

Едно от най-големите предизвикателства са многото участници в тези срещи и различните очаквания, които те имат от срещите. Обикновено биологичните родители искат да прекарат време с детето си, да се информират как се развиват нещата при него, да се „харесат“ на службите, че се интересуват от детето си, да проверят дали детето още ги обича и т.н.

	<p>За децата тези срещи са натоварващи, защото трябва да споделят неща, за които понякога родителят им няма положително отношение – при какви условия живее, как се отнасят с него новите му родители, приятели и т.н. За ОЗД често това са срещи, на които наблюдават отношенията между децата и родителите и решават дали да върнат децата в семействата им. За приемните семейства, ако имат достъп до тези срещи, те са повод да подкрепят родителя да разбира по-добре собственото си дете, в което вече се е провалил.</p> <p>Раздвоението на детето е другото голямо предизвикателство на срещите между приемните деца и техните роднини. Поставянето на децата в ситуация, в която да решават кой е по-добрият родител, кой се грижи по-добре за тях, кой ги обича повече е изпитание за тяхната лоялност към биологичната връзка и хората, които се грижат за тях. Децата могат да спрат да споделят информация, ако тя ги поставя в позиция да показват повече привързаност (обич) към определена страна. От друга страна, след всяка среща с родителите си те показват емоционална реакция. Приемните родители споделят, че една от най-тежките задачи на приемния родител е да подкрепи детето след срещи с биологичните му родители, когато то се чувства объркано и раздвоено.</p> <p>Поддържане на добрия образ на родителя у детето е друго предизвикателство. Приемният родител трябва да се справи с изкушението биологичният родител да бъде обявен за провалил се, неспособен и т.н. Ако това се случи, автоматично се пренася върху самооценката на приемното дете. Затова приемният родител трябва да поддържа балансиран образ на биологичното семейство, което полага усилия да бъде с детето си, но среща затруднения.</p>
<p>Упражнение – 25 мин.</p>	<p>Цел Да се приложат в реален казус знанията за отношенията на приемните деца с биологичните им семейства</p> <p>Провеждане Покажете на Слайд 13 случая на Марио. Разделете участниците на 3 групи. Всеки да отговори на въпроса за контакта между Марио и семейството му през ролята на ОЗД, ЕПГ и приемното семейство. Време за работа – 10 мин.</p> <p>Връщане на обратна връзка от групите – по 5 минути на група. Водещият записва на флипчарт какво трябва да има в плана за контактите между Марио и семейството му.</p> <p>Обобщение Поддържането на връзките между приемните деца и техните родни семейства изисква специално внимание и планиране от страна на социалните работници и приемните семейства.</p>

Приложение 1. Основа за презентация на мултимедия

Слайд 1	Родните деца на приемните семейства – често пренебрегвана тема
Слайд 2	От това как биологичните деца в семейството ще приемат настаняването на приемното може в голяма степен да зависи крайният успех на настаняването. Не пренебрегвайте темата дори за семейства, които нямат собствени деца.
Слайд 3	<p>Какви области да имаме предвид за родните деца на приемните семейства</p> <p>Какво казват приемните семейства на децата си за приемната грижа?</p> <p>Какво чуват и разбират децата от всичко, което споделят с тях приемните родители?</p> <p>Има ли правилни и неправилни начини да се говори за приемната грижа с родните деца на приемните семейства?</p> <p>Какво можем да очакваме да се случи между деца с различен социален опит, различна възраст, пол и позиция в семейството на приемните родители?</p> <p>Сходна ли е ситуацията, ако в приемно семейство без собствени деца (или с вече самостоятелно живеещи такива) предстои настаняване на второ приемно дете?</p>
Слайд 4	<p>Отглеждане на повече от едно дете в семейството – ефектът и реализацията на децата според поредността им в семейството</p> <ul style="list-style-type: none"> • Единствено дете • Първите деца • Средните деца • Най-малките деца
Слайд 5	<p>Промяна на поредността на децата в семейството</p> <p><i>Начини за подкрепа на децата да се адаптират към новата ситуация:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • общи за цялото семейство занимания и игри – сплотяване • общи за децата занимания и игри • индивидуално внимание към децата, лично време (специално занимание) за всяко от тях • претълкуване на ситуацията, фокусирано към положителните страни на променената ситуация (имаш си батко, сестричка, другарче, преди беше по-скучно, сега научи много нови неща, няма само ти да изхвърляш боклука и т.н.)
Слайд 6	<p>Появата на следващо дете в едно обикновено семейство и настаняването на приемно дете в семейство със собствени деца</p> <ul style="list-style-type: none"> • Подготовката на обикновеното семейство по време на бременността и подготовката на приемното семейство, което се вижда с детето няколко пъти (понякога дори не го вижда) • Подготовката на по-голямото дете – разлики между обикновено и приемно семейство
Слайд 7	<p>Биологичните деца и родителска функция спрямо приемните деца – рискове</p> <ul style="list-style-type: none"> • Поява на приемното дете – адаптация на приемното, но не и на родното дете • Емоциите и чувствата на родните деца • Отношенията между братя и сестри – формиращи личността отношения

Слайд 8	Нагласите и подготовка на приемното семейство <ul style="list-style-type: none"> Очаквания и подготовка на родното дете на приемното семейство Други промени около настаняването Положителни страни Предизвикателства Закономерности в семейната динамика
Слайд 9	Причини дете да бъде изведено/разделено с биологичните си родители <ul style="list-style-type: none"> Комплексни причини – непосредствено на нуждите на детето, насилие в семейството, злоупотреба с детето (други деца) от страна на член от семейството, лоши хигиенни условия или липса на жилище, зависимост на родителите към вещества, психични заболявания или увреждания на родителите. Нисък родителски капацитет Родители, които поддържат контакт с децата си Родители, които не поддържат контакт с децата си
Слайд 10	Биологичните родители са важни за детето <ul style="list-style-type: none"> Генетични белези, способности и предразположения. Познаването на историята на семейството може да предпази децата от прояви на генетично предавани заболявания, да има решаващо значение в кризисни медицински ситуации. Това е особено важно при осиновяването, но и при децата, които ще израснат в приемна грижа. Децата не могат да си обяснят защо са били разделени от родителите си. Те могат да се чувстват виновни, да смятат, че родителите ги чакат, че са били несправедливо обвинени и т.н. Независимо какви са причините детето да бъде разделено от родителите му то преминава през процес на скърбене и му се нанася тежка комплексна травма. Ако детето поддържа връзка с родителя си, то ще трябва да се съвместява начина на живот в приемното семейство със срещите и очакванията на родителите си. Все пак има много млади хора, които са израснали в системата за грижи и са запазили връзките със своите родни семейства. Ако няма тежки злоупотреби с децата, това способства за тяхното по-добро преработване на събитията в живота им и по-добро функциониране като възрастни.
Слайд 11	Как приемните родители да поддържат връзката на детето с биологичните родители <ul style="list-style-type: none"> Приемният родител е този, който трябва да подкрепи детето в целия процес на скърбене за родителите му, при това в периода, в който детето се адаптира към дома на приемното семейство. Запазването на спомени, храни, които обича, вещи от семейството му, обичаи на родителите, ако са от друга култура, ще направи прехода за детето по-лесен. Приемният родител трябва да е готов да поддържа реалистични обяснения у детето за неговия принос да бъде разделено от родителите си, както и неговите очаквания от родителя му. При необходимост приемният родител ще поддържа връзката между приемното дете и неговото семейство. Понякога това става с писма, картички. Друг път със срещи между приемното дете и роднините му. При налагането на мярка за закрила ОЗД регламентира и начина на контактите между детето и биологичното му семейство

	<ul style="list-style-type: none"> • Контактите/срещите между детето и родителите му са два вида – супервизирани и несупервизирани.
Слайд 12	<p>Предизвикателства при поддържане на контактите между приемното дете и биологичните му родители</p> <ul style="list-style-type: none"> • Едно от най-големите предизвикателства са многото участници в тези срещи и различните очаквания, които те имат от срещите – биологичните родители, децата, ОЗД, приемното семейство. • Раздвоението на детето е другото голямо предизвикателство на срещите между приемните деца и техните роднини. Поставянето на децата в ситуация, в която да решават кой е по-добрият родител, кой се грижи по-добре за тях, кой ги обича повече е изпитание за тяхната лоялност към биологичната връзка и хората, които се грижат за тях. • Поддържане на добрия образ на родителя у детето
Слайд 13	<p>Как социалните работници да подкрепят контактите в приемното семейство</p> <ul style="list-style-type: none"> • Доколко семейството на приемното дете е безопасно за приемното дете и приемното семейство • Ясен регламент на поддържането на връзка между детето и семейството му • План как да не споделят мястото за живеене на приемното семейство с биологичното. Повечето приемни семейства имат собствен план как ще реагират, ако имат нерегламентирани посещения от биологичните родители, но социалните работници трябва да са наясно с тази тяхна готовност за реакция. • Задължение на социалните работници е заедно с приемното семейство да обсъждат и планират безопасността на контактите между децата и техните роднини, къде да се случват срещите, какъв е ефектът от срещите върху децата, как реагират родителите им. Колкото по-тежка е реакцията на детето към срещите със семейството му, толкова по-интензивна подкрепа трябва да получава приемното семейство от социалните работници. Най-често това става с изслушване, време за емоционално реагиране и даване на обратна връзка.
Слайд 14	<p>Марио е на 8 години и е изведен от семейството заради нанесен му побой от втория му баща. Детето е лекувано от травма на ръката в резултат на побоя в Спешно отделение и след това е настанено в приемно семейство. Докато детето е било в Спешно отделение, майката и по-голямата му сестра (12 г.) са посещавали Марио почти всеки ден. Той е реагирал много положително на техните визити и се е радвал.</p> <p>В момента има свободно място в приемното семейство на Ани и Петър. Те са на възраст между 50 и 55 години, нямат собствени деца, живеещи с тях, но през уикендите често им гостуват внуците им на възраст 6 г. (Мая) и 8 години (Ваньо). В семейството няма друго настанено дете.</p> <p>Към датата на настаняване на Марио у семейството на Ани и Петър вие трябва да регламентирате контактите между Марио и семейството му. Какво ще вземете предвид и как ще регламентирате контакта?</p>

Биологичните деца на приемните семейства

Една често пренебрегвана тема е гледната точка на родните деца в приемните семейства. Факт е, че не само при подготовката на кандидатите, но и в последващата подкрепа към приемните семейства с настанени деца тази тема често се подценява – или се приема, че всичко е наред и се намества от само себе си, или че пакетите социални услуги не покриват специална грижа към биологичните деца в приемните семейства.

Истината е, че всяко родно дете на приемни родители има нужда от достъпно и достоверно обяснение какво реално ще се промени в семейството му, а когато промените започнат да настъпват, родителите и подкрепящите ги специалисти трябва да могат да оказват специална подкрепа към биологичните деца, включително да им осигурят поле, в което те да изразяват своите чувства, и да могат да им предоставят адекватен „прочит“ на споделените емоции.

Не можем и не бива да се забранява на децата да ревнуват, да се съревновават, да тъгуват – това са състояния и стратегии за адаптация и трябва не просто да ги зачитаме, но и да ги обясняваме на децата на приемното семейство.

От това **как биологичните деца в семейството ще приемат настаняването на приемното може в голяма степен да зависи крайният успех на настаняването**. Семейството е жива система, трябва да я познаваме и поддържаме с вещица, такт, толерантност, с открити и ясни взаимоотношения.

Доколко е актуална темата за кандидатите без свои собствени или с пораснали и вече самостоятелни деца? При всички положения тази тема дава допълнителна и важна информация към цялата подготовка на приемното семейство.

Това, че някои от семействата нямат свои деца, не прави подготовката на децата излишна като знание. Винаги има вероятност впоследствие в такива семейства да бъдат настанени две и повече приемни деца – ситуация, която ще е близка до коментираната основна тема в тази сесия – едно от децата ще е в семейството от по-рано и с настаняването на следващото ще има осезателна промяна и за по-рано настаненото дете/младеж.

Много голяма част от произтичащата динамика между биологично и приемно дете се отнася с пълна сила и към взаимоотношенията между две биологични деца в семейство.

Какви области да имаме предвид за родните деца на приемните семейства

Какво казват приемните семейства на децата си за приемната грижа?

Какво чуват и разбират децата от всичко, което споделят с тях приемните родители?

Има ли правилни и неправилни начини да се говори за приемната грижа с родните деца на приемните семейства?

Какво можем да очакваме да се случи между деца с различен социален опит, различна възраст, пол и позиция в семейството на приемните родители?

Сходна ли е ситуацията, ако в приемно семейство без собствени деца (или с вече самостоятелно живеещи такива) предстои настаняване на второ приемно дете?

Отглеждане на повече от едно дете в семейството

Всеки родител с повече от едно дете си е задавал въпроса как децата, които се отглеждат в едно семейство при сравнително равни условия, израстват като коренно различни личности? Защо самите ние се различаваме от братята и сестрите си? Дали всичко се дължи само на гени и различна наследственост, или има и други важни фактори?

Теорията, че да си най-голямото, средното или най-малкото дете в семейството води със себе си неизбежно характеристики на личността и характера, се заражда през 20-те години на XX век.

Алфред Адлер пръв обръща внимание как поредността на децата в семейството влияе върху характера им. Подходът му се основава на вярването, че както силните, така и слабите страни на хората трябва да се разглеждат в контекста на тяхното социално и семейно обкръжение.

Според Адлер основната сила, мотивираща хората, е тяхното желание да бъдат приемани и ценени. Семейството е първата и най-малка общност, в която те могат да усетят чувството си за принадлежност и да развият собствени стратегии, за да достигат до вниманието и одобрението на околните.

Всички деца се състезават за родителската любов, за вниманието и ресурсите. И в зависимост от това колко е голямо детето спрямо останалите деца то намира различни стратегии в толкова важната за него надпревара. Тези състезателни преживявания се отразяват по различен начин върху характера му.

Проучванията се задълбочават през 60-те и 70-те години на XX век. Изводите показват, че поредността влияе както при формирането на личността, така и при избора на кариера и готовността да отстояваме себе си; също така има значение и за степента ни на самоуважение.

За водещ изследовател в областта се смята Франк Сълоуей. Проучванията му налагат заключението, че поредността на детето в семейството е определящ фактор за личността, който влияе повече, отколкото полът, социалното положение, расата и националността.

Съвременните разбирания за ефекта от поредността на детето в семейството върху неговата реализация

Единствено дете в семейството. Много вероятно е то да не може да дели с останалите и да се кооперира по-трудно с други хора. По принцип не са конкурентно настроени, защото не са били в подобни отношения в семейството си. Като единствено дете е вероятно да бъде „носено на ръце“ и глезено повече, отколкото е необходимо. Ако, обаче, родителите му са склонни към по-сурови възпитателни методи, това го поставя в уязвимата позиция да изтърпява всичко само.

Първородните деца се идентифицират с родителите си и с други авторитети, по-консервативни са. Амбициозни са, затова са интелектуално по-богати и по-сериозни от родените след тях деца. На тях не им се налага да се борят със зъби и нокти за родителското

внимание и ресурси, защото, поне за известно време, няма с кого да го делят. Те бързо се научават, че всичко, което е необходимо, за да получат усмивка от родителите си, е да следват желанията им. Те работят здраво и са праволинейни, остават доброто дете, което иска да постъпи правилно, често робуват на перфекционизма. Преживявайки детронацията за сметка на по-малкото братче или сестриче, те се опитват да си върнат поне част от вниманието на своите родители, като така те се приспособяват по-бързо към света на големите, имитират ги и по-бързо усвояват техните модели на поведение.

Мнозинството от студентите в Харвард и Йейл са първородни деца. Такива хора се ориентират към медицина, инженерни специалности и право. Всеки от астронавтите, полетели в космоса, е или първородното дете, или най-голямото сред момчетата в семейството.

В цялата история на Нобеловите награди над половината лауреати са първородни. Същото важи и за президентите в американската история.

Средните деца най-общо биват описвани като не така стремящи се към утвърждаване и признание. Те не са толкова конкурентоспособни, готови са на компромиси и са най-дипломатични заради средното си положение между интересите на по-големи и по-малки членове в семейството.

Те са омиротворяващи, преговарящи, откликващи на нуждите на околните, не обичат да следват сляпо авторитети. Израстват като креативни, независими, адаптивни като хамелеони, социални личности. Често казват, че родителското внимание намалява при следващо родено дете. В резултат на това на детето му се налага да бъде по-интуитивно и по-изобретателно в опитите си да привлече родителското внимание.

Средно родените са любимци, защото са по-сговорчиви и благоразположени хора.

Свикнали да рискуват да се изгубят във водовъртежа на собственото си многочленно семейство, те се научават как да строят мостове към нови опори и развиват чудесни комуникационни умения. Добре изпълняват ролята на медиатори и миротворци.

Най-малките също са по-социално ориентирани. Освен това те са по-популярни в средата си, определят ги като безгрижни, емоционални и като цяло по-убедителни от по-големите си братя и сестри. Изтърсаците са най-креативните и най-чаровните, често те отрано овладяват изкуството да манипулират; доверчиви са, добри оратори и се доверяват на въображението си. Израстват забавни и комични, нетрадиционни и непретенциозни към самите себе си. Очакват много от другите, не понасят критиката. Успяват в журналистиката, рекламата, продажбите и изкуствата.

Промяна на поредността на децата в семейството

Когато се ражда следващо дете и най-малкото дотогава вече не е най-малко (или единствено), то придобива статут на по-голямо, може да се чувства детронирано или да започне да приема по-отговорни роли, за да спечели вниманието на родителите си.

По същия начин идва приемно дете, с което редът и последователността на децата се пренареждат. Самото приемно дете може да се озове на различна позиция (най-голямо/средно/най-малко), спрямо семейството от което идва.

Начини за подкрепа на децата да се адаптират към новата ситуация

- общи за цялото семейство занимания и игри – сплотяване;
- общи за децата занимания и игри;
- индивидуално внимание към децата, лично време (специално занимание) за всяко от тях;
- претълкуване на ситуацията, фокусирано към положителните страни на променената ситуация (имаш си батко, сестричка, другарче, преди беше по-скучно, сега научи много нови неща, няма само ти да изхвърляш боклука и т.н.).

Разглеждаме появата на следващо дете в едно обикновено семейство и настаняването на приемно дете в семейство със собствени деца

Подготовка на семейството. Семейството има 9 месеца, за да се подготви за появата на новото бебе. За семейството това е поне второ дете – те вече имат опит в отглеждането на бебе, стресът е по-малък. Повечето от необходимите материали и пособия за посрещане на новото новородено са налични (запазени от първото им бебе). В почти всички случаи новото дете е желано и предстоящата му поява носи само приятни емоции у всички.

При приемните семейства, въпреки че кандидатстването и подготовката отнемат месеци, много често се пристъпва към настанявания само след една-две срещи с детето. Ще минат месеци, докато приемните родители успеят да опознаят детето и в този смисъл да бъдат подготвени да се грижат за него.

Подготовка на по-голямото дете в семейството. Много лесно нашите емоции се предават и на детето, дори когато не подозираме за това. Появата на следващо дете е важно събитие в живота на по-рано родените деца в семейството. Разбира се, как ще гледат на идващото новородено зависи в голяма степен от възрастта на децата в семейството, от усвоените вече стратегии за общуване, от възприетите предварителни очаквания и нагласи към появата на още едно дете в семейството им. Децата могат да са в радостно очакване на новото братче/сестриче; да задават детайлни въпроси около създаването и износването на бебетата; да се интересуват кой къде ще спи след появата на бебето и кога то ще може да си играе с по-голямото дете – да бъде партньор в игрите му. Доста рядко децата могат да проявят ревност още преди появата на новото дете. По-вероятно е да имат практични въпроси около промяната на ежедневието в домакинството, пряко свързани с бъдещата грижа за бебето и такива, които ще са повлияни от появата му.

За приемните семейства тази задача е много по-сложна – тук вариантите са много повече, защото в приемни семейства не се настаняват само бебета, по-скоро обратното – най-често се настаняват деца на по-голяма възраст. Това означава, че родното дете на приемните родители може да бъде поставено в ситуация от единствено или по-голямо в семейството си да се окаже по-малко от настаненото у тях приемно дете. В периода преди настаняването приемните семейства може и да не знаят на каква възраст ще е приемното дете и да не могат да ориентират предварително и собственото си дете какво да очаква от бъдещото настаняване. *Календарната възраст* на приемното дете е важна, но не винаги дава добра и правилна ориентация за нивото на развитие на конкретно дете – тук изненадите могат да са в две посоки: или настаненото дете да е с видимо забавяне в развитието си и да не познава и не умее неща, съответни на възрастта му, или въпреки малката си възраст да е наблюдавало или вече възприело поведение, характерно за много по-големи от него деца и младежи.

Биологичните деца и родителска функция спрямо приемните деца

Много често приемните родители, макар и неволно, вменяват на децата си отделни чисто родителски функции спрямо приемните деца – от позицията на по-големи, по-разбиращи или пък по-послушни биологичните деца биват товарени със задачи, които реално ги поставят в контролираща или обучаваща позиция спрямо приемното дете. Какви рискове крие този подход?

- Поява на детето – адаптация към променената ситуация. С появата си новороденото се превръща в център на грижа и внимание, по чисто физиологични закони то, обаче, не може да се включи активно в живота на семейството. Не говори, не ходи, не играе наравно с останалите деца – това е нормално и очаквано (поне от възрастните). Това прави и процеса на включването в семейната динамика много по-плавен за всички. Как изглежда обаче появата на едно приемно дете, което ходи, говори и вече има арсенал от различни поведения, които може да са съвсем непознати в новото семейство. В приемното семейство промяната е светкавична и с много неизвестни. Традиционно мисленето е насочено към това да се подкрепи адаптацията на приемното дете – това може да ни подведе да пренебрегнем подкрепата, от която имат нужда родните деца на приемните родители.
- Емоции и чувства – как се преживява появата на новото дете в семейството. Появата на следващо дете в семейството винаги провокира много емоции не само за родителите, но и за децата им. Ако в началото по-големите деца са положително настроени, то впоследствие с осъзнаването на всички промени, които произтичат от тази промяна емоциите и отношението му към новото дете в семейството могат да се превърнат в истинско предизвикателство пред родителите. Дори да можем в известни граници да предвидим дадени емоции, това не означава, че ще можем да ги управляваме. Не е по-лесно (дори напротив) и в приемните семейства. С появата си приемното дете се превръща в център на внимание, при това колкото по-трудно протича неговата адаптация, толкова повече внимание получава то. Изведнъж родното дете на приемните родители загубва усещането си за собствена значимост, преживява криза в досегашните си ценности и отношение към семейството като сигурно и познато място. Виновникът за всички преживявани от него катаклизми безспорно е приемното дете и катаклизмите не закъсняват. Открита вражда между децата, обвинения към родителите за причинената „катастрофа“, депресивни състояния, поведенчески проблеми в училище и други може да са израз на невъзможността на биологичните деца да се адаптират към промененото си семейство.
- Братя и сестри – формиращи личността връзки. Безспорно връзките между братя и сестри формират нашите характери. Дори ако в детството ни взаимоотношенията ни не са изглеждали много гладки, днес ние нямаше да сме същите хора, ако бяхме израсли сами. Дали сме се научили на конкурентност и съревнование или на повече кооперативност, съпричастност и оказване на подкрепа – в съвместния си живот с нашите братя и сестри ние сме учили как да се държим в семейството и в света изобщо, как да се справяме с предизвикателствата и как да помагаме на другите. Братята и сестрите си остават специални за целия ни живот, а в детството ни остават спомените и преживените емоции от нашите игри, разпри и обич.

Нагласите и подготовка на приемното семейство

Всяко семейство е една сложна система, в която съществуват връзки, взаимоотношения и принципи, които дори да не познаваме, често в голяма степен управляват живота на семейството. Затова социалните работници трябва да подкрепят подготовката на приемните семейства за приемането на нови деца в тях. Това включва:

- Очаквания и подготовка на родното дете на приемното семейство

Подготовката на собственото дете/деца за предстоящо настаняване на дете под приемна грижа в дома е от много голяма важност. Не бива децата да бъдат в неведение или с погрешни (често идеализирани) представи относно бъдещо настаняване.

Ако те се интересуват повече, отколкото приемните родители им обясняват, е много вероятно да запълнят липсващата информация с помощта на въображението си – което може да им „сервира“ или силно идеализирани представи за новопристигащото дете, или пък крайно отрицателни такива – нито един от тези варианти не е желателен.

- Други промени около настаняването

Предстоящата промяна в семейството ще е голяма и важна за всички, затова е добре по възможност да избегнем едновременно случване на други големи промени за родните деца в приемното семейство – преместване в ново жилище, друго населено място, тръгване на училище, сериозна промяна в структурата на семейството. Разбира се, не винаги имаме влияние върху всички външни и вътрешни за семейството фактори, но можем поне да ги отчитаме и да предвиждаме типични закономерности.

- Положителни страни

Децата могат да си станат близки, да играят, да си помагат, да се научат да споделят помежду си. Също така могат да развият помежду си взаимоотношения на разбирателство и подкрепа, която не може да бъде оказана от възрастен. Живеейки заедно, играейки и споделяйки преживени трудности, децата, преживели насилие и други кризи, могат по-лесно да преодолеят преживените в миналото травми.

- Предизвикателства

Биологичните деца няма как да не се чувстват детронирани (особено ако допреди настаняването са били единствени деца в дома).

Пол, възраст и други важни характеристики от профила на приемните деца, когато в семейството вече има други деца – родни или вече настанени. Изборът на следващото дете, което ще влезе в семейството, трябва да се направи много прецизно относно това как ще бъдат повлияни другите деца. Необходимо е да се вземат предвид различният социален опит на децата; различните им стратегии да печелят внимание, одобрение и да постигат целите си, поредността им в семейството.

■ Закономерности в семейната динамика

Социалните работници трябва да подкрепят приемния родител да разпознава промените в семейната динамика при децата. Това е част от подкрепата към семейството, като преди настаняване на ново дете и след това се провеждат наблюдения и обсъждане с родителя:

Дали в приемното семейство не се следва правилото „Първият по време е първи по право“ – тоест новопристигналото дете трябва да се адаптира към вече родените/настанените.

За борбата между децата за едно и също (предмет или човек), но с различни стратегии – богатство или опасност?

Кой е по-подготвен за конкурентни отношения? Детето „домакин“ или детето, идващо от коренно различна среда? Как приемното семейство решава конфликтни ситуации?

Задължително ли е да имаме кризи – как ще ги познаем и как да ги управляваме?

Какво е положителното, ако приемният родител трябва да причини дискомфорт и кризи за собственото си дете/деца?

Станимир и Теодор

Станимир е на 4 години и половина, той е биологичен син на приемното семейство на Нина и Петър. От пет месеца в семейството е настанено приемно дете – Теодор на почти 4 години, той е първо настаняване в семейството след тяхното кандидатстване и одобрение.

Семейството целенасочено кандидатства за дете на близка възраст на своя син, също така почти символично запазват разлика във възрастта, оставяща предимство на тяхното родно дете. Предварително Станимир е бил подготвен, че ще си има другарче за игра, че ще трябва да му показва и предоставя играчките си, също и че детето ще спи в неговата стая. Станимир е радостен и категорично иска от родителите си да си вземат момченце, за да могат двамата да си играят момчешки игри.

* * *

С идването на Теодор цялото семейство установява, че той няма как да бъде другар в игрите на биологичното им дете, поне не скоро – детето видимо изглеждало на около 2 – 2 и половина години, произнасяло най-често отделни срички и само няколко думи, с които назовава почти всичко. След първоначалното стъписване от факта, че новопристигналото дете съвсем не изглежда според очакванията му, Станимир заявява в прав текст на майка си: „Мамо, с него не може да се играе, върнете го при бебетата и вземете това дете, за което ми говорехте преди!“

* * *

Сега, пет месеца след настаняването на Теодор, той вече говори с цели изречения, съобразява се с доста от правилата, поставяни от приемните родители, и му предстои да тръгне на детска градина. Приемните родители забелязват, че напоследък доста често Теди сякаш умишлено прави бели и опитва да набеди Станимир, все едно той ги е на правил: намират счупена играчка, скрита при дрехите на Станимир; някой си е играл със сапуна в банята и е „разкрасил“ огледалото и тоалетното шкафче с разтопен сапун, има следи и по кърпата на Станимир в банята.

- Какво бихте препоръчали за подготовката в този случай на родното дете в семейството за предстоящото настаняване?
- За какво ще препоръчате на приемните родители да са внимателни и да наблюдават в отношенията между двете деца през първите месеци на настаняването?
- Какво ще препоръчате на приемните родители да правят при възникване на кризи в отношенията на между децата в семейството?

Биологичните/рогните семейства на приемните деца

Причини дете да бъде изведено/разделено с биологичните си родители

Причините едно дете (деца от едно семейство) да бъде разделено от родителите си са разнообразни. Отделите за закрила на детето оценяват риска за детето и при наличие на висок риск предприемат извеждане на детето/децата от дома. Обикновено подобни мерки се предприемат спрямо дете при наличие на комплексни фактори в семейството му, включващи непосредствено на нуждите на детето, насилие в семейството, злоупотреба с детето (други деца) от страна на член от семейството, лоши хигиенни условия или липса на жилище, зависимост на родителите към вещества, психични заболявания или увреждания на родителите и др. Много често като основна причина за невъзможността едно семейство да се грижи за детето си/децата си се изтъква ниският родителски капацитет. Това е сборно понятие, с което социалните работници отразяват неспособността на възрастните в едно семейство да осигурят сигурност, постоянство на грижите и развитието на децата в него.

Има случаи на деца, когато родителят сам иска детето да не се отглежда в семейството. Това обикновено са новородени, за които родителят дава съгласие да бъдат осиновени още след раждането им. Все още много деца с увреждания също биват оставяни от родителите си с цел да им се намери по-подходящо място за грижа.

Част от децата, които попадат в системата за грижи, са със съгласието на своите биологични родители да бъдат осиновени. Въпреки това немалка част от подлежащите на осиновяване деца не намират осиновители и прекарват цялото си детство в ЦНСТ или приемни семейства. В повечето случаи родителите им не търсят контакт с тях, защото смятат, че са осиновени. За децата, родени с увреждания, родителите често смятат, че са починали скоро след раждането, и не търсят контакт с тях.

Родителите на други деца искат да запазят връзката си с тях с надеждата някой ден да се съберат да живеят отново заедно. Тези родители получават подкрепа от службите да повишат своя родителски капацитет, а паралелно с това те поддържат контакт с децата си.

Биологичните родители са важни за детето

Биологичните родители имат много важна роля в живота на децата си, независимо че може да са били много малка част от него. На първо място децата унаследяват от родителите си своите генетични белези, способности и предразположения. Познаването на историята на семейството може да предпази децата от прояви на генетично предавани заболявания, да има решаващо значение в кризисни медицински ситуации. Това е особено важно при осиновяването, но и при децата, които ще израснат в приемна грижа.

На различна възраст децата реагират по различен начин на раздялата с родителите си. За повечето от тях това е тежка травма, която нарушава развитието им, особено ако са

имали сигурна привързаност с родителя си. Нарушава се изграждането на идентичността на детето, а когато е по-малко – и на неговото базисно доверие, автономност, социални контакти и способност за учене.

Децата не могат да си обяснят защо са били разделени от родителите си. Ако с тях не е говорено по разбираем начин и реагирано адекватно на тяхната тъга по дома, децата могат да си изградят собствени истории за това защо са разделени със семейството си. Те могат да се чувстват виновни, да смятат че родителите ги чакат, че са били несправедливо обвинени и т.н.

Независимо какви са причините детето да бъде разделено от родителите му то преминава през процес на скърбене и му се нанася тежка комплексна травма. Детето губи семейство, дом, връстници, съседи, приятели и всичко познато, което досега е било част от живота му.

Ако детето поддържа връзка с родителя си, то ще трябва да се съвместява начина на живот в приемното семейство със срещите и очакванията на родителите си. Това често води до емоционални състояния у детето, свързани с неговата лоялност към двете семейства.

Все пак има много млади хора, които са израснали в системата за грижи и са запазили връзките със своите родни семейства. Ако няма тежки злоупотреби с децата, това способства за тяхното по-добро преработване на събитията в живота им и по-добро функциониране като възрастни.

Как приемните родители да поддържат връзката на детето с биологичните родители

Поддържането на връзката между приемното дете и неговото биологично семейство (родители, баба и дядо, познати, приятели) е едно от най-големите предизвикателства в приемната грижа.

Като начало приемният родител е този, който трябва да подкрепи детето в целия процес на скърбене за родителите му, при това в периода, в който детето се адаптира към дома на приемното семейство. Запазването на спомени, храни, които обича, вещи от семейството му, обичаи на родителите, ако са от друга култура, ще направи прехода за детето по-лесен. Приемният родител ще трябва да бъде готов да дава обяснения на детето защо живее с него, защо не може да е с родителите си, кой е виновен за тази ситуация и т.н.

Приемният родител трябва да е готов да поддържа реалистични обяснения у детето за неговия принос да бъде разделено от родителите си, както и неговите очаквания от родителя му. Социалните работници трябва да подкрепят приемния родител с необходимата му информация и съставяне на разказ за приемното дете, така че детето да не носи вината на раздялата с родителя си.

При необходимост приемният родител ще поддържа връзката между приемното дете и неговото семейство. Понякога това става с писма, картички, друг път със срещи между

приемното дете и роднините му. При налагането на мярка за закрила ОЗД регламентира и начина на контактите между детето и биологичното му семейство.

Контактите/срещите между детето и родителите му са два вида – супервизирани и несупервизирани. Първите се налагат, когато родителят е имал опасно поведение спрямо детето. Обикновено тези контакти се организират в социална служба – ОЗД или ЕПГ. На срещата задължително присъства и социален работник, който следи комуникацията между детето и родителя.

Несупервизираните срещи на родителя и детето са на свободен режим. При тях родителят може да прекара няколко часа с детето и да го заведе на разходка, кино и др. забавления.

Предизвикателства при поддържане на контактите между приемното дете и биологичните му родители

Едно от най-големите предизвикателства са многото участници в тези срещи и различните очаквания, които те имат от срещите. Обикновено биологичните родители искат да прекарат време с детето си, да се информират как се развиват нещата при него, да се „харесат“ на службите, че се интересуват от детето си, да проверят дали детето още ги обича и т.н. За децата тези срещи са натоварващи, защото трябва да споделят неща, за които понякога родителят им няма положително отношение – при какви условия живее, как се отнасят с него, новите му родители, приятели и т.н. За ОЗД често това са срещи, на които наблюдават отношенията между децата и родителите и решават дали да върнат децата в семействата им. За приемните семейства, ако имат достъп до тези срещи, те са повод да подкрепят родителя да разбира по-добре собственото си дете, в което вече се е провалил.

Раздвоението на детето е другото голямо предизвикателство на срещите между приемните деца и техните роднини. Поставянето на децата в ситуация, в която да решават кой е по-добрият родител, кой се грижи по-добре за тях, кой ги обича повече, е изпитание за тяхната лоялност към биологичната връзка и хората, които се грижат за тях. Децата могат да спрат да споделят информация, ако тя ги поставя в позиция да показват повече привързаност (обич) към определена страна. От друга страна, след всяка среща с родителите си те показват емоционална реакция. Приемните родители споделят, че една от най-тежките задачи на приемния родител е да подкрепи детето след срещи с биологичните му родители, когато то се чувства объркано и раздвоено.

Поддържане на добрия образ на родителя у детето е друго предизвикателство. Приемният родител трябва да се справи с изкушението биологичният родител да бъде обявен за провалил се, неспособен и т.н. Ако това се случи, автоматично се пренася върху самооценката на приемното дете. Затова приемният родител трябва да поддържа балансиран образ на биологичното семейство, което полага усилия да бъде с детето си, но среща затруднения.

Как социалните работници да подкрепят контактите в приемното семейство

Една от пречките пред хората да стават приемни родители е изискването да се поддържа контактът с биологичното семейство. Първите въпроси, които си задават приемните семейства, са – доколко семейството на приемното дете е безопасно за мен и моето семейство, ще мога ли да предпазя дома си от лоши намерения на хора, които не се грижат за децата си.

Затова ролята на социалните работници е да партнират на приемните семейства при регламентиране на поддържането на връзка между детето и семейството му. На първо място е много важно да се сподели с приемното семейство информацията за биологичното семейство на детето и причините за извеждането му. Необходимо е ОЗД, ЕПГ и приемното семейство да имат единно разбиране доколко безопасно е биологичното семейство за детето и за приемното семейство. Ако семейството не е безопасно на някакъв етап, социалните работници трябва да имат план как да не споделят мястото за живеене на приемното семейство с биологичното му. Повечето приемни семейства имат собствен план как ще реагират, ако имат нерегламентирани посещения от биологичните родители, но социалните работници трябва да са наясно с тази тяхна готовност за реакция.

Задължение на социалните работници е заедно с приемното семейство да обсъждат и планират безопасността на контактите между децата и техните роднини, къде да се случват срещите, какъв е ефектът от срещите върху децата, как реагират родителите им. Колкото по-тежка е реакцията на детето към срещите със семейството му, толкова по-интензивна подкрепа трябва да получава приемното семейство от социалните работници. Най-често това става с изслушване, време за емоционално реагиране и даване на обратна връзка.

Модул 12

ТЕМИ	Безопасна среда и грижа Обобщаване на ден трети от обучението
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ и ОЗД
ЦЕЛИ	Повишаване на знанията и уменията на социалните работници за осигуряване на безопасност на децата в приемна грижа
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	2 ч.
КОМПЕТЕНЦИИ	Знания за различните аспекти на безопасността на децата. Умения да се прилагат знанията в оценката и обучението на кандидатите за приемни родители и при планиране на грижата за конкретните деца
СЪДЪРЖАНИЕ	Аспекти на безопасната грижа Материално-битови аспекти на безопасната грижа Безопасна грижа за деца в различните възрасти Инциденти и реакция при инциденти Първа помощ Предпазване на приемните деца от злоупотреби
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Основа за презентация за мултимедия – Приложение 1 Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материалит за раздаване на участниците – 12.1, 12.2, 12.3 и 12.4 Упражнения Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, маркери

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Безопасна среда и грижа – 1 ч. 45 мин.

Мозъчна атака „Безопасна среда и грижа за приемните деца“ – 10 мин.	<p>Цел Насочване на вниманието на участниците към различните аспекти на безопасността на децата в приемна грижа</p> <p>Провеждане Водещият записва на лист от флипчарт темата на мозъчната атака и кани участниците да споделят идеите/асоциациите си за това какво разбираме, като се каже „безопасна среда и грижа за приемните деца“</p> <p>Време за споделяне – 10 мин. Водещият записва споделяните идеи и накрая ги групира по признаци – битови условия на приемния дом, възраст на децата, инциденти и спешни случаи, уязвимост на децата от предишния им опит, насилие над децата</p>
--	---

	<p>Обобщение</p> <p>Водещият очертава различните аспекти на безопасността на децата в приемна грижа – физическите условия на дома, осигуряване на подходящи мерки за безопасност на децата на различните възрасти, предотвратяване на инциденти и реакция при инциденти и спешна нужда от медицинска намеса, предпазване на децата в приемната грижа от насилие и злоупотреба. Всички тези аспекти имат отношение към безопасната среда и грижа за приемните деца.</p>
<p>Презентация „Сфери на безопасност на децата в приемната грижа“ – 25 мин.</p>	<p>Цел</p> <p>Знания у участниците за безопасността на децата в приемната грижа и умения за предотвратяване на инциденти и злоупотреба с деца и реакция при тях</p> <p>Провеждане</p> <p>Презентацията се прави по 12.1. Материал за раздаване и 12.2. Материал за раздаване.</p> <p>Раздайте и двата материала, след като преминете през цялата презентация. Те са опорни за подготовка на водещия и като материал за знания на участниците.</p> <p>Слайд 1</p> <p>Безопасната грижа за приемните деца има най-различни аспекти – от чисто битово-материалните условия на дома през организацията на грижата за различните групи деца и предотвратяването на инциденти с тях до предотвратяването на нови форми на злоупотреба с приемните деца.</p> <p>Слайд 2</p> <p>Задайте въпрос на участниците „Какво от битовите условия е важно за безопасността на децата в приемния дом?“. Изчакайте да ви дадат няколко отговора и преминете към представяне.</p> <p>Няма единни стандартни изисквания към дома на приемното семейство, но той трябва да отговаря на определени условия на безопасност. Има страни (напр. Великобритания), в които домът на приемното семейство се проверява от съответните служби за изправност на електрическите, газовите и водните инсталации. В България в рамките на оценката на кандидатите за приемни родители се прави и оценка на условията на дома. В това се включват събиране на информация и анализът ѝ за разположението на дома (квартал, къща, блок), жилищна площ, необходима за членовете на домакинството; обзавеждане – подходящо ли е за деца и крие ли опасности; електрическа инсталация и газификация, водоснабдяване; достъпност на жилището – стълби, прагове, заключване на къщата и помещенията; обезопасеност на прозорци, тераси, стълби, подпокривни пространства, дворове; съхранение на опасни вещества и препарати; домашни любимци и други животни и др.</p> <p>В зависимост от начина на живот на семейството може да се наложи оценка на повече от 1 дом – например апартамент и вила, където семейството живее през лятото или води приемните деца през уикендите.</p>

На етапа на оценка на приемния дом социалните работници обсъждат с кандидатите за приемни семейства евентуалните опасни места в дома им и поощряват семействата да вземат мерки за отстраняването им. Напр. ако в къщата има ниско разположени прозорци, които лесно се отварят – да им бъдат поставени райбери, ако семейството се отоплява с печка с открити реотани – да бъде заменена с по-безопасен уред, ако не е обособена самостоятелна стая извън спалнята на родителите за приемно дете над 2 години – да се обособи отделна стая.

Решаването на различните аспекти на битовата безопасност на дома е процес, който започва от оценката на кандидат приемните семейства и продължава в целия процес на приемна грижа. На всеки етап социалните работници трябва да са внимателни към това домът за какви деца е подходящ, крие ли потенциални опасности и да дават препоръки (и подкрепа) към семейството за отстраняване на опасните елементи в дома.

Към битовите условия на дома спадат различните съоръжения, оборудване и обзавеждане, което е специфично за отглеждане на определени възрасти деца – ванички, инхалатори и овлажнители за новородени; баните и тоалетните за по-големите деца; играчки и кошарки, проходилки, люлки; велосипеди; седалки за коли.

Колата на приемното семейство също е обект на оценка, ако семейството има мобилен начин на живот и често ползва колата за придвижване на приемното дете. Нейната техническа изправност и актуално свидетелство за правоуправление на родител/ите трябва да бъдат част от оценката на социалния работник.

Ако в дома на приемното семейство се настаняват деца с увреждания или повече от едно дете, то той трябва да бъде приспособен за специфичните изисквания за достъпна среда за децата.

Слайд 3

Задайте въпрос към участниците „Каква е разликата между осигуряване на безопасността на новороденото дете и на дете в първи клас?“. Изчакайте да ви дадат няколко отговора и преминете към презентацията за безопасността на грижата за различните възрасти деца.

Приемните родители трябва да организират живота на семейството по начин, гарантиращ безопасността на децата. Това включва подходящи правила на хората в семейството, подходяща грижа за различните деца, съобразена с възрастта им и тяхната предишна история. Независимо че може да е отглеждал своите деца (или други роднински деца), всеки приеман родител трябва да премине обучение за грижа за деца, които ще му бъдат настанявани.

В рамките на съответното обучение приемните родители се запознават и с изискванията за безопасна грижа за новородени, малки деца, деца в училищна възраст, тийнейджъри, деца с увреждания. Обикновено при преминаване на този курс на обучение като кандидат приемни родители семействата решават за какви деца биха могли да се грижат.

Социалните работници трябва да познават тези указания, давани на приемните родители по време на тяхното обучение, и да ги съблюдают при оценка на кандидатурата на дома, както и при настаняването на всяко дете в приемното семейство и неговото наблюдение. Моля, запознайте се с извадки от Програмата – материал 12.3., който ще ви бъде раздаден.

Дайте по няколко примера за безопасността при всяка възраст. Изискванията към безопасността на различните възрастови групи деца са съобразени със спецификата на грижата, способностите на детето да се придвижва, дневния му режим, обезопасеността на съоръженията и местата, които посещава, възможни инциденти и тяхното предотвратяване.

Слайд 4

Инциденти с приемни деца и реакция при инциденти

Социалните работници и приемните семейства трябва да имат ясна процедура за реакция при инциденти с приемни деца. В нея трябва да се регламентира и какво се разбира под инцидент. За целта всеки екип по приемна грижа трябва да разработи собствен документ, който да бъде координиран с отдел Закрила на детето, полицията, медицинските заведения. Всяко приемно семейство трябва да бъде обучено в прилагане на процедурата за действие при инциденти с приемно дете.

Примерен списък на инциденти с приемното дете, за които приемните родители трябва незабавно да уведомят службите или да предприемат мерки, е списъкът от Материал за раздаване 12.1.

Нека участниците да ви върнат обратна връзка как разбират тези инциденти, те с какви инциденти с деца (приемни деца) са се сблъскали и как са реагирали. Имат ли готовност да направят такъв списък с инциденти, който да споделят с другите служби, или вече са го направили.

Примерна процедура за действие на приемни родители при настъпване на някое от горните събития

Ако е налице непосредствена опасност за живота на детето или друг човек, приемният родител първо осигурява спешна медицинска помощ с обаждане на 112 или транспортиране в Спешно отделение.

На второ място уведомява ЕПГ и ОЗД за настъпилия инцидент.

Ако при инцидента има поведение на човек, което изисква намеса и на полиция, приемният родител го съобщава на телефон 112 и впоследствие уведомява ЕПГ и ОЗД.

Помолете участниците да споделят те имат ли подобна процедура, с кого е съгласувана, приемните родители знаят ли за нея и спазват ли я. Нека ви дадат примери. Ако участниците изтъкват проблеми на координацията при инциденти с приемни деца, нека да дават и предложения как да бъдат решавани.

	<p>Слайд 5 Оказване на първа помощ Приемните семейства трябва да бъдат обучени да оказват първа медицинска помощ при наранявания на приемните деца. Подобно обучение те получават и по време на курса за кандидати за приемни семейства. Най-подходящо е тези обучения да се водят от лекари, подходящи са също обученията, организирани от Българския Червен кръст. Практиката показва, че през първите години от стажа на едно приемно семейство е добре то отново да премине курс за оказване на първа помощ.</p> <p>Попитайте участниците как е организирано това в тяхната община, приемните семейства преминават ли такова обучение.</p> <p>Социалните работници трябва да проследяват доколко семейството се справя с инцидентите в домакинството и с оказване на първа помощ. <i>Различните семейства имат различен начин за справяне с битови инциденти. Някои семейства ги предотвратяват успешно, други не вземат навременни мерки. Има семейства, в които поради медицинско образование или традиция не се привличат формалните медицински служби при инциденти и дори при лечение на децата. В такива случаи може да се назначават самолечения, да се поставят инжекции и да се обработват рани, без да са консултирани с медицинско лице. Затова още от оценката на кандидатите за приемни семейства и по време на настаняванията на деца социалните работници трябва регулярно да обсъждат темата за здравното обслужване, инцидентите, спешната помощ и лечението на членовете на семейството и на децата в него.</i></p>
<p>Упражнение „Оценка на безопасността на приемния дом и план за безопасност на дете“ – 20 мин.</p>	<p>Цел Да се приложат в практиката по реален казус знанията за безопасността на децата</p> <p>Провеждане Покажете Слайд 6 на участниците. Изчетете казуса на семейството и помолете участниците да дават предложения за оценката на безопасността на кандидатурата на Дияна и Ангел – какво ще включат в оценката. Време – 10 мин.</p> <p>Преминете към Слайд 7. Помолете участниците да преценят каква още информация трябва да получат за Марио, за да направят план за безопасна грижа. Необходимо е да се включат навици – спане и хранене, заболявания, дневен режим, подвижност, самостоятелност, реакция на животни, детска градина, пътувания, имал ли е инциденти досега, страхове. Какво ще обсъдят с Дияна и Ангел като план за безопасна грижа за детето. Освен горните, тук трябва да се включат посещенията на собственото дете на семейството, обезопасяването на стълбите, двора, кучета, излизане на пътя, пътуванията до вилата, ходенето до реката.</p> <p>Обобщете Всичко, което споделихте за безопасността на Марио, трябва да бъде отразено в неговия план за грижи (Приложение 13 на Методиката). Изпълнението на плана по безопасност се проследява месечно и чрез Инфо – картите за децата.</p>

**Презентация
„Предпазване на
приемните деца
от злоупотреби“
– 25 мин.**

Цел

Запознаване на участниците с аспектите на злоупотребата с деца и развитие на умения да предпазват децата от форми на злоупотреба
Провеждане

Водещият прави презентацията по **12.3. Материал за раздаване.**

Задайте въпрос на участниците с какви форми на злоупотреба /насилие с деца са се сблъскали в своята практика на социални работници.

Слайд 8

Преминете към презентацията, като подчертаете, че предотвратяването на злоупотребата с деца в приемна грижа е сред най-важните фактори за нейния успех. Децата, които влизат в приемната грижа, вече имат история на злоупотреба с тях и проявяват ефектите от това, включително самите деца може да са склонни към агресия, да имат предизвикателно сексуално поведение, ако са били обект на сексуална злоупотреба от възрастни.

Други пък са много уязвими поради малката си възраст или увреждане.

Социалните работници и приемните семейства трябва да предпазват приемните деца от всякакви форми на злоупотреба с тях. За целта е необходимо да разпознават различните форми на злоупотреба с децата и техните симптоми.

Форми на злоупотреба с децата

Когато се говори за злоупотреба или negliжиране на дете, се има предвид причиняването на вреда, физическо или психично страдание или ненамесата за предотвратяване или прекратяване на такива, извършвани от други. Децата могат да станат жертва на злоупотреба в семейството, в институция или друга социална среда; насилниците може да са техни познати или (по-рядко) непознати.

Физическа злоупотреба

Физическата злоупотреба може да включва действия като удряне, ритане, раздрусване, захвърляне, блъскане, отравяне, изгаряне или опарване, даване, душене или други подобни, причиняващи физическо страдание и вреда на детето. Физическа злоупотреба е налице и в случаите, когато родителят/грижещият се умишлено предизвика определени симптоми или заболяване у детето.

Емоционална злоупотреба

Това е повтарящо се емоционално малтретиране на дете, което предизвиква тежки и продължителни негативни ефекти върху неговото емоционално развитие.

Може да включва отправянето на послания и сигнали към детето, че то няма стойност или не е обичано, че е неадекватно или че е ценено само когато откликва на нуждите и очакванията на някой друг. Може да се проявява чрез налагането на очаквания към детето, които са неуместни за неговата възраст или ниво на развитие. Тези очаквания включват взаимодействия, които по един или друг начин не съответстват на нивото на развитие на детето.

Например, свръхпротекция или ограничаване на възможностите за изследване и изучаване на света или пък ограничаване на възможностите за нормално общуване. Към емоционалната злоупотреба спадат и случаите, когато се забележи или другояче се установи малтретиране на чуждо дете без последваща намеса. Емоционалната злоупотреба включва и различни видове тормоз, които карат детето често да се страхува или чувства застрашено, както и експлоатацията или корумпирането. По принцип всички форми на малтретиране на дете включват и някаква емоционална злоупотреба, но тя може да се проявява и самостоятелно, в чист вид.

Сексуална злоупотреба

Сексуалната злоупотреба се отнася до принуждаването или примамването на дете да участва в сексуални действия, включително проституиране, независимо дали детето осъзнава какво се случва или не.

Сексуалните действия обхващат физически контакт със или без генитално проникване. Те могат да се осъществяват и без пряк контакт, например чрез въвличането на деца в гледане или създаване на сексуални изображения онлайн, в наблюдаване на реални сексуални действия, извършвани от други лица или насърчаване на непристойно (сексуализирано) поведение.

Физическо negliжиране

Това е продължителното непосредствено на базовите детски физични и психологични нужди. Negliжирането води до сериозни здравословни и развитийни нарушения. То може да се случи по време на бременността вследствие на злоупотреба с вещества от страна на майката. След като детето се роди, negliжирането може да се изразява в провал на родителя/грижещия се в:

- осигуряване на подходяща храна, дрехи и подслон (вкл., изгонване от къщи или изоставяне);
- защита на детето от физически или емоционални вреди и опасности;
- осигуряване на адекватен надзор (вкл. ползването на неадекватни грижещи се);
- осигуряване на достъп до медицински грижи или лечение;
- посрещане на основните детски емоционални потребности.

За да направите преход към симптомите, по които може да се направи заключение за злоупотреба с дете, попитайте участниците „Как можем да разпознаем, че с едно дете се злоупотребява?“. Те ще изредят различни симптоми на видовете насилие. Водещият ги ползва, за да премине нататък в презентацията, като раздава на участниците Материал 12.3 и заедно преминават през възможните признаци и симптоми на злоупотреба. Искайте от участниците да ви дават примери от практиката си, давайте и вие от своята.

Обобщение

Социалните работници трябва добре да познават поведението, свързани със злоупотреба с децата. От една страна, те трябва да гарантират, че в приемната грижа се допускат само семейства, които няма да злоупотребят с настанените деца.

	<p>От друга страна, социалните работници заедно с приемните семейства трябва да имат план как ще предпазват децата от злоупотреби с тях.</p> <p>Ако детето се чувства сигурно в приемното семейство, с времето то може да започне да споделя как други хора са злоупотребявали с него – от предишно място, където е живяло, училище или др. Приемният родител трябва да се отнесе сериозно към тези думи на детето и да му помогне да преодолее травмата от насилието. Той задължително трябва да обсъди със социалните работници от ЕПГ и ОЗД споделената от детето информация. На база на новата информация социалните работници и приемното семейство заедно трябва да преценят дали ще предприемат още нещо за осигуряване на безопасността на детето.</p>
<p>Упражнение за анализ на случай – 25 мин.</p>	<p>Цел Да се приложат в случай знанията за предпазване на приемните деца от злоупотреба</p> <p>Провеждане Разделете участниците на две групи и им раздайте 12.4. Материал за раздаване. Поискайте да се запознаят с представения случай на Кристина и да помислят какви специфични неща трябва да бъдат включени в плана за безопасна грижа към нея. Отделете 15 минути за обсъждане по групи, след което нека всяка група да представи идеите си – по 5 мин. Записвайте ги на лист върху флипчарта.</p> <p>Обобщение Всяко дете, което влиза в приемна грижа, ще има нужда от специфични мерки за неговата безопасност, които да са съобразени с възрастта му, индивидуалните му особености и какво е преживяло до момента на настаняването. Социалните работници трябва да разполагат с необходимата им информация за детето и заедно с приемния родител да планират подходящите действия за безопасна среда и грижа за отделното дете. Дори когато настаняваме едновременно братя и сестри, всеки от тях трябва да има собствени изисквания към безопасността на грижата.</p>

Обобщаване на темите от третия ден на обучението – 15 мин.

<p>Преглед на деня и обратна връзка – 15 мин.</p>	<p>Това е краят на третия обучителен ден. Темите, обхванати в него, са Системните теории и системна практика със семействата, Биологичните отношения в приемното семейство и безопасната среда и грижа в приемната грижа.</p> <p>Помолете участниците да споделят кое им е било най-полезно ново знание, как смятат да го прилагат в практиката си.</p> <p>Всеки участник трябва да попълни формуляр за обратна връзка, който да ви върне.</p>
--	--

Приложение 1. Основа за презентация на мултимедия

Слайд 1	Аспекти на безопасната среда и грижа за приемните деца <ul style="list-style-type: none"> • Битовите условия в дома, обзавеждането, съоръженията, превозните средства • Безопасна грижа за децата в различните възрасти • Инциденти, предотвратяване и реакция • Предпазване на децата от злоупотреби
Слайд 2	Битовите условия в дома на приемното семейство <ul style="list-style-type: none"> • разположението на дома (квартал, къща, блок), жилищна площ, необходима за членовете на домакинството; обзавеждане – подходящо ли е за деца и крие ли опасности; електрическа инсталация и газификация, водоснабдяване; достъпност на жилището – стълби, прагове, заключване на къщата и помещенията; обезопасеност на прозорци, тераси, стълби, подпокривни пространства, дворове; съхранение на опасни вещества и препарати; домашни любимци и други животни • оценка на повече от 1 дом – например апартамент и вила • евентуалните опасни места в дома им и поощряване на семействата да вземат мерки за отстраняването им • съоръжения, оборудване и обзавеждане, което е специфично за отглеждане на определени възрасти деца – ванички, инхалатори и овлажнители за новородени; баните и тоалетните за по-големите деца; играчки и кошарки, проходилки, люлки; велосипеди; седалки за коли • колата на приемното семейство; транспортът на семейството
Слайд 3	Безопасността на грижата за различните възрасти деца <p>Изискванията към безопасността на различните възрастови групи деца са съобразени със спецификата на грижата, способностите на детето да се придвижва, дневния му режим, обезопасеността на съоръженията и местата, които посещава, възможни инциденти и тяхното предотвратяване.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Безопасност на новородените деца и децата до 1 година • Безопасност на децата в ранна детска възраст • Безопасност на децата в училищна възраст • Безопасност на тийнейджърите
Слайд 4	Инциденти с приемни деца и реакция при инциденти <p><i>Примерни инциденти</i></p> <p>Сериозни здравословни проблеми, изискващи спешна лекарска помощ, Диагностицирани сериозни здравословни проблеми, променящи здравословния статус на детето, Участие в инциденти или ситуации, които са довели до намеса на полиция, Физически травми, Забелязани сериозни белези, Противоречиви обяснения за травми или белези, Отсъствия от училище, Неприемливо поведение в училище, Крайно неприемливо поведение в семейството, Агресивно поведение, Тежки депресивни състояния, Отсъствие/бягство от дома или сериозна заплаха за бягство, Съмнения/обвинения за участие/извършване на противообществени деяния, Съмнения/обвинения за участие или склоняване към проституция или заснемане/разпространение на материали с порнографска тематика, Споделени или демонстрирани суицидни намерения, Данни/съмнения за употреба на алкохол или наркотични вещества, както и тяхното разпространение от страна на детето/младежа, Нерегламентирани разговори/срещи или заявки за такива от членове на биологичното семейство на детето</p>

	<p>Процедура при настъпване на инцидент</p> <p>Първо се търси спешна медицинска помощ (ако има пострадал), при необходимост се наемва полицията и след това се уведомяват ОЗД и ЕПГ.</p>
Слайд 5	<p>Оказване на първа помощ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Обучение на кандидатите за приемни семейства • Обучение на одобрените приемни семейства • Внимание към традициите в семейството и начина на реакция при инцидент, спешни медицински проблеми и лечение на децата
Слайд 6	<p>Диляна и Ангел са кандидати за приемно семейство. Те живеят на втори етаж на кооперация в централна градска част с оживено движение на коли. Разполагат с малък двор, в който съседите отглеждат домашно куче пазач. Диляна и Ангел имат собствено дете на 21 години, което е студент и през ваканциите си идва вкъщи.</p> <p>Семейството разполага с кухня, дневна, 2 спални, баня и тоалетна. През почивните дни и лятото семейството живее във вила в близко село. В близост до вилата има река.</p> <p><i>Кои аспекти от безопасността на бъдещите деца ще вземете предвид при оценката на семейството?</i></p>
Слайд 7	<p>В семейството на Диляна и Ангел ще бъде настанен Марио, на възраст 4 години.</p> <p>Каква друга информация е необходимо да знаете за Марио, за да съобразите как да гарантирате неговата безопасност.</p> <p>Какво ще обсъдите с приемното семейство за безопасността на Марио.</p>
Слайд 8	<p>Форми на злоупотреба с децата</p> <ul style="list-style-type: none"> • Физическа злоупотреба • Емоционална злоупотреба • Сексуална злоупотреба • Физическо negliжиране

Аспекти на безопасната среда и грижа за приемните деца

Безопасната грижа за приемните деца има най-различни аспекти – от чисто битово-материалните условия в дома през организацията на грижата за различните групи деца и предотвратяването на инциденти с тях до предотвратяването на нови форми на злоупотреба с приемните деца.

Битовите условия в приемния дом

Няма единни стандартни изисквания към дома на приемното семейство, но той трябва да отговаря на определени условия на безопасност. Има страни (напр. Великобритания), в които домът на приемното семейство се проверява от съответните служби за изправност на електрическите, газовите и водните инсталации. В България в рамките на оценката на кандидатите за приемни родители се прави и оценка на условията в дома. В това се включват събиране на информация и анализът ѝ за разположението на дома (квартал, къща, блок), жилищна площ, необходима за членовете на домакинството; обзавеждане – подходящо ли е за деца и крие ли опасности; електрическа инсталация и газификация, водоснабдяване; достъпност на жилището – стълби, прагове, заключване на къщата и помещенията; обезопасеност на прозорци, тераси, стълби, подпокривни пространства, дворове; съхранение на опасни вещества и препарати; домашни любимци и други животни и др.

В зависимост от начина на живот на семейството може да се наложи оценка на повече от 1 дом – например апартамент и вила, където семейството живее през лятото или води приемните деца през уикендите.

На етапа на оценка на приемния дом социалните работници обсъждат с кандидатите за приемни семейства евентуалните опасни места в дома им и поощряват семействата да вземат мерки за отстраняването им. Напр. ако в къщата има ниско разположени прозорци, които лесно се отварят – да им бъдат поставени райбери, ако семейството се отоплява с печка с открити реотани – да бъде заменена с по-безопасен уред, ако не е обособена самостоятелна стая извън спалнята на родителите за приемно дете над 2 години – да се обособи отделна стая.

Решаването на различните аспекти на битовата безопасност на дома е процес, който започва от оценката на кандидат приемните семейства и продължава в целия процес на приемна грижа. На всеки етап социалните работници трябва да са внимателни към това домът за какви деца е подходящ, крие ли потенциални опасности и да дават препоръки (и подкрепа) към семейството за отстраняване на опасните елементи в дома.

Към битовите условия на дома спадат различните съоръжения, оборудване и обзавеждане, което е специфично за отглеждане на определени възрасти деца – ванички, инхалатори и овлажнители за новородени; баните и тоалетните за по-големите деца; играчки и кошарки, проходилки, люлки; велосипеди; седалки за коли.

Колата на приемното семейство също е обект на оценка, ако семейството има мобилен начин на живот и често ползва колата за придвижване на приемното дете. Нейната техническа изправност и актуално свидетелство за правоуправление на родител/ите трябва да бъдат част от оценката на социалния работник.

Ако в дома на приемното семейство се настаняват деца с увреждания или повече от едно дете, то той трябва да бъде приспособен за специфичните изисквания за достъпна среда за децата.

Безопасността на грижата за различните възрасти деца

Приемните родители трябва да организират живота на семейството по начин, гарантиращ безопасността на децата. Това включва подходящи правила на хората в семейството, подходяща грижа за различните деца, съобразена с възрастта им и тяхната предишна история. Независимо че може да е отглеждал своите деца (или други роднински деца), всеки приемен родител трябва да премине обучение за грижа за деца, които ще му бъдат настанявани. В рамките на съответното обучение приемните родители се запознават и с изискванията за безопасна грижа за новородени, малки деца, деца в училищна възраст, тийнейджъри, деца с увреждания. Обикновено при преминаване на този курс на обучение като кандидат приемни родители семействата решават за какви деца биха могли да се грижат.

Програмата за обучение на кандидати за приемни родители съдържа указания за грижата за деца до 1 година, между 1 и 2 години, между 2 и 3 г., 3–4 г., 4–5 години, след 6 години и при тийнейджърите. Социалните работници трябва да познават тези указания, давани на приемните родители по време на тяхното обучение, и да ги съблюдават при оценка на кандидатурата на дома, както и при настаняването на всяко дете в приемното семейство и неговото наблюдение. Моля, запознайте се с извадки от Програмата – материал 12.2.

Изискванията към безопасността на различните възрастови групи деца са съобразени със спецификата на грижата, способностите на детето да се придвижва, дневния му режим, обезопасеността на съоръженията и местата, които посещава, възможни инциденти и тяхното предотвратяване.

Инциденти с приемни деца и реакция при инциденти

Социалните работници и приемните семейства трябва да имат ясна процедура за реакция при инциденти с приемни деца. В нея трябва да се регламентира и какво се разбира под инцидент. За целта всеки екип по приемна грижа трябва да разработи собствен документ, който да бъде координиран с отдел Закрила на детето, полицията, медицинските заведения. Всяко приемно семейство трябва да бъде обучено в прилагане на процедурата за действие при инциденти с приемно дете.

Примерен списък на инциденти с приемното дете, за които приемните родители трябва незабавно да уведомят службите или да предприемат мерки:

- Сериозни здравословни проблеми, изискващи спешна лекарска помощ
- Диагностицирани сериозни здравословни проблеми, променящи здравословния статус на детето
- Участие в инциденти или ситуации, които са довели до намеса на полиция
- Физически травми
- Забелязани сериозни белези
- Противоречиви обяснения за травми или белези
- Отсъствия от училище
- Неприемливо поведение в училище
- Крайно неприемливо поведение в семейството
- Агресивно поведение
- Тежки депресивни състояния
- Отсъствие/бягство от дома или сериозна заплаха за бягство
- Съмнения/обвинения за участие/извършване на противообществени деяния
- Съмнения/обвинения за участие или склоняване към проституция или заснемане/разпространение на материали с порнографска тематика
- Споделени или демонстрирани суицидни намерения
- Данни/съмнения за употреба на алкохол или наркотични вещества, както и тяхното разпространение от страна на детето/младежа
- Нерегламентирани разговори/срещи или заявки за такива от членове на биологичното семейство на детето

Примерна процедура за действие на приемните родители при настъпване на някое от горните събития

Ако е налице непосредствена опасност за живота на детето или друг човек, приемният родител първо осигурява спешна медицинска помощ с обаждане на 112 или транспортиране в Спешно отделение.

На второ място уведомява ЕПГ и ОЗД за настъпилия инцидент.

Ако при инцидента има поведение на човек, което изисква намеса и на полиция, приемният родител го съобщава на телефон 112 и впоследствие уведомява ЕПГ и ОЗД.

Оказване на първа помощ

Приемните семейства трябва да бъдат обучени да оказват първа медицинска помощ при наранявания на приемните деца. Подобно обучение те получават и по време на курса за кандидати за приемни семейства. Най-подходящо е тези обучения да се водят от лекари, подходящи са също обученията, организирани от Българския Червен кръст.

Практиката показва, че през първите години от стажа на едно приемно семейство е добре то отново да премине курс за оказване на първа помощ.

Социалните работници трябва да проследяват доколко семейството се справя с инцидентите в домакинството и оказване на първа помощ. Различните семейства имат разли-

чен начин за справяне с битови инциденти. Някои семейства ги предотвратяват успешно, други не вземат навременни мерки. Има семейства, в които поради медицинско образование или традиция не се привличат формалните медицински служби при инциденти и дори при лечение на децата. В такива случаи може да се назначават самолечения, да се поставят инжекции и да се обработват рани, без да са консултирани с медицинско лице. Затова още от оценката на кандидатите за приемни семейства и по време на настаняванията на деца социалните работници трябва регулярно да обсъждат темата за здравното обслужване, инцидентите, спешната помощ и лечението на членовете на семейството и на децата в него.

Програма за обучение на кандидати за приемни родители – извадки от модулите за Сигурна и безопасна грижа

СИГУРНОСТ И БЕЗОПАСНОСТ У ДОМА ПРЕЗ ПЪРВАТА ГОДИНА

След раждането

- Бебето активно опознава света, който го заобикаля.
- Бързо се появяват първите му усмивки и гукания.
- *Ние сме изцяло отговорни за неговата сигурност.*

Поза в креватчето

Изберете твърд дюшек за детското легло, който точно отговаря на размерите му. Избягвайте големите и пухкави дюшеци и завивки. Поставете вашето бебе да лежи по гръб, а не по корем. Идеалната температура за стаята на бебето е **19 градуса, а оптималната – между 18 и 22 градуса**. Не обграждайте новороденото с меки завивки, защото когато заспи, съществува риск да се задуши. Никога не използвайте възглавничка. Пухестата завивка не е подходяща за деца под 36 месеца.

Ако изберете легло с дървена решетка, проверете дали разстоянието между две пръчки е достатъчно тясно, за да не може бебето да си заклеши главата (европейската норма за разстоянието между пръчките на решетката е от 45 до 65 мм).

В стаята на детето не трябва да има никакви животни: В стаята, в която спи бебето, не трябва да има никакви животни. Животното може да легне близо до главата на новороденото и да го задуши. Поради същите причини не оставяйте никакви плюшени играчки в леглото на бебето. Избягвайте връзки, панделки, шнурове, с които се връзва биберонът, залъгалка, които биха могли да се увият около шията на кърмачето и да го задушат по време на сън. Ако на леглото му е закачена висеща играчка, тя трябва да е на такава височина, че то да не може да я достигне.

Уверете се, че не сте забравили в леглото или в обсега на бебето найлонови или шумолящи опаковки, торбички и пр.

Поставете бебешката теглилка/кантар на пода, никога върху мебел: бебето много мърда и може да се избута (или друго дете да го избута) до ръба на кантара и то да падне.

Винаги дръжте теглилката с две ръце, за да не може бебето да се изплъзне или преобърне.

Ако пътувате, **носете биберон с вода** и давайте на бебето да пие регулярно. По време на дълго пътуване е уместно да има сенници на страничните прозорци на колата. Проверете дали са добре закрепени, за да избегнете възможността да паднат върху детето.

Никога не оставяйте детето само в колата. Ако е много топло, то може да пострада за твърде кратко време, като се дехидратира и изпадне в хипертермия. Последствията са тежки, понякога смъртоносни.

Никога не дръжте бебето на колената си, защото в случай на рязко спиране и най-вече на удар то ще бъде изхвърлено с такава сила, че ще ви е невъзможно да го задържите. **За да предпазите добре новороденото в колата, използвайте детска седалка, която е разположена с „гръб към движението“,** която може да бъде поставена на предната или на задната седалка. Тя се закрепя лесно с помощта на коланите за сигурност.

Биберонът

Достатъчно е да капнете няколко капки върху предмишницата си, за да се уверите, че млякото не е много топло.

Температурата на чашата/шишето е понякога измамна, особено ако млякото е затоплено в микровълнова печка.

Разклатете биберона преди да опитате температурата на млякото.

Ако пробивате биберона, уверете се, че дупката не е много голяма, защото ако бебето е лакомо, може да се задави и задуши.

Къпането

Къпането е момент на отпускане и интензивно общуване с бебето. **Научете се редовно да следите за температурата на водата:** може да бъдат причинени сериозни изгаряния. Винаги пълнете ваничката на бебето първо със студена вода и после с топла, след което пуснете съвсем за кратко отново студена вода, за да разхладите. Всички пособия, които позволяват да закрепите бебето във ваната, което ви позволява да не го държите непрекъснато, не са сигурни и безопасни. **Те по никакъв начин не позволяват да излизате от банята и да оставяте бебето само във водата, дори за един кратък миг.**

СЛЕД 3-МЕСЕЧНА ВЪЗРАСТ

- **Детето ви започва да се обръща от гръб по корем и обратно.**
- **Следователно то може да падне от масата за преобличане, от кантара, от леглото на родителите, от дивана.**
- **Не се оставяйте да бъдете изненадани. Винаги стойте близо до бебето, като го придържате с една ръка.**

Къпането

Вашето дете се учи да заема седнала поза.

То се крепи седнало във ваничката: това е много хубаво, **но никога не го оставяйте само** (дори да е с друго, по-голямо от него дете).

Понякога ни се струва, че можем да оставим детето за минутка, но то може да се удави точно за няколко минути дори във вода, дълбока 30 см, когато се опитва да се изправи.

Седалките за вана подобряват комфорта на детето, но изобщо не са сигурни. Вие трябва да сте постоянно до него.

Моментът на къпането изисква особено внимание. Поставете ръката си под главата на детето, за да я подкрепяте здраво над водата. Никога не го оставяйте само дори за да вдигнете телефона.

Предметите

Детето ви протяга ръка към предмет, който му подавате: постепенно то започва да хваща волево, а след това да поднася и поставя хванатия предмет в устата си.

Изградете си навик още от най-ранната възраст на вашето дете **да поставяте на място, което то не може да достигне**, всички остри, режещи или изгарящи предмети, както и токсичните продукти, лекарствата, опасните храни или предмети (стафиди, фъстъци, други зърна и пр.), които то може да глътне.

Внимавайте да не падне от високо столче за хранене.

Не забравяйте, че бебето може да се изплъзне дори когато е вързано с колан в столчето или количката си поради малките си размери и голямата си подвижност.

Колата

Задължително е използването на детска седалка по време на пътуване с кола.

Потърсете съвет коя е най-подходящата седалка за вашето дете в специализиран магазин.

Уверете се, че детската седалка е много добре закрепена за седалката на колата.

За целта може да се използват коланите за сигурност.

Можете да я поставите на предната седалка, ако няма въздушни възглавници (еърбег) за пътниците.

СЛЕД 9-МЕСЕЧНА ВЪЗРАСТ

Вашето дете може да хваща всякакви предмети, които са в обсега му, и да ги слага в устата си.

Внимавайте да не се допре до отоплителен уред, който може да му причини изгаряния.

В горния край на стълбите поставете решетки за сигурност.

Опасностите

Някои деца лазят на четири крака. Много бързо те започват да се опитват да се изправят.

Проявявайте бдителност да не оставяте в техния обсег лекарства, особено под формата на таблетки или капсули. Съществува риск детето случайно да ги погълне, което може най-малкото да причини болезнени пристъпи на храносмилателната система, които предизвикват разяждащи изгаряния, а впоследствие перфорация на храносмилателни органи или различни отражения, много често завършващи летално.

Съществуват подходящи играчки за деца под 36 месеца.

Обезопасете ъглите на масите.

Внимавайте за лекарствата: Те трябва да се съхраняват в аптечно шкафче, което се заключва. Това се отнася дори за лекарствата, които употребявате ежедневно. Същите предпазни мерки трябва да предприемете и за козметиката и козметичните ви препарати (тоалетна вода, парфюми и пр.).

Растенията – уверете се, че растенията, които имате у дома, не са отровни и не предизвикват алергии. (diffenbacchiapicta)

Кошарката позволява на детето да се изправя, като се държи за опора, но не го оставайте да стои твърде дълго в това затворено пространство.

То иска да разшири пространството си и да открива нови и различни неща.

Електричеството

Детето придобива понятие за дълбочина и се интересува от дупките, от процепите.

За да избегнете сериозни изгаряния, сложете предпазители на всички контакти.

Те трябва да са такива, че детето по никакъв начин да не може да ги махне само.

Никога не оставяйте разклонител, който е включен в електрическата мрежа.

Не купувайте електрически материали, които нямат знака за сигурност на Европейския съюз. Поставете запушалки (които се продават в търговската мрежа) на електрическите контакти.

След 10-месечна възраст някои деца разширяват хоризонтите си, като пълзят на четири крака. Тази новопридобита свобода ги излага на нови опасности. Бъдете изключително бдителни за предметите, които са оставени на ниска масичка: ядки, цигари и фасове, стъклени чаши, остри и режещи предмети, малки предмети или играчки и пр.

СИГУРНОСТ И БЕЗОПАСНОСТ У ДОМА, В КОЛАТА И НАВЪН ПРЕЗ РАННОТО И ПРЕДУЧИЛИЩНОТО ДЕТСТВО

След 1-годишна възраст

- Вашето дете стои изправено, то ходи или съвсем скоро ще проходи.
- То скоро ще разбере значението на думата „не“.
- Отначало ще свързваме жеста с думата. Това научаване е много важно: детето разбира, че има граници, които не трябва да се преминават. Трябва да знаем как да предаваме и посланията „може“, „позволено е“/ „не може“, „забранено е“, нежно и същевременно твърдо.

Това, което е позволено, и това, което е забранено, трябва да се поддържа. Но не бива всичко да се забранява.

Бъдете търпеливи, винаги повтаряйте същите думи и жестове.

Дори да не разбира всички ваши обяснения, детето е чувствително към факта, че му говорите и че му показвате това, което се прави, и най-вече това, което не трябва да се прави.

Детето ви вече ходи. Сега е моментът да го научите постепенно да се качва по стълби, отначало на четири крака.

Животните

Проявявайте бдителност вашите домашни животни да ви се подчиняват и научете детето си да уважава територията на животното – неговата клетка, ниша, кошница, играчки... и най-вече неговата паничка за храна.

Никога не оставяйте детето само с куче (това се отнася до всички възрасти на детето)

Когато има домашни животни, дори да не са агресивни, удвоете вашето внимание по отношение на детето.

Кухнята

Внимавайте за местата, където детето търси опора и се опира. Обяснете му, че вратичката на готварската печка пари. Поставете предпазна мрежа или предпазна „студена“ вратичка на фурната на печката.

Има готварски печки с термоизолиращи вратички. Сложете предпазители на ключовете на печката.

Внимавайте с керамичните печки, чиято повърхност остава нажежена дори след като са изключени.

Детето може да се изкуши и да посегне към тигана или тенджерата, особено когато е гладно:

- Не го оставяйте само в кухнята
- Не оставяйте дръжките на тенджерите и тиганите да стърчат навън, обръщайте ги навътре към стената
- Винаги се уверявайте, че сте изключили електрическите домакински уреди от мрежата: миксери, пасатори и пр. Правете това веднага след като приключите работата си с тях.

След 18-месечна възраст

Детето започва да разбира прости обяснения, например какво трябва да прави и какво не, защо „това е опасно... защото е топло, защото ще паднеш“ и т.н.

То се учи да се качва, след това да слиза по стълбите. Започва да се катери по катерушки.

Много внимавайте за прозорците: Дори когато са затворени, те представляват опасност за по-буйните и подвижни деца. Водено от своето любопитство, детето може да се покатери на перваза на прозореца и да се надвеси опасно...

Ако решетките на вашия балкон са толкова широки, че детето прокарва главата си през тях, ако прозорците ви са ниски, не се колебайте да поставите предпазни решетки.

Също така можете да фиксирате мебелите към стените, за да не паднат върху детето, ако реши да се катери по тях.

Покажете на детето си как да се държи за парапета, за да се качва и слиза по стълбите.

Осигурете балкона си с предпазни решетки. И дори тогава не оставяйте детето си само на това място.

Достатъчно е да има една саксия или градинско посobie, за да може едно ловко и подвижно дете да се покатери и да падне през балкона.

Детето ви подражава

На тази възраст детето обича да подражава, да изпробва нови неща...

Когато прекратите дори за минутка някаква ваша дейност в кухнята или в градината, изключете незабавно електроуредите и ги поставете на място, на което вашето дете не може да ги достигне и да се нарани, като се опитва да ви подражава.

До 5-годишна възраст детето не може да дъвче и хрупа достатъчно добре; то често гълта едри хапки, без да ги е сдъвкало.

Детето може да бъде изкушено да допие чашата или бутилката на възрастния, да опита алкохол. Може да лапне голямо парче храна (от банан, грозде, сладкиш и пр.) и рискува да се задуши. Много често от криворазбрана любов или криворазбрана оригиналност,

което си е най-обикновена простотия, възрастният оставя детето си да опита от алкохола, който той консумира.

Никога не оставяйте опаковки на течности, които причиняват изгаряния, на пода. Работете с тях в отсъствие на детето.

Винаги поставяйте кибрита и запалките извън обсега на детето.

Не оставяйте в обсега му найлонови и синтетични пликчета и опаковки: Детето може да се изкуши да ги постави на главата си или да пхне главата си в някое от тях и да се задуши. Намесете се веднага, ако детето постави нещо около врата си.

Всички лекарства трябва да са поставени извън обсега на вашето дете.

След 2-3 годишна възраст

- Това е възрастта, в която детето започва да се пази чисто през деня.
- Слиза и се качва само по стълба.
- Може да отваря вратите и да се впуска да изследва нови пространства.
- Започва да задава въпроси.
- Неговото любопитство се събужда все повече и повече, но все още не осъзнава повечето опасности и продължава да е неспособно само да се предпазва.

Водата

На тази възраст удавянето представлява сериозен риск.

Детето не бива никога да остава само в банята.

Внимавайте с басейните (включително и надуваемите).

За да се избегне падането на детето в басейна, оградете го и осигурете постоянно наблюдение на детето. Това правило важи за всички водоеми: градински басейни, локви, фонтани и други. В дома, както и навън, избягвайте да оставяте на земята обемни съдове, пълни с вода.

Детето, което пада с главата напред или назад, при което лицето се покрива с вода, може да се удави дори в няколко сантиметра вода, тъй като изпада в паника и не може да се изправи.

Отровни вещества

Детето бива привлечено от продукти в атрактивни опаковки, често пъти в привлекателни форми и цветове.

За да избегнете отравяния, грижливо пазете всякакви препарати. Ако ви се наложи да прекъснете, дори за кратко, когато работите с почистващи препарати, преместете ги на недостъпно за детето място. Специално внимание обърнете на силно отровните ве-

щества, натриевите продукти (каналин, сода каустик, преобразувател за ръжда, спирт за горене), които трябва да бъдат затворени в шкаф, недостъпен за деца, който се заключва. Снабдете вратичките на шкафа под умивалника с ключалки с цел да предотвратите тяхното отваряне.

По възможност използвайте препарати, снабдени с осигурителни капачки. Също така внимавайте и с препаратите за градината (торове, пестициди и др.).

Козметичните продукти понякога съдържат голямо количество спирт (парфюми, тоалетна вода, афтършейв и др.). Тях също прибирайте на недостъпни места, както почистващите препарати и лекарствата.

Лекарствата също трябва да се съхраняват на недостъпно за децата място в заключващ се шкаф.

За детето те биха могли да изглеждат привлекателни: някои хапчета приличат на бонбонки, сиропите често имат приятен подсладен вкус... **Никога не давайте на децата лекарство, представяйки им го като лакомство.**

След 3-4 годишна възраст

- Детето разговаря все по-добре и по-добре.
- Задава въпроси.
- Интересува се от много неща.
- Възползвайте се от всяка възможност да му показвате и обяснявате опасностите.
- Учете го да не тръшка вратите и да не поставя ръцете си по касите на вратите (неговите пръсти лесно биха могли да бъдат притиснати, премазани и пр.).
- Обръщайте специално внимание на вратите на автомобилите, които представляват сериозна заплаха, тъй като са метални.
- Не го оставяйте да тича с чуплив или остър предмет в ръце (бутилка, чаша), химикалка, молив или пък с близалка в уста – в случай на падане лесно би могло да нарани зъбите или небцето си.

В колата

Вие самите си сложете предпазния колан, а детето ще е много доволно да ви подражава. Впрочем на седалката в колата използвайте регулатора за височина, за да можете добре да наместите колана, позволявайки на детето да вижда.

Долният колан трябва да бъде поставен в горната част на бедрата, а горният колан да бъде нагласен на нивото на раменете, за да не притиска врата.

Не оставяйте детето само в колата: то би могло да влезе в ролята на шофьор, да отпусне ръчната спирачка, да свали стъклото на прозореца...

Къпането

Внимателно проверявайте всички надуваеми уреди, които биха могли лесно да се спукат.

Използвайте надуваеми уреди и играчки, които са сертифицирани със знака за безопасност на Европейския съюз (СЕ), снабдени с еднопосочни клапани и въздушни камери.

Ако детето се чувства уморено или зъзне, по-добре да го изкарате от водата и да го разтриете.

Привиквайте детето към водата, но без никого да насилвате.

Можете да започнете да го учите на движения, които му позволяват да държи главата си над водата.

Автомобилно движение

Започнете с това да го научите винаги да се спира на тротоара и да изчаква помощта на възрастен, за да пресече улицата.

Покажете му добрия пример, като пресичате само на обозначена пешеходна пътека, на зелен светофар, след като се огледате вляво и вдясно и след като се уверите, че няма движещо се превозно средство в близост до вас.

Научете го да не тича, пресичайки улицата.

Учете вашето дете да пресича безопасно улицата, винаги на пешеходна пътека.

Винаги му подавайте ръка, докато пресичате.

Добрият пример на възрастния е необходим и основополагащ.

След 4-5 годишна възраст

- Детето става все по-автономно и пъргаво.
- Без да преценява добре, предприема рискове.
- Учи се на нови игри.
- Започва да практикува спортни игри, вследствие на което се появяват нови опасности. Обяснете ги на вашето дете и бъдете бдителни.

Наблюдавайте и следете детето: не се играе на криеница в изоставени постройките, в сандъци за играчки и гардероби. Затворилото се вътре дете би могло да остане залостено и да се задуши.

Ако се крие между паркирани автомобили, рискува да бъде притиснато или премазано.

Детски площадки

Родителите или лицата, които придружават децата на детските площадки, имат важна роля и участие в игрите. Те следят за правилното използване на уредите (пързалки, люлки, катерушки и др.). Никога не насилвайте детето да играе на уред, от който се страхува

или който не съответства на възрастта му, включително когато му помагате. Не забравяйте, че ако едно дете само се покатери на даден уред, то много по-добре пази само равновесие и границите на сигурността.

Внимавайте, докато вашето дете играе, да не бъде облечено с дрехи, от които висят връзки, пискюли, шалове, които могат да се закачат в уредите и да задушат детето.

Не го прекъсвайте рязко, в момент в който се намира в сложна поза или извършва деликатно движение на някой от уредите.

Ако се движите с колело заедно с детето, използвайте детска седалка и каска.

Техника в дома

Винаги прибирайте домакинските електроуреди и инструменти на места, недостъпни за детето. Бихте могли да му подарите играчки, имитиращи инструментите на възрастните или домакинските уреди, за да се учи то да борава с тях.

На улицата

Ако сте научили вашето дете винаги да спира преди да пресече улицата, то придобива навика да го прави.

От 4-годишна възраст нататък започваме да учим детето да се оглежда вляво, вдясно. Питайте го: „Виждаш ли приближаваща кола?“ Похвалете го за неговата наблюдателност. Ако то не може да ви отговори, избягвайте да му се карате. То се учи бавно и постепенно. Не го оставяйте да играе на улицата или в близост до пътя.

Безопасност в колата

Не оставяйте детето да се вози на предната седалка – нещо, което е забранено за деца под 10-годишна възраст.

То трябва да пътува на задната седалка, в детска седалка и в никакъв случай изправено между двете седалки.

Учете го само да си слага колана, това е навик, който остава за цял живот.

Внимавайте детето ви да слиза винаги от страната на тротоара.

След 6-годишна възраст

- Детето вече ходи на училище.
- „То вече е голямо“.
- Избягвайте да го оставяте само.
- Преди всичко не изисквайте от него да се грижи за по-малкото си братче или сестриче, докато вие пазарувате или работите. То е прекалено малко, за да пази малко дете.

- Не се колебайте да го предупреждавате за евентуални опасности и да му обяснявате правилата за безопасност.
- На тази възраст е препоръчително детето да се учи да плува с професионален треньор.

Най-малкото нещо може да го разсее и то да забрави за опасността. Учете детето да проявява интерес към лечението, когато е болно, но също го запознавайте с опасностите на лекарствените продукти. И най-вече обяснете му, че никога не бива да ги взема само.

По време на разходка извън града, в парка или в гората го наблюдавайте непрекъснато.

Плодовете на доста отровни растения наподобяват на ядливите, но всъщност са силно токсични.

Рискови спортове

Внимавайте със спортните занимания, които вашите деца практикуват и които изискват обучение и/или защита (каска, наколенки и др.). Необходимо е и специално наблюдение.

Например: каране на кънки, ски, езда и др.

Колелото

Внимание: Това, че детето ви обича да кара колело, не означава, че е способно да участва безопасно в пътното движение, най-вече в града.

Внимателно преценявайте опасностите на уличното движение. Това също се учи постепенно.

Непременно изисквайте от детето да носи каска.

Когато карате заедно с детето, показвайте му „добрия пример“, спазвайте указателните знаци и светлините на светофарите.

Учете вашето дете да спазва основните правила на уличното движение.

Наблегнете на това колко е важно тези правила да се спазват.

Автомобилно движение

Не оставяйте детето само на улицата, докато не бъдете сигурни, че то ще я пресече, без да тича: това е възможно не по-рано от 10-11 годишна възраст.

Впрочем до 10-ата година детето вижда и чува коректно само това, което се намира пред него. То не преценява добре това, което се движи отстрани и отзад, не преценява добре разстоянието и скоростта на превозните средства и времето за пресичането на улицата.

Избягвайте да пресичате между две паркирали коли: това намалява видимостта на пешеходеца, който пресича и пречи на шофьорите на движещите се коли да го виждат.

Учете вашето дете да пресича улицата, без да бърза.

Безопасност на тийнейджърите

Възрастта която се счита за тийн-ейджърска (от англ. окончание -teen на числата от 13 до 19) е най-проблемната в живота на детето по много причини и опасностите, на които са подложени децата, са най-разнообразни, свързани с околната среда на юношата.

- **Бягство от дома.** Ако бъде забелязано намерение за бягство от дома, което се изразява в обявяване на намерението; събиране на пари; от дома изчезват дрехи и вещи; нощувания извън дома; размяна на дрехи с приятел и др. – това е сигнал за действие на родителите. Отнасяйте се спокойно, но твърдо. Приемете сериозно намерението на детето. Говорете с младежа, по-скоро отворете му пространство той/тя да говори за проблема си. Избягвайте напътствията и да му напомняте колко много сте вложили в него и какви надежди храните за бъдещето му. По-добре е да му покажете, че го обичате и че държите да остане у дома, каквито и проблеми да има. Ако все пак тийнейджърът изчезне, незабавно предприемете действия – обадете се на всички познати и близки, където е възможно да е отишъл, след това уведомете най-близкото РПУ, а след намирането на детето потърсете специализирана помощ.
- Телевизия, интернет и опасностите, които дебнат от екрана:
  - а/ порносайтове – много често оставени безконтролно да ползват интернет, тийнейджърите влизат в порносайтове;
  - б/ насилие от екрана – продължително гледане на убийства и сцени на насилие;
  - в/ педофили – при чатенето често попадат на педофили.
- Дискотеки:
  - а/ побои;
  - б/ кражби и грабежи;
  - в/ сексуални посегателства;
  - г/ наркотици.

За всички възрасти

- Повечето рискове засягат децата във всички възрасти. Някои присъстват повече в домашната обстановка, други са навън.
- За да предотвратим както едните, така и другите, е необходимо да предприемаме прости мерки, които позволяват да се избегнат много грижи, инциденти, а понякога и драми.
- Това започва понякога с обмисления избор в момента на закупуване на продукти или екипировка.

Електричеството

Всеки електрически „удар“ може да бъде смъртоносен.

Налагат се предпазни мерки. Никога не забравяйте, че електричеството и водата правят лоша комбинация: не използвайте подвижни електроуреди в банята (радио, ютия и пр.).

Внимавайте с разклонителите. Премахнете старите модели, които не са обезопасени, или разни „самоделки“. Заменете ги с обезопасени разклонители, отговарящи на изискванията за безопасност: новите модели са снабдени със защитни изолаторни пластинки, които предпазват от пряк контакт с електрическия проводник.

Избягвайте да ги оставяте включени в мрежата, след като сте приключили работа.

Изгаряния

Загрявайте водата до температура, не по-висока от 50 градуса. Проверете дали дръжките на тенджерата не се въртят. Добийте навика да оставяте кухненската посуда с дръжките навътре, към стената. Горещите течности могат да причинят тежки изгаряния (2-ра, а понякога и 3-та степен). Още по-опасни са готварските мазнини, които врат на температура до 160-170 градуса.

Огънят

В случай на пожар във вашето жилище, апартамент, къща или каравана трябва да знаете, че димът е най-опасното нещо, тъй като има силно и бързо интоксикаращо действие (въглероден окис и циановодородни съединения).

Следователно никога не трябва да се оставят малките деца под 10-годишна възраст сами вкъщи.

В днешно време се продават и поставят детектори за дим, отделни за всяко помещение, които бързо реагират на дима и сигнализират за това.

Падания

На пода в банята поставете постелки, които предотвратяват хлъзгането, както и по ръба на стъпалата на стълбището.

Добре е стълбите във вашия дом да бъдат добре осветени (вътрешни или външни) и поставете преграда в горната част на стълбите.

Стълбите на мазето винаги представляват опасност. Проверявайте дали осветлението е изправно и достатъчно. Поставете рампа и следете вратите, водещи към него, да бъдат добре затворени и заключени.

Почистващи препарати

Никога не съхранявайте почистващ препарат в бутилка от минерална вода, напитка или какъвто и да е домакински съд. Дори и да сте предупредили за съдържанието с етикет, детето или дори възрастен човек би могъл лесно, поради разсеяност, да се обърка. Всички опасни препарати дръжте в заключен шкаф, недостъпен за деца. Съществуват специални райбери за обезопасяване, които не могат да бъдат отключвани от малки деца и не позволяват вратички на шкафове, прозорци и витрини да бъдат отваряни.

Лекарства

Лекарствата не са обикновени продукти за консумация като останалите. Лекарство, предписано на определен човек, не би понесло също така добре на друг. В частност никога не давайте на дете лекарство, предписано на възрастен, дори и да намалите дозата. Винаги се консултирайте с вашия лекар. Прочетете внимателно и спазвайте стриктно предписаната ви рецепта. Периодично проверявайте съдържанието на семейната аптечка. Никога не пазете лекарства с изтекъл срок на годност, а веднага ги изхвърляйте.

Раните

Ако във вашето жилище има много стъклени повърхности, уверете се, че са направени от калено, обезопасено стъкло и че дебелината на стъклото е достатъчна.

Ако в дома ви се намират огнестрелни оръжия, дръжте ги винаги незаредени и на недостъпни за децата места. За всеки случай дръжте мунициите на друго място, за да избегнете у детето изкушението да зареди оръжието.

Отоплителни уреди

При недобро функциониране бойлерите и котлите на твърдо гориво и газ отделят безцветен газ без миризма, който е изключително отровен – въглероден окис.

За да избегнете отравянето с такъв газ, което може да бъде много сериозно, използвайте само автоматични, обезопасени котли и бойлери, не повече от 5 до 7 минути на час.

Никога не запушвайте вентилационните отвори, дори и да е студено. Проверявайте периодично състоянието на котлетата и бойлерите с помощта на професионални техници, както и не забравяйте годишния преглед на комините.

Внимание: главоболие, повръщане, световъртеж, състояние на силна умора, затруднения с краткосрочната памет могат да бъдат знак за интоксикация с въглероден окис.

В случай на изтичане първо затворете входния клапан на газта (поради риск от експлозия), проветрете помещението.

Проверявайте състоянието на вашите газови уреди и газова инсталация във възможно най-кратки срокове преди да ги пуснете отново в употреба.

На открито

Къпането

Препоръчително е децата да се къпят на открито, когато навършат 2 години, за да

могат да дадат знак на тревога или зов за помощ.

Голяма разлика между телесната температура и температурата на водата може да предизвика спазъм на мускулите и задушаване (след обилно ядене или след продължителни слънчеви бани).

Внимавайте с басейните или други открити водоеми. Дръжте наблизно: дъска или летва, телефон, за да извикате бърза помощ. Добре е да знаете, че съществуват начини и средства, за да се ограничи достъпът до басейните – плъзгащи се плексигласови плоскости, сгъваеми или твърди прегради с височина най-малко метър.

Гъби

Бъдете изключително бдителни по време на брането на гъби, за да не объркате видовете. Някои от книгите са с цветни илюстрации, които са много полезни при научаването на характерните белези на гъбите. Включително и за това да се различават ядливите видове гъби от тези, които са отровни и смъртоносни. Учете вашето дете да разпознава отровните гъби, консумацията на които може да доведе до смърт.

Не рискувайте също така с растенията, билките и дивите плодове, които често могат да бъдат опасни.

В случай на съмнение не поемайте никакъв риск, консултирайте се с фармацевт. Той може да ви каже дали набраните от вас гъби са ядливи или отровни.

Изгаряния

Винаги проверявайте изправността на вашето барбекю. Никога не разпалвайте огъня с помощта на бензин или спирт. Използвайте дървени подпалки или запалки за барбекю.

Не оставяйте детето да играе наоколо, докато има тлееща жар.

В колата

Когато сте зад волана, следете за безопасността на всички пътници. Спазвайте правилата за движение и никога не консумирайте алкохол преди или по време на шофиране.

При дълги пътувания бъдете бодри и предвиждайте почивки на всеки 2 часа шофиране.

Те ще бъдат оценени също и от вашите спътници – деца и възрастни.

Електричеството

Когато сте на открито, бъдете бдителни, докато боравите с метални предмети, особено дълги или високи (хвърчила, стълби, въдици и др.): контактът на такива предмети с ел. стълбове и жици може да доведе до смъртоносни токови удари.

Избирайте внимателно стоките, ел. уреди и играчките, които купувате. Ако забележите, че те са опасни или неизправни, непременно сигнализирайте Комисията за защита на потребителите.

Предпазване на приемните деца от злоупотреби с тях

Социалните работници и приемните семейства трябва да предпазват приемните деца от всякакви форми на злоупотреба с тях. За целта е необходимо да разпознават различните форми на злоупотреба с децата и техните симптоми.

Форми на злоупотреба с децата

Когато се говори за злоупотреба или negliжиране на дете, се има предвид причиняването на вреда, физическо или психично страдание или ненамесата за предотвратяване или прекратяване на такива, извършвани от други. Децата могат да станат жертва на злоупотреба в семейството, в институцията или друга социална среда; насилниците може да са техни познати или (по-рядко) непознати.

Физическа злоупотреба

Физическата злоупотреба може да включва действия като удряне, ритане, раздрусване, захвърляне, блъскане, отравяне, изгаряне или опарване, даване, душене или други подобни, причиняващи физическо страдание и вреда на детето. Физическа злоупотреба е налице и в случаите, когато родителят/грижещият се умишлено предизвиква определени симптоми или заболяване у детето.

Емоционална злоупотреба

Това е повтарящо се емоционално малтретиране на дете, което предизвиква тежки и продължителни негативни ефекти върху неговото емоционално развитие. Може да включва отправянето на послания и сигнали към детето, че то няма стойност или не е обичано, че е неадекватно или че е ценено само когато откликва на нуждите и очакванията на някой друг. Може да се проявява чрез налагането на очаквания към детето, които са неуместни за неговата възраст или ниво на развитие. Тези очаквания включват взаимодействия, които по един или друг начин не съответстват на нивото на развитие на детето. Например, свръхпротекция или ограничаване на възможностите за изследване и изучаване на света, или пък ограничаване на възможностите за нормално общуване. Към емоционалната злоупотреба спадат и случаите, когато се забележи или другояче се установи малтретиране на чуждо дете без последваща намеса. Емоционалната злоупотреба включва и различни видове тормоз, които карат детето често да се страхува или чувства застрашено, както и експлоатацията или корумпирането. По принцип всички форми на малтретиране на дете включват и някаква емоционална злоупотреба, но тя може да се проявява и самостоятелно, в чист вид.

Сексуална злоупотреба

Сексуалната злоупотреба се отнася до принуждаването или примамването на дете да участва в сексуални действия, включително проституиране, независимо дали детето осъзнава какво се случва или не.

Сексуалните действия обхващат физически контакт със или без генитално прониква-

не. Те могат да се осъществяват и без пряк контакт, например чрез въвличането на деца в гледане или създаване на сексуални изображения онлайн, в наблюдаване на реални сексуални действия, извършвани от други лица, или насърчаване на непристойно (сексуализирано) поведение.

Физическо negliжиране

Това е продължителното непосредствено на базовите детски физични и психологични нужди. Negliжирането води до сериозни здравословни и развитийни нарушения. То може да се случи по време на бременността вследствие на злоупотреба с вещества от страна на майката. След като детето се роди negliжирането може да се изразява в провал на родителя/грижещия се в:

- осигуряване на подходяща храна, дрехи и подслон (вкл. изгонване от вкъщи или изоставяне);
- защита на детето от физически или емоционални вреди и опасности;
- осигуряване на адекватен надзор (вкл. ползването на неадекватни грижещи се);
- осигуряване на достъп до медицински грижи или лечение;
- посрещане на основни детски емоционални потребности.

Възможни признаци и симптоми на злоупотреба

Физическа злоупотреба

- Необясними, често появяващи се наранявания или изгаряния
- Неправдоподобни обяснения или отказ да се обяснят нараняванията
- Носене на дрехи с цел прикриване на наранявания, дори и в горещо време
- Отказ за преобличане (напр. преди час по физкултура, спортуване или др.)
- Чести и ясно виждащи се превръзки (лейкопласт, бинт, пластир)
- Чести бягства от дома
- Страх от медицински прегледи
- Склонност към самонараняване
- Агресия към околните
- Страх от физически контакт (напр. свиване на кълбо или рязко отдръпване при докосване)
- Споделяне за преживени наказания, които са твърде крайни (напр. детето е бито всяка вечер, за да го накарат да седне да учи)
- Страх от контакт с предполагаемия насилник

Емоционална злоупотреба

- Нарушения във физическото, психичното и емоционалното развитие
- Внезапно появяващи се нарушения в говора
- Непрекъснати себеобвинения („Аз съм лош/грозен/неоценен“, и т.н.)
- Свръхреакции при допускане на грешки
- Силен страх от всяка нова ситуация

- Неуместни реакции при преживяване на болка („Заслужавам си го“)
- Невротични поведения (клатушкане напред-назад, играене с кичури коса, чоплене на кожата, самонаранявания)
- Крайна пасивност или агресия

Сексуална злоупотреба

- Показване на обич по начини, които не са присъщи или уместни за възрастта на детето
- Демонстриране на неприсъщи за възрастта сексуални познания
- Здравни проблеми, като хроничен сърбеж или болка в областта на гениталиите, наличие на полово предавани болести
- Екстремни реакции като депресия, самонараняване, суицидни опити, бягства от дома, злоупотреба с вещества, анорексия
- Личностни изменения (напр. развиване на прекалена несамоувереност или на прилепчивост)
- Регрес към по-ранни поведенчески модели (напр. смучене на палеца или възвръщане на интереса към вече изоставени играчки)
- Внезапна загуба на апетити или неконтролируемо ядене
- Тенденция към изолиране или оттегляне
- Неспособност за концентрация
- Загуба на доверие или развиване на страх към някого, който е добре познат (напр. детето не иска да остава само с детегледач или друг грижещ се)
- Подновяване на подмокрянето (през деня и нощта)
- Кошмари
- Тревога и напрежение при опити за събличане на дрехите
- Внезапно рисуване на сексуални рисунки
- Опити за „свърхдобро“ или „свършено“ държане
- Свърхреакции

Физическо negliжиране

- Непрестанен глад
- Лоша лична хигиена
- Непрекъсната умора
- Занемарен външен вид и облекло
- Загуба на тегло
- Нелекувани здравни проблеми
- Липса на социални взаимоотношения
- Натрапливо събиране на боклуци
- Деструктивни тенденции
- Едно дете може да е било обект на комбинация от различни видове злоупотреба.
- Също така е възможно дадено дете да крие старателно злоупотребата от околните, като не дава никакви външни признаци какво се е случило.

Анализ на случай – Кристина

Кристина, на 8 години, е единствено дете в биологичното си семейство. Тя е настанена в приемно семейство за първи път днес. Над нея е упражнявано сексуално насилие от приятеля на майка ѝ и се смята, че това е продължавало за определен период от време. От училището на Кристина са изразили тревога относно сексуално-провокативното ѝ поведение към мъжете учители, а Кристина се оплаква, че я „боли дупето“. Медицинският преглед показва ясни признаци на сексуално насилие. Кристина казала на лекарите, че чичо Павел „идва в спалнята ѝ и я наранява“. Мъжът е арестуван и полицията има опасения, че той може да се опита да заплашва Кристина.

Майката на Кристина има леко интелектуално увреждане и е безработна. Много хора ѝ идват на гости и съседите се оплакват от шума и силните караници между нея и приятелите ѝ. Не е ясно на този етап какво е правила майката, но тя отрича, че знае за насилието, и мисли, че може би Кристина „лъже“.

Кристина ще се среща с майка си в присъствието на социален работник от ОЗД.

Кристина не е сред популярните деца в училището, тъй като има склонност бързо да влиза в конфликт с приятелите си и лесно се разсейва в час. Класният ѝ ръководител мисли, че тя е много умно дете, но показва по-слаби резултати, защото ѝ е трудно да се концентрира. Кристина все пак обича музиката и изглежда, че часовете по физическо и танци в училище ѝ харесват.

Приемните родители, които се подготвят да се грижат за Кристина, имат 2 деца в тий-нейджърска възраст – дъщеря на 11 г. и син на 15 г. Живеят близо до училището, в което Кристина учи, и също така достатъчно близо до ОЗД, където ще се провеждат срещите с майка ѝ.

Какви неща смятате, че трябва да бъдат включени в плана за безопасна грижа за Кристина, така че да бъде адаптиран специално към нея?

Модул 13

ТЕМИ	Въведение в темите за деня Набиране на приемни семейства
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ и ОЗД
ЦЕЛИ	Изграждане на умения за поддържане на обема и профила на семействата, необходими в общината, чрез набиране на нови семейства
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	1 ч. 50 мин.
КОМПЕТЕНЦИИ	Знания за процеса на набиране, методите за набиране и документацията, която се използва Умения за представяне на приемната грижа, организация на набирането на приемни семейства в общината и даване на информация и указания към гражданите, които се интересуват от приемната грижа
СЪДЪРЖАНИЕ	Методи за набиране на приемни семейства Кампании за набиране на приемни семейства и промяна на нагласите към приемната грижа Брошура за приемната грижа Процес на набиране на приемни семейства Документи при набирането на приемни семейства
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Основа за презентация за мултимедия – Приложение 1 Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материалите за раздаване на участниците – 13.1, 13.2 и 13.3 Упражнения Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, маркери

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Въведение в темите за деня – 10 мин.

Обратна връзка от предишния ден и представяне на темите на деня – 10 мин.	<p>Водещият кани участниците да дадат обратна връзка от предишния ден. Групата общо минава през темите от третия ден на обучението.</p> <p>Направете представяне на темите за деня – набиране на приемни семейства, процеса, начини за набиране; оценка на кандидатите за приемна грижа, обучението и подготовка на кандидатурата за представяне на Комисията по приемна грижа, подкрепа на приемните семейства от ЕПГ.</p>
--	---

Набиране на приемни семейства – 1 ч. 35 мин.

<p>Мозъчна атака „Как се набират приемни семейства“ – 15 мин.</p>	<p>Цел Насочване на вниманието на участниците към процесите на набиране на приемни семейства – напомняне на цикъла на приемната грижа през хода на приемното семейство в нея от първия ден на обучението</p> <p>Провеждане Запишете на лист от флипчарт „Как се набират приемни семейства“ и помолете участниците да споделят идеи и опит. Водещият записва на флипчарта.</p> <p>Обобщение Набирането на приемни семейства е постоянен процес, който поддържа обема на необходимите семейства. В набирането се преплитат различни процеси.</p>
<p>Дискусия „Какви методи сте ползвали досега за набиране на приемни семейства“ в общината – 10 мин.</p>	<p>Цел Да се извлекат знанията на участниците от досегашния им опит за набиране на приемни родители</p> <p>Провеждане Задайте темата и помолете участниците да споделят опита си. Записвайте на флипчарт какви методи са ползвали и доколко ги смятат за ефективни за общината си.</p> <p>Обобщение Съществуват различни методи за набиране на приемни семейства. Тъй като приемната грижа е обществена задача – да се отглеждат децата в общността, често за нейното популяризиране и набиране на приемни родители се ползват кампаниите, които ще разгледаме. Към подбора на приемните семейства се подхожда и като към популяризиране на възможност за професионална реализация, таргетират се определени възрастови групи население и се ползват различни методи.</p>
<p>Презентация „Кампании за набиране на приемни семейства“ – 20 мин.</p>	<p>Цел Знания и умения за организиране на кампании за популяризиране на приемната грижа и набиране на приемни семейства</p> <p>Провеждане Направете презентация по 13.1. Материал за раздаване – за организиране на кампании за популяризиране на приемната грижа и набиране на приемни семейства. Раздайте материала на участниците. В зависимост от опита на участниците досега с кампаниите наблюдавайте на различни неща. Ако участниците нямат опит, е важно да разберат общата картина при организация на една кампания. Ако имат опит, е важно да споделят какво работи и как биха променили кампаниите, които са правили досега.</p> <p>Слайд 1 На първо място обсъдете въпроса с конфиденциалността на информацията в приемната грижа. Дори когато много ни се иска да имаме повече приемни родители, не бива да забравяме, че трябва да пазим самоличността на децата и семействата. Опитът показва, че когато се покаже конкретно дете, което има нужда от семейство,</p>

тогава има най-голям интерес от граждани да му станат приемно семейство. В същото време е нарушена поверителността на информацията за детето, привлечени са излишно граждани, много от които вероятно не са подходящи за грижа за детето.

Обсъдете **целите**, които се поставят с кампания в конкретната община. Дали искат да наберат много нови семейства, или искат да популяризират приемната грижа сред населението. Има малки общини, в които приемните деца не са добре приети в детските градини и училищата. В тях те са изолирани в отделни групи. За тези общини е подходящо да се планират действия за разбирането на причините защо децата са в приемната грижа и как всеки има принос за тяхното благополучие.

Представете на участниците защо е важно да привлекат медиите като партньор на ЕПГ при набиране на приемни семейства и в кампаниите си. Тук е важно участниците да споделят какъв опит имат в работа с медии, как е организирано това в общината им, дали добре си партнират с ПР специалистите на общината.

Слайд 2

Обсъдете с участниците какви видове кампании могат да организират. Разграничете регулярните от специализираните. Важно е участниците да разберат, че чрез кампании (или други методи на набиране на нови приемни семейства) могат да поддържат определен обем от настанявания в общината.

За кои общности биха организирани специализирана кампания? Имат ли дом за деца, който е в процес на затваряне, и каква кампания биха организирани за намиране на приемни семейства за децата от този дом?

Слайд 3

Обсъдете с участниците посланието, което се дава по време на кампанията към гражданите. Ако участниците имат собствен опит с организиране на кампании, нека споделят тяхната визия. В материала са дадени някои условия, на които да отговарят посланията:

- Точност и обективност на информацията. Промоционалните материали трябва да съдържат вярна информация, да казват какви точно деца имат нужда от приемни семейства, дори и това да не е особено привлекателно за широката публика. Използвайте снимки само на деца, които реално бихте настанили в приемни семейства, а не „русокоси и синеоки ангелчета“, които привличат хората, но може би не са децата, които можете да настаните за отглеждане. Бъдете честни и относно това кой може да бъде приемник и кой не – това дава възможност на хората сами да се отсяват и да вземат решение дали искат да продължат с процеса на кандидатстване.

- Провокиране на участие. Посланието на материалите не само казва „тези деца ги има и се нуждаят от грижа“, но трябва и да звучи в смисъл „нека заедно им осигурим дом“. Най-ефективно е да се организира информационна кампания с призивен характер и възможност на хората да се почувстват част от живота и съдбата на децата. Фрази от рода „без вас тяхното бъдеще е...“, „нека споделим грижата за...“, „всеки от нас ...“ карат хората да почувстват необходимост да се ангажират с децата на общността. Обърнете голямо внимание на думите, които участват в посланието. Не употребявайте думи като „ангажимент“, „отговорност“ и др., защото те не провокират положителна нагласа у хората.
- Емоционален елемент. Развитието на приемната грижа зависи от отношението на всички ни към децата и затова в кампаниите трябва да има емоционален елемент, който да грабва сърцето на основната публика – жените. Изследвания показват, че повече жени вземат решение семейството да стане приемно. Въздействащите снимки и истории на деца е онова, което може да накара жената да прояви повече интерес. Имайте предвид, че най-често хората се обаждат да питат за детето, което е използвано като лице на кампанията. Всъщност за да ползвате снимки на деца за клипове и брошури, е необходимо да получите съгласието на техните законни представители – родители, настойници, попечители, ОЗД – ако е под мярка за закрила. В противен случай може да си навлечете много главоболия и неприятности. При поискване на съгласие трябва да бъде обяснена целта на използване на снимките и конкретните случаи и ако е възможно, на родителите и децата да бъдат показани образци на публикации, в които снимките или конкретните случаи могат да се появят. Това е добре да бъде направено от социален работник, познат на детето и/или семейството. Фотографите, изпратени на място, трябва да бъдат внимателно инструктирани с цел заснемането на подходящи снимки, като имат готовност да приемат възможността субектите да се откажат от съгласието, което са дали предварително. Добре е фотографите да бъдат придружавани от служител на екипа, който да гарантира сигурността на детето и спазване на неговите права и достойнство.
- Уважаване достойнството на субекта. Не манипулираме субекта по начин, който изкривява действителната ситуация (например не молим някого да плаче, защото е пред камерата). Историята за даден случай или разказ не е измислена, въпреки че може да бъде адаптирана или редактирана, за да се запазят достойнството и конфиденциалността. В защита на конфиденциалността имената на децата и семействата ще бъдат променени. Никога не се публикуват име и адрес на детето. Добре е да се използва баланс от изображения (например позитивни и негативни), за да отразят действителната ситуация.

	<p>Слайд 4</p> <p>Коментирайте с участниците как се организира кампания. На първо място какво трябва да се включи в подготовката на кампанията. На този етап е важно участниците да коментират дали в тяхната община/област е необходимо да се провеждат кампании, за какви профили деца, има ли домове за затваряне, какви приемни семейства ще им трябват, какъв вид да бъде кампанията. Отново дайте възможност на участниците сами да споделят опит или идеи как да организират действия за популяризиране на точните послания за приемната грижа в региона си и да наберат нови приемни семейства.</p> <p>Обсъдете и изготвянето на промоционалните материали, които ще бъдат ползвани в кампанията. Обикновено наличието на ПР специалист в общините като че ли освобождава социалните работници от отговорността за кампанията, НО наблегнете, че екипите по приемна грижа са тези, които трябва да подготвят съдържателната част на материалите. Обсъдете и дейностите в кампанията като график. Ако вече има план за провеждане на реална кампания в общината, направете времева рамка на дейностите.</p>
<p>Упражнение „Брошура за приемната грижа“ – 15 мин.</p>	<p>Цел</p> <p>Участниците да боравят с основната информация за приемната грижа и да умеят да я представят пред други хора</p> <p>Провеждане</p> <p>Раздайте 13.3. Материал за раздаване. Това е шаблон за брошура за приемната грижа. Помолете участниците да попълнят текста. Вие им помагайте. Ако времето не стигне, нека довършат текста на брошурата след обучението.</p> <p>Тестът в материала е примерен. Ако ЕПГ вече имат изработена брошура, помолете участниците да представят информацията от брошурата, като ги разделите на 2 групи – едната група са граждани, които се интересуват от приемната грижа, а другата група са социални работници от ЕПГ, които ги информират за приемната грижа.</p> <p>Обобщение</p> <p>ЕПГ трябва да разполага с актуална информация за приемната грижа по формата на брошура. Информацията се актуализира при всяка промяна. Социалните работници трябва да познават много добре тази информация и да могат да отговарят на въпросите на гражданите, които се интересуват от приемната грижа.</p>
<p>Презентация „Други методи за набиране на приемни семейства“ – 10 мин.</p>	<p>Цел</p> <p>Споделяне на различни методи за набиране на приемни семейства, които ЕПГ да приспособят за нуждите си</p> <p>Провеждане</p> <p>Опитът на НПО доставчиците на приемна грижа от последните 15 години показва, че освен кампании, могат да се ползват и други методи за набиране на приемни семейства. Те могат да бъдат част от кампаниите на общините/ЕПГ или да се ползват през цялата година в зависимост от нуждите от нови приемни семейства. Сред тези методи са:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • Провеждане на информационни срещи с определени целеви групи. Това може да са родителски общности в училище, детска градина или професионални общности в училища и болници. Също могат да се организират в читалища. Провеждането на подобни информационни срещи изисква много добра подготовка на социалните работници, анонс на срещата – може и малка обява, брошури, презентация и готовност да се отговаря на въпроси на участниците. • Поддържане на сайтове за приемната грижа. Това може да е подсайт на общината или сайт на ЕПГ. В сайта се поддържа актуална информация за приемната грижа, начина на кандидатстване за приемни родители, предстоящи събития по приемна грижа и др. информация от годишната програма по приемна грижа на общината/ЕПГ. • Предаване на информацията от уста на уста. Това обикновено става през вече одобрените приемни семейства, които водят свои близки и съседни също да кандидатстват за приемни семейства. Това е много работещ метод за набиране на нови семейства, НО не бива да се превръща в самоцел. Има цели села и блокове в градовете, където приемната грижа се е превърнала в професия. Това може да доведе до снижаване на критериите на социалните работници при оценката на кандидатите. Затова ЕПГ трябва да са внимателни с този метод на набиране на нови семейства. • Обяви в бюрата по труда, вестници и сайтове за намиране на работа. Също един много добре работещ метод за набиране на нови приемни родители, НО ЕПГ трябва да са внимателни към мотива, с който влизат гражданите при този метод – намиране на трудова заетост. <p>За да се прецени кои методи за набиране на приемни семейства са най-работещи за една община, е необходимо да се направи профил на приемните семейства. Обикновено за България това са хора между 40 и 60 години, единият или двамата в семейство са безработни, имат собствено жилище и отгледани деца. Обсъдете с екипа какъв е профилът на средното приемно семейство в тяхната община и с какви методи могат да достигат до тази част от населението.</p>
<p>Презентация „Процесите по набиране на приемни семейства“ – 15 мин.</p>	<p>Цел Разбиране на процеса на набиране на приемни семейства от момента на запитване на гражданин към ЕПГ до началото на оценяването (първото домашно посещение)</p> <p>Провеждане Обсъждане на схемата от 13.2. Материал за раздаване – раздайте я на участниците. Следете доколко те разбират процеса и на всяка стъпка какво се предприема.</p>

Работа с документацията по време на набирането на приемни семейства – 15 мин.

Цел

Участниците да свързват процеса по набиране на приемни родители с документите, които трябва да попълват в процеса на набиране

Провеждане

Работете със схемата от 13.2. Материал за раздаване и Списък на приложенията към Методиката за условията и начина на предоставяне на социалната услуга „приемна грижа“

Преминете през документите, като следите и в коя част на схемата се ползват:

- Въпросник за самооценка на кандидатите. Той се попълва от хората, които обмислят дали да станат приемни родители. Въпросникът им дава информация какво представлява приемната грижа и дали те отговарят на някои от изискванията. С попълването хората сами преценяват дали да продължат с процеса. Обикновено хората, които преценяват, че отговарят на условията, връщат попълнен въпросника и това е знак, че искат да продължат с процеса на кандидатстване.
- Заявление към кмета на общината. Преминете през него и обсъдете има ли някакви въпроси по попълването му от страна на социалните работници. Те трябва да дават указания при попълване от гражданите.
- Документи, които се прилагат към заявлението. Добре е ЕПГ да има разпечатан списък с необходимите документи за кандидатстване. В него се включват:
  1. Заявление по образец
  2. Копие от документ за самоличност
  3. Документ от ЕСГРАОН, че не са поставени под запрещение, не са лишени от родителски права или не са с ограничени родителски права
  4. Декларация, че не са налице обстоятелствата по чл. 32, т. 4-7 от Закона за закрила на детето
  5. Медицинско удостоверение, че не страдат от болестите по чл. 32, т. 8 от Закона за закрила на детето (които страдат от СПИН и болести по чл. 61, ал. 1 и чл. 146, ал. 1, т. 1 и 2 от Закона за здравето).
  6. Документ, удостоверяващ, че кандидатите не получават месечни социални помощи по реда на Закона за социалното подпомагане, освен в случаите на кандидати за професионално приемно семейство.
  7. Свидетелство за съдимост
  8. Документ, удостоверяващ, че срещу кандидатите за приемно семейство не е образувано наказателно производство за умишлено престъпление от общ характер
  9. Два броя препоръки
  10. Медицинско удостоверение от ТУБ диспансер, че не се водят на отчет
  11. Копие от трудов договор (за работещите)
  12. Копие от Нотариален акт за жилището (за живеещите в собствено жилище).

	<p>13. Медицинско удостоверение от психодиспансер по местоживееене, че не се водят на отчет</p> <p>14. При необходимост екипът по приемна грижа може да изиска и допълнителни документи, ако в хода на оценката прецени за необходимо.</p>
--	--

Приложение 1. Основа за презентация на мултимедия

Слайд 1	<p>Организиране и провеждане на кампания за популяризиране на приемната грижа и набиране на приемни семейства</p> <ul style="list-style-type: none"> • Въпросът с конфиденциалността по време на кампаниите • Целите на една кампания – промяната на нагласите и набиране на нови приемни семейства • Медиите – партньор за провеждане на кампаниите
Слайд 2	<p>Какви кампании може да бъдат организирани</p> <p>Регулярните кампании поддържат интереса на общността към проблемите на децата в риск и напомнят на интересувашите се семейства, че могат да се ангажират с тяхното отглеждане. Тези кампании се провеждат обичайно веднъж или два пъти годишно, в активни, ненатоварени с други предвидими събития периоди.</p> <p>Специализираните кампании са насочени към търсенето на семейства за определена група деца (напр. децата от определена институция, която се затваря) или към определена общност от професионалисти</p> <p>Обхват на кампанията</p>
Слайд 3	<p>Посланието към гражданите за приемната грижа</p> <p>Точност и обективност на информацията</p> <p>Провокиране на участие</p> <p>Емоционален елемент</p> <p>Уважаване на достойнството на субекта</p>
Слайд 4	<p>Организиране на медийната кампания</p> <ul style="list-style-type: none"> • Планиране на кампанията • Изработване на промоционалните материали • Времеви график на кампанията

Организиране и провеждане на кампания за популяризиране на приемната грижа и набиране на приемни семейства

КОНФИДЕНЦИАЛНОСТ

Това е много важен въпрос, за който трябва да се замислим преди да организираме кампанията. Когато екипите по приемна грижа искат да осигурят повече приемни семейства за децата в риск, са изкушени да показват деца и/или приемни семейства в медиите. Предимството е, че така може да намерите семейство за конкретно дете и/или може да бъдат привлечени повече кандидати за приемни семейства. Недостатъкът е, че животът и историята на детето са нещо много лично и вие ги превръщате в публично достояние. Децата от институциите биват наричани с различни обидни имена. Това се случва и с децата, които живеят в приемни семейства. Те биват „обвинявани“ за това, че не живеят със своите семейства – дали са били непослушни, какво лошо са направили, в какво са се провинили? Понякога учителите имат различно отношение към тези деца. Тук в България хората са много затворени по отношение на своя семеен живот – защо би следвало да мислим, че това е различно за приемните деца? Имат ли избор, ако техният социален работник или приемен родител говори с медиите, показва снимки и пр.?

1. Кое налага организирането на медийни кампании за приемната грижа

За разлика от институциите за децата, които могат да съществуват сравнително самостоятелно от общностите, приемната грижа изисква широко популяризиране и трайно ангажиране на обществото.

Целите, които си поставяме с кампаниите, са да се разяснява същността на приемната грижа, да се променя обществената нагласа към грижата за деца в риск, да се набират приемни семейства и те да се самоотсяват чрез основните критерии за подбор.

Допреди няколко години беше важно в кампанията да залегне разяснителна част предвид факта, че приемната грижа на много места в България бе слабо позната като услуга, а в много от случаите се бърка с осиновяване. Когато планирате кампанията в общината/областта, преценете доколко вече се разпознава приемната грижа и дали има правилна нагласа към нея. Например ако приемната грижа е широко разпространена в общината ви, но хората, които кандидатстват за приемни семейства, търсят преди всичко трудова заетост и не отговарят на профила на децата, които се нуждаят от приемни семейства, тогава в кампанията си трябва да заложите повече дейности за разяснение кои са децата, за които се търсят приемни семейства (като профили) и как приемните семейства допринасят за подобряване на живота на децата.

Двата най-важни аспекти на промяната на обществената нагласа

На първо място, за да се развие приемната грижа, са необходими хора, готови да се грижат за децата на рискови семейства. Ако обществената нагласа към хората, които не могат да се грижат за детето си, е само негативна, това може да води до трайно нежела-

ние да се ангажираме и с техните деца и да продължаваме да смятаме, че те трябва да бъдат изолирани зад стените на детските домове.

Разясняването на причините, водещи до неспособност на родителите да се грижат за детето си, променя отношението към нуждата на децата в риск и техните семейства от допълнителни грижи и подкрепа. Колкото по-добре разбираме защо хората не могат да се справят с отглеждането на децата си, толкова по-склонни сме да се ангажираме да им помогнем, а защо не и да станем приемни родители за тяхното дете.

На второ място, успехът на приемните настанявания зависи от всеки, който има допир с биологичното и приемното семейство. Дори ако си представим, че всичко в приемното настаняване е подготвено идеално, негативно настроен личен лекар или учител на детето, съсед, приятел на семейството или друг човек може да предизвика провал на настаняването дори с еднократно негативно изказване. Тоест при развитието на приемната грижа нейното популяризиране трябва да има за резултат ефект от типа „ако не искаш да го правиш, то поне недей да вредиш“.

2. Медиите – партньори за развитие на приемната грижа

Независимо какви по вид кампании ще организираме, задължително е преди това да направим медиите наши партньори. Те са проводникът на идеите ни към общността и като такива са първите, чиято нагласа трябва да бъде формирана и да бъдат спечелени за каузата на приемната грижа.

Организирайте регулярни срещи на ЕПГ с медиите още преди планиране на кампаниите. Използвайте тези срещи за да „ограмотявате“ журналистите за приемната грижа – разказвайте истории на деца, нуждаещи се от семейства, и защо институциите не са подходящо място за тези деца. Ефектите от семейната и институционалната грижа върху развитието на детето се възприемат бързо от журналистите, макар че предизвикват и много провокиращи въпроси. Винаги трябва да сте подготвени да дискутирате по въпрос от типа „По-добре ли е за детето да рови по контейнерите с майка си или да е в детския дом?“, „Защо ще давате пари на приемно семейство да се грижи за детето, а не ги дадете на самото семейство?“, „Сигурни ли сте, че в приемното семейство за детето ще се грижат по-добре, отколкото в неговото семейство/детския дом?“.

Подготовката на няколко уважавани и добронамерени журналисти ще облекчи диалога на ЕПГ с медиите по въпросите, свързани с приемната грижа.

Ако не знаете как да подходите, за да организирате среща с даден журналист, може да започнете с провеждането на обща среща, на която да поканите повече представители на медиите и заедно в група да дискутирате „приемната грижа“. Оставете ги да задават своите въпроси, за да не възприемат срещата като „наставление“ как да си вършат работата.

Като подкрепа на ЕПГ за съставяне на комуникационните послания на кампанията и контактите с медиите е важно да се включват специалистите по връзки с обществеността и ПР на общините. Където това е обезпечено като ресурс, цялата кампания може да се организира от този отдел на общината в партньорство с ЕПГ.

3. Какви кампании може да бъдат организирани

Разбира се, зависи от това каква приемна грижа (като обем и профили на децата) е важно да бъде развита в съответната община, за да се посреще нуждата от приемни наставявания на децата в риск.

Може да се организират два вида кампании – регулярни и специализирани. Те определят фокуса на кампанията и нейната организация.

Регулярните кампании поддържат интереса на общността към проблемите на децата в риск и напомнят на интересувашите се семейства, че могат да се ангажират с тяхното отглеждане. Тези кампании се провеждат обичайно веднъж или два пъти годишно в активни, ненатоварени с други предвидими събития периоди.

Счита се, че добри периоди за организиране на медийни кампании са пролетта и есента. Безсмислено е да се организират кампании през отпускарски сезон като лятото. Не се препоръчват кампании и около Коледа, която е позитивен, но натоварен период за самите семейства. Обикновено решенията, които се вземат около такива празници, колкото и да са добри, са често нетрайни или нереалистични. Около Коледа и Великден много хора биха се отзовали на кампанията и със сигурност ще създадат допълнителна работа на екипа ви, но едва ли ще запазят интереса си и след това ще станат приемници.

Регулярните кампании ще подпомогнат поддържаното на определен обем от приемни семейства в общината/областта. Дори и да ги провеждате само веднъж годишно, те ще осигуряват по няколко нови семейства на мястото на приемните семейства, които почистват или се оттеглят от приемната грижа.

Специализираните кампании са насочени към търсенето на семейства за определена група деца (напр. децата от определена институция, която се затваря) или към определена общност (напр. ромска, учители, лекари, персонала на детския дом, хората от определен квартал), чиято активност към приемничеството искаме да повишим. Тези кампании се провеждат успоредно с регулярните или като самостоятелни.

По отношение на обхвата на кампанията те могат да бъдат

- широкообхватни – включване всички медии (видео- и аудиоклипове, рекламни карета), брошури, плакати, срещи с фокусни групи. Добре е тези кампании да продължават около един месец;
- локални – насочени към определена общност (ромска, педиатрите, учители и др.) с повече дискусии, информационни срещи, фокус групи.

От изключително значение е посланието към гражданите, което даваме чрез кампанията. Посланието най-лесно се постига от съчетаването на образа и фразата на използваните материали (клипове, брошури, флаери), които очакваме да имат най-силно въздействие и да се запомнят от гражданите. Затова се препоръчва при изработването на различните материали да се ползват едни и същи образ и фраза – например видеоклипът да съдържа образа от плаката, текстовете на аудиоклипа и видеоклипа да са еднакви и да съдържат фразата на плаката, брошурата и т.н. Добре е кампаниите да съдържат мото или фраза, която да е символ на кампанията и всъщност да представлява основното послание, казано кратко и ясно, на достъпен език.

Ето някои основни характеристики на посланието към гражданите за приемната грижа:

■ Точност и обективност на информацията

Промоционалните материали трябва да съдържат вярна информация, да казват какви точно деца имат нужда от приемни семейства, дори и това да не е особено привлекателно за широката публика. Използвайте снимки само на деца, които реално бихте настанили в приемни семейства, а не „русокоси и синеоки ангелчета“, които привличат хората, но може би не са децата, които можете да настаните за отглеждане.

Бъдете честни и относно това кой може да бъде приемник и кой не – това дава възможност на хората сами да се отсяват и да вземат решение дали искат да продължат с процеса на кандидатстване.

■ Провокиране на участие

Посланието на материалите не само казва „тези деца ги има и се нуждаят от грижа“, но трябва и да звучи в смисъл „нека заедно им осигурим дом“. Най-ефективно е да се организира информационна кампания с призивен характер и възможност на хората да се почувстват част от живота и съдбата на децата. Фрази от рода „без вас тяхното бъдеще е...“, „нека споделим грижата за...“, „всеки от нас ...“ карат хората да почувстват необходимост да се ангажират с децата на общността.

Обърнете голямо внимание на думите, които участват в посланието. Не употребявайте думи като „ангажимент“, „отговорност“ и др., защото те не провокират положителна нагласа у хората.

■ Емоционален елемент

Развитието на приемната грижа зависи от отношението на всички ни към децата и затова в кампаниите трябва да има емоционален елемент, който да грабва сърцата на основната публика – жените. Изследванията показват, че повече жени вземат решение семейството да стане приемно. Въздействащите снимки и истории на деца са онова, което може да накара жената да прояви повече интерес.

Имайте предвид, че най-често хората се обаждат да питат за детето, което е използвано като лице на кампанията. Всъщност за да ползвате снимки на деца за клипове и брошури, е необходимо да получите съгласието на техните законни представители – родители, настойници, попечители, ОЗД – ако е под мярка за закрила. В противен случай може да си навлечете много главоболия и неприятности. При поискване на съгласие трябва да бъде обяснена целта на използване на снимките и конкретните случаи и ако е възможно, на родителите и децата да бъдат показани образци на публикации, в които снимките или конкретните случаи може да се появят. Това е добре да бъде направено от социален работник, познат на детето и/или семейството. Фотографите, изпратени на място, трябва да бъдат внимателно инструктирани с цел заснемането на подходящи снимки, като имат готовност да приемат възможността субектите да се откажат от съгласието, което са дали предварително. Добре е фотографите да бъдат придружавани от служител на екипа, който да гарантира сигурността на детето и спазване на неговите права и достойнство.

■ **Уважаване достойнството на субекта**

Не манипулираме субекта по начин, който изкривява действителната ситуация (например не молим някого да плаче, защото е пред камерата). Историята за даден случай или разказ не е измислена, въпреки че може да бъде адаптирана или редактирана, за да се запазят достойнството и конфиденциалността. С оглед на конфиденциалността имената на децата и семействата ще бъдат променени. Никога не се публикуват име и адрес на детето. Добре е да се използва баланс от изображения (например позитивни и негативни), за да отразят действителната ситуация.

4. Организиране на медийна кампания

а. Планиране на кампанията

Какво трябва да вземете предвид при планиране на медийните кампании в общината:

- По отношение на медийната кампания – поинтересувайте се от възможни планирани големи събития или предстоящи интересни теми за обществеността, за да може в най-подходящия момент да излъчите видео- или радиоклип.
- Общински стратегии за закрила на детето и развитие на социалните услуги. В тях би трябвало да залегне каква политика ще се следва в общината за развитието на приемната грижа, кои домове за деца ще бъдат реформирани, кои са най-рисковите групи деца в общината – това са децата, за които се развива приемната грижа.
- Какви планове има за национални кампании, за да ги ползвате като „загрявка“ и начало на общинските. Имайте предвид, че при стартиране на национална кампания, дори и да нямате местна, активността на населението се покачва и най-малкото трябва да осигурите достатъчно персонал да поеме обществения отклик.
- Какво целите с конкретната кампания, коя е основната ѝ публика, регулярна или специализирана е, широкообхватна ли трябва да бъде, или ще е локална и фокусирана към определени групи.
- Работете върху основното послание на кампанията и проверявайте въздействието му с различни хора. Задължително направете така нареченото „тестване“ върху представители на различните целеви групи.
- Ако можете да си го позволите, изберете си ПР консултант или поне ползвайте този на общината. Ако познавате журналисти или представители на медии, консултирайте с тях радио-, видеоклипове и т.н.
- Проведете конкурс за възлагане на изработването на промоционалните материали.
- Направете график на екипа си поне за два месеца, защото след стартирането на кампанията се очаква да бъдете по-натоварени с обаждания на граждани, кореспонденция с тях, организиране на информационни срещи и оценяване на нови семейства.

б. Изработване на промоционални материали

Дори и да наемете добра рекламна фирма, за приемната грижа в България се знае толкова малко, че вие трябва изцяло идейно да изработите материалите за нея и да не очаквате поне на този етап, че има фирма, която да го направи вместо вас.

Какви материали се използват в медийните кампании по приемна грижа:

- Видеоклип. Използва се за пускане по местните кабелни телевизии. Достатъчно е да бъде ~ 30 секунди, за да можете да си позволите пускането му в по-гледано време. За предпочитане е времето преди вечерните новини, както и дневните сериали. За да достигнете до женската аудитория, използвайте предиобедните блокове на телевизиите. Сутрешните блокове също се радват на висок рейтинг и са място, където често се обсъждат социални теми.
- Радиоклип. Използва се за пускане по местните радиа. Може напълно да копира звука на видеоклипа и да носи същото послание. Подходящо време – около информационните и музикалните блокове. Имайте предвид, че най-много хора слушат радио в ранните сутрешни часове 7.30-9.30 и вечер 18.30-19.30. Сутрешните блокове на радиостанциите често дискутират социални проблеми и са подходящо време и място за излъчване на радиоклипа.
- Печатни материали – плакати, брошури, флаери. Можете да ги изработите по еднакъв образец при една фирма, с еднакви послания. Колкото по-голяма бройка поръчвате, единичната им цена пада.

Плакатите дават най-малко информация, затова трябва да бъдат с най-силно въздействащ образ, не забравяйте да посочите телефони и адреса на ЕПГ. Може да ги съчетаете с календар или друга полезна информация. На плаката е подходящо да присъства и основното текстово послание.

Плакатите се разлепват на разрешени и подходящи места, където ходят родители – училища, детски градини, спортни зали, центрове за работа с деца, магазини, фризьорски салони, поликлиники, кабинети на лекари.

Брошурите са най-добре информиращият материал. В тях задължително трябва да има следното: какво е приемната грижа, за какви деца, за колко време, кой може да стане приеман родител, какво трябва да направи, няколко думи за цялата процедура. Обикновено брошурите са по-скъпи и се разпространяват на по-сигурни места, напр. фризьорски и козметични салони, или се предават на интересующите се на ръка или по пощата.

Флаерите се ползват за пускане в пощенските кутии. Може да бъдат поставени и на различни места, често посещавани от целевата ни аудитория. Може да са миникопие на плаката, а гърба да използвате да разкажете историята на дете, което се нуждае от приемно семейство. Не забравяйте да промените името на детето, а ако историята му го идентифицира лесно, да промените и нея.

- Обява за местните вестници. С няколко много кратки изречения се казва, че се набират приемни семейства да се грижат за деца в собствените си домове, дават се основните изисквания – възраст, здраве, доход на кандидатите и телефони за повече информация. Внимавайте какво място избирате за публикуване на обявата. Поинтересувайте се какво е планирано да се разположи до нея. От значение за предаването на посланието е сред какви други обяви ще попадне. За да избегнете абсурди и дори смешни комбинации, проверете предварително разполагането на каретата.

Обявата се пуска в четени местни вестници в най-търсения ден – обикновено този с телевизионна програма или повече обяви за работа. Не забравяйте и вестниците с безплатни обяви или обяви по телефона. В случай че сте успели да ангажирате медиите като ваши партньори, е добре да се опитате да осигурите репортажи, интервюта и статии по темата в местните вестници, радиа и телевизии, женски вестници и списания, които допълнително да подгръват вашата публика и да предават посланието на кампанията.

- Филм. Той разказва за живота на децата, за които търсите приемници – напр. децата от дом „Надежда“ или децата на особено уязвима група население (деца с увреждания). Най-често филмът се ползва в специализираните кампании. Той разказва за живота на тези деца, как остават без грижа и как може да им помогнем заедно. Филмът може да се използва и за въвеждаща част от кампанията. С него може да представите на зрителите реалната ситуация и да ги провокирате „да променим това“. С продължаваща част от кампанията ще им предоставите възможности как могат да направят това.

с. Разположение на събитията на кампанията във времето – времеви график на кампанията

Преди стартиране на кампанията е подготвянето на аудиторията. За него са ви необходими добри местни журналисти с позитивна нагласа към социалната тематика. Обсъдете и планирайте с тях излизането на статия за децата и семействата в неравностойно положение и/или показването на филм за децата от дома, за който ще стартира кампанията. Ако има добри социални журналисти, можете да направите поредица от публикации, описващи различни аспекти от проблемите в грижата за деца, необходимата промяна и какви са плановете в тази насока, вкл. че скоро ще стартира кампания за набиране на приемни родители. Ако имате вече действащи приемни семейства, сега е моментът да ги покажете на общността, да направите филм за тях или интервю, без да показвате децата, настанени при тях.

Стартирането на кампанията се прави със свикване на пресконференция. Обявете пресконференцията 7 дни по-рано. Много внимателно трябва да подберете кой да вземе участие в нея, по отношение на мястото – най-добре е общината. Необходим ви е кметът като обединяваща фигура, за да предаде посланието към общността, че се нуждаем от тях, за да се грижим заедно за децата, за които родителите им не могат да се грижат. Добре е на пресконференцията да присъстват уважавани учители или лекар, които да потвърдят, че това, което искаме да правим за децата, е добро. Директорът на ДСП/ОЗД също е ключова фигура, за да потвърди, че такава е националната политика. Един вече действащ приемен родител, който да каже, че макар и трудна, работата на приемния родител е много удовлетворяваща, би свършил чудесна работа. Младежи от домове (или напуснали домове) могат да споделят колко по-различен смятат, че би бил техният живот, ако имаха семейство – това може и да е на репортаж.

Организирайте пресконференцията в подходящи за това дни, когато новините не са толкова много, така че шансът да ви чуят и да ви отделят повече внимание се повишава. Изпратете лични покани до журналистите, които се занимават със социалната сфера, както и до тези, за които вече знаете, че се интересуват от тематиката.

Ангажирайте ПР експерта към общината в организирането и провеждането на пресконференцията.

Продължителността на пресконференцията, в която говорите вие и всички останали представящи се, не бива да превишава 30 минути. Оставете поне 20 минути за въпроси на журналистите.

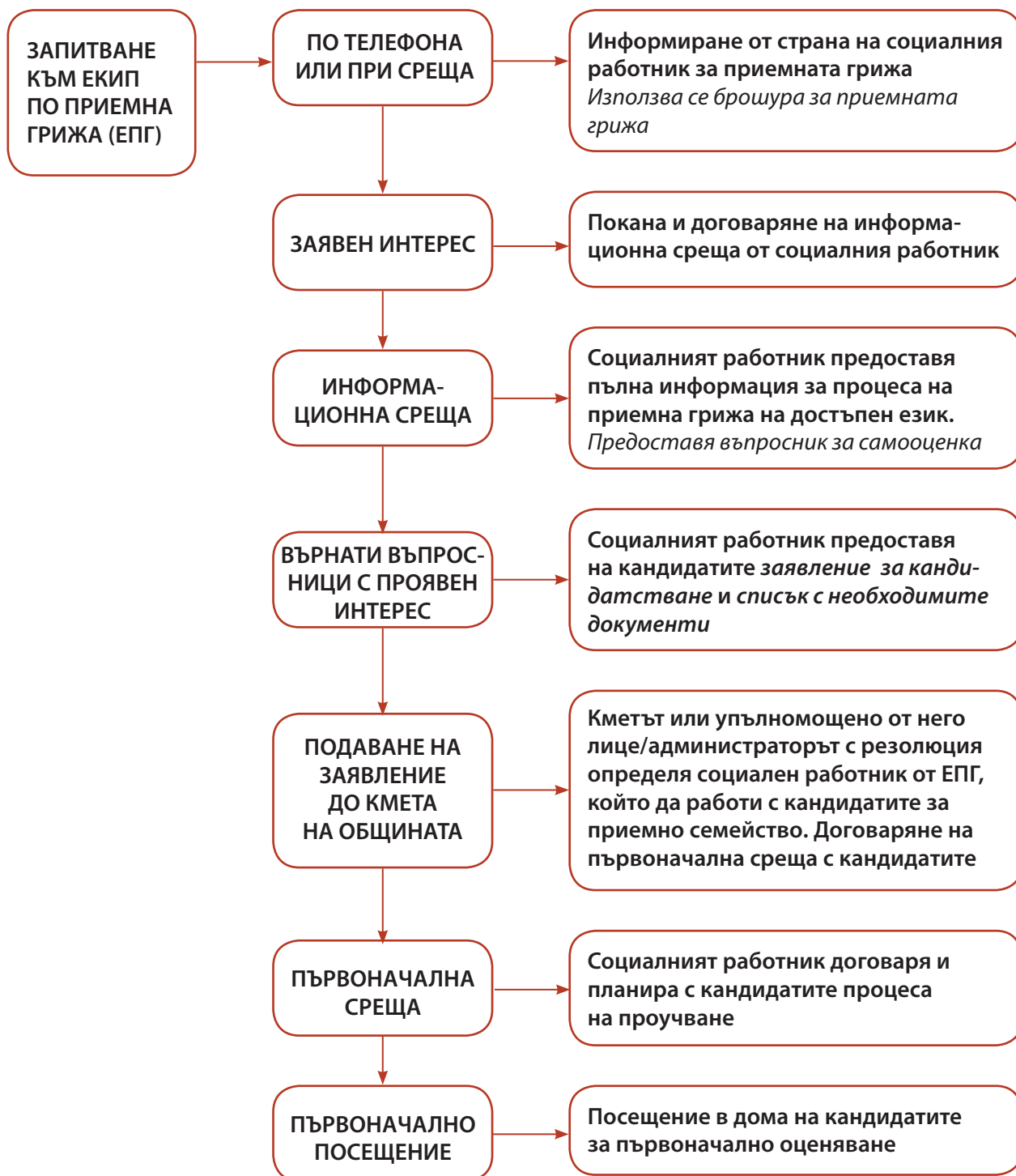
Не забравяйте, че на въпросите на журналистите отговаряте вие, защото се очаква да сте най-подготвен от всички присъстващи. Пригответе се за странни, понякога агресивни въпроси, независимо колко сте подготвили журналистите преди това. Целта не е само да отговорите, но и да позитивирате журналистите и това, което те ще предадат чрез медиата си. Въпроси, свързани около заплащането на приемниците, са обичайни, най-добре е да разпечатате изискванията за приемните семейства и заплащанията и да ги раздадете на всички журналисти. Има опасност обаче това да е единственото отразено от тях. Затова го направете накрая на пресконференцията.

Когато организирате регулярни годишни кампании и с пресконференция, журналистите губят интерес. Трябва да го поддържате, като им съобщавате това, от което те се хранят – новини или интересни истории, но с мярка и запазване на поверителната информация за децата и семействата.

Ако в кампанията се използва филм, още същия ден на кампанията той може да бъде показан. От същия ден обикновено стартират и медийните клипове и обяви за целия период. Предварително трябва да знаете кой и къде ще разпространява плакати, брошури и флаери. За това може да ползвате хора на месечно подпомагане към ДСП.

Стартира ли веднъж кампанията, на обявените за информация телефони трябва да има винаги дежурен компетентен социален работник. Той отговаря на всички запитвания, приема заявления, организира изпращането на въпросници и брошури на интересувачи се граждани. На бланката за проявен интерес се записва откъде обаждатите се са чули за приемничеството, за да се проучва коя част на кампанията има най-силен ефект.

Схема на процеса на набиране на приемни семейства – от запитването до първото домашно посещение

Брошура за приемната грижа

(Използва се за даване на базисна информация на хора, интересуващи се от приемната грижа)

Послание

(Помислете какво да бъде посланието на брошурата – напр. Станете приемен родител, Приемете дете в дома си ...)

.....

Какво е приемна грижа

(С 3-4 изречения обяснете какво представлява приемната грижа. Уточнете разликата между професионални и доброволни приемни семейства.)

.....

.....

.....

.....

.....

Кои деца имат нужда от приемна грижа

(Опишете с няколко изречения профила на децата, които се настаняват в приемни семейства във вашата община. Споменете видовете настанявания на деца – спешни, краткосрочни, дългосрочни.)

.....

.....

.....

.....

.....

Кой може да бъде приемен родител

(Изпишете изискванията за приемните родители.)

.....

.....

.....

.....

.....

Как мога да стана приемно семейство

(Опишете с няколко изречения процеса на кандидатстване и времето на оценка и обучение до одобряване.)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Какви средства получава приемното семейство

(Опишете конкретните средства, които получават приемните семейства – таблицата е примерна, вие попълнете сумите.)

Средства за приемното семейство	Средства за издръжка на деца в приемно семейство
Заплата – размер при 1, 2 и 3 настанявания	Средствата за издръжка на детето според възрастта му – размер
Еднократни помощи – за какво се отпускат и техният размер	Получаване на детски надбавки – размер
Транспортни разходи за напасване, срещи със семейството на детето – размер	Получаване на други надбавки за приемно дете, ако е с ТЕЛК
Други – ако общината предоставя, например карти за градски транспорт, безплатни детски лагери, безплатна детска градина и т.н.	

С кого да се свържа, ако искам повече информация или да кандидатствам за приемно семейство

(Уточнете адреса на офиса на ЕПГ и телефона за връзка със социалните работници.)

.....

.....

Модул 14

ТЕМИ	Оценка на кандидатите за приемни семейства
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ
ЦЕЛИ	Изграждане на компетенции за обективно професионално оценяване на кандидатите за приемни родители
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	2 ч.
КОМПЕТЕНЦИИ	Знания за процеса на оценяване Разбиране за динамиката на отношенията по време на оценяването Умения за организиране на срещите, събиране на информацията, анализа ѝ и записването ѝ Рефлексия на предразсъдъците
СЪДЪРЖАНИЕ	Профил на успешния приемен родител Наученото от оценката на кандидат приемните семейства Процесът на оценка на кандидатите за приемни родители Организация на оценката Работа с казус
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материалите за раздаване на участниците – 14.1, 14.2 и 14.3 Упражнения Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, маркери

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Оценяване на кандидатите за приемни родители – 2 ч.

Упражнение „Профил на добрия/успешния приемен родител“ – 20 мин.	<p>Цел Да се обсъдят и генерират заедно колкото може повече релевантни и значими качества и характеристики, определящи успешното и ефективно справяне на приемния родител</p> <p>Провеждане Участниците се разделят на две групи. Водещият им поставя задача да генерират идеи за значимите характеристики на приемните родители. Целта е всеки участник да може да постави своите предложения на обсъждане в групата, като трябва да се постигне общо съгласие за тях. Характеристиките не трябва да се ограничават само до личностни качества, способности и умения, а също така и до външни (социални, семейни, материално-битови и др.) фактори. Всички генерирани качества и характеристики се записват на отделни лепящи листчета.</p>
--	--

	<p>Накрая групите се поканват да групират генерираните от тях значими качества и характеристики в големи смислови групи. Водещият събира листчетата и ги групира в общи като смисъл и съдържание категории (подобни на тематични клъстери).</p> <p>Обобщаване</p> <p>Успешните приемни семейства имат редица характеристики, проучването на които е задача на социалните работници по време на процеса на оценка и обучението.</p>
<p>Презентация „Наученото от оценката на кандидат приемните семейства“ – 20 мин.</p>	<p>Цел</p> <p>Да се наблегне на важността на оценката като ключов фактор за успешната приемна грижа</p> <p>Провеждане</p> <p>Направете презентация по 14.1. Материал за раздаване, като го раздадете на участниците и работите с него.</p> <p>Материалът е насочен към даване на знание на участниците: Начинът на правене на оценка минава през събирането на факти и доказателства, техния анализ, изграждане на концепция за кандидатурата и даване на изводи и решение за нея.</p> <p>Материалът се спира на метода на <i>формулировка по дадена кандидатура</i>. В него се посочва широкият обхват на събирането на информация. През 1 случай – на Ваня и Ани (имената са променени) – се показва подценяването на информация по време на оценка, върху което е базирано неправилно заключение. Същият случай е показан с формулировка на кандидатурата, направена след анализ на проваленото настаняване на Ани при Ваня.</p> <p>Обсъдете много внимателно случая и задайте въпроси на участниците.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Как им звучи първото заключение за Ваня и как – формулировката след анализа? Кое дава по-пълна картина за кандидатурата на Ваня? • Защо според тях се е стигнало до това Ваня да остави Ани в офиса и да не може да продължи да бъде приеман родител? • Имат ли подобни случаи при оценки на кандидати, когато не правят анализ на част от информацията? Кое ги затруднява? • Допускат ли някои от грешките при оценката? Как ще се коригират, когато осъзнаят важността на оценката?
<p>Презентация „Процесът на оценка на кандидатите за приемни родители“ – 20 мин.</p>	<p>Цел</p> <p>Участниците да се запознаят с процесите на кандидатстване, участниците в него и документите, с които се работи</p> <p>Провеждане</p> <p>Раздайте на участниците 14.2. Материал за раздаване. Преминете през схемата на процеса и дискутирайте с участниците.</p> <p>Познават ли етапа на процеса, кой участва и в какъв документ се отразява?</p> <p>Работете и с приложенията от Методиката.</p>

<p>Упражнение „Организация на оценката“ - 20 мин.</p>	<p>Цел Приложение на наученото за процеса на оценка</p> <p>Провеждане Дайте следната инструкция на участниците: „Днес ви е възложена оценката на сем. Стоянови – ново кандидат приемно семейство. Имате тяхното заявление и документи. Направете план за оценката.“ Време за индивидуална работа – 10 мин. Помолете участниците да споделят плановете си и проведете общо обсъждане.</p>
<p>Ролева игра или Работа по казус – 30 мин.</p>	<p>Цел Приложение на знанията за оценката на КПР в ролева ситуация</p> <p>Провеждане Работа по казуса на сем. Ангелови – 14.3.Материал за раздаване. Спрямо времето на групата и динамиката в нея изберете вариант на упражнението:</p> <p>Вариант 1 Разделете групата по двойки – СР и Ани. Нека разиграят интервю за оценка. СР да подготви въпросите, а Ани да помисли как да обогати историята с информация.</p> <p>Вариант 2 По въпросите към казуса в материала.</p> <p>Вариант 3 Участниците да дискутират по въпросите: По време на домашно посещение в къщата на Ани присъстват Иван и Елена. Това е първата ви среща с тях, с Ани се виждате за трети път. Какви въпроси ще зададете на тримата, за да може да видите как те си взаимодействат? При среща с една от поръчителките на Ани – Мария, започвате да се чувствате объркани. Като че ли Мария ви казва хубави неща за Ани, но позата ѝ е свита, стиска ръцете в юмруци, избягва да ви погледне в очите. Какво ще направите?</p> <p>Вариант 4 Участниците да направят генограма на семейството. Обсъдете я и я допълнете с визията на всички участници. Вариантите може да се комбинират, както и да се дадат за домашна работа.</p>

Игра – 10 мин

Цел

Да се демонстрира начинът, по който съставяме образа на КПР в комуникацията помежду си

Провеждане

На участниците се раздава по един лист и им се казва, че сега всички те ще рисуват портретите си. В началото се иска да нарисуват един овал – това е главата в портрета. След това всеки предава листа си на съседа си отляво. Сега всеки трябва да нарисова шия, след което предава листа нататък на съседа си отляво. Обучителят казва да нарисуват ляво око. По същия начин, с предаване на листа, се продължава, като всички участници трябва да нарисуват последователно още: дясно око, ляво/дясно ухо, нос, уста, коса, украшения. Броят на частите на лицето, които трябва да се нарисуват, може да варира спрямо броя участници (напр. 7 участници – съответно 7 части за рисуване). Идеята е след изрисуването на всички части готовите портрети да се върнат отново при онези, които са започнали да ги рисуват.

Обобщаване

След приключване на рисуването обучителят пита всеки участник дали харесва своя портрет и ако можеше нещо да е различно в него, какво би било то? Останалите участници се питат дали и доколко са се повлияли в рисуването си от работата на хората, рисували преди тях.

Накрая на групата се казва, че целта на това упражнение е да се покаже, че всички ние се изграждаме като уникални индивиди във взаимодействие с околните – те също участват в „рисуването“ на нашия портрет наравно с нас самите. Освен другите хора, има, разбира се, и множество материални, социални, културни, исторически и др. фактори, които допринасят за това кои сме. В този смисъл, за да разбираме по-добре „портрета“ на хората, които ще дойдат за оценка като КПР, е важно да имаме предвид това многообразие от фактори и да го изследваме.

Оценката на кандидатите приемните семейства – наученото от практиката

Оценката на кандидатите за приемни семейства е ключов фактор за качеството на приемната грижа. За да бъде тя успешна, е необходимо в нея да бъдат допускани правилните семейства. Затова оценката на кандидатите е сериозна и отговорна част от работата на екипите по приемна грижа.

Оценката на КПР е **прогностична**. Целта е да се съберат достатъчно пространни, подробни и обективни данни и доказателства относно опита, способностите, уменията и поведението на кандидата в други контексти. Те се съотнасят и анализират задълбочено, като се търсят различни взаимовръзки, допълвания, припокривания, евентуални разминавания и противоречия. На база на анализа и синтезирането на тези доказателства в обща оценъчна формулировка се правят прогностични изводи: как този опит, умения, способности и поведения биха повлияли на способността на кандидата да предоставя приемна грижа – както в позитивен, така и в негативен смисъл.

Обхватът на оценката е много голям и включва проучване на мотивацията за предоставяне на приемна грижа; събиране на общи факти за кандидата – биографични, материално-битови, професионални, социални и др.; препоръки; лична, социална и семейна история, преживявания за родителите и като родител, преносими умения; проучване на родителския стил (на самия КПР); значимите взаимоотношения в миналото и настоящем; здравен статус; образование и други квалификации; анализ и прогностика на възможните рискове в приемната грижа, предоставяна от кандидата; изследване на уменията за справяне със стреса и др. негативни фактори в приемната грижа; наличието на адекватна и ефективна социална мрежа за подкрепа; разбирането на развитиите потребности на децата и влиянието на приемната грижа; разбиране на значението на привързаността и влиянието на различните форми на злоупотреба върху децата; нагласата за поддържане на контакт с биологичните родители; организацията и динамиката на цялото семейство и влиянието на приемната грижа върху тях; нагласата за учене и рефлексивно отношение върху собствения опит и практика като ПР.

Подценяването на който и да е аспект на оценката и неразглеждането им в съвкупност може да доведат до неуспешно настаняване на деца в семейството. Неуспешно е настаняването, ако детето прояви трудно поведение в резултат на неадекватната грижа, да бъде злоупотребено с него, да не може да бъде предпазено от инциденти или дори да се причини смърт на дете.

Казус

Ваня е на 59 години и е одобрена за приемен родител. Първото настаняване при нея е на 4-годишно момиченце от дом – Ани. По време на оценката е пренебрегната част от информацията за Ваня, която засяга нейният опит като родител. Ваня не е била родител, полагала е споделен тип грижа по няколко месеца (в рамките на няколко години) за роднински деца над 10-годишна възраст. Тя не разполага с достатъчно подкрепящи отноше-

ния около себе си, личностният ѝ профил е на човек, който трудно променя правилата на дома си, в който живее сама от 30 години. В същото време разполага с много добри битови условия, които са дали превес при предлагането на кандидатурата ѝ за приемен родител. Три месеца след настаняването на Ани Ваня вече показва невъзможност да се справя с поведението на детето. Ани има способности на дете под 2-годишна възраст, напикава се денем и нощем, често се нааква, произнася отделни думи, не следва инструкциите на приемната майка. Това поведение на детето повишава стреса у Ваня, социалните работници я подкрепят, но в деня в който Ани трябва да се види с биологичната си майка, Ваня решава да я остави в офиса на ЕПГ, като заявява, че повече няма да се грижи за нея „Защото е невъзпитана!“. Така приключва кариерата на Ваня като приемен родител. Анализът на случая показва сериозни пропуски в събраната информация по време на оценката, нейния анализ и интерпретация от страна на социалния работник.

В края на оценката социалният работник/екипът трябва да имат **формулировка за съответната кандидатура**. Добрата формулировка не включва отново информацията и фактите, които са наблюдавани по време на оценката. Тя представя анализа на събраните и описани факти, обстоятелства и други данни, обединява събраните факти и данни по случая **в обща концепция** и дава обяснителен модел на случилото се преди/случващото се сега с КПР, дава прогноза как той ще се справи със задачата на приемната грижа.

Казус

Формулировката на горния случай на Ваня след проведения анализ е: Кандидатът за приемен родител притежава отлични битови условия за отглеждане на дете. В добро здравословно състояние е, без сериозни заболявания. Ваня е отгледана и възпитана като единствено дете в семейство на строги и изискващи родители, които често са ѝ давали за пример по-големите ѝ братовчедки. Имала е кратък брак, след развода си не е имала друга значима партньорска връзка. Трудовата ѝ реализация е била свързана с работа основно като продавач. Желанието ѝ да бъде приемен родител е свързано с разбирането ѝ, че ще работи въкъщи и че ще помогне на едно дете да намери дом. Няколко пъти се е грижила за роднински деца, но няма сериозен опит като родител. Разбирането на Ваня за родителската роля е, че детето трябва да се приспособи към изискванията на родителите си. Така смята да възпитава и приемното дете. Въпреки че живее сама, Ваня не е склонна да променя правилата на къщата, за да са съобразени с приемното дете. С времето Ваня е започнала да води по-затворен живот, не поддържа много контакти с приятели и съседи. Разчита на помощта само на една от съседките си, която е по-възрастна от нея. Ваня няма яснота как може да се справя с трудно поведение на дете и очаква детето да се адаптира към изискванията ѝ. Анализът на събраната информация показва, че въпреки някои положителни страни на кандидатурата на Ваня за приемен родител тя няма да може да се справи с отглеждането на приемно дете.

Първоначалното заключение на оценката на Ваня бе: Кандидатката разполага с необходимите условия в дома си и време за отглеждане на приемно дете. Тя е образована, добре възпитана и може да възпита дете от институция. Отговаря на изискванията да бъде приемен родител.

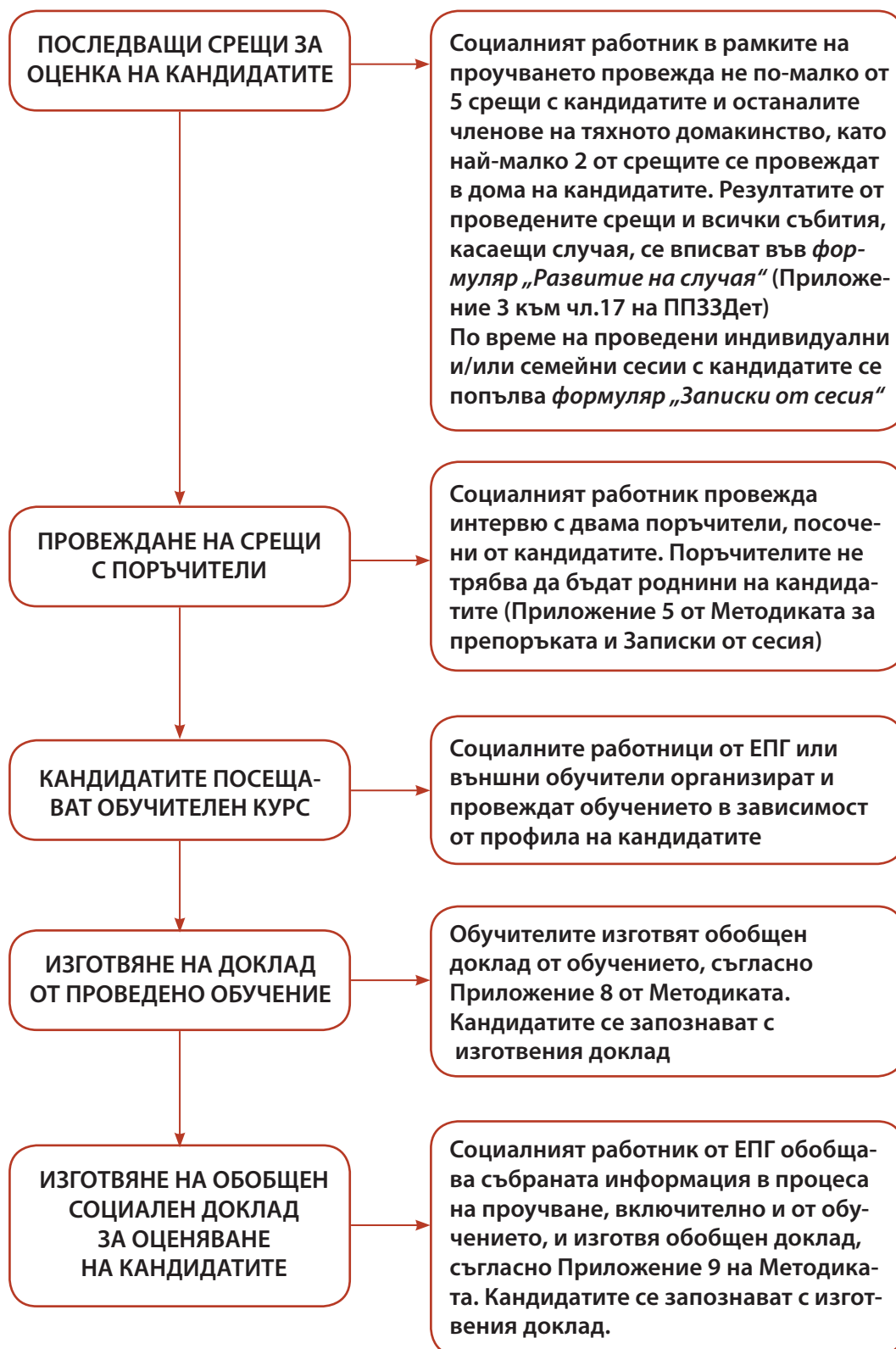
Оценката е съвкупност от прилагане на различни знания за историята на поведението на хората и формирането на техните модели тук и сега. Всеки оценяващ социален

работник трябва много внимателно да **планира целия ход на оценката** и на какъв етап с кого ще я обсъжда – от екипа си и със супервайзор.

Неправилни действия по време на оценката, които водят до липса на задълбоченост, са:

- Да се интервюира само кандидатът за приеман родител. Да се организират индивидуални интервюта и да не се провеждат семейни, където могат да се наблюдават интеракциите (патерните) на семейството.
- Да се възприема и анализира само вербалната комуникация и да се пренебрегва невербалната (аналоговата) в семейството.
- Да се пренебрегва начинът, по който социалният работник се чувства със семейството, и обсъждането му в екипа и със супервайзора. Да не се прави рефлексия от страна на социалния работник какво не харесва/харесва в семейството и как е свързано със собствения му житейски опит.
- Да се определя оценяващ социален работник на семейство, с което има познание или друга връзка.
- Да се гледа на кандидатите през очите на определено наложено от общността клише или етикет – например, те са заможни, оправни, имат място да гледат деца, бедни и т.н. Проява на субективно отношение от екипа по приемна грижа към кандидатите.
- Да се пренебрегва личната история на кандидатите. Хората със сигурен стил на привързаност са емоционално достъпни и откликващи спрямо нуждите на децата. Те могат да помагат на последните да регулират собствените си негативни преживявания. Хората с някой от стиловете несигурна привързаност имат затруднения в регулацията на стреса. Те могат да се затрудняват в това да подкрепят децата, когато преживяват стрес.

Схема на процеса на кандидатстване и утвърждаване за приемно семейство

Семейство Ангелови

Г-жа Ангелова (Ани) кандидатства за приемен родител. Тя е на 54 години.

Има съпруг (Иван) в действителен развод от 2010 г., но съжителства с него.

Има две пораснали дъщери (Петя и Илона) и майка (Елена).

Има сестра, която живее в Германия – Юлия.

Ани живее в къща в село на 60 км от града. В къщата живее с Петя. В част от къщата живее и съпругът ѝ Иван, с когото са разведени от няколко години. В съседната къща е майка ѝ Елена. Ани има апартамент в града, който се дава под наем.

Ани е първото дете на родителите си. Имала е по-малък брат, който е починал при катастрофа на 9 години. 10 години след неговата смърт се ражда Юлия. Юлия и Ани не са близки. Юлия рано заминава за Германия, създава семейство там и не се е връщала в България от много години, включително за смъртта на баща си.

Ани е привърженик на здравословния начин на живот и държи много на физическата активност, здравословното хранене и личната хигиена. Организираща е деня си така, че да успява да редува интелектуални занимания с работа в градината, обича да пътува в чужбина.

Работила е на различни места като счетоводител, имала е и периоди, когато е била на борсата. В момента Ани не работи. С майка си обработват градината и изкарват средства за прехрана, като продават зеленчуци и плодове на пазара в града. Имат и няколко животни, които отглеждат за прехрана на семейството.

Иван съжителства с Ани, но нямат общи дейности. Къщата е с общи сервизни помещения.

Петя има приятел, който живее в града. Петя работи в града и често остава при приятеля си. Той гостува в къщата на Ани почти всеки уикенд.

Илона е учила в Германия и е останала да работи там. Не е омъжена и няма деца. Идва си всяко лято за няколко седмици, които прекарва в къщата на Ани. Петя и Илона изрично са казали, че ако Ани има приемно дете, не искат да е настанено в стаите им (и двете имат по една стая в къщата на Ани).

Кръгът от приятели на Ани включва дългогодишни приятели и такива, които са близки с децата ѝ. Тя приема много гости и домът ѝ е отворен за тях. Това са предимно хора, които са приятели на дъщерите ѝ, които живеят извън България. Ходят заедно на почивки и пътуват.

Ани иска да стане приемен родител, защото смята, че има качества да отгледа деца. От известно време не си намира работа в града и смята, че може да си изкарва пари с при-

емната грижа. В селото има циганско семейство с много деца и Ани смята, че добре би се справила с отглеждането на ромчета, но се страхува от деца с увреждания. Има познати с дете с ДЦП и знае колко е трудно да бъде отгледано такова дете.

Как ще организирате срещите си по оценката? Направете план с кого кога ще се срещнете.

Какви въпроси ще задавате на Ани и на другите членове на фамилията?

Каква информация още ви е необходима?

Модул 15

ТЕМИ	Обучение и подготовка на кандидатурата за представяне на Комисията по приемна грижа
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ
ЦЕЛИ	Изграждане на знания и умения у социалните работници за подготовка на кандидатура за Комисията по приемна грижа
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	1 ч. 45 мин.
КОМПЕТЕНЦИИ	Участниците да добият знания за обучението на КПР като част от процеса на оценка Добиване на умения за ефективно писане на доклади за оценка на КПР Умения за формулировка от оценката на кандидатурата Умения за подготовка на кандидатура за Комисията по приемна грижа Нагласа за сътрудничество у социалните работници към кандидатите за приемни семейства
СЪДЪРЖАНИЕ	Обучението на кандидатите за приемни родители като част от оценката им Ефективно писане на доклад за оценка на кандидат приемни родители Заключение/формулировка на кандидатура за приемни родители Подготовка за представяне на кандидатура през Комисията по приемна грижа
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Основа за презентация за мултимедия – Приложение 1 Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материали за раздаване на участниците – 15.1, 15.2, и 15.3 Упражнения Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, маркери

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Обучението на кандидатите за приемни родители – 30 мин.

Мозъчна атака „Защо се обучават кандидатите за приемни родители“ – 10 мин.	Цел Осмисляне от участниците на необходимостта от обучение на приемните семейства в процеса на тяхната оценка Провеждане Запишете на флипчарт темата „Защо се обучават кандидатите за приемни семейства“ и поканете участниците да дадат своите отговори и идеи. Накрая обобщете казаното и преминете към следващата презентация.
---	---

**Презентация
„Обучението на
кандидатите за
приемни родители“ – 20 мин.**

Цел

Знания за целта, провеждането и резултата от обучението на КПР

Провеждане

Направете презентация по **15.1. Материал за раздаване**. Раздайте го на участниците.

На първо място, информирайте се дали участниците имат опит в провеждане на обучения за КПР. Самите те минавали ли са подобно обучение или дали са водили обучения?

Преминете през темата *Какво съдържа обучението*. Тук е важно да се наблегне на получаването на различни компетенции от приемните родители, за да могат да разбират децата, които се настаняват при тях, и да ги предпазят от следващ риск и злоупотреба.

Темите в обучението на КПР прилича на това на социалните работници, но перспективата се дава през живота в приемното семейство.

Как се провежда обучението. Наблегнете на интерактивния му характер, груповото провеждане, удобното време за провеждане. Попитайте ги дали са имали случаи, в които е бил включен само един възрастен от семейството, а останалите не са. Защо се е получило така, какво е предимството всички възрастни в семейството да преминават обучението. Една добра практика е в обучението да участват и другите членове на семейството в зависимост от времето, с което разполагат. Ако нямат възможност да присъстват на цялото обучение, те могат да се включат в темите, които им поясняват какво е приемната грижа и какви са особеностите на приемните деца.

Кой провежда обучението на КПР. По темата е необходимо да обсъдите как е било организирано досега обучението. Имат ли опитни колеги, които да провеждат обучението?

Неправилно е разпространено схващането, че от обучението на кандидатите за приемните родители зависи те как ще се представят като приемно семейство. Обучението е важен момент, има принос към изграждането на уменията на приемните семейства, но е само един от методите за тяхното професионално развитие.

Добра практика на обучение е в него като водещи да влизат различни хора от тези, които правят оценката на семейството. Така се получава още поне една гледна точка за кандидатурата, която да подкрепи решението, което накрая се взема за кандидатите.

Ако участниците не включват приемни родители в обучението, попитайте защо и дали имат подходящи семейства. Това също е една от най-добрите практики. Семействата се включват в обученията като ко-водещи на определени теми или в определена сесия, която е от типа въпроси към вече действащо приемно семейство.

Доклад

Преминете през доклада, който трябва да се издаде от обучението. Как участниците ползват тези доклади? Има ли разминаване между заключенията на докладите и тези на оценката, какво правят в подобни случаи?

	<p>Обобщение</p> <p>Обучението на КПР е важен етап от тяхната кандидатура. Изпълнява няколко функции – добиване на знания и умения, самооценка на кандидатите дали ще се справят и дали е за тях приемната грижа, и оценка от страна на водещите на обучението на съответната кандидатура.</p>
--	---

Докладът за кандидатите за приемни родители и подготовката за комисия – 1 ч. 15 мин.

<p>Упражнение „Ефективно писане на доклад от оценка“ – 15 мин.</p>	<p>Цел Изграждане на умения за боравене с доказателства по време на оценката, а не с повърхности твърдения от срещите с кандидатите</p> <p>Провеждане Участниците работят с 15.2. Материал за раздаване. В него са дадени общи твърдения за кандидат приемни семейства. Нека участниците да ги пренапишат, като дадат доказателствата за твърдението. Например, твърдението „Г-жа Иванова има твърди разбирания за правилата в семейството“ да се замени с „По време на срещите по оценката г-жа Иванова показва, че не е склонна да бъдат променени правилата за хранене и почивка на семейството. Няколко пъти тя изрази категорично мнение, че детето трябва да се приспособи към правилата ѝ, защото то ще дойде в дома ѝ. При споделяне на личната си история г-жа Иванова изрази възхищението си от начина по който я е възпитал нейният баща, който никога не позволявал „децата да му се качват на главата“.</p> <p>Дайте на участниците по 10 минути за работа и нека всеки след това върне по 1 преработено твърдение. Вие ги коригирайте, ако не правят разлика между общо твърдение и интерпретация на информацията от срещите с кандидатите.</p>
<p>Презентация „Как да направим заключение, формулировка за оценката на кандидатурата“ – 20 мин.</p>	<p>Цел Знания на участниците за оформяне на заключение от оценката</p> <p>Провеждане Презентацията се провежда по 15.3. Материал за раздаване.</p> <p>Слайд 1 Целта на тази част е участниците да изработят собствен модел на събиране на информация по темите на оценката и представяне на анализа от информацията по темите. Тук ключово е да боравят с цялостна концепция за кандидатурата.</p> <p>Нека участниците дадат пример на своя оценка – каква обща концепция имат за семейството, тя обхваща ли цялата информация от оценката.</p> <p>Слайд 2 Целта е да се поощри екипният принцип на работа по оценките на КПР. Участниците да си създадат модел на обсъждане на кандидатура – по темите на оценката или като цялостна концепция за семейството. Важно е също да се обсъди с участниците кого и в какви случаи могат да ползват за супервизия на оценката. Обикновено това са колеги с опит в приемната грижа и/или с клиничен опит.</p> <p>Ако екипът няма история със супервизия, може да не разбира функцията ѝ – пояснете я.</p>

	<p>Накрая преминете през примерните заключения, дадени в Материала. Обсъдете ги с участниците (поне 1 от тях) – кое им харесва в тях, дават ли им достатъчно информация, ако са членове на комисията, да вземат решение, има ли нещо, което биха добавили към заключението. Нека дадат пример от собствена оценка – заключение и дадена препоръка.</p> <p>Обобщение</p> <p>Процесът на оценяване и начинът, по който ще бъде отразен в доклада, е от ключово значение за решението, което ще вземе Комисията по приемна грижа за кандидатите. Затова социалните работници трябва да развиват своите знания и умения за оценяване на КПР и отразяването на оценката в доклада им.</p>
<p>Мозъчна атака – „Защо кандидатите за приемни семейства дават своето мнение по доклада за оценката“ – 10 мин.</p>	<p>Цел</p> <p>Да се насочи вниманието на социалните работници към равнопоставеността на приемните родители в приемната грижа.</p> <p>Съществува разбиране, че приемните семейства са клиенти на службите – те по-скоро са наши колеги и трябва да бъдат въввлечени на всеки етап в процеса.</p> <p>Провеждане</p> <p>Задайте въпроса на участниците и записвайте на флипчарт техните идеи. Накрая обобщете нуждата от партньорски отношения между ЕПГ и приемните семейства.</p>
<p>Упражнение „Как да се подготвим за заседанието на Комисията по приемна грижа“ – 30 мин.</p>	<p>Цел</p> <p>Умения за представяне на кандидатура пред Комисията по приемна грижа</p> <p>Провеждане</p> <p>Разделете участниците на две групи – СР и КПР. Нека обсъдят и запишат на флипчарт каква подготовка им е необходима, за да представят кандидатурата на приемния родител на Комисията. Време за работа 20 мин. След това групите връщат обратна връзка – по 5 минути.</p> <p>Обобщение</p> <p>Социалният работник трябва да бъде подготвен по цялата кандидатура, събраната информация и нейната интерпретация, с готовност да отговаря на въпроси, свързани с кандидатурата, хода на оценката, проведените срещи, обучението.</p> <p>Приемният родител трябва да бъде много добре подготвен за въпросите, които се очаква Комисията да му зададе. Добре е да има възможност да репетира със социалния си работник какви отговори би дал, така ще се чувства по-спокойно на заседанието на Комисията.</p>

Приложение 1. Основа за презентация на мултимедия

Слайд 1	<p>Как да формираме своето заключение/формулировка</p> <ul style="list-style-type: none"> • Справяне със собствената ни субективност по време на оценката • Обхват на темите на оценката • Събиране на информацията по темата и анализ на информацията по темата • Концепцията ни за семейството и как ще се справи с приемната грижа • Препоръки на оценяващия социален работник
Слайд 2	<p>Обсъждане и супервизия на оценката</p> <ul style="list-style-type: none"> • Обсъждане на кандидатурата с екипа • Супервизия на кандидатура за приемни родители

Обучението на кандидатите за приемни родители

Какво съдържа обучението

В световен мащаб приемната грижа се професионализира. Преди няколко десетилетия тя е отговаряла на разбирането, че семейството е по-доброто място за отглеждане на децата от детските домове. Опитът показва, че приемната грижа твърде много се различава от отглеждането на деца в обикновени семейства. Основната причина за това е профилът на децата, които постъпват в приемната грижа. Това са деца, които са преживели лошо свързване с възрастните (несигурна привързаност), лоша грижа с непосредствено базовите им нужди (неглижиране) и/или форма на активна злоупотреба с тях. Към това се прибавя и травмата от загубите на родителите (близките на детето) и/или раздялата с тях. Всички тези преживявания имат негативни ефекти върху развитието на детето. Освен забавянето, голяма част от децата развиват и трудно и/или рисково поведение, трудна адаптация към нови места, слабо представяне в училище. Това от своя страна излага децата в приемната грижа на още по-висок риск: да не бъдат разбрани в семействата, където се отглеждат, или в непосредствената им среда – училище, приятели и съседи. Роля на приемните родители е да разбират преживяното от приемните деца и да ги предпазват от допълнителен риск, който може да съществува за тях – включително и от собственото несправяне на приемното семейство с поведението на приемното дете.

Днес на приемната грижа се гледа като на професия, която постоянно се развива към добиване на знания и умения от приемните семейства за детското развитие, ефектите от травмите и злоупотребата, различните видове деца, които се отглеждат в приемното семейство. Върху това почива основата на обучението на кандидатите за приемни родители. Те трябва да притежават редица професионални компетенции, преди да започнат да се грижат за тежко травмирани деца.

Обучението на кандидат приемните семейства постоянно се актуализира. От една страна, заради новите целеви групи деца, които се настаняват в приемната грижа, от друга – заради развитието на разбирането за приемната грижа и ролята на различните участници в нея. Приемните семейства не само трябва да отглеждат деца, но и да го правят в сътрудничество с органите по закрила на детето, доставчика на приемна грижа, личния лекар, училището и всички други служби, касаещи детето.

Не по-малко важно е приемните родители да разбират как функционират семействата. Това е ключово, за да разбират процесите, които се случват в семейството им при настаняване и извеждане на дете, но също и отношенията между детето и неговите родители и роднини.

В резултат на тези изисквания към компетенциите на приемните родители в процеса на отглеждане на деца те преминават подготвителен курс на обучение. Това се прави заедно с процеса на оценяването на семейството за приемно. Участието на кандидатите в обучението и начинът, по който те възприемат ново разбиране за приемната грижа, промените, които ще настъпят в семейството им, особеностите на децата, работата със службите не са само част от обучението им. Това е време, в което кандидатите отново си

отговарят на въпроса „Тази работа за мен ли е?“, „Ще се справи ли семейството ми?“, „Дали ще мога да отговоря на особените изисквания на децата?“. В хода на обучението някои кандидати се отказват, защото разбират колко различни са децата, които се отглеждат в приемните семейства. Други семейства си дават отговор на въпроса за какви деца да започнат своята кариера като приемно семейство.

Обучението на приемните семейства е важен момент от оценката им. Начинът, по който реагират семействата на нови знания и на груповото обучение, е част от информацията, която провеждащите обучението трябва да събират, анализират и върнат като доклад на социалните работници на ЕПГ.

Как се провежда

Обучението на КПР обикновено е 5-дневно, но може да отнеме и повече дни, ако се преминават и специализирани модули, свързани с нови целеви групи деца – напр. деца с увреждания и деца, търсещи убежище.

Обучението се организира в модули спрямо темите. Провежда се в рамките на няколко седмици – обикновено трае месец. Между модулите трябва да има време, за да се осмисли информацията. Темите, през които се минава, имат рефлексивно влияние върху начина, по който са отгледани самите КПР или по който са отглеждали децата си. Затова е необходимо време за вътрешна реакция, осъзнаване и евентуална реорганизация на моделите на родителство на КПР. Подходящо време за провеждане на обучението са съботно-неделните дни. Обучение се провежда и през вечерите, но обикновено хората са уморени за тежките теми, които се дискутират. Когато кандидатите не работят, може да се организира обучение и в делничните дни, през деня.

Ключово е кой ще се включи в обучението от оценяваните семейства. Ако социалните работници гледат формално на процеса, те включват в обучението само възрастния от семейството, който официално е приемен родител. Начинът на функциониране на семействата показва, че всеки член на семейството ще бъде засегнат от настаняването на дете. Затова ЕПГ трябва много внимателно да преценят в процеса на оценка кой от възрастните членове на семейството да бъде включен в обучението. Това може да са и двамата родители в семейството, пораснало дете, което ще подкрепя грижата за приемно дете, родител на основния кандидат и др.

Обученията се провеждат в група. Това е важно условие, за да се проследи динамиката на отношенията, които изграждат приемните семейства. Това им помага също да обсъждат с други хора разбирането си за приемната грижа, да наблюдават развитието на други кандидати, да установяват подкрепящи помежду си отношения.

Кой провежда обучението на КПР

Обучението на кандидатите за приемни родители изисква много добро познаване на естеството на приемната грижа. Обучението е интерактивно, всяко знание се отработва в ролева ситуация. Затова водещите на обучението трябва да бъдат много добре запознати

с динамиката на настаняванията в приемното семейство и да бъдат коректив на заблуди или грешни разбирания на кандидатите. Водещите трябва да подкрепят правилното разбиране за това какво се очаква от кандидатите, да не ги подвеждат и да им дават всяка необходима им информация, често пречупена през особеностите на самото семейство. Това помага на кандидатите да се подготвят за приемно семейство или да се откажат.

Друго задължително условие за водещите е да познават и управляват груповата динамика, да имат опит с водене на групи или да работят под супервизия.

Водещи на обученията могат да бъдат социални работници от ЕПГ, ако имат споменатия опит. Също и външни на ЕПГ социални работници или психолози, които супервизират приемната грижа. Участието на работещ приемен родител е изключително полезно за кандидатите. Така те получават отговор на въпросите си „от източника“, особено когато се касае за ефекта от настаняванията върху самото семейство, справяне с трудни ситуации, справяне с трудно поведение на дете.

Обученията се провеждат от двама водещи. Те трябва да имат ясно разпределени роли според своите компетенции и опит.

Доклад

Накрая на обучението водещите трябва да направят доклад за всеки кандидат и затова е необходимо по време на обучението да си водят записки за динамиката на групата, ролите на участниците и начина, по който реагират на новите знания.

Различавайте факти и доказателства от повърхностни твърдения на база общи впечатления

Пренапишете следните твърдения от оценки на КПР по начин, който дава по-разгърната, задълбочена и полезна информация, базирана върху обективни факти и доказателства. Бъдете креативни и импровизирайте!

1. Сестрата на г-жа Христова живее близо до тях и изразява готовност да ѝ предоставя подкрепа в грижите за приемното дете.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Г-н Захариев счита, че почасовата му работа от вкъщи няма да се конфронтира с грижата за приемното дете.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Г-жа Кирилова твърди, че има широк кръг от социални контакти, към които ще може да се обръща за подкрепа по различни аспекти от грижата за приемното дете.

.....

.....

.....

.....

.....

4. Г-жа Чернева заявява, че в грижите си за приемното дете ще може безрезервно да разчита на по-голямата си дъщеря за помощ и подкрепа.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. Самуил, 14-годишният син на семейство Загорчинови, е съгласен с решението на родителите си да се грижат за приемно дете, но се притеснява, че той самият няма да може да му отделя време, защото е твърде зает.

.....

.....

.....

.....

.....

6. Г-н Михайлов има много принципни разбирания за възпитанието на децата, особено относно спазването на домашните правила и порядки.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Заклучението от процеса на оценяване на кандидати за приемни родители

Как да направим своето заключение/формулировка

От момента на първата среща между КПР и социалния работник започва да тече процесът на оценка. Знае се, че още в първите няколко минути на контакта между двама души се формира мнение един за друг. Това се дължи на придобития вече житейски опит, социални нагласи и ценности на хората. В същото време е лошо начало на оценката, ако още в началото имаме мнение за кандидатите дали са подходящи или не. Осъзнаването на собствената ни субективна преценка за КПР трябва да е на фокуса ни по време на оценката и да не замъглява събираната информация и нейния анализ.

Процесът на оценка е дълъг, изисква преминаване през много теми и анализ на събраната информация. Преминаването през определена тема изисква социалният работник да се подготви за срещата си с кандидатите по съответната тема, да е наясно колко ще продължи интервюто, къде ще се проведе, какви въпроси ще задава, как ще води записки, докато кандидатите говорят. Всичко това зависи от личния стил и опит на социалния работник. Добрата практика, когато се изчерпа една тема като получена информация по нея, е КР да я обобщи в записки. Накрая на записките да даде анализа на тази събрана информация. Например, приключили сме със събирането на информация по опита на кандидатите за отглеждане на дете – тяхното и на собствените им деца. Първото нещо е да преразкажем събраната информация. Когато това се случи, е необходимо да изложим своя професионален анализ – как КПР разбира собственото си отглеждане, кое е пренесъл от него в отглеждането на децата си, как разбира ролята на родителите, формирането на децата в резултат на грижата, дали моделите му са гъвкави и могат да се нагаждат към различни деца, или са ригидни. Този анализ се прави на база на професионалните знания за развитието на хората, взаимодействието между тях и семейните отношения. Така по всяка тема от оценката социалният работник разполага с информацията и с анализа по нея.

Когато сме преминали през всички теми на оценката и имаме анализа на информацията по тях, трябва да направим една обща концепция как се е формирал КПР като човека, който е в момента, какъв човек е, какво е семейството му и подкрепящата среда, как ще се отрази на семейството приемната грижа, как ще се чувства и развива детето в приемното семейство, какви да бъдат контактите между семейството и службите, особено при първото настаняване. Тази обща концепция за кандидат приемното семейство играе роля на заключение/формулировка на кандидатурата. Тя завършва с ясна препоръка дали да бъде одобрен или не кандидатът. Понякога оценяващият социален работник (и дори целият ЕПГ) не може да даде категорична препоръка за кандидата. Това се случва, когато кандидатурата има слаби и силни страни, които като че ли се балансират. Например, добри материално-битови условия, добра подкрепяща система, опит в отглеждането на деца, неподходяща възраст на кандидата и леки симптоми на заболяване, което може да попречи на грижата за децата и справянето с трудно поведение. В подобни случаи ЕПГ може да се въздържа от даване на препоръка за кандидатурата, но трябва да изложи в доклада си какво затруднява даването на препоръка.

Обсъждане и супервизия на оценката

Оценката на кандидатурите за приемни семейства е предизвикателна задача и изисква задълбочена професионална подготовка. Добрата практика показва, че ефективните оценки се правят с обсъждане на целия екип и ползване на супервизия. Ако оценяващият социален работник е без опит, най-добре след всяка среща да обсъжда получена информация и поведението на КПР с екипа си. Това му помага да изгради собствен стил на работа. Не е необходимо СР да се съобразява с мнението на колегите си, а да получава тяхната гледна точка за да не прави повърхностни заключения и да обогати картината си за семейството. Например, ако социалният работник е имал среща в дома на КПР и там е провел интервю с хора от семейството, той може да изложи пред екипа си цялата информация – кой е присъствал, какво са казали хората, каква е била невербалната комуникация, как са се чувствали всички в срещата, как се чувства самият социален работник в дома на семейството – и да получи тяхната интерпретация на информацията.

Когато в КПР има притеснителни, но неясни за нас поведения или предизвикват у нас объркване, най-добре е да направим супервизия на оценката. Тя ще ни даде различен ракурс за кандидатурата и/или на нашето възприятие на семейството.

Ако сме провели обсъждане в екипа и/или супервизия на оценката на КПР, трябва да го отразим в доклада. Това ще даде възможност на Комисията по приемна грижа да прецени доколко са обхванати различни гледни точки, особено когато кандидатурата е трудна и мнението на различните участници в оценяването се разминава.

Примери за заключения и препоръки за КПР на различни социални работници

Семейство С.

Предвид направената оценка в кандидатурата на г-жа С. са установени следните зони, които могат да бъдат определени като рискови:

1. Голяма част от разширеното семейство на кандидата е негативно настроено към намерението ѝ да стане приемен родител. Дъщерите на кандидата ще бъдат в конкурентни отношения с приемното дете. Това показва не само липса на подкрепа към кандидата, но ще доведе до трудност в приемането на приемното дете в семейството и осигуряване на сигурна и емоционално обгрижваща семейна среда за отглеждане.
2. Възпитателният подход на г-жа С. е свързан с висока степен на контрол, който носи рискове за здравословното състояние, порастването, отделянето и самостоятелността на децата.
3. В поведението и нагласите на госпожа С. има предпоставки за затруднена комуникация с институциите, които носят отговорност за детето и са ангажирани с вземането на решения за него.
4. Г-жа С. има нереалистични очаквания за децата, настанявани под приемна грижа. Очакванията ѝ са свързани с грижа за дете, което да отговори на желанието ѝ да развие интелектуалния му потенциал и да разкрие заложените му. От заявеното от кандидата може да се направи извод, че тя ще срещне затруднения при изразяване на привързаност и развитието ѝ у приемното дете.

5. Г-жа С. има разнообразен и ангажиращ начин на живот, в който дори и да бъдат редуцирани някои занимания, по много труден начин приемната грижа ще бъде поставена на първо място. Същото се отнася и до прекарване на свободното време на кандидата.
6. Г-жа С. не разполага с достатъчно добре разгърната подкрепяща среда, която да осигури нужната подкрепа за посрещане нуждите на приемно дете.
7. С. по-трудно би заявила и получила помощ от специалисти предвид факта, че е склонна да възприема помощта като натовареност към другите.
8. С. има притеснения относно биологичните роднини на детето, които са свързани с безопасността ѝ, здравословното състояние на семейството ѝ и детето.

Предвид гореизложеното препоръчвам кандидатурата на г-жа Иванка Спасова за професионален приемен родител да не бъде одобрена.

Какво липсва в това заключение?

xxx

Семейство Н.А. и С.С.

Н.А. и С.С. участваха в обучителна група за кандидат приемни семейства. Кандидатите участваха в целия процес на обучението и посетиха всички обучителни модули, спазвайки началния час и времето, определено за почивки между обучителните сесии. В случаите когато бяха ангажирани, уведомяваха предварително и се организираха индивидуални срещи.

Н.А. и С.С. проявиха интерес към всички засегнати в обучението теми. Споделяха мнението си по зададените казуси и упражнения. Отговаряха с готовност на поставените въпроси от страна на водещите обучението или на другите кандидат приемни родители. Общуваха открито и добронамерено с останалите членове на обучителната група.

Проявиха интерес и показаха способност да разбират и осмислят поднесената информация. Изпълниха всички поставени задачи, участваха активно и с желание в дискусиите и споделяха своето мнение, без да го натрапват на останалите.

В края на обучението показаха разбиране на нуждите на децата и мотивация да посрещнат специфичните потребности на децата, нуждаещи се от приемна грижа. Заявиха готовност за влизане в ролята на професионални приемни родители, както и да сътрудничат със специалистите, включени в процеса на обгрижване на приемните деца.

Кандидатите притежават реалистична представа за спецификите на приемната грижа. Имат адекватни очаквания и готовност за сътрудничество и работа в екип със специалистите, ангажирани по случая. Те са отговорни, добронамерени към околните, толерантни към различията. Имат подкрепата на семействата си и на своите приятели. Н.А. планира да се посвети изцяло на приемната грижа и да не се ангажира с друга трудова дейност.

Като риск в кандидатурата може да се изведе възможното негативно влияние върху биологичното дете в семейството. Кандидатите са подготвени за това и биха приели съ-

вет от специалист по отношение на адаптацията на сина им към промяната в динамиката на семейството.

Н.А. и С.С. имат близки, които са приемни родители. Имат наблюдения върху дефицитите, които имат децата, лишени от родителски грижи, и биха искали да дадат своя принос тези дефицити да бъдат преодоляни. Имат желание да осигурят семейна среда и сигурност на дете в нужда. Желанието им е синът им да расте с други деца, за да се изгради като човек, който е съпричастен с другите и се стреми да им бъде полезен. Н.А. възнамерява да се отдаде изцяло на грижите за своето и приемното дете и да им посвети цялото си време.

Кандидатите имат родителски опит в отглеждането на сина си Б., Н.А. има опит като възпитател в начално училище. Има педагогическо образование, интересува се от новостите в областта на психологията и педагогиката. Дава множество примери от работата си, как се е справяла в трудни ситуации, от което личи добър подход към децата и задълбочено анализиране на случаите.

С оглед възрастта на биологичното дете в семейството най-подходящо би било детето, за което биха се грижили, да бъде на възраст от 6 месеца до възрастта на сина им. Семейството не намира в себе си ресурс да полага грижа за дете с увреждания. Нямат предпочитания към пол и етнос.

Препоръки на социалния работник

На базата на проведените срещи разговори в периода на процеса по оценка и на базата на доклада от обучението, проведено в офиса на екипа по приемна грижа, и след проучване на приложената документация и срещи с препоръчителите препоръчвам: Н.А. да бъде одобрена за професионален приемен родител за едно дете на възраст от 6 месеца до възрастта на биологичното им дете, без значение на пол и етнос, без увреждания и специфични нужди, за краткосрочна, дългосрочна и заместваща грижа.

Модул 16

ТЕМИ	Подкрепа на приемните семейства от ЕПГ Обобщаване на темите за деня
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ
ЦЕЛИ	Развитие на разбирането и уменията на участниците за професионалните отношения между ЕПГ и приемните родители
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	1 ч. 50 мин.
КОМПЕТЕНЦИИ	Знания и умения за професионалните отношения между социален работник и приемен родител Умения за даване на подкрепа към приемния родител Умения за структуриране на срещите и темите с приемния родител Умения за емпатия към приемния родител и даване на градивна критика към него
СЪДЪРЖАНИЕ	Какво очакват приемните семейства и социалните работници един от друг Подкрепа на приемните семейства Граници във взаимоотношенията с приемните семейства Конструктивна критика
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Основа за презентация за мултимедия – Приложение 1 Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материали за раздаване на участниците – 16.1, 16.2, и 16.3 Упражнения Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, маркери

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Подкрепа на приемните семейства от ЕПГ – 1 ч. 35 мин.

Упражнение „Какво очакват приемното семейство и социалният работник един от друг“ – 20 мин.	<p>Цел Да се развие разбиране за естеството на отношенията между социалните работници и приемните семейства</p> <p>Провеждане Разделете участниците на две групи – на социални работници и приемни семейства. Нека всяка група да обсъди и изпише на флипчарт какво очакват от другите. Време за обсъждане – 10 мин. След това връщат обратна връзка – по 5 мин.</p> <p>Обобщаване И двете групи имат очаквания</p> <ul style="list-style-type: none"> • за общата сигурност и развитие на детето и • за конструктивни отношения помежду си.
---	---

Презентация
„Подкрепата на
приемните се-
мейства от ЕПГ“
– 20 мин.

Цел

Знания и умения за развитие на практика, основана на взаимоотношенията между ЕПГ и приемното семейство

Провеждане

Презентацията се провежда по **16.1. Материал за раздаване**. По-долу има указание кога да го раздадете на участниците.

Слайд 1

Развитието на приемната грижа е преминало от разбирането, че е отглеждане на деца както в обикновено семейство, към въвеждането на системните практики и фокус върху взаимоотношенията. В днешно време успешната приемна грижа се измерва с подкрепата, която получават семействата, за да се справят с трудната си задача. Три са ключовите фактори на успешната подкрепа към приемните семейства – положително взаимоотношение на доставчика на приемна грижа с тях, получаване на подкрепа чрез различни услуги, които да дават сигурност на семейството и детето, и поддържането на екипни работни взаимодействия между ЕПГ и приемното семейство. Дайте възможност на участниците да отреагират на изложението ви. За част от тях подходът на отношения досега с приемните семейства е бил съвсем административен. Важно е те да разберат, че исторически се налага този нов подход към приемната грижа, защото в противен случай тя повтаря рисковата среда, заради която децата вече са изведени от родните си семейства.

Слайд 2

Винаги става въпрос за отношение. Изграждането на разбирателство с приемното семейство е от решаващо значение за създаването на положителни работни отношения между ЕПГ и тях. Отнасяйте се с уважение към тях, техните домове и семейства. Това не значи винаги да им се обаждате, когато ще ги посетите, но изисква учтивост и съобразяване с дома.

Често служителите на ЕПГ (и на ОЗД) не показват уважение към приемните семейства – не ги слушат, не им дават информация, не разбират емоциите на хората в семействата, прекъсват ги, когато говорят, и нямат време за тях, шефовете не им обръщат внимание. Това винаги се възприема като лошо отношение към приемното дете и семейството.

Отношенията между приемното семейство и ЕПГ не трябва да бъдат опростявани, а напротив да се съобразят със съвременните разбирания за семейството и системните отношения, които в приемната грижа са надградени, и със специфичните проблеми на приемните деца.

Взаимоотношенията на екипите по приемна грижа с приемните семейства трябва да са изградени на основата на:

- уважение и честност;
- професионализъм и постоянство;
- партньорство и оценяване на постиженията на приемния родител;
- ангажираност, даване на обещания и управление на очакванията на приемния родител.

Слайд 3

Проучването на приемните семейства показва (Colton, Roberts and Williams, British Journal of social work, 38,865-884(2008), потвърдено и от добрите практики в България), че те очакват от екипите по приемна грижа ПОДКРЕПА – основно за това разчитат на социалния си работник. В това включват:

- Да показва интерес как се справя приемният родител
- Да има лесен контакт със социалния работник и той да е отзивчив
- Да слуша и да насърчава
- Да е загрижен за нуждите и обстоятелствата на семейството
- Да се отнася с приемните родители като с колеги
- Да се отнася към колегите приемни родители с уважение и признание

Слайд 4

Целта на услугите за подкрепа на приемното семейство е да се запази сигурността на приемното семейство и на детето в него. Приемната грижа е това, което семейството иска да прави, и службите трябва да го подкрепят.

Услугите трябва да бъдат организирани така, че да:

- допринасят за благополучието на приемния родител в изпълнение на неговата роля;
- да изграждат резилианс у приемния родител;
- да упражняват контрол върху взаимоотношенията в семейството, свързани с настаняването;
- насърчават и мониторират мрежите за подкрепа на семейството;
- насърчават и фасилитират подкрепата между приемните семейства;
- подкрепят родните деца и другите настанени деца в приемния дом.

Услугите, към които ЕПГ трябва да насочва за полза на приемното семейство (и да ги изисква от общината и ОЗД), са в спектъра здравни, образователни, социални и развлекателни. Важно е изграждането на професионална мрежа около децата, които се отглеждат в семейството, както и наличието на терапевти, които подкрепят семействата (и ЕПГ) за разбиране на случващото се с децата и семейството.

За приемните родители най-голяма стойност има създаването на общности с други приемни родители и оказване на взаимна подкрепа. Само приемни семейства могат да разберат трудностите, които среща едно семейство с новонастанено дете. Професионалистите имат дистанциран поглед какво се случва в семейството и не могат да имат разбиране за всички преживявания в него.

Това може да бъде разбрано и подкрепено само от други приемни семейства. Затова общите събития, групи за подкрепа и обучения са сред най-посещаваните от семействата.

На общите събития и приемните деца и младежи изграждат общности. Това им дава възможност да не се чувстват неразбрани и различни в общността, да растат заедно и да си оказват подкрепа. Нека участниците споделят какви услуги ползват приемните семейства в техния екип, има ли други услуги, които екипът преценява, че са важни за тях, но им липсват.

Слайд 5

Поддържане на екипни работни взаимодействия между социалните работници и приемното семейство по отношение на работните задачи на семейството

(Пояснете, че тук се говори за ролята и задачите на социалния работник на семейството от ЕПГ)

Работните взаимоотношения между социалните работници и приемните семейства трябва да са регулярни. Установявайте редовен контакт с всички приемни семейства, независимо дали имат настанено наскоро дете, дали почиват или са стари и опитни. Помнете, че това е най-важното за приемните родители. Да имат предвидим контакт с вас. Най-добрата практика е веднъж месечно да посещавате дома на приемното семейство, а всяка седмица да се срещате или чувате по телефона. Така се информирате за случващото се около семейството, но и обсъждате темите, които искате да бъдат на дневен ред.

Договорете с всяко семейство колко често ще се чувате, срещате и посещавате. Направете списък на темите (по-долу), които ще обсъждате на срещите, и го давайте на приемния родител, докато и двамата свикнете да минавате през тези теми.

Давайте ясна и конструктивна обратна връзка на приемните родители с какво се справят и какво още трябва да развият като умения. Обсъждайте практическите неща от ежедневието на детето и семейството. Помагайте на родителя да си обяснява поведението на детето и да прилага различни методи за справяне. Когато нещата в семейството са емоционални, изслушвайте родителя или другите членове. Така им давате възможност да изкажат емоциите си и да си подредят мислите и действията.

Не само слушайте приемното семейство, но и се проверявайте как го разбирате. Повечето приемни семейства се оплакват, освен от лошо отношение на социалните работници, и от това, че те не ги разбират.

Раздайте **16.1. Материал за раздаване** и преминете през *Темите за обсъждане по време на срещите, задължителни за месеца*:

- Развитие на детето. Тук е важно да проследявате заедно с приемния родител всички аспекти от развитието, за да можете да попълвате Информационната карта за проследяване на развитието на детето. Веднъж в месеца заедно с приемния родител трябва да преминете през информацията в нея за всяко дете, да опишете развитието през месеца и каква е задачата на родителя за следващия. Трудности има, когато не се отчита промяна в детето, но с добиването на опит и социалните работници, и семейството се научават да отчитат и най-малките промени у детето.
  - Сигурността и безопасността на детето по време на ежедневието му. Инциденти и превенцията им
  - Пространство, хранене, хигиена, адаптация на детето, поведение
  - Здравна грижа
  - Образование
  - Развлечения и хобита на детето

	<ul style="list-style-type: none"> ■ Приятелства на детето ■ Биологични родители и други важни контакти за него ■ Работата по история на живота и съхранение на спомените му ■ Празници, почивни дни и почивки ■ Плащанията към семейството ■ Участие на семейството в срещи по случаите на децата в него и подготовка за тях ■ Развитие на семейството – даване на обратна връзка как разбира отговорностите си, договаряне на обучения, групи, супервизия, годишен преглед ■ Разяснения на отношенията между службите и на границите между подкрепа, наблюдение и контрол ■ Взаимодействие на приемния родител с други служби и подкрепа пред тях ■ Документация, процедури <p>От всяка среща или разговор по телефона се водят записки, които са част от досието на приемното семейство и детето.</p> <p>Проследете дали екипът се ориентира кои записки в какъв формат да записва. Форматите са два – единият е Развитие на случая – Прил. 17 от ППЗДет., а другият е Записки от проведена сесия. Ако не разполагате с последната, направете заедно като структура на протокол от среща. Те се ползват, когато са обсъдени много теми и са взети решения.</p> <p>Не бива социалните работници да negliжират теми от живота на семейството. Често те се предпазват от емоционалните си реакции в отговор на тези на семейството и не обсъждат друго, освен административни теми. Подчертайте им, че предпазването от тях не води до успешна приемна грижа, а тяхната лична професионализация преминава през работата със семейството като система.</p>
<p>Упражнение „Граници във взаимоотношението с приемния родител” – 15 мин.</p>	<p>Цел Изграждане на умения за професионално поведение и граници с приемния родител в конкретни ситуации</p> <p>Провеждане Раздайте на всички участници 16.2. Материал за раздаване. Водещият прочита на глас всяко твърдение въпрос. След всеки въпрос участниците трябва да изразят мнение, което съответства на разбирането и личния им комфорт. Ако има големи разминавания на отговорите, водещият подлага на дискусия отделните заявени позиции „да”, „не” или „може би”.</p> <p>Обобщаване При практика, ориентирана към взаимоотношенията, често социалните работници си задават въпроса не са ли прекрачили границите на професионалното поведение със семейството. Често те се чувстват ту в семейството, ту извън него. За да развият професионалното си поведение, в екипа трябва да обсъждат границите на поведение със семейства в различни ситуации. Ако приемният родител прекрачи граници, социалният работник трябва да му върне обратна връзка да коригира разбирането си.</p>

<p>Упражнение – ролева игра „Конструктивна критика“ – 40 мин.</p>	<p>Цел Изграждане на умение у социалните работници за конструктивна критика към приемния родител</p> <p>Провеждане Упражнението е описано в 16.3. Материал за раздаване. Разполовете го по линията в средата, за да е готов за раздаване на участниците в зависимост от ролята им.</p> <p>Разделете групата на двойки. Едните ще изпълняват ролята на социалния работник, а другите – на приемния родител.</p> <p>Раздайте им казуса според ролята им в ролевата игра. Нека всеки в рамките на 3–4 минути се запознае с ролята си, влезе в нея, да си планира срещата, какво ще говори през ролята си.</p> <p>Времето за провеждане на срещата е 15 мин. В тях социалният работник трябва да проведе срещата с поставената задача към него. След 15 мин. спрете играта и нека участниците върнат обратна връзка какво се е случило в тяхната двойка. Социалният работник съумял ли е да събере фактите, да установи обстоятелствата около смяната на Силвия с друг човек за грижата, посочил ли е грешката на приемния родител и установил ли е границите, че поведението му е недопустимо за екипа?</p> <p>Как приемният родител е възприел срещата със социалния работник? Бил ли е изслушан, разбран ли е защо е предприел тези действия, намерено ли е общо решение, чувства ли се наясно с границите си със социалния работник, как ще постъпи следващ път, когато има затруднение?</p> <p>Обобщение Професионалните умения на приемните родители за добра грижа за децата се формират във взаимодействието със социалния им работник.</p> <p>Даването на конструктивна критика трябва да се прави от социалните работници така, че да запазват уважението към приемния родител и неговата способност да се учи от ситуацията.</p>
--	---

Обобщаване на темите от четвъртия ден на обучението – 15 мин.

<p>Преглед на деня и обратна връзка – 15 мин.</p>	<p>Това е краят на четвъртия обучителен ден. Темите, обхванати в него, са набиране на приемни семейства, оценяване и обучение на КПР, подготовка на кандидатурата за Комисия, подкрепа на приемните семейства и взаимоотношения с тях.</p> <p>Помолете участниците да споделят кое им е било най-полезно или ново знание, как смятат да го прилагат в практиката си.</p> <p>Всеки участник трябва да попълни формуляр за обратна връзка, който да ви върне, ако това е изискване на обучаващата организация.</p>
--	--

Приложение 1. Основа за презентация на мултимедия

Слайд 1	<p>Съвременната практика на приемната грижа – системност и основана на взаимоотношенията</p> <p>- положително взаимоотношение със семейството и настанените деца;</p> <ul style="list-style-type: none"> • подкрепа за семейството при отглеждането на децата – услуги; • поддържане на екипни работни взаимодействия между социалните работници и приемното семейство по отношение на работните задачи на семейството.
Слайд 2	<p>Положително взаимоотношение на ЕПГ със семейството и настанените деца</p> <p>Взаимоотношенията на екипите по приемна грижа с приемните семейства трябва да са изградени на основата на:</p> <ul style="list-style-type: none"> • уважение и честност; • професионализъм и постоянство; • партньорство и оценяване на постиженията на приемния родител; • ангажираност, даване на обещания и управление на очакванията на приемния родител.
Слайд 3	<p>Какво очакват приемните семейства от социалните си работници</p> <p>ПОДКРЕПА – основно за това разчитат на социалния работник. В това включват:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Да показва интерес как се справя приемният родител • Да има лесен контакт със социалния работник и той да е отзивчив • Да слуша и да насърчава • Да е загрижен за нуждите и обстоятелствата на семейството • Да се отнася с приемните родители като с колеги • Да се отнася към колегите приемни родители с уважение и признание
Слайд 4	<p>Подкрепа за приемното семейство при отглеждането на децата – услуги</p> <ul style="list-style-type: none"> • Допринасят за благополучието на приемния родител в изпълнение на неговата роля • Да изграждат резилианс у приемния родител • Да упражняват контрол върху взаимоотношенията в семейството, свързани с настаняването • Насърчават и мониторират мрежите за подкрепа на семейството • Насърчават и фасилитират подкрепата между приемните семейства • Подкрепят родните деца и другите настанени деца в приемния дом
Слайд 5	<p>Поддържане на екипни работни взаимодействия между социалните работници и приемното семейство по отношение на работните задачи на семейството</p> <ul style="list-style-type: none"> • Работните взаимоотношения между социалните работници и приемните семейства трябва да са регулярни. Договорете контактите си с всяко семейство • Обсъждайте всички теми с приемния родител регулярно и водете записки • Давайте навременна и обективна обратна връзка на приемния родител • Подкрепяйте родителя да разбира поведението на детето • Дайте възможност за изказване на емоциите • Проверявайте дали правилно разбирате семейството

Подкрепата на приемните семейства

Първоначално приемната грижа се е развила като алтернатива на детските домове и децата са били извеждани към приемни домове. Социалните работници не са се интересували повече от семейството, след като детето е било настанено в него. С времето тази практика започва да показва своите дефицити – приемните семейства не се справят с оглеждането на децата и често се озовават в службите по повод на дисфункционалност, рисково поведение на децата или възрастните, злоупотреба в семейството или сериозни заболявания. Така разбирането, че приемната грижа е ефективна само защото децата са в семейства, а не в институции, не се оправдава.

Днес към приемната грижа се прилагат системни подходи и на нея се гледа като на практика на взаимоотношенията. Според тях всички служби около детето трябва да имат споделена отговорност към неговото благополучие. Затова често казваме, че приемната грижа е споделена грижа. Едно приемно семейство не може да полага добра грижа за детето, ако то самото бъде обект на лошо отношение от страна на службите – социални работници, учители и лекари. Съвременните анализи и изследвания на приемните семейства показват, че те реагират на отношението, което външният свят има към децата, които се настаняват в тях. Ако семействата са набедени за „печалбари“ или към тях има отношение „какво ни занимавате повече с детето, нали ви плащаме“ (често срещано от ОЗД, дори от ЕПГ), това отношение се възпроизвежда в семейните като негативно към настаненото дете в съвкупност със семейството. Така стресът в семейството се повишава, семейството не може да се справя с детето и е предразположено да започне да възпроизвежда модела на лошо отношение към детето, което не е ценност за общността и службите. Дори много позитивно настроени приемни семейства не могат да издържат дълго на негативно отношение на общността, социалните работници и другите професионалисти, без това да засегне тяхната функционалност към членовете на семейството, включително и приемното дете.

С времето се установява, че колкото повече подкрепа получават приемните семейства, толкова по-ефективно те се справят с приемната грижа. В този смисъл под подкрепа се разбира:

- положително взаимоотношение със семейството и настанените деца;
- подкрепа за семейството при отглеждането на децата – услуги;
- поддържане на екипни работни взаимодействия между социалните работници и приемното семейство по отношение на работните задачи на семейството.

Съчетаването на тези видове подкрепа за приемното семейство им дава възможност да репродуцират в семейството си подкрепа и развитие към приемното дете, да излекуват травмите от живота му досега и да го подготвят за самостоятелен живот или предават на неговото семейство (родно или осиновително).

Положително взаимоотношение със семейството и настанените деца

Винаги става въпрос за отношение. Изграждането на разбирателство с приемното семейство е от решаващо значение за създаването на положителни работни отношения

между ЕПГ и тях. Отнасяйте се с уважение към тях, техните домове и семейства. Това не значи винаги да им се обаждате, когато ще ги посетите, но изисква учтивост и съобразяване с дома.

Често служителите на ЕПГ (и на ОЗД) не показват уважение към приемните семейства – не ги слушат, не им дават информация, не разбират емоциите на хората в семействата, прекъсват ги, когато говорят, и нямат време за тях, шефовете не им обръщат внимание. Това винаги се възприема като лошо отношение към приемното дете и семейството.

Отношенията между приемното семейство и ЕПГ не трябва да бъдат опростявани, а напротив – да се съобразят със съвременните разбирания за семейството и системните отношения, които в приемната грижа са надградени, и със специфичните проблеми на приемните деца.

Взаимоотношенията на екипите по приемна грижа с приемните семейства трябва да са изградени на основата на:

- уважение и честност;
- професионализъм и постоянство;
- партньорство и оценяване на постиженията на приемния родител;
- ангажираност, даване на обещания и управление на очакванията на приемния родител.

Проучването на приемните семейства показва (Colton, Roberts and Williams, British Journal of social work, 38,865-884(2008), потвърдено и от добрите практики в България), че те очакват от екипите по приемна грижа ПОДКРЕПА – основно за това разчитат на социалния работник. В това включват:

- Да показва интерес как се справя приемният родител
- Да има лесен контакт със социалния работник и той да е отзивчив
- Да слуша и да насърчава
- Да е загрижен за нуждите и обстоятелствата на семейството
- Да се отнася с приемните родители като с колеги
- Да се отнася към колегите приемни родители с уважение и признание

Подкрепа за приемното семейство при отглеждането на децата – услуги

Целта на услугите за подкрепа на приемното семейство е да се запази сигурността на приемното семейство и на детето в него. Приемната грижа е това, което семейството иска да прави, и службите трябва да го подкрепят.

Услугите трябва да бъдат организирани така, че да:

- допринасят за благополучието на приемния родител в изпълнение на неговата роля;
- да изграждат резилианс у приемния родител;
- да упражняват контрол върху взаимоотношенията в семейството, свързани с насатняването;
- насърчават и мониторират мрежите за подкрепа на семейството;
- насърчават и фасилитират подкрепата между приемните семейства;
- подкрепят родните деца и другите настанени деца в приемния дом.

Услугите, към които ЕПГ трябва да насочва в полза на приемното семейство (и да ги изисква от общината и ОЗД), са в спектъра здравни, образователни, социални и развлекателни. Важно е изграждането на професионална мрежа около децата, които се отглеждат в семейството, както и наличие на терапевти, които подкрепят семействата (и ЕПГ) за разбиране на случващото се с децата и семейството.

За приемните родители най-голяма стойност има създаването на общности с други приемни родители и оказване на взаимна подкрепа. Само приемни семейства могат да разберат трудностите, които среща едно семейство с новонастанено дете. Професионалистите имат само определен поглед какво се случва в семейството и не могат да имат разбиране за всички преживявания в него. Това може да бъде разбрано и подкрепено само от други приемни семейства. Затова общите събития, групи за подкрепа и обучения са сред най-посещаваните от семействата.

На общите събития и приемните деца и младежи изграждат общности. Това им дава възможност да не се чувстват неразбрани и различни в общността, да растат заедно и да си оказват подкрепа.

Поддържане на екипни работни взаимодействия между социалните работници и приемното семейство по отношение на работните задачи на семейството

Работните взаимоотношения между социалните работници и приемните семейства трябва да са регулярни. Установявайте редовен контакт с всички приемни семейства, независимо дали имат настанено наскоро дете, дали почиват или са стари и опитни. Помнете, че това е най-важното за приемните родители – да имат предвидим контакт с вас. Най-добрата практика е веднъж месечно да посещавате дома на приемното семейство, а всяка седмица да се срещате или чувате по телефона. Така се информирате за случващото се около семейството, но и обсъждате темите, които искате да бъдат на дневен ред.

Договорете с всяко семейство колко често ще се чувате, срещате и посещавате. Направете списък на темите (по-долу), които ще обсъждате на срещите, и го давайте на приемния родител, докато и двамата свикнете да минавате през тези теми.

Давайте ясна и конструктивна обратна връзка на приемните родители с какво се справят и какво още трябва да развият като умения. Обсъждайте практическите неща от ежедневието на детето и семейството. Помагайте на родителя да си обяснява поведението на детето и да прилага различни методи за справяне. Когато нещата в семейството са емоционални, изслушвайте родителя или другите членове. Така им давате възможност да изкажат емоциите си и да си подредят мислите и действията.

Не само слушайте приемното семейство, но и си проверявайте как го разбирате. Повечето приемни семейства се оплакват, освен от лошо отношение на социалните работници, и от това, че те не ги разбират.

Темите за обсъждане по време на срещите са задължителни за месеца:

- **Развитието на детето.** Тук е важно да проследявате заедно с приемния родител всички аспекти от развитието, за да можете да попълвате Информационната карта за проследяване на развитието на детето. Веднъж в месеца заедно с приемния родител трябва да преминете през информацията в нея за всяко дете, да опишете

развитието през месеца и каква е задачата на родителя за следващия. Трудности има, когато не се отчита промяна в детето, но с добиването на опит и социалните работници, и семейството се научават да отчитат и най-малките промени у детето.

- Сигурността и безопасността на детето по време на ежедневието му. Инциденти и превенцията им
- Пространство, хранене, хигиена, адаптация на детето, поведение
- Здравна грижа
- Образование
- Развлечения и хобита на детето
- Приятелства на детето
- Биологични родители и други важни контакти за него
- Работата по история на живота и съхранение на спомените му
- Празници, почивни дни и почивки
- Плащанията към семейството
- Участие на семейството в срещи по случаите на децата в него и подготовка за тях
- Развитие на семейството – даване на обратна връзка как разбира отговорностите си, договаряне на обучения, групи, супервизия, годишен преглед
- Разяснения на отношенията между службите и на границите между подкрепа, наблюдение и контрол
- Взаимодействие на приемния родител с други служби и подкрепа пред тях
- Документация, процедури

От всяка среща или разговор по телефона се водят записки, които са част от досието на приемното семейство и детето.

Упражнение „Граници във взаимоотношението с приемния родител“

Правилно ли е социалният работник да...:	Да	Не	Може би
... предложи на ПР да му бъде детегледач в определени моменти?			
... провежда среща в кафе или бар?			
... позволи на ПР да му оплете нещо (пуловер, шал или др.)?			
... разказва на ПР как се чувства днес или как му е минал денят?			
... остави дете насаме с ПР, който заявява: „Понякога детето толкова ме нервира, че ми иде да изляза от вкъщи“?			
... поздрави ПР с целувка по бузата или с прегръдка?			
... се съгласи с мнението на своя ПР, че друг ПР изглежда твърде рязък и груб спрямо настаненото при него дете?			
... споделя лична информация с ПР?			
... приеме коледен или друг подарък от ПР?			
... прегърне с ръка през рамото ПР, когато той е тъжен или разстроен?			
... предложи на ПР пари назаем?			
... даде на своя ПР имейла/телефона на друг ПР, който може да му окаже подкрепа по даден проблем?			
... проведе среща за обсъждане на представянето на приемния родител в присъствието на приемното или биологичното дете?			
... започне да се смее заедно с ПР на белите на приемното дете?			
... обсъжда свои лични проблеми по време на срещата си с ПР?			
... насърчава ПР в това да се раздели със съпруга/та партньора/ката си?			
... говори на ПР неща за ЕПГ, общината или ОЗД от рода на: „Те (ръководителите) не ни разбират или подкрепят“?			
... си „затвори очите“ при случай на удряне на приемното дете от страна на ПР – „само този път“?			
... приеме покана за парти от ПР?			
... се присъедини към приемното семейство за вечеря?			
... стане приятел с приемния родител във фейсбук?			
... помоли ПР да не му звъни толкова често?			
... други въпроси, които ви идват наум?			

Упражнение – ролева игра „Конструктивна критика“

ЗА СОЦИАЛНИЯ РАБОТНИК

В ЕПГ постъпва следната информация от ОЗД: при внезапно непланирано посещение водещият случая СР установява, че приемният родител Силвия Русинова не е у дома, а за детето Георги (на 4 години) се грижи друга жена. При проведения на място разговор жената е обяснила, че Силвия я е помолила да се грижи за Георги през делничните дни, защото „ще ѝ се налага да отсъства за по няколко часа“. Жената не знае повече подробности. Самата тя си няма и идея, че трябва да е одобрена, за да може да замества приемен родител в грижата за детето. Вие помнете, че сте коментирали със Силвия реда и процедурите за одобряване и включване на други хора по заместване в грижите за приемните деца. Уговоряте си среща с нея, за да обсъдите проблема.

Задачата ви е да разговаряте конструктивно с ПР така, че: а) да успеете да изясните фактите и обстоятелствата около констатирания проблем; б) да посочите пропуските и грешките на ПР и да поставите необходимите граници на отношения между ПС и ЕПГ.

ЗА ПРИЕМНИЯ РОДИТЕЛ

Вие сте Силвия Русинова, приемна майка на 4-годишното момченце Георги. По време на оценката ви като КПР сте информирали оценяващия СР, че съпругът ви има добре платена работа, с която ще може да осигурява материално семейството, докато вие се грижите за приемното дете. За съжаление, той наскоро е загубил работата си; успял е да намери друга, която обаче е значително по-ниско платена. Вие сте много притеснена, че към момента няма да можете да осигурите добри грижи и възможности за детето. За вас това стои над всички други трудности и проблеми. За щастие, ваш познат ви е предложил почасова работа в офиса му срещу сравнително добро заплащане и вие сте приели. Успели сте да склоните своя близка приятелка с голям опит в отглеждането на деца да ви замества в грижата, докато отсъствате от къщи. Не сте съобщили и обсъдили със социалния си работник от ЕПГ нито настъпилите житейски промени, нито възможността за работа, нито включването на нов човек в грижата за детето. Страхувате се, че споделянето на всичката тази информация може да повлияе негативно на статута ви като приемен родител. А вие сте много привързана към приемното дете, наистина искате да направите нещо за него и се радвате, че нещата са се наредили по най-добрия възможен начин. По принцип сте чувствителен и раним човек, който лесно „взима навътре“ критиките, независимо как са поднесени. Социалният работник е поискал среща с вас, но вие не знаете за какво точно ще е тя.

Модул 17

ТЕМИ	Преглед на предходния ден и въвеждане на темите за деня Напасване и настаняване на децата в приемните семейства
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ и ОЗД
ЦЕЛИ	Да запознае участниците с динамиката на взаимоотношенията и емоционалните състояния на децата и приемните родители по време на промените, свързани с настаняването и адаптацията Изграждане на компетенции у СР да управляват процесите на настаняване съобразно динамиката на взаимоотношенията в приемната грижа
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	1 ч. 40 мин.
КОМПЕТЕНЦИИ	Умения за съпоставяне на профил на дете и приемно семейство Умения за сътрудничество между ЕПГ и ОЗД Разбиране за чувствата на детето и семейството при настаняването и умения за работа по подготовката им Умения за подкрепа на семейството в периода на адаптация
СЪДЪРЖАНИЕ	Избор на подходящите семейства за приемните деца Напасване на профила на детето и на приемния родител. Вземане на решение Работа по казус Подготовка на децата и семейството за настаняването Преместване на детето Адаптация на детето и семейството
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Основа за презентация за мултимедия – Приложение 1 Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материали за раздаване на участниците – 17.1, 17.2, и 17.3 Упражнения Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, маркери

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Въвежение в темите за деня – 10 мин.

Обратна връзка от предишния ден и представяне на темите за деня – 10 мин.	<p>Водещият кани участниците да дадат обратна връзка от предишния ден. Групата общо минава през темите от третия ден на обучението.</p> <p>Направете представяне на темите за деня – напасване на децата и семействата, настаняване на децата, извеждане на дете от приемния дом, работа с документите и попълване на информационната карта за детето, критични моменти на настаняването и провал на настаняване, годишен преглед на приемното семейство.</p>
--	---

Напасване между децата и приемните семейства – 1 ч.

<p>Мозъчна атака „Как се избират подходящите приемни семейства за децата“ – 10 мин.</p>	<p>Цел Насочване на вниманието на участниците към избора на подходящите семейства за децата</p> <p>Провеждане Запишете на флипчарт въпроса и поканете участниците да споделят идеите си. Вие ги записвайте.</p> <p>Накрая обобщете Ежедневно деца се нуждаят от сигурно място. Това изправя социалните работници пред необходимостта да имат много добре съгласувани процедури за вземане на решения в кое семейство ще настанят детето, което е изпаднало в риск.</p>
<p>Презентация „Как избираме подходящите семейства за приемните деца – напасване“ – 20 мин.</p>	<p>Цел Развитие на знанията и уменията у участниците за избор на подходящите семейства за децата</p> <p>Провеждане Подгответе презентацията по 17.1. Материал за раздаване.</p> <p>Слайд 1 Напасването на профилите на децата и семействата. Терминът напасване означава намиране на приемно семейство за детето, за което се търси настаняване, което разбира неговите нужди и може да ги посрещне. Напасването е процес, който се случва от ОЗД и ЕПГ. Социалните работници от ОЗД, след оценка на риска за децата в общността, вземат решение за извеждане на детето от семейството му. При търсенето на място за настаняване на детето те разполагат с информация, която има важно значение за неговото преместване и адаптация на новото място, където детето ще живее. Тази информация се отразява от ОЗД в Доклада за оценката на детето. Често преди социалният работник да е готов с тази оценка, той вече търси място за настаняване на детето. В този случай той се обажда на ЕПГ и пита дали имат семейство за детето, за което търси настаняване. Това е ключов момент от напасването. За да може ЕПГ да отговори адекватно на заявката на ОЗД за настаняване на детето, социалните работници трябва да разполагат с базисна информация за детето, която да съпоставят с информацията за приемните семейства и свободните при тях места.</p> <p>Слайд 2 Преминете през необходимата за детето информация Ако липсват части от информацията, това поставя детето отново в риск, тъй като приемното семейство не може да организира грижата за него. Така се обезсмисля извеждането на детето от рисковото му биологично семейство и поставянето му в рискова ситуация в приемното семейство, на което не се дава необходимата информация, за да се грижи за него. Отговорността за споделяне на необходимата информация е между ОЗД и ЕПГ. Двата екипа трябва да осъзнават нуждата от информация в организиране на преместването и грижата за детето и да си сътрудничат за нейното набавяне.</p>

	<p>Слайд 3 Преминете през информацията, която съдържа профила на приемното семейство. Попитайте участниците как те поддържат тези профили. Ако нямат опит с подобни, как представят информацията за семействата си, когато вземат решения за тях. Използването на профили на семействата е удобно и практично, предложете на участниците да си съставят подобни на своите семейства.</p> <p>Слайд 4 Вземане на решение за настаняване на дете в определено приемно семейство Когато съпоставите информацията за детето и тази за приемния родител и между тях има съответствие между нуждите на детето и възможността на приемния родител да ги посрещне, напасването може да приключи с предлагане на приемния родител да приеме детето в дома си. За целта ЕПГ трябва да предостави информацията за детето на семейството. Това отново става писмено или устно, в планиран или спешен ред. Едва след като имат съгласието на приемния родител, ЕПГ може да потвърди на ОЗД готовността приемно семейство да приеме детето. Следва подготовката за настаняването.</p> <p>Слайд 5 Преминете през недобрите практики при напасването. Попитайте участниците дали са допускали някои от тези грешки и какви са били последствията от тях.</p>
<p>Упражнение „Напасване на дете с приемно семейство“ – 30 мин.</p>	<p>Цел Прилагане на наученото в ролева игра – умение за избор на семейство</p> <p>Провеждане Упражнението се провежда по 17.2. Материал за раздаване. Предварително го разделете на две за двете роли в упражнението. Разделете участниците на двойки – социален работник от ОЗД и социален работник от ЕПГ. Нека всеки се запознае с ролята си – 3-4 мин. След това двойките да разиграят разговор за вземане на решение за семейството, в което ще настанят Салем по дадените инструкции към двете роли. Времетраене 10 мин. Връщане на обратна връзка – в коя двойка кое семейство са избрали за Салем и защо?</p>

Посрещане на дете в приемното семейство – 30 мин.

<p>Мозъчна атака „Как подготвяме децата и семействата за настаняването“ – 10 мин.</p>	<p>Цел Насочване на вниманието на участниците към необходимостта от подготовка на настаняванията</p> <p>Провеждане Запишете на флипчарт въпроса и поканете участниците да споделят идеите си. Вие ги записвайте.</p> <p>Накрая обобщете За да е успешно едно настаняване в приемно семейство, и детето, и семейството трябва да бъдат подготвени, независимо че често настаняванията са спешни.</p>
<p>Презентация „Посрещането на децата в приемните семейства“ – 20 мин.</p>	<p>Цел Придобиване на знания и умения за подготовката, преместването и адаптацията на децата и на приемните семейства</p> <p>Провеждане Презентацията се прави по 17.3. Материал за раздаване.</p> <p>Слайд 6 <i>Защо е важна подготовката</i> Пристигането на ново дете в семейството винаги е много голяма промяна и за детето, и за семейството. Дори когато това е поредно настаняване в семейство с дълъг стаж, промяната в него се преживява от всички членове.</p> <p>Слайд 7 <i>Подготовка на детето</i> Преминете през текста от 17.3. Материал. Спрете се на информацията, която трябва да бъде прехвърлена от детето към семейството. Имат ли опит участниците с подобна практика, как смятат, че това ще се отрази на адаптацията на детето и семейството?</p> <p>Слайд 8 Обсъдете с участниците подготовка на приемното семейство по текста от 17.3. Материал. Нека дават пример от практиката.</p> <p>Преместването <i>Без слайд</i> Нека първо участниците си представят, че заминават за 1 година да живеят в къща в друг град. Как ще се преместят в нея, какво ще вземат със себе си, какви чувства ги връхлитат, докато мислят за това? Преместването на детето в приемния дом. Помолете участниците да ви дадат примери как правят преместването на деца, как приемните семейства посрещат децата в дома си. Ако има неподходящи примери от практиката им – например деца без лични вещи, в първия ден от настаняването вече са и на нова детска градина, голямо тържество за посрещане на детето и т.н., – дайте обратна връзка към тях, че това са неподходящи начини за преместване на травмирани от раздялата със семейството си деца.</p>

Слайд 9

Адаптацията е двустранен процес в приемната грижа. Това е времето, в което детето и семейството свикват едни с други, променя се семейното функциониране, докато в него се включи новото дете. Ако детето не успее да бъде адаптирано в семейството, това води до разпад на настаняването и може дори да влоши функционирането на приемното семейство.

Направете една бърза дискусия с участниците. Вчера в семейство Стоянови е настанен Марио, на 6 години. Обсъдете по въпросите от слайд 9 кое е ключово за адаптацията на детето, семейството и какво трябва да наблюдава социалният работник. Нека всеки участник говори през всяка от ролите.

Продължете с презентацията. Подчертайте, че детето и семейството имат различни чувства в началото на настаняването. За разлика от професионалистите децата не виждат преместването като спасение за тях, а преживяват травма от раздялата с родителите си.

Колко време и как ще се адаптира детето зависи от неговата възраст, досегашния му опит, нивото на развитие, типа привързаност, подготовката на настаняването и плавния преход, опита на приемното семейство, уменията и отношението на приемните родители към детето и други специфични фактори.

Приемните родители трябва да имат идея как постепенно да въвеждат детето в различните сфери на живота на семейството. Претоварването с информация, срещи и вещи ще блокира допълнително детето.

Спомнете си за случая на Амелия от втория ден. Възможно е неща от домакинството да отключват спомени (спусъци) и травматични сцени в емоциите на детето и то да направи реакции като при упражнявано в момента насилие. Ако това се случи, обсъдете с приемния родител какво според него е предизвикало реакцията и как може да се избягват подобни ситуации. Уменията на родителя за успокояване на детето са решаващи в тези моменти на нахлуване на спомени и тъга по семейството им.

Наред с новодошлото дете и опознаването му родителите имат да се справят с няколко важни задачи:

- да влязат отново (или за първи път) в родителска роля; да намерят най-подходящия момент да споделят с детето правилата на къщата и изискванията към него;
- да овладеят собствените си емоции, породени от идването на детето, защото дори и най-положителните емоции са реален стрес за организма;
- да приемат миналия (травматичен) опит на детето, виждайки неговите странности, реално изоставане и често насадени страхове;
- да успеят да поддържат и изпълняват другите си роли в семейството и общността или да ги отложат за известно време;
- да следят за адаптацията на детето, неговото приспособяване; да обсъждат със социалния работник, ако детето не се адаптира или започне да проявява необяснимо поведение – това може да се дължи и на обикновени неща от ежедневието, които му отключват травматични спомени.

	<p>Социалният работник следи дали семейството поддържа нормално функциониране, или изпада в стрес, с който не може да се справи. Затова посещенията и разговорите през първите дни и седмици след настаняването са много важни.</p> <p>Признак за адаптацията е развитието на физическото взаимодействие между детето и родителя. Това е естествена и необходима част от комуникацията с него, но трябва приемните семейства да се съобразят с границите за това, както и дали детето може да понася физически контакт. Дори и да имаме тази информация предварително, детето може да се промени след преместването в семейството. Все пак признак за добрата му адаптация е, че са възможни физически взаимодействия с него при:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Осигуряване на безопасност • Грижи за здравето му • Игра и забавление • Обучение и усвояване на нови знания • Допълнение на емоционалното общуване
--	--

Приложение 1. Основа за презентация на мултимедия

Слайд 1	<p>Напасването на профилите на децата и семействата</p> <p>Терминът напасване означава намиране на приемно семейство за детето, за което се търси настаняване, което разбира неговите нужди и може да ги посрещне.</p> <p>Управлява се от социалните работници на ОЗД и ЕПГ.</p> <p>Социалните работници трябва да разполагат с базисна информация за детето, която да съпоставят с информацията за приемните семейства и свободните при тях места.</p>
Слайд 2	<p>Информацията, от която се нуждаете за детето, за да прецените дали имате подходящо семейство за него</p> <ul style="list-style-type: none"> • Възраст, здравословно състояние и заболявания, увреждания, здравно обслужване • Начин на отглеждане досега, основен обгрижващ, премествания на детето. Преживени загуби • Семейство на детето, причини за извеждането от него, необходимост от поддържане на контакт и режим на контактите • Данни за насилие над детето, последици от него • Особенности в поведението на детето • Дневен режим, хранене, спане, бодърстване, развлечения, хобита, приятели • Училище и детска градина • Вид на настаняването и планове за детето <p>Информацията за детето трябва задължително да бъде обменена между ОЗД и ЕПГ, независимо в писмен или устен вид, в планиран или спешен порядък.</p>

Слайд 3	<p>Профили на приемните семейства</p> <ul style="list-style-type: none"> • Име на приемния родител • Адрес • Одобрен за деца – възраст, етнос, заболявания, за 1, 2 или 3 настанявания • Одобрен за видове настанявания – спешни, краткосрочни, дългосрочни, заместваща грижа • Профил на семейството като домакинство – възрастни, приходящи членове; деца, вкл. приемни – възраст, етнос и време на настаняването. • Подкрепяща система и състоянието ѝ в момента. Подкрепа от/към другите приемни семейства • Битови условия на приемния дом. Помещения, пространства и близост до услуги; мобилност и транспорт; връзка с приемния родител • Умения и опит. С какви деца има доказан опит, колко деца са отгледали, как са предадени на следващите им родители, може ли семейството да си осигури достъп до услуги за децата в него. Умения за грижа за деца в контакт с биологични родители • Личните качества на приемния родител в грижата за децата. Има ли особени предимства с определена група деца. • Посещава ли обучения и група за приемни родители • Развива ли практиката си в резултат на срещите си със социалния работник
Слайд 4	
Слайд 5	<p>Практики при напасване и вземане на решения за настаняване на деца в определени семейства, които не поощряват успешната приемна грижа</p> <ul style="list-style-type: none"> • „Заобикаляне“ на ЕПГ и директно договаряне на ОЗД с приемните семейства за настаняване • Притискане на приемните родители да приемат деца, за които не са готови, особено ако това е първо настаняване за семейството • Липса на информация или скриване на информация за детето • Липса на подготовка при спешните настанявания и за детето, и за семейството. Това може да се промени с технология за бърза обмяна на информация между ОЗД и ЕПГ • Предоставяне само на информацията за детето без достъпа до необходимите специалисти и услуги • Голямо несъответствие между нуждите на детето и опита на приемното семейство • Несъобразяване на възрастите на децата в семейството
Слайд 6	<p>Защо е важна подготовката</p> <p>Пристигането на ново дете в семейството винаги е много голяма промяна и за детето, и за семейството. Дори когато това е поредно настаняване в семейство с дълъг стаж, промяната в него се преживява от всички членове.</p>

Слайд 7	Подготовка на детето <ul style="list-style-type: none"> • Даване на информация, обяснение • Отговор на въпроси • Личен багаж и вещи • Ориентиране за новото място • Информация за детето, която да се пренесе на новото място
Слайд 8	Подготовка на приемното семейство <ul style="list-style-type: none"> • От каква друга предварителна информация ще имат нужда? • Как ще се подготвят за настаняването? Не пропускайте да включите всички аспекти от живота на детето – показване на дома и запознаване с другите обитатели, пространство, лични вещи, храна, първо къпане и хигиена, преглед при лекар и др. • Каква очаквате да бъде първоначалната реакция на детето? Как приемният родител ще реагира на детето? • Семейството има ли нужда от помощ преди настаняването? • От какво се притесняват преди настаняването? Какви са им стратегиите за справяне? • Всички хора в семейството ли са информирани и подготвени за новото дете? Има ли друг член на семейството (особено дете), което трябва да бъде подготвено с особено внимание за предстоящото настаняване? • Съставяне на детайлен дневен режим на семейството през първите няколко дни на адаптация към новото дете • Какви правила за безопасност на детето ще са необходими и как е организирано тяхното спазване?
Слайд 9	Адаптиране на приемното дете и семейството Дете – какво да правят другите, за да ти помогнат да се адаптираш Семейство – какво да прави социалният работник, за да ти помогне да се адаптираш Социален работник – как ще разбереш, че детето се адаптира в семейството

Как избираме подходящите семейства за приемните деца – напасване

Напасването на профилите на децата и семействата

Терминът напасване означава намиране на приемно семейство за детето, за което се търси настаняване, което разбира неговите нужди и може да ги посрещне.

Напасването е процес, който се случва от ОЗД и ЕПГ. Социалните работници от ОЗД, след оценка на риска за децата в общността, вземат решение за извеждане на детето от семейството му. При търсенето на място за настаняване на детето те разполагат с информация, която има важно значение за неговото преместване и адаптация на новото място, където детето ще живее. Тази информация се отразява от ОЗД в Доклада за оценката на детето. Често преди социалният работник да е готов с тази оценка, той вече търси място за настаняване на детето. В този случай той се обажда на ЕПГ и пита дали имат семейство за детето, за което търси настаняване. Това е ключов момент от напасването.

За да може ЕПГ да отговори адекватно на заявката на ОЗД за настаняване на детето, социалните работници трябва да разполагат с базисна информация за детето, която да съпоставят с информацията за приемните семейства и свободните при тях места.

Информацията, от която се нуждаете за детето, за да прецените дали имате подходящо семейство за него

За да може детето в риск да бъде настанено на подходящо място и адаптирано в него, е важно да разполагате със следната информация:

- Възраст, здравословно състояние и заболявания, увреждания, здравно обслужване
- Начин на отглеждане досега, основен обгрижващ, премествания на детето. Преживени загуби
- Семейство на детето, причини за извеждането от него, необходимост от поддържане на контакт и режим на контактите
- Данни за насилие над детето, последици от него
- Особености в поведението на детето
- Дневен режим, хранене, спане, бодърстване, развлечения, хобита, приятели
- Училище и детска градина
- Вид на настаняването и плановете за детето

Информацията за детето трябва задължително да бъде обменена между ОЗД и ЕПГ, независимо в писмен или устен вид, в планиран или спешен порядък.

Ако липсват части от информацията, това поставя детето отново в риск, тъй като приемното семейство не може да организира грижата за него. Така се обезсмисля извеждането на детето от рисковото му биологично семейство и поставянето му в рискова ситуация в приемното семейство, на което не се дава необходимата информация, за да се грижи за него.

Отговорността за споделяне на необходимата информация е между ОЗД и ЕПГ. Двата екипа трябва да осъзнават нуждата от информация в организиране на преместването и грижата за детето и да си сътрудничат за нейното набавяне.

Профили на приемните семейства

Когато ЕПГ разполага с информацията за детето, за което се търси настаняване, я съпоставя с информацията за приемните семейства в екипа. За целта поддържа профили на семействата си.

- Профилът на приемното семейство съдържа следната информация:
- Име на приемния родител
- Адрес
- Одобрен за деца – възраст, етнос, заболявания, за 1, 2 или 3 настанявания
- Одобрен за видове настанявания – спешни, краткосрочни, дългосрочни, заместваща грижа
- Профил на семейството като домакинство – възрастни, приходящи членове; деца, вкл. приемни – възраст, етнос и време на настаняването
- Подкрепяща система и състоянието ѝ в момента. Подкрепя от/към другите приемни семейства
- Битови условия на приемния дом. Помещения, пространства и близост до услуги; мобилност и транспорт; връзка с приемния родител.
- Умения и опит. С какви деца има доказан опит, колко деца са отгледали, как са предадени на следващите им родители, може ли семейството да си осигури достъп до услуги за децата в него. Умения за грижа за деца в контакт с биологични родители
- Личните качества на приемния родител в грижата за децата. Има ли особени предимства с определена група деца
- Посещава ли обучения и група за приемни родители
- Развива ли практиката си в резултат на срещите си със социалния работник.

Вземане на решение за настаняване на дете в определено приемно семейство

Когато съпоставите информацията за детето и тази за приемния родител и между тях има съответствие между нуждите на детето и възможността на приемния родител да ги посрещне, напасването може да приключи с предлагане на приемния родител да приеме детето в дома си.

За целта ЕПГ трябва да предостави информацията за детето на семейството. Това отново става писмено или устно, в планиран или спешен ред. Едва след като имат съгласието на приемния родител, ЕПГ може да потвърди на ОЗД готовността приемно семейство да приеме детето.

Следва подготовката за настаняването.

Практики при напасване и вземане на решения за настаняване на деца в определени семейства, които не поощряват успешната приемна грижа

- „Заобикаляне“ на ЕПГ и директно договаряне на ОЗД с приемните семейства за настаняване
- Притискане на приемните родители да приемат деца, за които не са готови, особено ако това е първо настаняване за семейството
- Липса на информация или скриване на информация за детето
- Липса на подготовка при спешните настанявания и за детето, и за семейството. Това може да се промени с технология за бърза обмяна на информация между ОЗД и ЕПГ
- Предоставяне само на информацията за детето без достъпа до необходимите специалисти и услуги
- Голямо несъответствие между нуждите на детето и опита на приемното семейство
- Несъобразяване на възрастите на децата в семейството

Упражнение „Напасване на дете с приемно семейство“

За Социален работник ОЗД

Днес е осъществена полицейска закрила над 2-годишната Салем. Сигналът е подаден от съсед на семейството по повод на викове от къщата на семейството през нощта. Мъжът в семейството често побийвал жената и трите си деца. Този път обаче виковете били за помощ и че „ще ги пребие“.

При отзоваване на адреса полицията заварва майка на 24 години с три деца – Салем на 2 години, Анка на 4 и Румен на 5 г. Майката, Анка и Румен имали рани по тялото си. И четиримата са откарани в спешно отделение и прегледани от лекар, двете по-големи деца са оставени за наблюдение и лечение в детско отделение.

Майката на децата е уплашена и дава показания, че мъжът, с когото живее, е баща само на Салем. Не обичал другите деца и постоянно ги ругаел и биел. Предишната вечер се върнал пиян и започнал да налага нея и големите деца.

Майката решава да се скрие няколко дни при сестра си в близко село, докато мъжът ѝ се успокои.

Салем няма видими наранявания по себе си и ще бъде изписана от болницата след 24 часа. Вие решавате да я настаните в приемно семейство и това трябва да се организира за 24 часа.

Обаждайте се на социален работник от ЕПГ, за да търсите място за Салем. Каква информация ще дадете на колегата си, за да го питате дали има подходящо семейство за Салем? Опишете я:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Упражнение „Напасване на дете с приемно семейство“

За социален работник ЕПГ

Получавате обаждане от колегата си от ОЗД, който търси настаняване за Салем в рамките на 24 часа. Той ви информира за детето – достатъчно информация ли получихте за него, искате ли друга необходима информация?

Моля, преценете кое от семействата ви със свободни места ще посрещне нуждите на Салем най-пълно. Предложете го на обсъждане със социалния работник на Салем.

В момента имате следните свободни места в приемни семейства:

Сем. Иванови, живеят в същото селище в голяма къща с достатъчно помещения. В домакинството са съпругът и съпругата, дъщеря им има собствено семейство и живее през няколко къщи.

В момента при тях няма деца. Одобрени са за здрави деца до 3 години.

Имали са 4 настанявания при тях. И четирите са били новородени, 3 от тях от ромски етнос. Всички настанени деца са били осиновени, последното преди 2 седмици.

Преди 4 дни в семейството се е родило първото внуче на Иванови, за отглеждането на което трябва да помагат. Решили са, че ще го съчетават с приемната грижа.

Сем. Кирилова. Живее сама в апартамент в селището. Вдовица, има пораснали деца, които са в чужбина. Разчита основно на приятели и съседи за подкрепа.

Одобрена е за две деца – от 2 до 7 години без значение от етноса. В момента при нея има настанено едно дете – момченце на 3 години, подготвя се за международно осиновяване.

Кирилова е приемна майка с 10 настанявания. Половината от децата, които са живели при нея, са били върнати в биологичните си семейства, а другите 5 – осиновени. От миналата година е поискала да приема вече по 2 деца едновременно. Салем може да е първото дете, което обмисляте за второ дете в семейството.

Преди време Кирилова ви е казала, че преди да приеме две деца иска да си почине за 1 месец. Вие обаче сте сигурни, че ако й разкажете за Салем, тя ще я приеме.

Сем. Деянови. Младо семейство със собствена къща с достатъчно пространство, в същото селище.

Нямат собствени деца. Току-що са одобрени за приемно семейство и с нетърпение очакват първото си дете. Одобрени са за деца на възраст от 2 до 5 години.

Имат подкрепяща мрежа от роднини и приятели.

Посрещането на децата в приемните семейства

Началото на настаняването на детето в приемното семейство преминава през няколко етапа – подготовка, преместване и адаптация.

Ако настаняването на детето е планирано, то вече се е виждало и опознало с приемното семейство и тече подготовката им за съвместен живот. Ако детето се настанява при спешни обстоятелства, социалните работници разполагат само с няколко часа да запознаят детето и семейството с информация един за друг.

Защо е важна подготовката

Пристигането на ново дете в семейството винаги е много голяма промяна и за детето, и за семейството. Дори когато това е поредно настаняване в семейство с дълъг стаж, промяната в него се преживява от всички членове.

Подготовка на детето

Дете, за което е предприета мярка за закрила и е отделено от семейството си или от познатата му среда, е важно да знае какво се случва с него и да получи обяснение за причините, което не обвинява самото него. Ако детето е в ситуация да няма информация какво му се случва и защо, не знае къде ще отиде и кой ще го придружава, получава тежка травма, независимо на каква възраст е. За да се намали травматичният ефект от преместването на детето, се изисква то да бъде подготвено за него. Да му се позволи да вземе със себе си лични вещи и неща, които го успокояват и му дават сигурност. Детето се пита дали на новото място ще го искат, дали ще има собствено легло, дали ще го бие някой, дали ще има любимата му храна, ще вижда ли приятелите си и т.н. По всички подобни въпроси (зададени и незададени от детето) социалните работници ще трябва да му дадат информация, за да може то да се подготви за преместването си за живеене на друго място. Покажете на детето снимки на семейството, на дома, на стаята и леглото, в което ще спи. Подобни албуми можете да имате за всяко приемно семейство и да ги ползвате за подготовка на децата.

За по-големите деца е важно да имат информация за училището, за съседите и възможностите за развлечения и спорт на новото място.

За да се свърже детето с новото място, а и да пренесе усещането за себе си в приемния дом, го помолете да попълните долната информация. Ако детето е много малко, направете го заедно с майка му (човека, който се грижи за него).

Най-много обичам да играя с .....

.....

Любимата ми приказка е .....

.....

Любимата ми играчка е .....

.....

Любимото ми място за игра е .....

.....

Страхувам се от .....

.....

Успокоявам се от .....

.....

Любимата ми храна е .....

.....

Не обичам да ям .....

.....

Ядосвам се, когато .....

.....

Наказанията, които ме възпират, са .....

.....

Темите, за които не обичам да говоря, са .....

.....

Най-значимите хора в живота ми са .....

.....

Игра с други деца .....

.....

През свободното си време .....

.....

Когато не успявам да направя нещо .....

.....

Когато се радвам .....

.....

Когато се сърдя .....

.....

Най-често се натъзвавам заради .....

.....

Към домашните любимци аз .....

.....

Нещо, което винаги ще ме разсмее, е .....

.....

Най-щастливият ми спомен е .....

.....

Когато попълните информацията, запознайте с нея и приемния родител. Ако има време за опознаване между детето и приемния родител, той сам може да събере тази информация при срещите си с детето. Това ще им помогне да започнат изграждане на връзка помежду си.

Не на последно място, заедно с детето решете какви вещи ще вземе със себе си. Уведомете приемното семейство за това. Понякога децата са привързани към вещи/спомени, които могат да имат непривлекателен и дори неприятен вид за семейството – непочистени играчки и лични принадлежности, непрани дрехи и др.

Подготовка на приемното семейство

След като вече сте се договорили с приемното семейство за настаняването на детето у тях, започнете подготовката на семейството за детето.

Подайте към семейството всичката налична информация за детето и обсъдете:

- От каква друга предварителна информация ще имат нужда?
- Как ще се подготвят за настаняването? Не пропускайте да включите всички аспекти от живота на детето – показване на дома и запознаване с другите обитатели, пространство, лични вещи, храна, първо къпане и хигиена, преглед при лекар и др.
- Каква очаквате да бъде първоначалната реакция на детето? Как приемният родител ще реагира на детето?
- Семейството има ли нужда от помощ преди настаняването?
- От какво се притесняват преди настаняването? Какви са им стратегиите за справяне?
- Всички хора в семейството ли са информирани и подготвени за новото дете? Има ли друг член на семейството (особено дете), който трябва да бъде подготвен с особено внимание за предстоящото настаняване?
- Съставяне на детайлен дневен режим на семейството през първите няколко дни на адаптация към новото дете

- Какви правила за безопасност на детето ще са необходими и как е организирано тяхното спазване?

Преместването

Направете план за физическото преместване на детето – кой ще го придружава, с какво ще пътуват, какъв багаж ще носят, кога се очаква да пристигнат в приемния дом. Придружаващият детето трябва да го познава и да може да разговаря с него по пътя. Необходимо е отново да му обяснява къде отиват, как ще го посрещнат, кой го чака и т.н.

Посрещането в новия дом

Трябва да се направи от човека, който ще полага основна грижа за детето. Той запознава детето с други хора и деца, ако има в къщата, с обстановката, показва му неговата стая и настаняват багажа, кани го да ползва тоалетна – показва му я, предлага му храна. Добре е да има приготвена любима храна на детето. Може да му се даде малко подаръче за добре дошло – според възрастта.

Би било полезно да има общо хранене на всички от домакинството. Запознаването с другите членове на къщата, ако са много, а детето не е разговорливо, може да стане и на следващ етап.

Адаптацията

На всяко дете е нужно време, за да свикне и се приспособи към промяната. Дори тази промяна да е изцяло положителна, тя се преживява като стрес. Често приемните деца идват от много различна на приемното семейство среда, което прави промяната за тях още по-голяма. При настаняването много често основните чувства на детето и на приемните родители може да са съвсем различни. Трябва да сме внимателни с тези разлики – социалните работници трябва да проследяват дали приемните семейства се справят с различните чувства (или липсата на показване на такива) през първите дни на настаняването.

Децата не притежават нашата оценка на ситуацията и не мислят за идването в приемното семейство като за спасение. Периодът веднага след настаняването е първият момент на близко общуване, в който семейството и детето започват истински да се опознават. Адаптацията е двустранен процес – детето се приспособява към семейството, а семейството към детето и към променената ситуация в дома си.

Колко време и как ще се адаптира детето зависи от неговата възраст, досегашния му опит, нивото на развитие, типа привързаност, подготовката на настаняването и плавния преход, опита на приемното семейство, уменията и отношението на приемните родители към детето и други специфични фактори.

Важно е социалният работник да проследи как приемното семейство (особено при новите от тях) въвежда детето в техния свят, как го запознава с дома си, с превозните средства (кола, автобус и трамвай), с детската площадка в парка и близкия хранителен магазин, как го запознават с близките и приятелите си.

Не е подходящо още първите дни да се покаже всичко на детето и да се очаква то да

запомни хората, местата и вещите. Опасността от информационно и емоционално претоварване на детето е реална, ако опитае да му покажем нашия свят в рамките на 2-3 дни. Още повече че в резултат на преместването (което е раздяла, загуба за него) може детето да има затормозено разбиране и запомняне през първите дни.

Принципът е първо да осигурим безопасността и физическото оцеляване на детето, като се въведе в домашна среда – предвидим режим, позната обстановка, точно количество храна, малко и положителни емоции. Да му се даде време да свикне първо със семейството и едва след това да се въвеждат още нови за него хора. Нека приемните семейства не бързат да го заведат на „типично детски“ занимания и места, където може да стресират или емоционално да претоварят детето.

Наред с новодошлото дете и опознаването му, родителите имат да се справят с няколко важни задачи:

- Да влязат отново (или за първи път) в родителска роля. Да намерят най-подходящия момент да споделят с детето правилата на къщата и изискванията към него.
- Да овладеят собствените си емоции, породени от идването на детето, защото дори и най-положителните емоции са реален стрес за организма.
- Да приемат миналия (травматичен) опит на детето, виждайки неговите странности, реално изоставане и често насадени страхове.
- Да успеят да поддържат и изпълняват другите си роли в семейството и общността или да ги отложат за известно време.
- Да следят за адаптацията на детето, неговото приспособяване. Да обсъждат със социалния работник, ако детето не се адаптира или започне да проявява необяснимо поведение. Това може да се дължи и на обикновени неща от ежедневието, които му отключват травматични спомени.

Физически контакт с детето

Физическото взаимодействие с детето е естествена и необходима част от комуникацията с него, но трябва приемните семейства да се съобразят с границите за това, както и дали детето може да понася физически контакт. Дори и да имаме тази информация предварително, детето може да се промени след преместването в семейството.

Все пак признак за добрата му адаптация е, че са възможни физически взаимодействия с него при:

- Осигуряване на безопасност
- Грижи за здравето му
- Игра и забавление
- Обучение и усвояване на нови знания
- Допълнение на емоционалното общуване

По време на адаптацията на детето и семейството е важно социалният работник да обсъжда с родителя поведението на детето и как то се променя. В това обсъждане помагате на приемния родител да прави разлика между причина и повод за поведението. Например, ако детето не яде вкусно приготвената леща, а казва „Мама я прави по-добре“, причината е тъгата по майката, а храната е поводът, който му напомня за нея.

Модул 18

ТЕМИ	Извеждане на детето от приемното семейство
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ и ОЗД
ЦЕЛИ	Да запознае участниците с динамиката на взаимоотношенията и емоционалните състояния на децата и приемните родители по време на промените, свързани с излизането на детето от приемното семейство Изграждане на компетенции у участниците да управляват процесите на извеждане на децата от приемните семейства съобразно взаимоотношенията в приемната грижа
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	1 ч. 40 мин.
КОМПЕТЕНЦИИ	Умения за разбиране на емоционалните състояния на детето и семейството при раздяла Умения за планиране на раздялата и подкрепа към детето и семейството
СЪДЪРЖАНИЕ	Излизане от семейството Защо децата напускат приемната грижа Прекратяване на настаняването. Подготовка Работа с казуси
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Основа за презентация за мултимедия – Приложение 1 Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материалите за раздаване на участниците – 18.1, 18.2 и 18.3 Упражнения Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, маркери

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Въведение в темите за гения – 10 мин.

Упражнение „Излизане от семейството“ – 30 мин.	<p>Цел Участниците да развият разбиране за промените и емоционалните състояния при излизане от семейството</p> <p>Провеждане Упражнението може да е трудно за някои от участниците. Ако някой не желае да го прави, водещият да уважи желанието му. Работи се с 18.1. Материал за раздаване. Раздайте го на всеки участник. Прочетете въпросите. Нека всеки да си спомни своето напускане на семейството (на брат или сестра, ако още живее с родителите си). Опитайте се да дадете отговорите. Всеки прави упражнението за себе си – 10 мин. Проведете дискусия с групата. Четете въпросите един по един и нека участниците споделят, доколкото желаят, техния опит с излизането от семейството им. – 20 мин.</p>
---	---

	<p>Обобщение</p> <p>Връзките, които са създадени в едно семейство, правят излизането от него болезнено, дори и поводът за това да е хубав – самостоятелност на порасналото дете.</p> <p>Приемните семейства трябва да се справят с постоянно влизане и излизане на децата от него.</p>
<p>Мозъчна атака „Защо децата напускат приемната грижа“ – 10 мин.</p>	<p>Цел</p> <p>Фокусиране на разбирането, че приемната грижа е временна мярка за детето</p> <p>Провеждане</p> <p>Запишете въпроса на флипчарт и поканете участниците да дадат своите отговори. Вие ги записвайте.</p> <p>Обобщаване</p> <p>Настаняването в приемно семейство трае известно време. Според плана за детето то ще отиде на друго място след приемното семейство или ще го напусне вече като самостоятелен младеж.</p> <p>Слайд 1</p> <p>Статистиката за май 2016 г. (заменете я с по-актуална, ако разполагате) показва, че 62 деца са напуснали приемната грижа – 10 са върнати в семействата си, 43 са осиновени, 6 са преместени в други семейства, а 3 в ЦНСТ.</p>
<p>Презентация „Прекратяване на настаняването“ с казуси и дискусия – 30 мин.</p>	<p>Цел</p> <p>Знания и умения за ролята на социалния работник при прекратяване на настаняването в приемните семейства</p> <p>Провеждане</p> <p>Презентацията се организира по 18.2. Материал за раздаване. Раздайте го на участниците.</p> <p>Приемните деца напускат приемните семейства в различни моменти от живота си, след различно дълъг престой и по различни причини. При всяко напускане детето и семейството могат да се подготвят и да превърнат раздялата в осмислено преживяване по пътя към порастването на детето.</p> <p>Често мисълта за бъдеща раздяла с детето силно фрустрира приемните родители, но колкото по-добра връзка са успели да изградят с детето, толкова по-успешно ще могат да подкрепят и децата/младежите при излизането им от приемното семейство. Това, че приемната грижа е временна мярка за детето, има предимства и те трябва да бъдат открити при всеки конкретен случай и да бъдат използвани, за да могат децата/младежите по-успешно да продължат живота си.</p> <p>Слайд 2</p> <p>Моментът на раздялата с приемното дете е най-тежката тема за обсъждане и работа с приемните семейства. Още на етапа на кандидатстване всеки човек заявява, че ако се стигне дотам, това ще бъде много тежък момент.</p> <p>Когато се сблъскат с първата раздяла с приемно дете, част от приемните семейства не могат да понесат болката. Ако детето отива на място, където приемният родител не е сигурен, че то ще бъде добре, това още повече засилва страданието на родителя по детето. В тези периоди те звучат на социалните работници като „емоционални“.</p>

Ако социалният работник не познава ефектите на раздялата и не е подготвен да работи с емоциите на приемния родител, той се оттегля от ситуацията и заявява, дори обвинява приемния родител, че се е привързал към детето. Това е безсмислено и дори деструктивно поведение на социалния работник. Вместо това, той трябва да поощри приемния родител, че си е свършил работата, и да му помогне да премине през тази трудна фаза на тъга по детето. Доста по-обезпокоително е ако приемният родител не страда за детето при раздялата с него. Дали той наистина се е привързал към него, дали е разпознавал неговите нужди и им е отговарял адекватно, или ги е пренебрегвал? Това са въпросите, които са на дневен ред всеки ден в приемната грижа и са работна задача на ЕПГ. Прекъснете презентацията – участниците самостоятелно да се запознаят с казуса на Р. от материала, дайте им 5 минути. Нека след това ви върнат обратна връзка. Дискутирайте имат ли подобно развитие след първото извеждане на деца от семействата, имат ли отказали се семейства след раздялата с първото дете.

Слайд 3

Подготовката за края на настаняването. Как да подготвим детето за раздялата. Как да подкрепим приемния родител при и след раздялата

Още с настаняването в приемното семейство социалният работник и приемният родител знаят какъв е планът за детето. Подготовката, че настаняването има своя край, е част от работните задачи на двамата. Приемният родител трябва да подготви детето, а социалният работник – приемния родител, както и да проследи как той подготвя детето, а при първите настанявания – да го обучи как да подготви детето. При по-големите деца социалният работник също се включва по подготовката на детето, особено ако има изградена връзка с него.

Когато едно дете не е настанено дългосрочно, всеки месец СР от ЕПГ трябва да намира време и начин да обмени информация с колегата си от ОЗД има ли напредък по случая на детето. Когато има промяна на плана за детето, настоявайте ОЗД да свика среща, на която всички да обсъдят какви действия ще се предприемат, особено ако предстои извеждането на детето от приемния дом. Дръжте информирани приемните семейства за промяна по случая на детето. Заедно изготвяйте план за края на настаняването. Проверявайте как се чувства приемният родител с плана, ако има емоционална реакция – дайте му възможност да говори. Ако не е съгласен с предприетите мерки от страна на ОЗД, не го приемайте като нападка, а като израз на загриженост къде отива детето. Това е знак, че приемният родител познава детето и знае какви са неговите нужди.

Отделяйте време поне веднъж месечно да обсъждате с приемния родител плана за детето, а когато извеждането наближи – всяка седмица обсъждайте как върви подготовката му. Това е задача на приемния родител, а социалният работник трябва да го подкрепи. Ако в семейството има друго дете (родно или приемно), то също трябва да бъде подготвено за раздялата с напускащото дете. Подготовката на детето при извеждането от приемното семейство прилича на тази, която се прави при неговото пристигане. На детето трябва да бъде обяснено по подходящ начин какви промени ще настъпят, с кого ще живее, да бъде придружено на срещите с родителите/осиновителите. Разказва му се за новото място, показват му се снимки. Ако детето се връща у дома си, се говори с него какво се е променило у тях, дали нещо го притеснява. Ако процесът на предаване на детето от едно на друго семейство продължи дълго време, възможно е детето да започне да проявява трудно поведение. Така то дава израз на раздялата със сигурното място в приемното семейство. Това също е трудна ситуация за приемния родител. Преминете през казуса на Изабела. Обсъдете с участниците имат ли подобен опит, когато децата реагират на предстоящата промяна по подобен начин. Как се справят в подобни ситуации приемните семейства и ЕПГ.

Слайд 4

Подготовката на децата за излизане от приемната грижа се определя от мястото, където те отиват.

Реинтеграция. Биологичното семейство или такова на роднини и близки трябва да е доказало, че има възможности, умения и желание да поеме грижата за детето. За това те може и да са ползвали услуги в други центрове. ОЗД трябва да оцени отново техния капацитет и да предприеме връщането на детето у дома му. Дали детето ще се върне при родителите, или ще бъде настанено при други роднини, определя как да го подготвим. Ако детето се връща при родителите си, важно е да възстановяваме връзката му с тях. Ако детето ще живее с роднини, го подготвяме като за преместване в друго приемно семейство.

Осиновяване. При предаването на детето на осиновители са важни преносът на цялата информация за него и препоръки към грижата, особено в първите дни. Подготвя се и се предава и Историята на живота. Вещите, които детето си избере или ще подкрепят неговата адаптация при новото семейство, трябва да бъдат предадени на осиновителите.

Понякога самото приемно семейство осиновява дете, настанено при тях.

Преминаване към самостоятелност. След навършване на пълнолетие и средно образование младежите напускат приемните семейства, в които са живели. Обикновено това са деца, пораснали в приемното семейство. Подготовката за техния самостоятелен живот започва много по-рано.

Смята се, че ако за едно дете дългосрочният план е да прекара остатъка от детството си в грижата, веднага трябва да започне неговата подготовка за независим живот, но не по-късно от 10-годишнината му. Съществуват много добри практики за подкрепа на независимия живот на младежите. Ако в общината ви има такива младежи, можете да се поинтересувате за тези технологии.

Преместване в друго приемно семейство. Много и различни са причините, които могат да доведат до преместване на приемно дете от едно в друго приемно семейство:

- криза в настоящото приемно семейство (заболяване, раздяла, развод, смърт на член от семейството);
- поява на ново дете (родно);
- прекратяване на предоставянето на приемна грижа;
- заминаване в чужбина;
- поява на специфично заболяване на детето, с което семейството не може да се справи;
- несправяне с грижата за детето от страна на приемното семейство;
- неуспех с овладяването на трудно и застрашаващо собствената и тази на околните сигурност поведение от страна на детето.

Последните две причини спадат към т.нар. провалени настанявания. Преместване в друг тип грижа – настаняване в социален дом; специализирани институции за деца и младежи със специални нужди от лечение и грижа, ЦНСТ, преходни жилища за младежи и др. Причините да се предприеме подобно настаняване могат да са продиктувани от различни обстоятелства. Понякога е несправяне на приемното семейство, липса на подходящ профил семейство за нарасналите нужди на детето, ако е с увреждане, пълнолетие на дете.

Продължаване напред

В приемната грижа всяка раздяла означава и продължаване напред – и за семейството, и за детето. Има различни начини да се запази връзка с децата/младежите, които излизат от приемното семейство. Много от приемните деца поддържат връзка със семействата, при които са израснали. Други стават част от тях, независимо че вече са големи. Трети семейства поддържат връзка с децата по телефон, през социални мрежи, с писма.

Една от основните цели на всяко приемно семейство е да помогне на детето да порасне и да стане самостоятелен човек. Социалните работници трябва да им помагат да приемат факторите, които не зависят от желанията и волята – така заедно помагаме на детето да се справи. Всичко добро и полезно, което е направено за детето, ще остане с него за целия му живот занапред, дори и нещата, които то няма да си спомня.

<p>Работа с казус – 30 мин.</p>	<p>Цел Участниците да приложат наученото в реален казус</p> <p>Провеждане Казусът е описан в 18.3. Материал за раздаване. Раздайте го на участниците. Прочетете казуса и въпросите към него. Нека всеки участник отговори сам на въпросите – 10 мин. Направете дискусия, като преминете през всеки въпрос и всеки участник даде своето мнение.</p>
--	--

Приложение 1. Основа за презентация на мултимедия

<p>Слайд 1</p>	<p>Май, 2016 г. 62 деца са излезли от приемни семейства</p> <ul style="list-style-type: none"> • 10 са реинтегрирани • 43 са осиновени • 6 са преместени в друго приемно семейство • 3 са преместени в ЦНСТ
<p>Слайд 2</p>	<p>Раздялата на приемния родител с детето</p> <ul style="list-style-type: none"> • Страх от нея още при кандидатстването • Първата раздяла е решаваща дали родителят ще продължи • Ролята на социалния работник е да подкрепи приемния родител да се справи с раздялата – за детето и за себе си
<p>Слайд 3</p>	<p>Край на настаняването</p> <ul style="list-style-type: none"> • Започва с началото • Постоянно актуализирайте с ОЗД какви са планове за детето • Дръжте информирани приемните семейства • Настоявайте за срещи с ОЗД, на които заедно да правите планове за извеждане на децата • Регулярно обсъждайте с приемния родител подготовката за извеждането на детето • Преди извеждането детето може да стане трудно – казусът на Изабела
<p>Слайд 4</p>	<p>Накъде отиват децата от приемна грижа – как да ги подготвяме</p> <ul style="list-style-type: none"> • Реинтеграция • Осиновяване • Независим живот • Преместване в друго семейство • Преместване в друг тип грижа

18.1 МАТЕРИАЛ ЗА РАЗДАВАНЕ

Спомнете си как вие самите сте напуснали семейството на вашите родители или настойници. Отговорете на въпросите по тази тема.

Откривате ли в своя опит знания и умения, които биха ви били полезни да подкрепите приемно дете и приемното семейство, когато дойде време за извеждане на детето?

- На колко години бяхте тогава?

.....

- Бяхте ли готови за самостоятелен живот?

.....

.....

- Някой беше ли ви подготвял за този момент от живота ви? Как?

.....

.....

.....

- Кой и какво ви помогна в този преход?

.....

.....

.....

- Кое ви беше най-трудно при отделянето от семейството ви?

.....

.....

.....

- Как мислите, че родителите ви са преживели вашето излизане от семейството?

.....

.....

.....

Извеждане на приемното дете от семейството

Раздялата на приемния родител с детето

Моментът на раздялата с приемното дете е най-тежка тема за обсъждане и работа с приемните семейства. Още на етапа на кандидатстване всеки човек заявява, че ако се стигне дотам, това ще бъде много тежък момент.

Когато се сблъскат с първата раздяла с приемно дете, част от приемните семейства не могат да понесат болката. Ако детето отива на място, където приемният родител не е сигурен, че то ще бъде добре, това още повече засилва страданието на родителя по детето. В тези периоди те звучат на социалните работници като „емоционални“.

Ако социалният работник не познава ефектите на раздялата и не е подготвен да работи с емоциите на приемния родител, той се оттегля от ситуацията и заявява, дори обвинява приемния родител, че се е привързал към детето. Това е безсмислено и дори деструктивно поведение на социалния работник. Вместо това, той трябва да поощри приемния родител, че си е свършил работата, и да му помогне да премине през тази трудна фаза на тъга по детето.

Доста по-обезпокоително е ако приемният родител не страда за детето при раздялата с него. Дали той наистина се е привързал към него, дали е разпознавал неговите нужди и им е отговарял адекватно, или ги е пренебрегвал? Това са въпросите, които са на дневен ред всеки ден в приемната грижа и са работна задача на ЕПГ.

Казус

Р. е приемен родител от 3 години на Стефи. Стефи е настанена при нея на 1 г. и 3 месеца от ДМСГД. Р. бързо се привързва към детето, благодарение на което Стефи за няколко месеца започва да компенсира своите забавяния в развитието.

Когато Стефи е дошла в дома на Р., тя не е могла да седи устойчиво и да пълзи. Реагирала е с безразличие на възрастните и рядко се е усмихвала, не е играела с играчка, нямала е любима вещ. Проявявала е симптоми на забавяне в развитието от липса на привързаност към един определен човек.

Когато Стефи е на 2 години, тя вече е достигнала връстниците си – ходи с малка помощ от Р., смее се, изговаря няколко думи и дори се опитва да каже първо изречение. Има любими играчки, страхува се от раздялата с Р., но може да се отпусне с друг възрастен. Този напредък на Стефи се е случил благодарение на задвижване на Цикъла на привързаност от страна на Р. При него се поражда разпознаването на нуждата на детето и отклик, с други думи – привързаност и обич.

Първоначалните планове на ОЗД са били Стефи да бъде осиновена. Нейната биологична майка обаче не подписва декларация и започва да се интересува от детето. Когато Стефи е на 2 г. и 8 мес., ОЗД взема решение да върне детето при майката. Тя живее на 350 км от приемното семейство.

При настаняването на Стефи Р. е била запозната, че планът за нея е осиновяване, но

още няма подписана декларация от майката. Въпреки че ОЗД взема решение за реинтеграцията на детето, Р. никога не е виждала майката на Стефи. Р. е получила от СР малко информация за мястото, където ще живее Стефи.

След извеждането на Стефи от дома на Р. приемната майка изпада в депресия, редувана с гняв и раздразнение. Социалният работник я подкрепя, получава подкрепа и от други приемни семейства. Р. има голямо подкрепящо семейство, което също ѝ помага да преодолее раздялата със Стефи. 2 месеца след раздялата със Стефи Р. все още не може да приеме, че тя е отишла на добро място и че е добре. Често плаче и все още не е взела решение дали ще може да се справи със следваща подобна раздяла. След още един месец Р. заявява на ЕПГ, че въпреки болката, която я връхлита понякога, може да започне да мисли за ново настаняване на дете.

Подготовката за края на настаняването. Как да подготвим детето за раздялата. Как да подкрепим приемния родител при и след раздялата

Още с настаняването в приемното семейство социалният работник и приемният родител знаят какъв е планът за детето. Подготовката, че настаняването има своя край, е част от работните задачи на двамата. Приемният родител трябва да подготви детето, а социалният работник – приемния родител, както и да проследи как той подготвя детето, а при първите настанявания – да го обучи как да подготви детето. При по-големите деца социалният работник също се включва по подготовката на детето, особено ако има изградена връзка с него.

Когато едно дете не е настанено дългосрочно, всеки месец СР от ЕПГ трябва да намира време и начин да обмени информация с колегата си от ОЗД има ли напредък по случая на детето. Когато има промяна на плана за детето, настоявайте ОЗД да свика среща, на която всички да обсъдят какви действия ще се предприемат, особено ако предстои извеждане на детето от приемния дом.

Дръжте информирани приемните семейства за промяната по случая на детето. Заедно изготвяйте план за края на настаняването. Проверявайте как се чувства приемният родител с плана, ако има емоционална реакция, дайте му възможност да говори. Ако не е съгласен с предприетите мерки от страна на ОЗД, не го приемайте като нападка, а като израз на загриженост къде отива детето. Това е знак, че приемният родител познава детето и знае какви са неговите нужди.

Отделяйте време поне веднъж месечно да обсъждате с приемния родител плана за детето, а когато извеждането наближи, всяка седмица обсъждайте как върви подготовката му. Това е задача на приемния родител, а социалният работник трябва да го подкрепи. Ако в семейството има друго дете (родно или приемно), то също трябва да бъде подготвено за раздялата с напускащото дете.

Подготовката на детето при извеждането от приемното семейство прилича на тази, която се прави при неговото пристигане. На детето трябва да бъде обяснено по подходящ начин какви промени ще настъпят, с кого ще живее, да бъде придружено на срещите с родителите/осиновителите. Разказва му се за новото място, показват му се снимки. Ако детето се връща у дома си, се говори с него какво се е променило у тях, дали нещо го притеснява.

Ако процесът на предаване на детето от едно на друго семейство продължи дълго време, възможно е детето да започне да проявява трудно поведение. Така то дава израз на раздялата със сигурното място в приемното семейство. Това също е трудна ситуация за приемния родител.

Казус

Изабела е на 4 г. и 8 мес. От 8-месечна възраст живее в приемно семейство. Планът за нея е бил осиновяване. Не е била харесана от български семейства вероятно поради подчертано ромските си черти. Ще бъде осиновена в Италия.

Изабела и приемното семейство са имали 2 срещи с осиновителите в рамките на 3 дни. Детето ще бъде предадено на новото му семейство около 3 месеца след тези първи контакти.

След срещите с осиновителите и потвърждението, че ще я осиновят, приемната майка започва да подготвя детето. Още след 2 седмици Изабела прави регрес в някои от навиците си – започва да се напикава нощем, а след това и през деня, спира да яде любими преди това храни. След няколко дни започва да се буди нощем с плач. Междувременно развива и психосоматични болки и казва, че краката я болят и не може да излиза навън с другите деца.

Въпреки желанието детето да бъде по-бързо с новото си семейство сроковете за международните осиновявания са дълги. Така приемното семейство на Изабела трябва да се справи с всички нейни симптоми на предстоящата раздяла и промяна за нея, които ще развива няколко месеца. В същото време семейството трябва да се справя и със собствените си чувства от раздялата с детето и тревожността си дали отива на добро място.

За социалния работник в тази ситуация пък е работна задача да следи дали семейството може да се справи с удължения период на предаване на детето от едното към другото семейство и дали семейството продължава да функционира по начин, който не застрашава никого в него. Заместващата грижа за няколко часа, разговорите с приемната майка и връзката и с други семейства е форма на подкрепа до осиновяването на Изабела.

Накъде отиват децата от приемна грижа

Подготовката на децата за излизане от приемната грижа се определя от мястото, където те отиват.

Реинтеграция. Биологичното семейство или такова на роднини и близки трябва да е доказало, че има възможности, умения и желание да поеме грижата за детето. За това те може и да са ползвали услуги в други центрове. ОЗД трябва да оцени отново техния капацитет и да предприеме връщането на детето у дома му. Дали детето ще се върне при родителите, или ще бъде настанено при други роднини, определя как да го подготвим. Ако детето се връща при родителите си, важно е да възстановяваме връзката му с тях. Ако детето ще живее с роднини, го подготвяме като за преместване в друго приемно семейство.

Осиновяване. При предаването на детето на осиновители са важни преносът на цялата информация за него и препоръки към грижата, особено в първите дни. Подготвя се

и се предава и Историята на живота. Вещите, които детето си избере или ще подкрепят неговата адаптация при новото семейство, трябва да бъдат предадени на осиновителите.

Понякога самото приемно семейство осиновява дете, настанено при тях.

Преминаване към самостоятелност. След навършване на пълнолетие и средно образование младежите напускат приемните семейства, в които са живели. Обикновено това са деца, пораснали в приемното семейство. Подготовката за техния самостоятелен живот започва много по-рано. Смята се, че ако за едно дете дългосрочният план е да прекара остатъка от детството си в грижата, веднага трябва да започне неговата подготовка за независим живот, но не по-късно от 10-годишнината му. Съществуват много добри практики за подкрепа на независимия живот на младежите. Ако в общината ви има такива младежи, можете да се поинтересувате за тези технологии.

Преместване в друго приемно семейство. Много и различни са причините, които могат да доведат до преместване на приемно дете от едно в друго приемно семейство:

- криза в настоящото приемно семейство (заболяване, раздяла, развод, смърт на член от семейството);
- поява на ново дете (родно);
- прекратяване на предоставянето на приемна грижа;
- заминаване в чужбина;
- поява на специфично заболяване на детето, с което семейството не може да се справи;
- несправяне с грижата за детето от страна на приемното семейство;
- неуспех с овладяването на трудно и застрашаващо собствената и тази на околните сигурност поведение от страна на детето.

Последните две причини спадат към т.нар. провалени настанявания.

Преместване в друг тип грижа – настаняване в социален дом; специализирани институции за деца и младежи със специални нужди от лечение и грижа, ЦНСТ, преходни жилища за младежи и др. Причините да се предприеме подобно настаняване могат да са продиктувани от различни обстоятелства. Понякога е несправяне на приемното семейство, липса на подходящ профил семейство за нарасналите нужди на детето, ако е с увреждане, пълнолетие на дете.

Продължаване напред

В приемната грижа всяка раздяла означава и продължаване напред – и за семейството, и за детето. Има различни начини да се запази връзка с децата/младежите, които излизат от приемното семейство. Много от приемните деца поддържат връзка със семействата, при които са израснали. Други стават част от тях, независимо че вече са големи. Трети семейства поддържат връзка с децата по телефон, през социални мрежи, с писма.

Една от основните цели на всяко приемно семейство е да помогне на детето да порасне и да стане самостоятелен човек. Социалните работници трябва да им помагат да приемат факторите, които не зависят от желанията и волята – така заедно помагаме на детето да се справи. Всичко добро и полезно, което е направено за детето, ще остане с него за целия му живот занапред, дори и нещата, които то няма да си спомня.

Казус: Боян и Мишо

Боян е на 7, а Мишо е на 5 години. Настанени са в приемното семейство на Даниела и Кирил преди 15 месеца. Боян и Мишо са били силно неглижирани от родителите си Ива и Димитър. И двете деца имат сериозни затруднения в ученето. Мишо има диабет. В плана за грижа се предвижда Даниела и Кирил да се грижат за братчетата, докато родителите им продължават да поддържат контакт с тях. Социалните работници са работили с родителите за справяне с проблемите им с алкохола и за подобряване на способностите им да изпълняват родителските си задължения. Първоначалният план за децата е те да бъдат върнати в семейството си, след като то се стабилизира.

През последните 15 месеца физическото състояние и на двете деца се е подобрило, както и диабетът на Мишо, тъй като детето сега се храни пълноценно и редовно си взема лекарствата. Боян се възхищава на 10-годишния син на Даниела и Кирил, Симо, а дъщеря им Ани прекарва доста време с Мишо, като му помага да чете и пише.

В началото Ива и Димитър полагали усилия да се справят с проблемите си с алкохола, като участвали в програма, въведена от социалния им работник, за подобряване на родителските им умения. С раздялата им обаче постигнатият напредък се стопил. При последния направен преглед на ситуацията било решено за Боян и Мишо да бъдат вписани в регистъра за осиновявания. Предстоят им срещи с кандидат-осиновители.

- Как смятате, че се чувстват Боян и Мишо, и от какво имат нужда в този момент?

.....

.....

.....

- Как Даниела и Кирил могат да подкрепят Боян и Мишо при преместването им в новото семейство?

.....

.....

.....

- Как смятате, че се чувстват приемните родители и техните собствени деца?

.....

.....

.....

Модул 19

ТЕМИ	Критични моменти в настаняването и справяне с тях Провалените настанявания – промяна на практиката Годишен преглед на приемните семейства
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ
ЦЕЛИ	Развитие на опита на участниците в управлението на приемната грижа – критични моменти, кариерата на приемните семейства
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	1 ч. 40 мин.
КОМПЕТЕНЦИИ	Знания и умения за преценка на критичните моменти при настаняванията и прилагане на стратегия за справяне с тях Умения за анализ на практиката Знания и умения за управление на кариерата на приемните семейства Знания и умения за организиране на годишен преглед
СЪДЪРЖАНИЕ	Кога определяте настаняването като стабилно Критичните моменти при настаняванията в приемната грижа Провалените настанявания Управление на приемната грижа през кариерата на семействата Годишен преглед Работа с казус
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Основа за презентация за мултимедия – Приложение 1 Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материали за раздаване на участниците – 19.1, 19.2, 19.3 и 19.4 Упражнения Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, маркери

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Критични моменти при настаняване в приемни семейства – 1 ч.

<p>Мозъчна атака „Кога определяте едно настаняване в приемно семейство като стабилно“ – 10 мин.</p>	<p>Цел Да насочи вниманието на участниците към характеристиките на настаняванията</p> <p>Провеждане Запишете на лист от флипчарт въпроса и поканете участниците да дадат характеристики на стабилните настанявания. Водещият записва идеите.</p> <p>Обобщаване Стабилността на настаняването на дете в приемното семейство зависи от редица фактори. Някои са свързани с времето за подготовка на самото настаняване, други – с предишния опит на детето и семейството, а трети – с подкрепата, която ще получат детето и семейството от ЕПГ и другите служби.</p>
--	---

<p>Упражнение „Критичните моменти при настаняване в приемна грижа“ – 20 мин.</p>	<p>Цел Участниците да добият знания и умения за справяне с критичните моменти при настаняванията</p> <p>Провеждане Слайд 1 Покажете слайда на участниците и ги помолете да ви дадат примери за критични моменти от настаняване на дете в приемно семейство. Напр. първият ден на детето в семейство. Попитайте ги кое прави първия ден на детето в приемното семейство критичен. Това може да бъде непознатата му обстановка, приемният родител не познава навиците на детето и неговите реакции, това може да доведе до повишаване на стреса у детето и родителя, ако е първо настаняване на родителя, той може да реши, че това е прекалено трудно, и дори да се откаже. Третият въпрос към участниците е каква стратегия ще имат, за да се справят с тази ситуация – в горния пример, да намерят и обменят предварителна информация между детето и семейството, всички да са подготвени за първия им ден заедно, да репетират с приемния родител първите дни на детето у дома му, какво може да се случи и какво би трябвало да направи родителят и т.н.</p> <p>Критичните моменти в настаняванията на деца в приемна грижа са редица. Те зависят от опита и сработеността на хората – социални работници и приемни семейства, от профила на децата, от наличието на други специалисти, които да се включват при необходимост.</p> <p>В 19.1. Материал за раздаване са изложени няколко вида критични моменти и стратегии за справяне през опита на развита практика на доставка на приемна грижа. Раздайте материала на участниците, дайте им 5 минути да го разгледат.</p> <p>Преминете през различните критични моменти и обсъдете с участниците кое ги прави различни, както и предложените стратегии за справяне. Давайте примери от собствената си практика и помолете и участниците да го правят.</p> <p>Можете да допълните списъка както с критичните моменти, така и със стратегиите за справяне. Всичко зависи от опита на хората.</p> <p>Обобщаване Накрая поощрете участниците да поддържат собствени подобни списъци в екипа. Периодично да му правят преглед и при трудност да съотнасят случая към възможни стратегии за справяне. Друг важен момент е, когато планират работата си, да я проверяват през този списък – дали не пропускат нещо важно при работата с конкретното семейство или настаняване.</p>
<p>Работа с казус „Провалени настанявания“ – 30 мин.</p>	<p>Цел Получаване на знания за неуспешните практики при настаняването на деца в приемна грижа и умения практиките да се подлагат на анализ</p> <p>Провеждане Раздайте 19.2. Материал за раздаване. В него е описан казусът на детето Валери и как се е стигнало до неговото извеждане от дома на Н. преди да е осъществен планът за детето.</p>

	<p>Нека участниците се запознаят с казуса и помислят върху отговора на въпросите след него – 10 мин.</p> <p>Организирайте дискусия по въпросите, като дадете възможност да се чуят мненията на всички.</p> <p>Обобщение</p> <p>Слайд 2</p> <p>Неуспешните настанявания са част от практиката по приемна грижа. Те трябва да бъдат сведени до минимум, анализирани и на тяхна база вземани решения как да се развиват и социалните работници, и приемните семейства.</p> <p>Всъщност в историята на социалната работа точно неуспешните настанявания са били двигателят за промяна на отношението и подкрепата към приемните семейства.</p> <p>За да се случва това, първото условие е всички в екипа да имат еднакво разбиране кога едно настаняване е провалено/неуспешно – преминете през слайд 2.</p> <p>Коментирайте дали екипът има неуспешни настанявания. Кое ги е направило такива, какво биха направили различно сега?</p> <p>Възможно е екип досега да не е реагирал на провали в работата си и да има нужда да говори. Ако това се случи, изслушайте ги няколко минути и насочете вниманието им, че дискусията може да продължи в супервизия на екипа по случаите в друго време.</p>
--	---

Годишен преглед на приемните семейства – 40 мин.

<p>Мозъчна атака „Как се развива кариерата на един приемен родител“ – 5 мин.</p>	<p>Цел Припомняне на цикличността на приемната грижа – модул 4</p> <p>Провеждане Поставете въпроса и нека участниците дадат своите идеи. Преминете към следващата презентация.</p>
<p>Презентация „Управление на приемната грижа през кариерата на семействата“ – 15 мин.</p>	<p>Цел Знания за кариерата на приемните семейства и годишния им преглед</p> <p>Провеждане Проведете презентацията по 19.3. Материал за раздаване – дайте го на участниците.</p> <p>Кариера на приемните семейства Приемната грижа е циклична – припомнете 4.1. Материал за раздаване. Приемните семейства влизат в нея, работят известно време като приемни родители и в един момент я напускат.</p> <p>Въпреки големите си различия в много отношения приемната грижа прилича на всяка друга работа. Подборът за нея е много взискателен – цели намиране на добре функциониращи семейства и опитни социални работници. Както при другите професии, всяко семейство има нужда от почивка, както и в един момент да реши, че вече не иска (не може) да бъде приемно. Няма неподходящо време приемното семейство да се откаже.</p>

Прочетете казуса на сем. Траянови. Как биха постъпили участниците? Защо?

Новите приемни семейства

Както при новонаетите служители, най-интензивна подкрепа изискват новите приемни семейства. Първите настанявания са критични за тях и екипа, който ги подкрепя. Как ще реагират на детето, как ще се подготвят за него, дали ще успеят да го адаптират в дома си. Бъдете на разположение на семействата с първи настанявания, нека имат лесен достъп до вас на телефон.

Ключов момент при първото настаняване е семейството да се консултира и с други приемни семейства с опит. Ако това се случва без участието на социални работници, има опасност приемните семейства да си предават опит, който не е съобразен с нуждите на децата. Затова се препоръчват общите формати (супервизии, групи, обсъждания по време на обучения) между приемни семейства и социални работници, за да може последните да коригират дискусията, когато тя върви в грешна посока.

По време на първите настанявания на деца се организират и първите супервизии, за да съумеят приемните семейства да си обяснят поведението на детето и взаимоотношенията си с него.

Слайд 3

Подобно на други професии и работа с високо натоварване приемните семейства преминават през периодични прегледи дали и как се справят с нея. Регулярно се провеждат месечни срещи между социалния работник и приемното семейство. На тези срещи се обсъждат редица теми, които вече засегнахме в 4-ия ден. Така ЕПГ управлява отношенията с приемното семейство и следи как те изпълняват задълженията си и се справят с отглеждането на детето. Това трябва да бъде осигурено от доставчика на приемна грижа – ЕПГ.

Общата годност на приемното семейство се потвърждава веднъж годишно и от независимия орган – Комисията по приемна грижа. Тя одобрява кандидатите за приемни семейства. Също веднъж годишно разглежда работата на семействата и преценява дали да продължат да работят като такива.

За да може Комисията да вземе това решение, тя трябва да разполага с информация. Информацията за работата на приемните семейства се организира от ЕПГ в Доклад за годишен преглед. В този доклад социалният работник на семейството събира цялата налична информация за работата на приемното семейство. В нея той изписва от одобрението или от последния преглед на семейството какви деца са настанявани, представя доклади за децата и от ОЗД, как се е развило семейството – това е обобщение на записките от срещите със семейството, какви обучения са минали, супервизии, инциденти и т.н.

За обективността на доклада за годишния преглед на приемното семейство в него има секция (или отделен доклад) от самото приемно семейство. Това е визията на семейството за изтеклия период на работата му, как се е справило, развило, как са се развили децата, настанени при тях.

Една последна част от информацията за годишния доклад се предоставя от младите хора, които са настанени в дома на приемния родител. Винаги трябва да е отразено мнението им в доклада, но когато могат да пишат, ги подкрепяме да изпишат свое изложение към Комисията.

Цялата организация по изработването и внасянето на доклада за годишен преглед се прави от социалния работник на семейството. Добрата практика е това да се случва годишно, но също и при нужда – големи промени в семейството, спадане на качеството на грижа и т.н. С внасянето на доклада социалният работник дава и предложение дали приемното семейство да продължи работа, дали да бъде заличено в регистъра или дава препоръки за промени в семейството – профил на децата, начин на грижа, обучение на семейството и т.н. Комисията провежда заседания за прегледите на приемните семейства и взема решения, като при нужда изслушва социалните работници и приемните семейства.

Направете кратка дискусия: Имат ли опит участниците с годишни прегледи?

Работа с документи

Проверете доколко участниците познават Доклада за годишен преглед на приемното семейство. Ако не го познават, преминете през него и пояснете коя информация как се набавя и къде се нанася.

Как едно семейство спира да е приемно

Семейството може да се откаже на всеки етап. Причините са от най-различен характер – друга работа, умора, големи промени в семейството, неудовлетвореност и т.н. Ако при семейството има настанено дете, е важно да бъде организирано неговото преместване, ако семейството не може да изчака края на настаняването.

ЕПГ и/или Комисията преценяват, че семейството не предоставя грижа с необходимото качество. Това се случва с годишния преглед. Към момента на установяването на невъзможност за или лоша грижа се предприема извеждане на детето от семейството.

Оборот на семействата в приемната грижа

Времето, което едно семейство работи като приемно, е различно. Има семейства, които могат да го правят в продължение на 2 десетилетия и да приемат в дома си десетки деца. Други семейства приключват след едно настаняване. Колкото по-дълго работи едно приемно семейство, толкова е по-ефикасно за екипа, НО не задържайте семейства самоцелно. Ако едно семейство вече е решило да напусне, или ако се съмнявате в грижата му, по-добре не рискувайте с ново настаняване в него. това може да изложи детето на риск.

Семействата с по-дълъг стаж понякога имат нужда от почивка. Дайте им я, за да могат да се върнат със свежи сили и да приемат още деца в домовете си. От почивка се нуждаят и семействата след края на първите им настанявания, особено ако тежко преживяват раздялата с детето.

Не подценявайте контакта си със семействата, в които в момента няма деца (почиват). Поддържайте връзка с тях и се информирайте как са. Това ще им дава увереност да продължат да работят за ЕПГ.

<p>Работа с казус – 20 мин.</p>	<p>Цел Умения за предприемане на действия по реален казус, умение за ползване на годишния преглед в развитието на семейството</p> <p>Провеждане Казусът на Петя е описан в 19.4. Материал за раздаване. Раздайте първата страница от него на участниците. Изчетете информацията и направете дискусия по въпросите. Следете дали участниците разпознават симптомите на пренебрегване от преумора.</p> <p>След като приключите дискусията, раздайте втората страница от материала – там са описани действията на СР на Петя. След като се е опитал да разбере дали може да се промени ситуацията, СР наблюдава известно време грижата, вижда, че грижата за 3 деца вече не е по-силите на Петя. Между тях има различие на мненията, заради което е проведена и супервизия. Така се стига до организиране на годишен преглед, при който всеки излага своята гледна точка. СР предлага да бъде променен статутът на Петя от 3 на 2 деца. Комисията го одобрява.</p>
--	---

Приложение 1. Основа за презентация на мултимедия

<p>Слайд 1</p>	 <pre> graph LR A[критичен момент от настаняването] --> B[кое го прави критичен] B --> C[стратегия за справяне] </pre>
<p>Слайд 2</p>	<p>Провалените настанявания</p> <ul style="list-style-type: none"> • Прекратяват се преди планирания им край • Настаняването става нестабилно, поведението на детето е трудно за родителя, стресът у семейството е покачен. • Настанявания, при които приемният родител злоупотребява с детето • Екипът прави анализ на настаняването (може да участват и външни експерти, супервайзори) и • Променя практиката си с цел да минимизира причините, довели до провала на настаняването
<p>Слайд 3</p>	<p>Годишен преглед на приемно семейство</p> <p>Общата годност на приемното семейство се потвърждава веднъж годишно и от независимия орган – Комисията по приемна грижа. Тя одобрява кандидатите за приемни семейства. Също веднъж годишно разглежда работата на семействата и преценява дали да продължат да работят като такива.</p> <p>Доклад за годишен преглед – организира се от ЕПГ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Информация от социалните работници • Информация от приемното семейство • Информация от настанените деца/младежи • Решения от годишния преглед на приемното семейство • Продължава регистрацията • Прекъсва регистрацията • Промяна на регистрацията и/или препоръки към грижата и обучение на семейството

Критичните моменти при настаняванията в приемна грижа

Критичен момент	Кое го прави критичен	Стратегия за справяне
Ново приемно семейство с първо настаняване	Липсата на умения на семейството да разбира детето, опасност от прилагане на модели, които не отговарят на детето, и предстоящата първата раздяла с дете. Дали ще запазим или загубим семейството като приемно!	Избор на дете, което би било по-лесно за първото настаняване при семейството По-чест контакт със семейството Дискусия как се справят и как им се отразява грижата за детето Проследяване дали разбират поведението на детето и дали не го приемат като сигнал за собствено несправяне Много добра подготовка за раздялата с детето Подкрепа след извеждането на детето – изслушване, среща с други приемни родители Включване в група за подкрепа и надграждащо обучение
Адаптацията на ново дете в семейството	Детето може да се адаптира много трудно. Ако прояви много трудно поведение, приемният родител може да не се справи.	Подготовка на детето Подготовка на семейството Проследяване на поведението на детето и дали не се отключват травматични реакции Включване на супервайзор Подкрепа от други приемни семейства с опит в подобна ситуация
Липсата на информация за детето при спешните настанявания Настаняване на дете с неясно здравословно състояние	Семейството не може да предложи адекватна грижа в първите дни и това повишава стреса в него. Ако има здравословни проблеми и приемният родител не го знае, детето може да бъде изложено на риск и дори инцидент с него.	В рамките на до 24 часа от настаняването социалните работници да съберат необходимата информация Преминаване през медицински преглед преди настаняването и наблюдение на детето от педиатър в първата седмица
Липсата на време за подготовка при спешните настанявания	Семейството не може да посрещне нуждите на детето.	ЕПГ поддържа в наличност на материали, свързани с отглеждането на деца на различна възраст ЕПГ организира приемните семейства да се подкрепят едно друго при спешни настанявания с неща, необходими на детето
Заболяване на детето	Усложнения при детето, с които приемното семейство не може да се справя	Допълнително обучение за заболяването Намиране на ново семейство/място за детето, което да може да се грижи за него
Заболяване на член от семейството, смърт в семейството или загуба на работа, имущество, раждане на ново дете/внуче	Промяна на семейната динамика и способност за грижа към приемното дете Може да доведе до прекратяване на настаняването	Регулярно обсъждане на социалния работник с приемния родител за цялостното функциониране на семейството Подканване за медицински прегледи и грижи в семейството

Критичен момент	Кое го прави критичен	Стратегия за справяне
Трудно поведение на детето	Приемният родител не може да се справи и ЕПГ трябва да прекрати настаняването	Изграждане на знания у приемния родител за трудното поведение Дискусии между СР и ПР за поведението на конкретното дете и как приемният родител да го интерпретира, реагира и т.н. По-чести контакти и проследяване на нивото на стрес у приемния родител Подготовка на друго място за детето, ако семейството не може да се справи
Празници – лични на детето и семейни	Отключват се травматични реакции на детето	Готовност у социалния работник и у ПР да го успокояват Готовност у приемния родител да промени начина на празнуване в дома
Контактите с биологичните родители и осиновители	Могат да отключат травматична реакция у детето	Готовност на ПР да разчете реакцията и как да успокои детето Обсъждане и промяна на режима на срещите при много тежки реакции на детето

Казусът на Валери

Валери и Дани са братчета, които от раждането си се отглеждат в ДМСГД. Дани е по-голям и е изведен в приемно семейство. Малко след това социалните работници решават Валери също да бъде изведен – в дома на приемния родител Н., която живее в близост до приемния дом на Дани. Това е един от мотивите на СР – децата да са близо и да поддържат връзка помежду си. Планът за Валери е осиновяване в дома на Н.

По време на оценката на Н. тя е работила като детегледач в друга социална услуга. ЕПГ се уговаря с нея, че когато ѝ настанят дете, тя ще прекъсне работата и ще остане да се грижи за детето. През първата година от работата на Н. като приемен родител при нея са направени две спешни настанявания – първото е било за 2 седмици, а второто е траело 4 месеца. В същото време е сменен и социалният работник на Н.

Четири месеца след второто настаняване при Н. тя приема Валери. Детето показва добри признаци на адаптация. След още няколко месеца детето бележи развитие, има личен лекар, започва да посещава детска градина, в кварталната градинка се среща и играе с Дани.

При една от срещите между СР и ПР става ясно, че детето е водено на работното място на Н., вместо на детска градина. Въпреки неколкото забележки от страна на СР Н. да напусне другата си работа, тя не го прави. Обясненията са, че детето се чувства добре с нея на работата ѝ и се страхува в детската градина.

По случая е проведена и супервизия. На нея на преден план излиза темата за насилието. Все по-често Н. започва да говори за насилие, което Валери е преживял преди да дойде в дома ѝ. Затова тя съди по реакциите на детето в детската градина. При вида на личиките Валери започва да трепери и се напикава.

С течение на времето Н. показва разбиране за поведението на детето, че видът на детската градина отключва при него травматична реакция. Тя обаче не може да се нагоди към това му поведение. Травмата на детето отключва нейни неприятни преживявания. Когато трябва да направи крачка да напусне другата си работа и да остане въкъщи да се грижи за Валери, това става непоносимо за нея и тя отказва.

Междувременно на срещите със СР постоянно говори, че Валери е бил бит преди това, става раздразнителна.

При последното си посещение в приемния дом СР намира Валери с майката на Н., която е незряща и казва, че Н. е излязла само за малко. Последват още няколко посещения на СР, при които или Н. отсъства от дома, или при срещата си със СР започва да говори как Валери е бил малтретиран преди, при което проявява симптоми на травматична реакция.

Социалният работник е принуден да вземе решение за прекратяване на настаняването поради несправяне на Н.

Защо според вас Н. не може да се справи с настаняването на Валери?

Ако Н. беше напуснала другата си работа, настаняването би ли било по-стабилно?

Кое прави отглеждането на Валери трудно за Н.?

Управлението на приемната грижа през кариерата на приемните семейства

Кариера на приемните семейства

Приемната грижа е циклична. Приемните семейства влизат в нея, работят известно време като приемни родители и в един момент я напускат.

Въпреки големите си различия в много отношения приемната грижа прилича на всяка друга работа. Подборът за нея е много взискателен – цели да намери добре функциониращи семейства и опитни социални работници. Както при другите професии, всяко семейство има нужда от почивка, както и в един момент да реши, че вече не иска (не може) да бъде приемно. Няма неподходящо време приемното семейство да се откаже.

Казус

Сем. Траянови е преминало през цялата процедура за оценяване и одобрение. В процес на подготовка е за първото си настаняване. Гошко е на 3 години, отглеждан е в ДМСГД. Траянови имат 2 срещи с него. На първата среща им прави впечатление колко различен е Гошко от техните деца, когато са били на 3, а и от двете им внучета, които са на сходна възраст.

На среща със социалния работник те коментират липсата на умения у детето, колко е затворено, как сигурно ще изисква много повече усилия, отколкото те са си представяли. Социалният работник им потвърждава, че Гошко ще изисква много време първоначално, че всяко действие при него изисква много повече повторения, отколкото при децата им.

След втората среща с Гошко семейството осъзнава, че детето има сериозно забавяне в развитието. Един ден след това споделят със социалния работник, че забавянето при детето вече се проявява като медицински проблем и не са сигурни дали ще се справят.

Подобни казуси ни изправят пред въпроса кога едно семейство да се откаже – преди да е настанено детето при тях, след като се опита да подкрепим развитието на семейството, за да се справи, или в момента в който те смятат, че няма да се справят и е по-добре да се откажат.

Това е част от управлението на приемната грижа, която е работна задача на социалните работници от ЕПГ. Как ще реагирате на горния казус изцяло зависи от опита, времето, с което разполагате за семейството, и какви други услуги ще могат да ползват те.

Новите приемни семейства

Най-интензивна подкрепа изискват новите приемни семейства. Първите настанявания са критични за тях и екипа, който ги подкрепя. Как ще реагират на детето, как ще се

подготвят за него, дали ще успеят да го адаптират в дома си. Бъдете на разположение на семействата с първи настанявания, нека имат лесен достъп до вас на телефон.

Ключов момент при първото настаняване е семейството да се консултира и с други приемни семейства с опит. Ако това се случва без участието на социални работници, има опасност приемните семейства да си предават опит, който не е съобразен с нуждите на децата. Затова се препоръчват общите формати (супервизии, групи, обсъждания по време на обучения) между приемни семейства и социални работници, за да може последните да коригират дискусията, когато тя върви в грешна посока.

По време на първите настанявания на деца се организират и първите супервизии, за да съумеят приемните семейства да си обяснят поведението на детето и взаимоотношенията си с него.

Годишен преглед на приемно семейство

Подобно на други професии и работа с високо натоварване приемните семейства преминават през периодични прегледи дали и как се справят с нея. Регулярно се провеждат месечни срещи между социалния работник и приемното семейство. На тези срещи се обсъждат редица теми, които вече засегнахме в 4-ия ден. Така ЕПГ управлява отношенията с приемното семейство и следи как те изпълняват задълженията си и се справят с отглеждането на детето. Това трябва да бъде осигурено от доставчика на приемна грижа – ЕПГ.

Общата годност на приемното семейство се потвърждава веднъж годишно и от независимия орган – Комисията по приемна грижа. Тя одобрява кандидатите за приемни семейства. Също веднъж годишно разглежда работата на семействата и преценява дали да продължат да работят като такива.

За да може Комисията да вземе това решение, тя трябва да разполага с информация. Информацията за работата на приемните семейства се организира от ЕПГ в Доклад за годишен преглед. В този доклад социалният работник на семейството събира цялата налична информация за работата на приемното семейство. В нея той изписва от одобрението или от последния преглед на семейството какви деца са настанявани, представя доклади за децата и от ОЗД, как се е развило семейството – това е обобщение на записките от срещите със семейството, какви обучения са минали, супервизии, инциденти и т.н.

За обективността на доклада за годишния преглед на приемното семейство в него има секция (или отделен доклад) от самото приемно семейство. Това е визията на семейството за изтеклия период на работата му, как се е справило, развило, как са се развили децата, настанени при тях.

Една последна част от информацията за годишния доклад се предоставя от младите хора, които са настанени в дома на приемния родител. Винаги трябва да е отразено мнението им в доклада, но когато могат да пишат, ги подкрепяме да изпишат свое изложение към Комисията.

Цялата организация по изработването и внасянето на доклада за годишен преглед

се прави от социалния работник на семейството. Добрата практика е това да се случва годишно, но също и при нужда – големи промени в семейството, спадане на качеството на грижа и т.н.

С внасянето на доклада социалният работник дава и предложение дали приемното семейство да продължи работа, дали да бъде заличено в регистъра или дава препоръки за промени в семейството – профил на децата, начин на грижа, обучението на семейството и т.н.

Комисията провежда заседания за прегледите на приемните семейства и взема решения, като при нужда изслушва социалните работници и приемните семейства.

Как едно семейство спира да е приемно

Семейството може да се откаже на всеки етап. Причините са от най-различен характер – друга работа, умора, големи промени в семейството, неудовлетвореност и т.н. Ако при семейството има настанено дете, е важно да бъде организирано неговото преместване, ако семейството не може да изчака края на настаняването.

ЕПГ и/или Комисията преценяват, че семейството не предоставя грижа с необходимото качество. Това се случва с годишния преглед. Към момента на установяването на невъзможност за или лоша грижа се предприема извеждане на детето от семейството.

Оборот на семействата в приемната грижа

Времето, което едно семейство работи като приемно, е различно. Има семейства, които могат да го правят в продължение на 2 десетилетия и да приемат в дома си десетки деца. Други семейства приключват след едно настаняване. Колкото по-дълго работи едно приемно семейство, толкова е по-ефикасно за екипа, НО не задържайте семейства самоцелно. Ако едно семейство вече е решило да напусне, или ако се съмнявате в грижата му, по-добре не рискувайте с ново настаняване в него. Това може да изложи детето на риск.

Семействата с по-дълъг стаж понякога имат нужда от почивка. Дайте им я, за да могат да се върнат със свежи сили и да приемат още деца в домовете си. От почивка се нуждаят и семействата след края на първите им настанявания, особено ако тежко преживяват раздялата с детето.

Не подценявайте контакта си със семействата, в които в момента няма деца (почиват). Поддържайте връзка с тях и се информирайте как са. Това ще им дава увереност да продължат да работят за ЕПГ.

Казус

Петя е приеман родител от близо 10 години. Тя е подходила към приемната грижа с огромен ентузиазъм. Още от началото е била одобрена за три деца. През дома на Петя са преминали 9 деца. Тя отглежда предимно новородени. В момента също има 3 настанени деца. Петя разполага с подкрепяща среда от съпруг (ходи на работа) и дъщеря (работи на гъвкаво работно време). В съседство е майка ѝ, която също и помага.

Предишните годишни прегледи на Петя показват много добро справяне с отглеждането на децата, предаване при реинтеграция и осиновяване. Петя консултира и други приемни семейства, когато може да им е полезна.

При домашно посещение социалният работник забелязва, че Петя не обръща внимание на плача на едно от децата. При насочване на вниманието на Петя тя веднага реагира и взема в ръце бебето.

Няколко дни по-късно Петя води децата в офиса и СР забелязва, че шишетата им са захабени.

Социалният работник на друго семейство ви споделя, че Соня (също приемна майка) е била помолена от Петя да се грижи за децата по време на целия празник за децата, на който са поканени всички приемни деца и семейства.

Какви признаци показва Петя?

Какво ще предприемете?

Какво е предприел социалният работник на Петя

1. Провежда разговори с Петя за натовареността ѝ, как се чувства с отглеждането и на трите деца, помагат ли съпругът и дъщеря ѝ.

Петя твърди, че няма промяна в грижата ѝ. Децата са нахранени, изкъпани, постоянно им обръща внимание. Споделя също, че се чувства уморена, но успява да се „вземе в ръце“ и да продължи грижата за децата.

2. Супервизия на случая

На нея основно е обсъдено различието в мнението на Петя и СР по повод на качеството на грижа. Петя продължава да твърди, че както и преди тя се оправя, а СР смята, че все по-често вижда признаци на занемарена хигиена на децата и липса на енергия у Петя да им обръща внимание.

3. По-чести домашни посещения и наблюдение на Петя и грижата
4. Организиране на годишен преглед. В резултат на прегледа е продължена регистрацията на Петя с една година, но с променен статут за 2 деца (на следващата година се промени за едно дете). Така се запазва качеството на грижа и се ползва опитът на Петя, без обаче желанието ѝ за повече деца да ги поставя в рискова ситуация.

Модул 20

ТЕМИ	Водене на записки Попълване на информационни карти за напредъка на детето Работа с документите в приемната грижа Обобщаване на обучението
УЧАСТНИЦИ	ЕПГ
ЦЕЛИ	Подобряване на уменията за съхранение и предаване на информацията за детето
ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	2 ч.
КОМПЕТЕНЦИИ	Умения за съхранение и предаване на информация, водене на записки Умения за отчитане на напредъка на детето и отразяването му в инфо-картата
СЪДЪРЖАНИЕ	Съхранение и предаване на информация Водене на записки Информационна карта за напредъка на детето Обобщаване на процесите в приемна грижа през работата с документи Обратна връзка и оценка на обучението
РЕСУРСИ	Сценарий на обучението с опорни точки за водещия Основа за презентация за мултимедия – Приложение 1 Теоретични материали в сценария и Материалите за раздаване Материали за раздаване на участниците – 20.1, 20.2 и 20.3 Упражнения Технически ресурси – мултимедия, флипчарт, листа, маркери

СЦЕНАРИЙ НА МОДУЛА И ОПОРНИ ТОЧКИ ЗА ВОДЕЩИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Водене на записки – 45 мин.

Упражнение „Описание на случай на приемно дете – Стефчо“ – 15 мин.	<p>Цел Разбиране на необходимостта от съхранението на информацията за приемните деца</p> <p>Провеждане Информацията по случая на Стефчо е в 20.1. Материал за раздаване. Дайте материала на 1 доброволец от групата и му кажете да я наизусти. Подредете участниците в права линия, може и седнали. Те ще трябва да си предадат информацията за Стефчо един на друг, без останалите да чуват. Започват от доброволеца, който я споделя само със следващия участник, той със следващия и т.н. Последният участник трябва да сподели какво е стигнало до него и описва случая на Стефчо, а водещият записва на флипчарт. След това водещият прочита описанието и сравняват как информацията по случая на детето е променена, докато участниците са си я предавали.</p>
--	--

	<p>Обобщение</p> <p>Съхранението и предаването на информацията по случаите на децата трябва да стават по начин, който да не я подменя, изкривява или губи.</p> <p>Основен инструмент за съхранение на информацията в социалната работа и приемната грижа е воденето на записки.</p>
<p>Мозъчна атака „На какво е важно да се водят записки в приемната грижа“ – 10 мин.</p>	<p>Цел</p> <p>Разграничаване на различните видове документация в приемната грижа</p> <p>Провеждане</p> <p>Задайте въпроса и поканете участниците да ви дадат отговори.</p> <p>Обобщете</p> <p>В документацията в социалната работа и в частност приемната грижа има два вида документи, за които е отговорен социалният работник. Единият са докладите. Те са събирателен вид документи, които обобщават извършената работа за определен период или с определена цел (напр. оценяване). Другият вид документи са доказателства за проведени срещи, посещения, обсъждания, обучения и т.н. За всички тях се водят записки – протоколи, ежедневни записки и др.</p> <p>Те имат за цел да съхранят информацията, да бъдат доказателство за предприети действия, захранват с информация докладите и др.</p>
<p>Презентация „Водене на записки“ – 20 мин.</p>	<p>Цел</p> <p>Изграждане на умения за записване на фактите в приемната грижа</p> <p>Провеждане</p> <p>Презентацията се провежда по 20.2. Материал за раздаване – раздайте го на участниците.</p> <p>Преминете през информацията – за какво помагат записките. Наблегнете, че това е основно задължение в социалната работа.</p> <p>На второ място, преминете през Нещата, които трябва да бъдат записвани. Списъкът е много детайлен. Може някои неща да ни се струват маловажни, но ако те липсват, това ще даде отражение или върху качеството на грижа, или върху развитието на практиката, или не можем да се защитим (като ПР или СР), че сме предприели необходимите действия. Да разчитаме на паметта си е ненадеждно.</p> <p>Някои от децата в приемната грижа престояват по няколко години. За да се съхрани цялата информация за тях, досиетата им стават от няколко класъора. Предстои въвеждане на единната информационна система, тогава се очаква проблемът с хартиените досиета да се облекчи. Независимо от големия обем на информацията тя трябва да бъде съхранена.</p> <p>Ако получите много опровержения от участниците, че това не е нужно, нямат време и т.н., напомнете им за тъжния опит с децата от институциите, за които се губи базисна информация. В момента имаме няколко десетки хиляди млади хора, които са израснали по домове, и всичко, което се знае за тях, се побира на половин страница! Незаинтересоваността към човека може да започне със загубата на важна информация за тях. Попитайте участниците, ако се заличи част от тяхната лична история/информация, как ще се почувстват.</p>

	<p>Преминете към третата част Как се водят записки. Тук са споделени правила за писане. Преминете през тях и давайте примери.</p> <p>Слайд 1</p> <p>Обсъдете с групата кое от твърденията е факт и кое мнение.</p>
--	---

Инфо-карта за напредък на детето – 30 мин.

<p>Презентация и дискусия по попълването на информационните карти на децата в приемната грижа – 30 мин.</p>	<p>Цел</p> <p>Умения за проследяване на напредъка на децата и неговото отразяване</p> <p>Информация за водещия</p> <p>Проследяването на развитието на детето е сложна задача. Тя изисква комплексни знания и умения от социалните работници в приемната грижа, а също и развитие на такива у приемните семейства. В България нямаме единни инструменти за измерване на развитието на детето. Различните организации ползват различни методи. По различен начин и специалистите интерпретират отношенията в семейството. За нуждите на обучението е важно да направите връзка на участниците между Плана за грижи, това което те ежедневно наблюдават или обсъждат с ПР и отразяват в записки, и отразяването на промените в инфо-картата на детето.</p> <p>Ако екипът работи с определени инструменти или методи за наблюдение на деца и семейни отношения, можете да ги обсъдите – как те мерят промените през месеца.</p> <p>Провеждане</p> <p>Задайте въпроса „Как събирате информацията за детето?“, изчакайте няколко отговора на участниците и преминете през</p> <p>Слайд 2</p> <p>При всички деца източник на информация са:</p> <ul style="list-style-type: none"> Нашето собствено наблюдение на детето и преценка за общото му състояние, отношенията му с приемния родител и цялото семейство, какви нови неща научава и постиженията му в училище, какво прави в свободното си време и развитието на хобита, интереси; самостоятелност. Полезно за екипите по приемна грижа е да имат знания за детското развитие и да ползват различни скали за ориентир как се развива детето, младежът. Обсъждане с приемния родител на всички сфери на развитие на детето по Плана за грижи – здравни грижи и физическо развитие: какво се е случило и промени; храна, спане, тегло, прегледи, лечения; лично пространство, дрехи, вещи, хигиена; изисквания за безопасност на детето; адаптация – описание на промените през първия месец; как общува, с кого какво обсъжда, доверие, автономност, инициативност, самоконтрол, тъга и емоционални изблици; идентичност и работа по ИЖ; какви нови неща научава детето или представянето му в училище; как прекарва свободното си време; контакти с близки и роднини. Най-голямо внимание се отделя на сферите, които са динамични за възрастта на детето, или настаняването.
--	--

	<ul style="list-style-type: none"> • Връзка със специалистите, които работят с детето и могат да дадат информация за неговото развитие и напредък – лекари, учители, психолог. <p>Раздайте Материал за раздаване 20.3 и преминете през втората му половина. В нея са отразени най-динамичните сфери за наблюдение при различните възрасти деца и при различните видове настаняване. За конкретното дете трябва да се направи комбинация от двете – възрастта и етапа на настаняване.</p> <p>Дискутирайте го с участниците и нека те споделят своя опит.</p> <p>„Ако имате настанено новородено бебе, какви са най-важните неща, които ще наблюдавате и отчитате през първите месеци?“</p> <p>„Как ще отчитате промените в детето, ако то е на 2 години, вече една година е в семейството и предстои осиновяване?“</p> <p>„Какво е важно за наблюдението на дете на 10 години, изведено с полицейска закрила от семейството си след блудство, настанено от месец в приемно семейство?“</p> <p>Слайд 3</p> <p>Отново поканете участниците заедно да дискутирате записките за дете на слайда.</p>
--	--

Обобщаване на процесите в приемна грижа през работата с документи – 30 мин.

<p>Дискусия „Документи, които изготвя/работи екипът по приемна грижа“ – 30 мин.</p>	<p>Цел</p> <p>Участниците да свързват темите от обучението, процесите в приемната грижа и работната документация</p> <p>Провеждане</p> <p>Представете на участниците 20.4. Материал за раздаване. Преминете заедно през него и дискутирайте документите, които са част от досиетата на приемните семейства, приемните деца и услугата.</p> <p>Обобщаване</p> <p>Всеки екип трябва да поддържа база с актуалната нормативна база, касаеща приемната грижа – ЗЗДет., ППЗЗДет., Наредбата за критериите и стандартите за социални услуги, Наредба за условията и реда за кандидатстване, подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняване на деца в тях, Методика за условията и начинът на предоставяне на социалната услуга „приемна грижа“, ЗСП и ППЗСП. Всеки работещ в ЕПГ трябва да познава норматива, НО и да знае как той е инструментът за прилагане на съвременните подходи към децата и семействата, тоест всичко, което преминахме като теми през последните 5 дни.</p>
--	---

Обобщаване на обучението – 25 мин.

<p>Дискусия, обратна връзка и оценка на обучението, връчване на сертификати – 25 мин.</p>	<p>Направете отново преглед в рамките на 5–7 мин. на преминатата програма през дните.</p> <p>Дайте време на участниците да дадат обратна връзка за обучението. Какви са новите неща, които са научили, колко са им полезни в работата, кое ще приложат следващата седмица, за какво още биха искали да се обучават.</p> <p>Раздайте въпросник за оценка на обучението за попълване от участниците.</p> <p>Връчете сертификатите за участие в обучението. И си направете снимка за спомен.</p> <p>Накрая благодарете на всички за участието и пожелайте успех.</p>
--	---

Приложение 1. Основа за презентация на мултимедия

<p>Слайд 1</p>	<p>Факт или мнение?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Марко се депресира, когато не вижда майка си. 2. Симеон ми каза, че майка му го е ударила. 3. Мария е облечена неподходящо. 4. Владимир имаше най-високите оценки по математика от целия клас. 5. Елза е много щастливо дете. 6. Йоско се напика в леглото, след като се видя с майка си днес. 7. Нощното напикаване е резултат от среща с майка му. 8. Контактът лице в лице не е подходящ за Йоско. 9. Нощното напикаване ще спре, ако контактът с майката бъде ограничен.
<p>Слайд 2</p>	 <pre> graph LR A[план за грижи за детето при настаняването му] --> B[обсъждане с приемния родител и други специалисти] B --> C[наблюдение] C --> D[описание в инфо-картата на детето и даване на препоръки] </pre>
<p>Слайд 3</p>	<p>Променете записките към повече информативност</p> <p>Здравно обслужване</p> <p>Детето самостоятелно и с придружаване от приемната майка посещава личния си лекар при необходимост. Води се редовно на профилактични прегледи. Като цяло приемното дете не е често боледуващо.</p> <p>Физическо развитие</p> <p>Детето има показатели, отговарящи на календарната ѝ възраст. Промените във физическото ѝ съзряване са съобразно и със възрастта на израстването и пубертета.</p> <p>Самостоятелност</p> <p>Детето е усвоило знания и умения от момента на настаняване, но все още има върху какво да се работи.</p> <p>Емоционално развитие и поведение</p> <p>ПД е все още доста незряла спрямо календарната си възраст.</p>

Описание на случай на приемно дете – Стефчо

Стефчо е на 4 години и 8 месеца. Бил е настанен в ДМСГД на 2-годишна възраст, след като биологичната му майка Мариела се разделя с тогавашния си партньор. Тя е харчела по-голямата част от оскъдните си месечни средства за дрога и успокоителни медикаменти. Поради финансовата си нестабилност и зависимостта си не е могла да полага адекватна грижа за Стефан. Малко преди навършване на 4 години Стефан е настанен в приемно семейство. Приемните родители съобщават, че той няма изградени елементарни хигиенни навици, много е несамостоятелен за възрастта си и не ги оставя на мира – изисква непрекъснато внимание, помощ и грижи. Когато не ги получи, започва да плаче силно, да се тръшка по земята и да удря главата си с юмручета.

Водене на записки в приемната грижа

Какво е важно да бъде записано в приемната грижа

Практиката показва, че почти всичко, което се случва в приемната грижа, е важно да бъде записано. Това помага за

- Запазване на историята на детето
- Да идентифицираме силните страни на детето, напредъка и нуждите му.
- Да допринесем за ефективен план за грижи, оценка и взимане на решения
- Да набавим информация за отчети и за споделяне
- Да анализираме модели на поведение, събития, развитие
- Да имаме доказателства в случай на обвинения и оплаквания
- Да размишляваме върху собствената си практика и да се учим от позитивите и негативите
- Да отличим какво сме научили и какви са нуждите ни от развитие
- Може да се използват в съдебни дела – датите и подробностите са от съществено значение
- Това е част от ролята на приемния родител и на социалния работник

Нещата, които трябва да бъдат записвани, са:

Промените и развитието на детето – постижения, силни страни и важни събития; значими промени в поведението или обстоятелствата – положителни и тревожни; учене – напредък, постижения и нужди; дейности през свободното време и интереси извън дома; промени в здравето (например заболяване, инфекция, посещения при лекар и давани лекарства – предписани или не); инциденти/наранявания – синки, одрасквания, рани, подутина (обстоятелства и свидетели); несъгласия и оплаквания и как се справят с тях.

Всеки контакт със семейството и приятелите на детето – по телефона, чрез писмо, посещения; посещения от хора, които подкрепят или обгрижват, приятели и членове на семейството, приятели и членове на семейството на приемния родител – запишете подробностите от взаимодействието с детето; дати на посещението от социалните работници и други професионалисти. Запишете всички пропуснати/отменени срещи; уговорки с представители на училището или други обучаващи; дати на срещите за преглед и други срещи; всеки, с когото сте се свързали за съвет – час, дата, име, телефонен номер и даден съвет.

Значими събития и такива, за които следва да се съобщи на здравните органи; критични инциденти; всяка информация, събитие или значимо оплакване – дата и час на събитията; хора, които са присъствали, и техните роли.

Идентичност на детето, как вижда себе си и как се чувства; промени или притеснения за поведението на детето – вкл. подробности от наблюдаваното поведение, какво се е случвало преди да започне и вашата ответна реакция или на някой друг човек. Реакциите на детето; настроения преди, по време и след събитието (може да е нужно вашият супервизиращ социален работник да съобщи тези събития на социалния работник на детето). Оплаквания за насилие или за подигравки към детето; когато детето е изчезнало или избягало; подстрекателство/последствия от проучване за закрила на детето; смърт (сериозен инцидент), сериозна болест; обвинение, че детето е извършило или участвало

в сериозно престъпление; приемният родител е бил заплашен от приемното дете; инцидент, свързан с детето, който изисква да се извика полицията; поведение на детето, което води до физическо ограничение.

Кой води записките

В развитите практики по приемна грижа записки се водят от приемния родител и от социалния работник. Социалните работници на ЕПГ трябва да организират съхранението на цялата информация, като я попълват в съответните протоколи от срещи или ежедневни записки.

Можете да въвлечате приемните семейства също да водят записки. Напр. след като ви сподели в среща какво се случва в семейството и с детето, помолете приемния родител да ви го запише по мейла или на хартия. Това ще ви облекчи в събирането на информацията, а от друга страна ще приучава приемните семейства също да водят записки.

Как да водим записки

- Използвайте ясен и директен език (четливо, ако е писано на ръка).
- Дайте кратки примери, за да илюстрирате коментарите си.
- Бъдете ясни и точни.
- Разграничавайте между факти, мнения, преценки и слухове (особено при описване на критични инциденти).
- Недейте да правите предположения.
- Избягвайте жаргонния език и подробности, които нямат връзка.
- Внимавайте с тона си – негативен ли е или осъдителен.
- Имайте предвид детето и водете записките така, че да нямате притеснения, ако то ги прочете (включвайте го, където е възможно).
- Не говорете за собствените си проблеми – обсъдете ги с вашия супервизиращ социален работник.
- Подпишете се и сложете дата на всяка записка/протокол.

Когато пишете, е важно да правите разлика между факт, мнение и преценка.

Факт:

- Истина, която е известна от опит или наблюдение; нещо, за което се знае и е доказано, че е вярно.

Мнение:

- Лична гледна точка, вярване или преценка, която е недостатъчна, за да даде абсолютна сигурност.

Преценка:

- Способност за преценка, взимане на решение или формиране на мнение по обективен, достоверен и мъдър начин.

Факт, мнение и преценка

- Познавайте се на фактите, за които имате доказателство
- Ако давате мнение, пояснете, че това е вашето мнение, и кажете на какво се основава.
- Избягвайте личните ценности и оценки.
- Използването на наречия (думи, които описват глаголи), напр. „постоянно“, „агресивно“, може да замъгли факта. Тоест избягвайте „постоянно говори по мобилния си телефон“, вместо това кажете колко често и колко дълго говори.

Особености при събирането на информация за напредъка на детето и попълване на инфо-картата

За различните деца в приемната грижа динамиката на промените е различна. Това определя и как да съберем информацията за промените при тях и напредъка, който бе- лежат.

При всички деца източник на информация са:

- Нашето собствено наблюдение на детето и преценка за общото му състояние, отношенията му с приемния родител и цялото семейство, какви нови неща научава и постиженията му в училище, какво прави в свободното си време и развитието на хобита, интереси; самостоятелност. Полезно за екипите по приемна грижа е да имат знания за детското развитие и да ползват различни скали за ориентир как се развива детето, младежът.
- Обсъждане с приемния родител на всички сфери на развитие на детето по Плана за грижи: здравни грижи и физическо развитие – какво се е случило и промени; храна, спане, тегло, прегледи, лечения; лично пространство, дрехи, вещи, хигиена; изисквания за безопасност на детето; адаптация – описание на промените през първия месец; как общува, с кого какво обсъжда, доверие, автономност, инициативност, самоконтрол, тъга и емоционални изблици; идентичност и работа по ИЖ; какви нови неща научава детето или представянето му в училище; как прекарва свободното си време; контакти с близки и роднини. Най-голямо внимание се от- деля на сферите, които са динамични за възрастта на детето или настаняването.
- Връзка със специалистите, които работят с детето и могат да дадат информация за неговото развитие и напредък – лекари, учители, психолог.

За различните профили деца има **динамично развитие в определени области, кои- то е най-важно да се проследяват, НО това не значи, че другите области остават извън обсега** на събирането на информация и наблюдение:

При **новонастанените деца** през първия месец е най-важно да се отрази как са организирани здравните грижи и лечение, какво се случва с физическото им развитие (особено важно за деца при **спешно настаняване**, ако са недохранени и занемарени), емоционалната реакция при настаняването, адаптацията и поведението на детето; как е организирана безопасността на грижата за тях.

При планиране на **прекръстване на настаняване** – подготовката на детето за новото място и раздялата със семейството, прояви на трудно поведение.

За **децата в дългосрочна грижа** (тийнейджъри, които ще останат в приемните се- мейства до пълнолетие) е най-важно да се следи развитието на тяхната идентичност, са- мостоятелност, образование, развитие на интереси и хобита, социалната им мрежа.

За **новородените деца и тези до 1 г.** е най-важно здравното обслужване и наблюде- ние (най-добре от педиатър), физическото развитие, свързването с възрастния и емоци- оналното общуване с него, научаването на нови неща по време на будиването.

За **малките деца между 2 и 5 години** най-динамичните сфери са безопасността на грижата, емоционалното развитие и регулацията на поведението; началото на образованието им в детската градина.

За **децата в ранна училищна възраст** най-важно е да се проследяват безопасността на грижата, образованието и социалните контакти в училището.

За **тийнейджърите** – самостоятелността, границите, безопасността и образованието.

ДОКУМЕНТИ, КОИТО ИЗГОТВЯ/РАБОТИ ЕКИПЪТ ПО ПРИЕМНА ГРИЖА

1. Документи в досие на приемно семейство:

- Заявление от кандидата за приемен родител (*Приложение №1 към чл.8, ал.1 от Наредбата*¹⁾ и приложени към него документи съгласно чл. 8, ал. 1 от Наредбата (в т.ч. *Въпросник – Приложение 1 от Методиката*²⁾);
- Договор за предоставяне на обучение и провеждане на оценка на кандидати за приемно семейство (*Приложение 3 от Методиката*), в т. ч. приложени Декларация на кандидата да предостави лични данни на Доставчика и съгласуван с кандидата План, изготвен от Доставчика за предоставяне на обучение и провеждане на оценяването;
- Протоколи от проведени срещи, разговори и извършени домашни посещения с приемното семейство в хода на изготвяне на оценката на кандидата (*при изготвяне/ползване на Приложение 4 и 4а от Методиката*);
- Протоколи за проведени срещи и разговори с поръчителите на кандидатите за приемно семейство, в т.ч. препоръка за кандидат за приемен родител (*Приложение 5 от Методиката*);
- Доклад от учителя за резултатите от проведено базово обучение на кандидатите за приемно семейство (*Приложение 8 от Методиката*); ЕПГ ползва Програма за обучение на кандидатите за приемно семейство – *Приложения 6 (базово обучение) и Приложение 7 (допълнителна квалификация за кандидати за професионално приемно семейство) – от Методиката*;
- Социален доклад за оценка на кандидата, изготвен от социалния работник, работещ с приемното семейство (*Приложение №4 към чл.11, ал.1 от Наредбата*);
- Постъпили възражения/отговори по социалния доклад от кандидата (ако има);
- Предложение на доставчика за утвърждаване или за отказ за утвърждаване на кандидатите за приемно семейство до Комисията по приемна грижа;
- Заповед на директора на РДСП за вписване/отказ от вписване регистъра;
- Възражения – обжалване на заповедта за отказ от утвърждаване (ако има);
- Заповеди/и на директора на РДСП за промяна на статута от доброволно в професионално и обратно; промяна на профила и др. (ако има);
- Заявление от приемно семейство до кмета на общината за преминаването му към доставчик-община (промяна на доставчика) – *Приложение Заявление_кмет (от доброволно; от професионално) – писмо по проекта от 27.01.2016 г.*;

1 Наредба за условията и реда за кандидатстване, подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняване на деца в тях.

2 Методика за условията и начина на предоставяне на социалната услуга „приемна грижа“.

- Споразумение между ДСП, общината и приемното семейство – *Приложение Споразумение (за доброволно; за професионално) – писмо по проекта от 27.01.2016 г.;*
- Рамково споразумение за приемна грижа между доставчика и приемното семейство (*Приложение 10 от Методиката*);
- Договор по чл.31, ал.4 от ЗЗДет (*Приложение 16 от Методиката*) и допълнителни споразумения към него;
- Договор/и по чл.27, ал. 5 от ЗЗДет (*Приложение 12 от Методиката*) и допълнителни споразумения към него/тях;
- Карта за участие в проекта (*проектно Приложение 7 – Карта участник*);
- Декларация на приемния родител за конфиденциалност на информацията, придобита по време на работа (*проектно Приложение Лична информация*);
- Декларация, че приемният родител не е действащ служител на АСП (*проектно Приложение – свободен текст*);
- Заповед за настаняване на дете в приемно семейство (*Приложение 11 от Методиката*);
- Съдебно решение за настаняване на дете в приемно семейство;
- План за грижи (*Приложение 13 от Методиката*);
- Преглед на Плана за грижи (*Приложение 14 от Методиката*);
- Протоколи от обучителни сесии, супервизии, консултации (*в т.ч. изготвени проектни присъствени форми*);
- Удостоверение за преминал обучение – като кандидат приемен родител; като утвърден приемен родител (*проектно Приложение – Удостоверение*);
- Годишен доклад за оценка на приемното семейство (*в т.ч. Формуляр за годишен преглед на утвърдено приемно семейство – Приложение 15 от Методиката*).

2. Документи в досие на дете, настанено в приемно семейство:

- Сигнал за дете в риск (*Приложение 2 към чл. 10, ал 3 от ППЗЗД; източник ОЗД*);
- Формуляр „Развитие на случай“ (*Приложение 3 към чл. 17 от ППЗЗД; източник ОЗД*);
- Доклад за оценка на сигнала (източник ОЗД);
- Доклад за предприета мярка за закрила (източник ОЗД);
- План за действие (източник ОЗД);
- Заповед за настаняване на дете в приемно семейство (*Приложение 11 от Методиката*);
- План за грижи (*Приложение 13 от Методиката*);
- Преглед на Плана за грижи (*Приложение 14 от Методиката*);
- Съдебно решение за настаняване на детето (източник ОЗД);

- Карта за участие в проекта (*проектно Приложение 7 – Карта участник*);
- Протоколи от срещи, които са проведени при социалното проучване;
- Наблюдение на детето в приемно семейство – протоколи от срещи;
- При кризисни ситуации: регистриране на сигнал за кризисна ситуация, протоколи от проведени срещи (източник ОЗД);
- Информационна карта – месечна, в т.ч. надграждане (*проектно Приложение Инфо-карта – макет*);
- Направления за предоставяне на социална услуга – подкрепящи услуги за детето/на приемното семейство, съобразно индивидуалните потребности на детето (*Приложение 4 към чл.20, ал.2 от ППЗЗД – източник ОЗД*);
- Доклад за отпускане на еднократна помощ за дете, настанено в приемно семейство (*по подадена от приемното семейство молба-декларация – Приложение 8 към чл.52, ал.1 от ППЗЗД*), източник ОЗД;
- Подготовка на детето за извеждане от приемно семейство в осиновително семейство – протоколи от информационната среща с кандидат-осиновителите; План за преминаване на детето от приемно семейство в осиновяващо семейство (източник ОЗД и РДСП);
- Подготовка на детето за осиновяване в чужбина – уведомление от РДСП; уведомление от ДСП; Протокол/писмо от ДСП до Министерство на правосъдието във връзка с провеждане на контакт между детето и осиновяващите (източник ОЗД);
- Направление за ползване на социална услуга за улесняване процеса на преминаване в осиновителното семейство (източник ОЗД);
- Подготовка на детето за реинтеграция – протоколи от срещи с биологичното семейство; направление за социална услуга за детето (източник ОЗД);
- Заповед за прекратяване на настаняването на детето в приемното семейство (източник ОЗД и РДСП).

3. Други документи, свързани с обхвата на услугата:

- Дневник на кандидатите за приемни семейства и приемните семейства, с които работи доставчикът;
- Разработена от Доставчика Система за сигнали и жалби, в т.ч.: Дневник/Книга за постъпилите сигнали и жалби; постъпили сигнали/жалби и отговорите на Доставчика (ако има);
- Регистър на трудови злоупотреки и инциденти;
- Финансово-счетоводни документи, свързани с извършени плащания за: възнаграждения и осигуровки на приемни семейства; пътни разходи; издръжка на настанените деца и др. проектни отчетни документи за приемните семейства и/или настанените в тях деца.

Изготвил: НЕОУ, 12.07.2016 г.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Списък

на приложенията към Методиката за условията и начина на предоставяне на социалната услуга „приемна грижа“

1. **Приложение 1 -** Въпросник за самооценка на кандидатите
2. **Приложение 2 -** Заявление за кандидатстване (*Приложение 1 към чл. 8, ал. 1 от Наредбата*)
3. **Приложение 3 -** Договор между доставчик и кандидат приемно семейство за оценка и обучение
4. **Приложение 4 -** Формуляр за оценка на кандидати за приемни семейства
5. **Приложение 4а -** Рамка за оценка на кандидати за приемно семейство
6. **Приложение 5 -** Формат на препоръка за кандидати за приемно семейство
7. **Приложение 6 -** Програма за базово обучение на кандидати за приемни семейства
8. **Приложение 7 -** Програма за допълнителна квалификация на професионални приемни семейства
9. **Приложение 8 -** Съдържание на доклад от проведено обучение на кандидатите за приемни семейства
10. **Приложение 9 -** Съдържание на доклад за оценка на кандидати за приемно семейство
11. **Приложение 10 -** Рамков договор между доставчик и утвърдено приемно семейство
12. **Приложение 11 -** Административна заповед за настаняване на дете в приемно семейство
13. **Приложение 12 -** Договор за настаняване на дете в приемно семейство
14. **Приложение 13 -** План за грижи за дете, настанено в приемно семейство
15. **Приложение 14 -** Формуляр за преглед на Плана за грижи
16. **Приложение 15 -** Формуляр за преглед на утвърдено приемно семейство
17. **Приложение 16 -** Договор за отглеждане на дете от професионално приемно семейство

**ВЪПРОСНИК,
КОЙТО ДА ПОПЪЛНИТЕ В ДОМА СИ, ЗА ДА ВИ ПОМОГНЕ ДА РЕШИТЕ ДАЛИ
ПРИЕМНИЧЕСТВОТО Е ЗА ВАС**

1. Имам ли стая за детето в дома си?
2. На подходяща възраст ли съм, за да поема отговорност за грижа за чуждо дете?
3. Имам ли криминално досие?
4. Имам ли електричество и течаща вода в дома си?
5. Цялото ми семейство, включително децата ми, подкрепят ли идеята за приемничеството?
6. Какво ще си помислят моите родители/братя/сестри/приятели за мен/нас като приемно семейство?
7. Имам ли време за приемничество?
8. Моите/нашите ангажименти в работата ще бъдат ли проблем?
9. Ще трябва ли някой друг да се грижи за приемното дете, докато съм на работа?
10. Ще имам ли нещо против, ако социален работник посещава дома ми редовно?
11. Ще имам ли нещо против, ако семейството на детето се среща с него?
12. Ще имам ли нещо против да дам своето разрешение да ми се направят полицейска и медицинска проверки?
13. Имам ли жизнен опит, който да ми помогне да бъда приемник?
14. Имам ли време да посещавам обучение?

15. Бихте ли ни казали откъде чухте за приемната грижа?

Благодарим Ви, че попълнихте въпросника.

След като го обсъдите със семейството си и в случай че желаете да продължите кандидатурата си и да посетите информационна среща, свържете се с отдел „Закрила на детето” към дирекция „Социално подпомагане” във Вашата община, на адрес:

Адрес на ДСП/ОЗД: .....

Тел.: .....

До

.....

.....

гр./с. ....

ЗАЯВЛЕНИЕ

1. Кандидат:

Име, презиме и фамилия	ЕГН	Образование	Месторабота	Гражданство

Адрес:

.....

Телефон:

.....

На какъв език се говори в семейството:

.....

Владееете ли български език добре:

.....

Религия:

.....

Съпруг/а

Име, презиме и фамилия	ЕГН	Образование	Месторабота	Гражданство

2. Желая да предоставям приемна грижа като:

а) доброволно приемно семейство;

б) професионално приемно семейство.

3. Финансово и икономическо състояние:

а) среден месечен доход на член от семейството (в лв.): .....

б) жилище: собствено/под наем, брой стаи .....

в) трудова заетост .....

г) доходи от други източници .....

4. За какво дете бихте искали да се грижите

.....

.....

.....

5. Непълнолетни деца, живеещи в семейството:

Име	Пол	Дата на раждане	Образование	Връзка с кандидата
1.				
2.				
3.				

6. Други деца на кандидата, които не живеят в дома или са починали:

Име	Пол	Дата на раждане	Образование	Връзка с кандидата	Причина
1.					
2.					

7. Други членове на домакинството, включително съжителстващи на семейни начала с кандидата, пълнолетни синове и дъщери, живеещи в дома:

Име	Пол	Дата на раждане	Образование	Връзка с кандидата
1.				
2.				
3.				

8. Индивидуални препоръки. Назовете двама поръчители, които могат да дадат информация за Вас:

1. Име:

.....

Адрес:

.....

Телефон:

.....

2. Име:

.....

Адрес:

.....

Телефон:

.....

9. Причини, поради които кандидатствате за приемно семейство:

.....

.....

.....

Известно ми е, че за деклариращи неверни данни нося наказателна отговорност по чл. 313 от Наказателния кодекс.

Дата: .....

Подписи: 1. ....

2. ....

Приложение № 2 към чл. 9, ал. 1, т. 1
(Отм. - ДВ, бр. 68 от 2012 г., в сила от 04.09.2012 г.)
Приложение № 3 към чл. 9, ал. 1, т. 3
(Отм. - ДВ, бр. 68 от 2012 г., в сила от 04.09.2012 г.)

Приложение 3

ДОГОВОР ЗА ПРЕДОСТАВЯНЕ НА ОБУЧЕНИЕ И ПРОВЕЖДАНЕ НА ОЦЕНКА НА КАНДИДАТИ ЗА ПРИЕМНО СЕМЕЙСТВО

Днес ....., в гр. ...., на основание **направление №** ...../ ..... г. за ползване на социални услуги, издадено от ОЗД – ....., се сключи настоящият договор между:

...../трите имена на кандидата/

ЕГН ....., Л.К....., издадена от ....., на дата ..... г.

и от .....,

...../трите имена на клиента/

ЕГН ....., Л.К....., издадена от ....., на дата ..... г.

наричан за краткост **Кандидат**,

и ...../име на доставчик на услугата/..... – **гр.....**, ул. ...., №....., БУЛСТАТ ..... № от НДР ....., представляван от упълномощения социален работник ..... към ....., гр....., наричан за краткост **Доставчик**, за следното:

Доставчикът и Кандидатът изразяват съгласието си да работят заедно чрез предоставяне и участие в обучителни модули и провеждане на оценка на кандидатите за приемна грижа.

Договорени права и отговорности

За Доставчика

1. Доставчикът се задължава да предоставя обучението и да провежда оценяването в съответствие със съгласувания с Кандидата План. /Приложение 2/.

2. Доставчикът се задължава да предоставя на Кандидата всяка необходима и важна информация за работата си по Плана – устно, с брошури и/ или писма /чл. 40в от ППЗСП /.

3. Доставчикът се задължава да пази поверителна информацията, предоставена му от Кандидата, и да я използва в неговия най-добър интерес.

За Кандидата

1. Кандидатът се задължава да участва ангажирано в договарянето и изпълнението на Плана за обучение и оценяване и при нужда да търси информация от социалния си работник.

2. Кандидатът се задължава да предостави лични данни на Доставчика срещу подписана Декларация /Приложение 1/.

3. Кандидатът се задължава да спазва договорените дни и часове за срещи и посещения, а при нужда от промяна да уведомява предварително координацията социален работник.

Настоящият договор е в сила до .....

Настоящият договор е невалиден без Приложение 1 /Декларация за лични данни / и Приложение 2 /План за обучение и оценяване/, които представляват неизменна част от него.

Настоящият договор се изготви в два еднообразни екземпляра, по един за всяка от страните.

Приложение 4

ФОРМУЛЯР ЗА ОЦЕНКА НА КАНДИДАТИ ЗА ПРИЕМНО СЕМЕЙСТВО

Име на кандидатите		
Име на социалния работник		
Име на ръководителя на екипа		
Подробности за кандидатите	1^{ви} кандидат	2^{ри} кандидат
1. Фамилия		
2. Предишни имена		
3. Лично име/имена		
4. Дата на раждане		
5. Етнически произход		
6. Б...		

11. Кой се грижи за децата, докато родителите са на работа?		
12. Други деца на кандидатите (живеещи другаде или починали)		
Име	Дата на раждане	Местонахождение
13. Ако някое от децата на кандидатите е прекарало известно време в социален дом, дайте подробности за това		
Име	Продължителност на престоя	Причина за настаняването
14. Други възрастни, живеещи с кандидатите (включително големи деца, живеещи в къщата)		
Име	Дата на раждане	Връзка с кандидатите
15. Жилище (вид на жилището, брой стаи, условия за нощуване на приемното дете)		
16. Квартал (опишете квартала: включително етническият състав, обществените институции - училища, медицински служби и местата за развлечение)		
17. Правна информация	1 ^{ви} кандидат	2 ^{ри} кандидат
Акт за раждане (дали е видян)		
Българско гражданство		
18. Омъжени кандидати (от колко години са омъжени и дата на сватбата)		
Брачно свидетелство (дали е видяно, дата)		
19. Има ли някой от кандидатите предишен брак	1 ^{ви} кандидат 2 ^{ри} кандидат	ДА / НЕ ДА / НЕ
Ако отговорът е да, опишете подробно как е завършил бракът, дали е имало деца и какви уговорки са били направени относно грижите за тях. Избройте наличните документи, които сте видели:		

20. Официални запитвания (запишете точните дати на получаването им, включете подробности за всички възрастни членове на домакинството)			
	1^{ви} кандидат	2^{ри} кандидат	други възрастни
Полиция			
Други			
Някакви коментари, получени от официалните проверки:			
21. Молба, подготвителни групи, оценяване			
Дата на получаване на заявлението			
Брой подготвителни срещи	1 ^{ви} кандидат	2 ^{ри} кандидат	
Дата на подаване на молбата			
Брой срещи на кандидатите със социалния работник			
	1 ^{ви} кандидат	2 ^{ри} кандидат	
Заедно			
Поотделно			
22. Лични препоръки (и двамата, препоръчители трябва да бъдат интервюирани)			
Препоръчител 1 :			
Връзка с кандидатите			
От колко време се познават с кандидатите			
Задоволителна ли е препоръката ДА/НЕ			
Други бележки относно даващите препоръката или самата препоръка			
Препоръчител 2 :			
Връзка с кандидатите			
От колко време се познават с кандидатите			
Задоволителна ли е препоръката ДА/НЕ			
Други бележки относно даващите препоръката или самата препоръка			

23. Здраве

1. Дата на медицинския преглед и забележки на лекаря:

1^{ви} Кандидат

2^{ри} Кандидат

2. Деца, живеещи в домакинството – забележки за тяхното здраве или приспособяване

3. Има ли някой друг възрастен член на семейството физически, психически или емоционални увреждания или трудности?

4. Отношение на семейството към здравето и лечението

РАМКА ЗА ОЦЕНКА НА КАНДИДАТИ ЗА ПРИЕМНО СЕМЕЙСТВО

1. Мотивация и очаквания от приемничеството

Мотивация:	Помощни въпроси:
<p>Основният двигател в мотивацията на поведението на човека са неговите потребности. Важно е да се определи дали желанието да станат приемно семейство за всеки от кандидатите е продиктувано от осъзната или неосъзната необходимост да задоволят свои потребности. Това е личната мотивация на човека и тя е най-силният двигател на човешкото поведение. В този контекст на лична мотивация е възможно приемната грижа да се разглежда като средство да си решат собствени проблеми (търсят сигурност, справяне със самота, справяне с фертилност, за да докажат на себе си или на някой друг, че са способни, поради провал със собствените си деца или партньор и др.). Добре е желанието за ангажиране с приемна грижа да е продиктувано от вътрешна потребност да споделят ресурси, време, грижа, приемане, да дадат шанс на дете, да имат потребност да помогнат и да направят нещо, което се приема като ценност – отглеждане и възпитание на дете и на семейство в криза, в трудна житейска ситуация. Мотивацията трябва да се разбира в цялостната ситуация на клиента. Да се определи дали освен личната мотивация за ангажиране с приемна грижа съществува и разбиране за ситуацията на детето и кандидатите са готови да отворят място в жизнената си ситуация и за детето.</p>	<p>Как стигнахте до това решение? (помолете ги да обяснят малко по-подробно:</p> <p>Кога и как за първи път разбрахте за възможността да станете приемно семейство?</p> <p>Кой от вас (партньорите) първи предложи на другия да станете приемно семейство?</p> <p>Каква беше реакцията на партньора Ви, като споделихте с него идеята?</p> <p>Имаше ли нещо (някакви обстоятелства), което ви разколебаваше или притесняваше, за да се решите веднага?</p> <p>Колко време Ви отне целият този процес на взимане на решение?</p> <p>Кой надделя при взимането на решението?</p>
<p>Мотивацията на партньорите може да е различна, но не е задължително това да е проблем. Мотивацията на единия партньор може да подкрепи другия в желанието му да положи приемна грижа, но е важно да има нагласа за приемане и на детето.</p>	<p>Въпроси към другия партньор:</p> <p>Каква беше Вашата реакция спрямо идеята на партньора Ви?</p> <p>Имаше ли нещо (обстоятелства), което ви разколебаваше или притесняваше, за да се решите веднага?</p>

също и да се определят зоните от допълнителна помощ и познание. Проучва се и за какъв тип приемна грижа кандидатите са готови да се ангажират, това обаче не означава, че те са абсолютно подходящи за този вид приемна грижа.	още като информация, какво ще ви бъде полезно да знаете за приемната грижа? За какъв период сте готови да се ангажирате с отглеждане на дете – за по-дълъг или по-кратък период? Какво ви кара да смятате, че такъв период е по-подходящ за вашето семейство?
--	---

2. Оценяване на родителските способности

Родителски капацитет:	Помощни въпроси:
Родителският капацитет се разглежда като способността на възрастните, които изпълняват родителските функции, да разбират, разпознават и да отговорят по достатъчно подходящ начин на потребностите на детето. В уменията за родителстване на детето се включват умения:	Проучването е насочено към това да се очертаят способностите на семейството и ресурсите, като максимално се направи, образно казано, снимка на семейството относно уменията на семейството в различни посоки.
1/ да осигурят грижа и безопасна среда за децата. Родителите не могат да осигурят абсолютна безопасност на децата, но трябва да мислят и да проявяват загриженост в тази област. Както свръхзагрижеността, така и крайната неангажираност относно безопасността на детето са вредни и не помагат на децата да придобият социални умения за самостоятелен живот.	Какво се промени в обстановката у Вас, когато детето Ви проходи? Къде играе детето Ви? Има ли нещо, което Ви притеснява в средата на детето? Налагало ли Ви се е да го оставяте само? Как се справяте в ситуации, в които Ви се е налагало да оставите детето само? Кой Ви помага?
2/ способност за емоционална подкрепа и стимулиране на децата: Това е способността на родителите да си дават сметка за чувствата, които децата изпитват в различни ситуации и различни възрасти. От друга страна, това е способността на родителите да откликнат адекватно спрямо положителните и отрицателните преживявания на децата, да съумеят да ги предразположат за споделяне, да ги изслушат и да създават ситуации и моменти, които да стимулират развитието на децата. Проучват се начините и подходите за когнитивно и емоционално стимулиране на децата; доколко са адекватни на потребностите на детето и възрастовите му особености. Това е умение, което се формира в	Ако кандидатите имат собствени деца: Спомнете ли си някоя случка, в която детето ви е изпитало силен гняв или страх от нещо, какво стана, разкажете как се чувстваше детето ви, вие как се чувствахте тогава; какво направихте в тази ситуация. Ако детето ви се притеснява от нещо, вие как разбирате, че е притеснено и нещо не е наред, какво правите в такива ситуации? <i>(Помолете ги да разкажат случка, в която са успели да се справят лесно, и такава, която ги е затруднила.</i> Може да помолите и за друг пример – как се справят в ситуации, когато детето им не иска да направи нещо) Ако кандидатите нямат собствени деца: Спомнете ли си ситуация, в която вие като дете сте бил/а много уплашен/а или притеснен/а, разкажете малко повече как разбираха вашите родители за това, какво правеха в такива ситуации, кое от тяхното

семейството и има връзка между това как стимулират собствените си деца и как са били стимулирани те самите като деца.	поведение ви помагаше да се успокоите? Какво от тяхното поведение не бихте използвали вие към децата, за които вие бихте се грижили?
3/ да подкрепят формирането на идентичност на детето и социалната му презентация: Това е способността на родителите да помогнат на децата да си отговорят на въпроса кой съм аз, какъв искам да бъда, какво харесвам и какво не харесвам; за кого съм важен, кой ме обича и кой обичам аз и т.н. Родителите помагат на децата да се грижат за външния си вид, за хигиената си. Помагат на децата да развият умения и подходящи модели за това как да се държат в различни ситуации, как да общуват с възрастни и с връстници, в социалната среда, с институции и др.	Какво мислите, че е важно за едно дете, за да може да си отговори на въпроса «Кой съм аз» (ако интервюиращият изпитва трудност, попитай те го как той е разбрал за себе си кой е, какво обича; имало ли е важни хора в живота му, защо ги определя като такива; как е избрал да учи или да работи това, което е учил или работи и т.н.) Какво мисли за съвременните деца, за съвременните тийнейджъри – има ли нещо по-различно, по-особено, кое е то, помолете да даде пример.
4/ да дават подходящи напътствия и ограничения: Проучва се родителският стил на възпитание - начинът, по който родителите взаимодействат с детето. Важно е да се прецени дали това е начин, който развива автономността на детето и уменията му за самоконтрол, или по-скоро е авторитарен, рестриктивен или negliжиращ.	(Помолете кандидата за приеман родител да ви разкаже случка, в която му се е налагало да даде напътствия на детето) Как постъпвате, когато искате детето да направи нещо? – например ако детето не иска да си оправи стаята или да си прибере играчките; ако детето е излязло без разрешение или закъснява; ако детето е нагрубило член на семейството; ако детето упорства за нещо? Как постъпвате в такива ситуации?
Опит с деца:	Помощни въпроси:
Важно е да се проучи опитът на кандидатите с деца, а също и как се е развила тяхната собствена представа за родителството. Представата ни за възпитанието на деца се променя и развива с опита ни с деца, както и с увеличаване на собствените ни деца. С натрупването на опит родителите се успокояват, стават по-гъвкави, по-зряло се отнасят към кризите на децата в процеса на растеж, придобиват повече познания за различните възрастови групи.	Как се чувствахте, като станяхте родител? (Помолете ги да ви разкажат малко повече: какво си спомнят често, какво им беше трудно, какво им беше приятно.) Имаше ли въпроси, на които Ви беше трудно да намерите отговор? Кои бяха те, ако си спомняте, или за какво се отнасяха? Сега (след време) как се чувствате като родител – какво е различното? Идват ли у тях деца? Какви са тези деца (приятели на детето Ви, негови съученици, деца от квартала или на комшии)? Как се чувстват, когато идват много често тези деца?
Схващания за отглеждане и възпитание на деца:	Помощни въпроси:

Проучва се доколко в разбиранията на кандидатите има нагласа, че родителите дават усещането за сигурност и закрила за децата, за сплотеност и всеки да се чувства част от семейството. Ролята на родителите да подготвят детето за важните моменти в живота, да му дадат ценности и да го подготвят за справяне с опасни случки като насилие, употреба на наркотици, алкохол, ранни сексуални отношения и др.	Според вас, какво е важно в отглеждането на деца, какво трябва да може да даде един родител на детето си? Защо смятате, че това са важните неща, какво друго също е важно според вас; има ли неща, които ваши познати мислят или прилагат във възпитанието на децата си, с които вие не сте съгласни. Какво е важно за вас при възпитанието и с какво сте готов/а да направите компромис? (помолете интервюираните да ви даде примери, да ви разкаже случки, да се обоснове в отговорите си)
---	--

3. Взаимоотношения в семейството

Структура на семейството:	Помощни въпроси:
Проучва се семейството като структура, т.е. брой членове на семейството; възраст, деца, други членове на разширеното семейство, отсъстващи членове на семейството	От колко души се състои вашето семейство; на каква възраст са? Колко деца имат? Има ли членове на семейството, които са напуснали семейството по някаква причина (раздяла, пълнолетие на деца; смърт; работа в чужбина и друго – Помолете ги да уточнят)?
Граници, близост; отношения между партньорите:	Помощни въпроси:
Проучва се умението на партньорите в семейството да изграждат отношения на близост по между си. Проучва се доколко съществува стабилност в семейните отношения както между партньорите, така и между другите членове на семейството.	Как се взимат решенията в семейството; кой взима решенията в семейството? Има ли неща, за които отговаря само единият или другият съпруг в семейството или някои от членовете на семейството? Защо са избрали този модел? Кой дава идеите и предложенията в семейството за различни неща – покупки, разходки, почивки, харченето на парите и т.н. Има ли йерархия в семейството ви – как е създадена, какво мислят децата за нея, как се чувствате вие лично с тези йерархични отношения? Има ли моменти, в които предпочитате да сте само с някого от семейството, защо го правите, какво мислят останалите членове на семейството за това?
Собствени деца в семейството:	Помощни въпроси:
Проучва се умението на родителите да посрещат децата в семейството, да им дадат пространство и свобода да бъдат отделни уникални индивиди. Важно е да	Как са се решили да имат деца и защо имат съответно 1, 2 или повече деца; има ли осиновени деца в семейството; как е протекла бременността при собствените им деца?

<p>ли индивидуалността на децата си; склонни ли са да ги сравняват с други деца; имат ли свръхопаквания към децата си или нямат никакви очаквания, посрещнали раждането на детето в семейството си.</p>	<p>Можете ли да посочите в какво прилича и се различава от вас/от съпруга ви/ вашето дете? Какви са талантите на детето ви или неговите слаби места? Какво очаквате от детето си един ден като порасне? Какви успехи очаквате от него?</p> <p>Какво очаквате от вашето дете/а по отношение на приемната грижа? С какво мислите, че те трябва да свикнат или да се променят, какво ще им бъде лесно, какво ще им бъде по-трудно при тази промяна?</p> <p>Вашето дете има ли някакви особености – в поведението, в справянето в училище, в общуването с други деца, в здравословната му състояние и др.?</p>
<p>Очакванията на собствените им деца към приемната грижа:</p>	<p>Помощни въпроси:</p>
<p>Трябва да се проучат нагласите на собствените деца на кандидатите към приемната грижа и по-конкретно към ангажирането на тяхното семейство с приемна грижа.</p> <p>Проучват се техните представи по отношение на приемното дете – какво ще бъде, колко голямо, какъв пол, етнос и др., което е важно за тях.</p>	<p>Какво ви казаха родителите ви за приемната грижа; какво разбрахте от това? Как се почувствахте тогава? Сега как се чувствате, като говорим за приемната грижа? Кое ви харесва в тази идея да приемете дете в семейството си? Кое ви притеснява – защо? Споделяли ли сте тази идея на вашите родители с други деца, съученици, приятели; какво мислят те за това? Какво мислите, че ще се промени във вашия живот? Защо?</p> <p>Ако имате проблем с приемното дете, какво ще направите, как ще се справите с тази ситуация (<i>например детето ви казва обидни думи, тупа ви вещите без разрешение, опитва се да ви дразни и др.</i>)</p>

4. Начин на живот на семейството

<p>Традиции, правила в семейството и в домакинството:</p>	<p>Помощни въпроси:</p>
<p>Важно е да се определи динамиката на живот на семейството, което има връзка с това да се подпомогне адаптацията и социализацията на детето.</p> <p>Способността на родителите да създават усещане за принадлежност към семейството минава през способността да създадат семейни ритуали, традиции и правила, които изграждат атмосфера на близост, загриженост и общност, т.е. на споделяне на ежедневието и на семейните задачи, успехи и трудност. Важно е да се определи тази специфика на семейството и да се види за какъв</p>	<p>Помолете кандидата да ви разкаже какво прави семейството заедно; поотделно; как протича ежедневието на цялото семейство; как протича ежедневието на отделните членове на семейството. Помолете го да ви даде пример за един типичен ден или седмица от техния живот. Как отделните членове на семейството държат връзка помежду си.</p> <p>Ако има деца в семейството, попитайте ги с какво тяхното семейство е известно според тях или е много хубаво, или различно от други семейства (ако възрастта на децата позволява да направят такова сравнение).</p>

тип грижа начинът на живот на семейството е подходящ.	
Ценности в семейството – религия, културни обичаи:	Помощни въпроси:
Всяко семейство има свои водещи принципи и ценности, около които изгражда отношенията си и правилата в семейството. Понякога те са поригидни, друг път са по-гъвкави, може да са подкрепящи и стимулиращи или по-скоро хаотични и ситуативни и т.н. По отношение на религиозните обичаи и вярвания на семейството се проучва дали съществува риск за включване в религиозни култове, секти и окултни практики, които поставят в риск живота и психичното здраве на детето.	Помолете кандидата да ви разкаже как семейството прекарва почивките си и празниците; кои са техните любими празници, защо; запознати ли са с религиозните празници, самите те определят ли се като религиозни, към коя религия, запознати ли са с други религии. Помолете да ви дадат пример за едно типично прекарване на празник в тяхното семейство – например как празнуват рождениите дни, Нова година, религиозни празници (ако празнуват такива) и др.

5. Материални условия

Жилищни условия и пространство за приемното дете:	Помощни въпроси:
Прави се преценка на безопасността на жилището и неговите битови условия (големина, хигиената в жилището; предназначение и ползване на помещенията, хигиена в жилището наличие на течаща вода, санитарен възел, електрификация и отопление	Харесват ли жилището си, кой къде спи, къде е обособено личното пространство на отделните членове на семейството? За какво се използват отделните помещения (стаи)? Има ли възможност и желание за обособяване на лично пространство за приемното дете? Има ли отделно легло за приемното дете?
Местонахождение и инфраструктура около жилището:	Помощни въпроси:
Достъпна ли е инфраструктурата около жилището. Има ли в близост или удобен достъп до социални услуги, до спешна медицинска помощ, полиция или друго. Подходящо ли е жилището и обзавеждането на жилището за деца, за каква възраст на децата, за деца с увреждания и т.н.	Какво е местонахождението на жилището ви, какъв е кварталът, където живеете? Как се стига до него? Каква е славата на квартала? В близост какви институции и заведения имате (болници, училища, детски градини и т.н)? (При по-големи деца) Ако се наложи детето да се прибира само, откъде ще мине, подходящ ли е пътят? Ако детето играе само на улицата, това опасно ли е за него?
Финансово състояние на семейството или финансови кризи:	Помощни въпроси:
Проучва се финансовата стабилност на семейството – достатъчно средства за задоволяване на основните потребности за живот и социална интеграция, законност на доходите.	Какви са основните доходи на семейството, какъв е източникът на тези доходи (собствен бизнес, работа на трудов договор, друго)? Случва ли се да взимат заеми, за какво, как успяват да ги върнат; от какви хора взимат заеми? За какво основно се харчат парите във вашето семейство (Помолете да ви разкаже по-подробно, важно е да се разбере дали

	<p>семейството има средства, които заделя не само за покриване на сметки и храната, но и за стимулиране на децата чрез подаръци, играчки, закупуване на нови дрехи, посещения на кръжоци, кино и т.н.)</p> <p>Как решавате дали да купите нещо ново за семейството, за децата си, за съпруга си; колко често ви се случва да купувате подаръци, да посещавате паркове, сладкарници, кино и др. обществени места, за които трябва да отделите средства?</p>
--	--

6. Социално включване

Подкрепяща мрежа – близки, приятели:	Помощни въпроси:
Изоляцията на семейството е рисков фактор за насилие вътре в семейството и за слаби възможности за социална интеграция на децата.	<p>Какви близки хора имат – в разширеното семейство, съседи; приятелски отношения и семейства, с които поддържат такива близки отношения? С кого споделят трудности, които възникват или важни за тяхното семейство въпроси? Познават ли съседите си около тях, в какви отношения са? Някой има ли ключ, освен вас, от вашия дом? Ако се налага да пътувате или да отсъствате от дома си, на кого разчитате да се грижи за дома ви, за цветя, животни и т.н. (ако има такива)?</p> <p>Колко далече живеят близките ви хора; колко често се виждате с тях?</p>
Заетост и професионална реализация:	Помощни въпроси:
Професионалната реализация, която е неудовлетворяваща и еднообразна, изнервя и напруга родителите. Проучва се и дали имат достатъчно доходи за издръжката на семейството и каква е професионалната натовареност. Липсата на която и да било от тези предпоставки може да доведе до риск от недостатъчно време за грижи към приемното дете, трудности в подкрепата и стимулирането на детето.	<p>Какво са завършили и какво работят в момента; как са започнали тази работа; как се чувстват на нея? Харесват ли работата си; защо? Колко натоварена е тя - пътувания извън града; ангажименти и работа след работното време и т.н.?</p> <p><i>Ако не работят:</i> Какво са учили или завършили като образование, като професия? От колко време не работят; поради какви причини; как се е стигнало да тази ситуация? Опитвали ли са да си намерят работа; каква, къде; защо не са успели според тях?</p> <p><i>Ако са професионални:</i> Какво мислят за приемната грижа като професия?</p>
Прекарване на свободното време и участие в обществения живот:	Помощни въпроси:
Проучването на тази зона е свързано с това доколко семейството живее в изолация или има добри възможности за социална интеграция. Част от ограничените възможности за социална	Имате ли свободно време? Какво основно правите през свободното си време, къде го прекарвате, с кого? Какво обичате, но не можете или рядко си го позволявате в свободното си време? Как другите членове на

интеграция може да са свързани с липсата на достатъчно финансови средства, но друга възможно причина е липсата на нагласа за включване в социалния живот или нарушени отношения в семейството, насилие и др.	семейството прекарват свободното си време? Обичате ли гости? Кога за последно сте имали гости, какъв беше поводът (<i>помолете ги да ви разкажат по-подробно</i> – кой го организира, какви хора поканихте, кой от вашето семейство присъстваше)? Вие и вашето семейство ходите ли на гости - кой ви кани най-често, какви са поводите за гости; колко често ви се случва?
--	---

7. Лична история на кандидатите (информация за миналото)

<i>Детство:</i>	<i>Помощни въпроси:</i>
Проучва се общото усещане на кандидатите за тяхното детство и юношество – дали има данни за символичен или емоционален дефицит; доколко са се чувствали приети и сигурни в семейството си; дали са имали възможност да изградят връзки и близост със значими възрастни.	Какво дете бяхте? Кой основно полагаше грижата за вас? Кой е най-приятният им период от собственото им детство – защо, помолете ги да разкажат по-подробно? Кой период от детството ви е бил по-малко приятен? Кои бяха хората от вашето семейство или други, с които се чувствахте близки, защо точно с тях? Имало ли ситуация, в която да си спомняте за раздяла с близък за вас човек – по какви причини, за колко време; как приключи тази раздяла?
<i>Отношения с родителите и спомени:</i>	<i>Помощни въпроси:</i>
Моделът за грижа на собствените родители влияе върху изграждането на личния модел за родителстване. Понякога той се формира по подражание или чрез отрицание и неприемане на родителите ни и техния модел на възпитание. Моделите на неглижиране, агресия, насилие при родителите често се възпроизвеждат по-късно и от децата им.	Какви бяха като дете отношенията с вашите родители? Как бихте описали вашите родители – строги, взискателни, справедливи, грижовни, емоционални и т.н. (<i>Помолете да ви даде примери и какво го кара да определя родителите си като такива.</i>) Разкажете някоя случка, която си спомняте много ярко и която мислите, че ви е помогнала да си изградите вашето поведение като родител сега? Как постъпваха вашите родители, когато направите някоя беля? Как постъпваха, ако искаха да ви поощрят за нещо? Спомняте ли си нещо, което ви натъжаваше в поведението на вашите родители – какво беше то, защо, как се справяхте с това усещане и поведение на вашите родители?

8. Лична история на семейството

<i>История на семейството:</i>	<i>Помощни въпроси:</i>
Проучването на историята на семейството е част от проучване на стабилността и близостта в семейството. <i>Когато кандидатите не са семейни</i> , е	<i>Когато кандидатите са семейни:</i> Как създадохте семейството си – преди колко време; кой ви подкрепи в това решение? Това първо семейство ли е за вас и вашия партньор?

важно да се видят какви са причините, довели до това – раздяла, смърт, липса на брачен партньор по други причини.	
Ангажираност на семейството с други хора:	Помощни въпроси:
Проучва се дали съжителстват с други хора в едно домакинство, деца от предни бракове и др.	Поддържате ли отношения с други хора, които са извън това семейство? Колко често, какви са тези хора, как поддържате отношенията си с тях; другите членове на вашето семейство какво мислят за това?
Интимност и близост в семейната двойка:	Помощни въпроси:
Наличието на близост и интимност между партньорите често е протективен фактор за взаимоотношенията в семейството. Нарушената близост и интимност между партньорите може да постави децата в риск от насилие или negliжиране от единия или и двамата партньори.	<p>(Подответе кандидата, че ще говорите по деликатна тема, свързана с интимността между партньорите, и че разговорът между вас ще бъде конфиденциален)</p> <p>Кой по-често е инициаторът на интимните ви отношения; как се чувствате вие от това? Има ли промяна в динамиката на интимните ви отношения откакто сте семейни досега – в какво виждате промяната; кога настъпи тя; с какво си я обяснявате?</p> <p>С кого споделяте неща от интимния си живот; налагало ли ви се е досега да се консултирате с близък или със специалист относно интимните ви отношения?</p> <p>Случвало ли ви се е да отказвате интимност на партньора си – поради какви причини; той как реагира; вие как се чувствате тогава?</p> <p>Случвало ли ви се е партньорът ви все пак да е бил по-настойчив и вие да не сте успели да му откажете, макар че не сте го желаели – (помолете ги да разкажат по-подробно) – как се случи това, кога, колко често се случва; имаше ли нещо по-различно от друг път (употреба на алкохол; децата са били в близост; други хора са били в близост и друго (уточнете с кандидата какво)?</p>

9. Справяне с кризи и трудни ситуации

Модел за справяне с кризи:	Помощни въпроси:
В историята на повечето семейства и хора настъпват различни кризи или критични ситуации. Те може да са продиктувани от промяна в динамиката на семейните отношения; при раздяла с близки хора; промени в професионалната кариера; здравословни проблеми и т.н. Проучва се историята на лични кризи във взаимоотношенията	<p>Какъв тип кризи е имало:</p> <p>Случвало ли ви се е на вас или на член от семейството ви да попаднете в трудна, кризисна ситуация – в отношения с хора в семейството? С други хора извън семейството (приятели, близки, съседи)? (Помолете да разкаже по-подробно преди колко време е било, какво точно се е случило; как се е почувствал тогава)</p>

<p>между партньорите; с децата; с други възрастни; с комшии; здравословни кризи; професионални кризи.</p> <p>Доколко са гъвкави или ригидни в моделите си за справяне с кризите, дали има повтораемост на модел за справяне с криза? Доколко са открити и доколко са готови да търсят помощ в такива ситуации?</p>	<p>Случвало ли ви се е да имате здравословни проблеми; преди колко време; сега как се чувствате здравословно; имате ли нужда от някаква по-специална грижа или режим на хранене, или почивка заради здравословни проблеми? Налагало ли ви се е принудително лечение?</p> <p>Разкажете малко повече, когато това (<i>посочете конкретната криза</i>) ви се случи, какво направихте, имаше ли някой, с когото да го споделите? Спомняте ли си как се чувствахте, какво си кавахте тогава; какво очаквахте да се случи? (<i>Попитайте същото за различните кризи, които кандидатите са споделили</i>)</p>
Подкрепяща мрежа:	Помощни въпроси:
<p>Проучва се подкрепящата мрежа на кандидата и семейството.</p>	<p>Ако се случи нещо притеснително в семейството ви или на вас лично, какво правите? (<i>помолете да разкаже по-подробно</i>)</p> <p>На какви хора се обаждате; на кои хора можете да разчитате в такива моменти – <i>помолете да изброи конкретни хора и имена; да посочи къде живеят; как се свързва с тях; колко често се случва да се чува с тях.</i></p>
Загуба на деца в семейството:	Помощни въпроси:
<p>Загубата на дете често мотивира родителите да искат да намерят друго дете, което да осмисля техния живот или да ги разсейва, за да не мислят за случилото се. Важно е обаче кандидатите да са се справили със загубата и да се преминали през траура, за да могат да поемат и да отворят ново пространство за новото, различно дете. При установяване на такива факти е важно да се разбере на какъв етап е траурът на кандидатите. Кандидатите, които не са преживели травмата, несъзнателно се опитват да заместят загубеното дете с новото. Може да се поиска и специализирано становище на психолог или терапевт в такива случаи.</p>	<p>Имали ли сте загуба на дете в семейството (смъртен случай, спонтанни аборти) – как се справихте с тази ситуация? Преди колко време е било? С кого са споделяли за това? Мислите ли често за това?</p> <p>Имало ли е настаняване на дете извън семейството, при какви обстоятелства се е случило това; преди колко време; как са стигнали кандидатите до такова решение? Как са се чувствали в тази ситуация? С кого са го консултирали?</p> <p>Бихте ли разказали на новонастаненото дете за това, което се е случило; какво бихте разказали или какво със сигурност не бихте му казали?</p>

10. Нагласи за сътрудничество

Представа на семейството за подкрепа:	Помощни въпроси:
<p>Проучва се доколко кандидатите имат реалистична представа и нагласа за подкрепа в грижата им към приемното</p>	<p>Какъв тип подкрепа очакват, от кого, колко често? Кои са нещата, които биха ви спрели да търсите подкрепа и помощ по отношение на</p>

дете, отворени са да споделят и търсят помощ. Наличието на предразсъдъци по отношение на получаването на помощ може да се окаже рисков фактор за успеха на отглеждането на детето.	грижата за детето – например какво ще си мислят за вас, ако за всичко им звъните; дали няма да почнете да им досаждаате и т.н.?
Сътрудничество със социалните служби:	Помощни въпроси:
Проучва се нагласата за сътрудничество със социалните служби и с доставчик на услуги за приемни семейства	Как си представяте сътрудничеството със социалните служби, с доставчика на услуги за приемни семейства, с други важни за детето възрастни? Как се чувствате по отношение на това да споделяте всичко важно, свързано с дете, на социалните и/или на доставчика? Мислите ли, че това е възможно лично за вас; има ли нещо, което би ви притеснило или попречило?
Криминално минало:	Помощни въпроси:
Наличието на криминално минало, особено престъпления срещу личността , е повод за прекратяване на оценката на кандидатите.	Имали ли сте конфликти с полицията – по какъв повод; преди колко време; какво точно стана; как се справихте с тази ситуация? Имате ли предишни осъждания (ако да, то помолете кандидата да разкаже по-подробно – за какво, преди колко време, каква е присъдата)? Налагани ли са ви глоби или санкции от съда или друг административен орган по отношение на родителските ви функции и отговорности – кога, за какво?

11. За какво дете смятат, че ще могат да се погрижат най-добре

Представата на кандидатите за приемно семейство:	Помощни въпроси:
Представата на приемното семейство е много важна за успеха на приемната грижа, но те трябва да се интерпретират в цялостния контекст на родителски капацитет, на предишен опит на семейството, на ценности и представи за родителските функции и грижата за деца. Често пъти кандидатите за приемните семейства се страхуват да приемат „непознато дете” и имат списък от изисквания за пол, възраст, етнос, житейска история на детето, с родители или без родители, със или без заболяване и т.н.	За какво дете мислите, че бихте се грижили най-добре? Какво ви кара да мислите така? (ако кандидатите имат предпочитания за възраст и пол на детето, както и за етнос, помолете ги да се аргументират) Защо мислите, че бихте се грижили по-добре за дете на тази възраст или от този пол; Какво ви кара да предпочитате да се грижите за дете от този етнос; За дете без родители и т.н.?
Познанство между кандидатите за приемно семейство и конкретно дете:	Помощни въпроси:
Желанието да се помогне на конкретно дете често пъти е най-големият мотиватор за кандидатите за приемна	Как се запознахте с това дете; от колко време го познавате; колко често сте се срещали с детето? Как стигнахте до идеята да поемете

грижа. Съществуването на позитивна връзка и близост е фактор, който може да улесни процеса на адаптация и на приемане. Важно е да се проучат обстоятелствата при запознаване на детето с кандидатите за приемни родители, както и мотивите за отглеждането на конкретното дете.	грижата за това дете; с кого сте споделяли тази ваша идея? Защо мислите, че можете да помогнете точно на това дете? Ако се окаже, че не може да поемете грижата за това дете по различни причини, бихте ли решили да помогнете на друго дете? Защо бихте или не бихте помогнали?
---	---

12. Грижа за детето на някой друг

Осъзнаване на специалните нужди на дете от институция:	Помощни въпроси:
Важно е приемните родители да си дават сметка, че децата, отглеждани в институция, имат трудности за изграждане на близка връзка и привързаност; често не реагират на обикновените стимули и правила във възпитанието както е при децата, расли в здравословна семейна среда.	Според вас има ли нещо различно в това да отглеждате и възпитавате собствените си деца и да поемете грижата и възпитанието за чуждо дете? Какво ви кара да мислите така? Случвало ли ви се е да се грижите за детето на някой друг за известно време (за няколко часа или ден, два или повече) – на ваш роднина или приятел, как се чувствахте тогава? Как се справихте?
Нагласи към биологичните родители на детето, ако има такива:	Помощни въпроси:
Приемните родители без опит често се страхуват от срещата си биологичните родители на детето; изпитват различни негативни чувства и мисли спрямо родителите, които са изоставили децата си. Важно е да се проучи в каква степен са склонни да приемат историята на родителите, без да се настройват враждебно спрямо тях, и в каква степен са склонни и готови да сътрудничат на биологичните родители за поддържане и изграждане на връзка между тях и детето, когато това е в интерес на детето.	Когато говорим за родителите на децата, лишени от родителска грижа, какво най-често според вас си мислят хората и вашите познати за тези родители? Задавате ли си въпроса защо тези хора са постъпили така, какво им се е случило. Каква мислите, че трябва да е реакцията на обществото към тях? Вашата лична реакция каква е спрямо тях – какво ви се иска да им кажете, какво си мислите, какво чувствате, докато говорим за тях? Бихте ли имали желание да се запознаете с тях? Какво мислите, че ще бъде тяхното влияние върху детето? Как виждате вашата роля в процеса на общуване между детето и родителите? Чувствате ли се подготвени да общувате с биологичните родители?

Препоръка за кандидат за приемен родител

1. Имена на кандидатите:

1. ....

2. ....

Адрес: .....

2. Имена на поръчителя: .....

Адрес: .....

3. Откъде познавате кандидатите за приемно семейство?

.....

.....

4. Откога познавате кандидатите за приемно семейство?

.....

.....

5. Умеят ли кандидатите да разбират децата и да се сприятеляват с тях?

.....

.....

6. Според Вас кандидатите способни ли са да бъдат приемно семейство на деца от домове за отглеждане?

.....

.....

7. Кандидатите биха ли приели подкрепа от приятели и/или от социалния работник?
Биха ли приели съвет от тях?

.....

.....

8. Има ли основание да се предполага, че кандидатите биха могли да малтретират детето физически или сексуално?

.....

.....

9. Като поръчител на кандидатите считате ли, че те могат да бъдат приемно семейство?

Подпис на поръчителя: .....

Дата: .....

ПРОГРАМА ЗА ОБУЧЕНИЕ НА КАНДИДАТИТЕ ЗА ПРИЕМНО СЕМЕЙСТВО

ТЕМА 1: ВЪВЕДЕНИЕ В ПРИЕМНАТА ГРИЖА

Цел: Запознаване със същността на приемната грижа и ролята на приемното семейство.

Задачи:

1. Запознаване със специфичните характеристики на приемната грижа като временна грижа за подкрепа:
  - Какво е приемничество;
  - Видове приемничество;
  - Ползите от приемната грижа;
  - Различието между приемен родител и родител;
  - Разликата между приемната грижа и осиновяването.
2. Запознаване с потребността от приемна грижа в България:
  - Защо някои семейства имат нужда от помощта на държавата при отглеждането и възпитанието на децата си; формиране на нагласа на толерантност към тези семейства;
  - Реформа в системата на грижи в България;
  - Законодателство.
3. Основни потребности на детето в различните възрастови периоди:
  - От какво се нуждае детето, за да порасне;
  - Раздялата; загубите; привързаността – значението им в живота на детето;
  - Последици от настаняването на детето извън родното семейство – в специализирана институция, резидентна грижа, при роднини и близки, в приемно семейство;
  - Как приемната грижа помага на децата.
4. Приемничеството като партньорство за постигане на обща цел:
  - Контакт с биологичното семейство на детето;
  - Партньорство със социалните работници;
  - Съвместна работа със специалисти /лекари, учители, възпитатели и др./, които познават и се грижат за детето;
  - С осиновителите.

ТЕМА 2:

СЕМЕЙСТВОТО: Какво е да се грижиш за детето на някой друг?

Цел: Да се обясни символичният характер на връзките родители–деца. Да се въведе и развие идеята за идентичността в контекста на семейните взаимоотношения – биологично и приемно семейство.

Задачи:

1. Семейството като социална единица. Ролята на майката и ролята на бащата.
2. Идентичност: наследство и култура, индивидуални черти и самоуважение.
  - Насърчаване на идентичността на детето в приемното семейство;
  - Поставяне на граници и домашни правила.
3. Представяне на детето от социалните работници в отдел „Закрила на детето“ в дирекция „Социално подпомагане“ и как кандидатите да кажат „не“ на неподходящо или нежелано настаняване.
4. Подготовка и планиране на преместването. Намаляване страховете на детето, родителите и приемното семейство:
  - Възможни емоционални и поведенчески реакции – как да си ги обясним и как да подкрепим детето;
  - От какво има нужда детето и какво иска детето;
  - Какво очакват родителите на детето от едно настаняване в приемно семейство – нагласи, желания;
  - Какви са очакванията на приемното семейство;
  - Планиране на срещи за представянето на детето.
5. Настаняване на детето.
6. Промени в семейните взаимоотношения – въздействието, което оказва новата им роля върху личността и различните аспекти на живота им (брак, семейство, работа, финанси):
  - Дневен ритъм на живот в приемното семейство;
  - Собствени деца;
  - Взаимоотношения между съпрузите;
  - Нова организация на ежедневието.

ТЕМА 3

ДЕТЕТО – развитие и възпитание

Цел: Запознаване с основните фактори, които оказват влияние върху развитието и формирането на личността на детето.

Задачи:

1. Развитието на детската личност: от зависимост към самостоятелност – предпоставки и фактори, които са от съществено значение за позитивното самоуважение и самочувствие.
2. Образователни потребности на детето.
3. Каква привързаност трябва да изградим с приемното дете – граници и професионализъм в зависимост от настаняването.
4. Посрещането на детето. Законите на гостоприемството.
5. Символичен и емоционален контакт

ТЕМА 4

ПРЕМЕСТВАНЕ И СБОГУВАНЕ

Цел: Да се подготви приемното семейство за раздялата с детето.

Задачи:

1. Очаквано и неочаквано преместване на детето. Причини, поради които приемното дете може да напусне дома на приемното семейство.
2. Подготовка на семейството за раздяла с детето, свързана с:
  - Реинтеграция в биологичното му семейство;
  - Осиновяване;
  - Преместване в друго приемно семейство;
  - Самостоятелен живот, при навършване на пълнолетие.
3. Как да подготвим детето за раздялата.
4. Как да подготвим биологичните си деца за раздялата с приемното дете.
5. Процедури за осиновяване на дете, настанено в приемно семейство, от български осиновители и от чужди граждани.
6. Взаимодействие между приемни родители и осиновители – защо е необходимо съдействие и включване на осиновителите в съвместни дейности с децата (хранене, игра, къпане и др.).
7. Ролята на приемното семейство в подготовката на детето за самостоятелен живот.
8. Причини, поради които настаняването в приемно семейство може да претърпи неуспех:
  - Свързани с детето;
  - Свързани с приемното семейство.

ТЕМА 5

БЕЗОПАСНА ГРИЖА

Цел: Да се гарантират безопасни условия на живот за детето в приемното семейство.

Задачи:

1. Осигуряване на сигурна и безопасна среда на детето в приемното семейство.
2. Придобиване на знания и умения, необходими за оказване на първа помощ на детето при нужда.
3. Здраве, хигиена, профилактика и хранене на детето.

ТЕМА 6

НАСИЛИЕ НАД ДЕТЕТО

Цел: Да се повиши чувствителността на кандидатите за приемно семейство към проблемите, свързани с насилието, и да се подготвят за адекватно поведение и подкрепа при настаняване на дете, преживяло насилие. Да разберат същността на грижата за дете, което е преживяло травма от физическо малтретиране, сексуална злоупотреба, пренебрегване.

Задачи:

1. Емоционални и поведенчески реакции при децата, жертва на различни видове насилие:
  - Физическо;
  - Емоционално;
  - Сексуално;
  - Пренебрегване.

2. Запознаване на приемното семейство с възможните последствия и проблеми, които най-често се проявяват в живота на децата, жертва на насилие.
3. Подход и стъпки за подкрепа в грижата за преодоляване на последиците от травмата.
4. Разискване на темата за несъстоятелните обвинения и твърдения от страна на децата за злоупотреба – подчертава се, че приемната грижа и осиновяването крият рискове.

ТЕМА 7

ПОДКРЕПА И НАБЛЮДЕНИЕ НА ПРИЕМНИТЕ СЕМЕЙСТВА

Цел: Подпомагане на приемното семейство и детето за посрещане на ежедневни нужди и възникнали проблеми.

Задачи:

1. Да се уточнят ролите на партньорите /приемно семейство, ОЗД, биологични родители, осиновители, дете/.
  - Наблюдение – планирани и непланирани срещи;
  - Подкрепа на:
    - а/ Приемното семейство:
      - Поддържащо обучение;
      - Финансова подкрепа;
      - Групова работа
    - б/ Детето.
2. Изграждане на умение за планиране и разчет при оползотворяването на финансовата помощ.
3. Документиране на финансовата помощ.
4. Подкрепа за партньорството между приемното и осиновителното семейство в най-добрия интерес на детето.
5. Подкрепа на приемното семейство за преживяване на раздялата/загубата, когато детето си тръгва.

**ПРОГРАМА
ЗА ДОПЪЛНИТЕЛНА КВАЛИФИКАЦИЯ
НА КАНДИДАТИТЕ ЗА ПРОФЕСИОНАЛНО ПРИЕМНО СЕМЕЙСТВО**

Програмата за допълнителна квалификация на кандидатите за професионално приемно семейство има за цел да осигури задължително минимално равнище на умения и знания за отглеждане на децата, които приоритетно се настаняват в професионално приемно семейство.

Програмата е специализирана, включва най-малко осем сесии по три часа и съдържа информация, надграждаща придобитите знания по базовото обучение на кандидатите за приемно семейство.

ТЕМА 1:
ПРАВА И ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО

Цел: Запознаване с правата на детето и мерките, които държавата предприема при тяхното нарушаване.

Задача:

1. Запознаване с правата на детето и мярката – настаняване на дете в приемно семейство.

- Права на детето, с приоритетна важност, съгласно КПД;
- Въпроси, отнасящи се до раса, етнически произход, религия, пол, увреждане;
- Мястото на детето и представа за детството в различните етноси в България;
- Разлика между доброволна и професионална приемна грижа.

ТЕМА 2:
СПЕЦИАЛИЗИРАНА ГРИЖА, ПРЕДОСТАВЯНА ПРИ НАСТАНЯВАНЕ НА ДЕТЕ В РИСК ОТ 0 ДО 3 ГОДИШНА ВЪЗРАСТ

Цел: Запознаване с ключовото значение на първите три години от живота на детето и травматичния характер на изоставянето, раздялата и институционализацията през този период.

Задачи:

1. Специфични характеристики и задачи на развитието от 0 до 3 г.
  - Основни поведения: сън, хранене, отделяне и сексуална активност;
  - Движения и говор;
  - Общуване и игра.
2. Специфични особености на деца, отглеждани в ДМСГД.
  - Последици от изоставяне на детето при раждането;
  - Последици от ранната раздяла с майката / фигурата на привързаност;
  - Последици от дълъг престой в институция и отглеждане в колектив;

ТЕМА 3:

СПЕЦИАЛИЗИРАНА ГРИЖА, ПРЕДОСТАВЯНА ПРИ НАСТАНЯВАНЕ НА ДЕТЕ С УВРЕЖДЕНИЯ

Цел: Запознаване с принципите и подходите при грижите за деца с увреждания.

Задачи:

1. Основни принципи, които трябва да се вземат предвид, валидни за всяко дете в системата за грижи.

- Зачитане на историята на живота на детето;
- Уважение на личността на детето;
- Разбиране на неговата уникалност;
- Разбиране на последиците от раздялата и загубата при изоставените деца;
- Предприемане на мерки за закрила.

2. Разглеждане на вида увреждане в контекста на основополагащите за детето принципи и последиците от раздялата и загубата.

- Общи знания за видовете увреждания;
- Разпознаване на особеностите в основните поведения на детето, съобразно увреждането;
- Развиване на умения за посрещане на специфичните потребности на детето чрез насърчаване на силните му страни;
- Общуване, отношение и внимание за осигуряване на безопасна и сигурна среда;
- Работа в мрежа с професионалисти при грижите за деца с увреждания.

ТЕМА 4:

СПЕЦИАЛИЗИРАНА ГРИЖА, ПРЕДОСТАВЯНА ПРИ НАСТАНЯВАНЕ НА ДЕТЕ, ЖЕРТВА НА НАСИЛИЕ ИЛИ ТРАФИК

Цел: Запознаване с разбирането и подкрепата на деца, пострадали от насилие или трафик.

Задачи:

1. Запознаване с рисковите фактори и последици за развитието на детето от насилието или експлоатацията.

- Рискови фактори;
  - Последици от насилието или експлоатацията върху детското развитие.
2. Запознаване с физически и поведенчески индикатори, психо-емоционални реакции при малтретираните деца.
- Физически индикатори при пострадалите от насилие деца;
  - Поведенчески индикатори при малтретираните деца, според вида насилие;
  - Психо-емоционални реакции при малтретирани деца.

3. Запознаване със спецификата на връзката с биологичното семейство в случаите на насилие.

- Причини за възникване на насилието в семейството;
  - Защо е необходимо социалният работник да регламентира контакти с биологичното семейство в случаите при насилие над деца?
4. Запознаване с ролята на приемния родител в процеса на преодоляване на травмата.
- Придружаване на детето при преработване на травмата;
  - Работа в мрежа с професионалисти и терапевти.

ТЕМА 5:

СПЕЦИАЛИЗИРАНА ГРИЖА, ПРЕДОСТАВЯНА НА ДЕТЕ, ПРИ РЕЖИМ НА СПЕШНО НАСТАНЯВАНЕ

Цел: Запознаване със специфичните особености при спешното настаняване на дете.

Задача:

1. Ролята на приемния родител да приеме детето в случаите на спешно настаняване.
  - Разбиране на преживяванията на детето при настаняването в непознато семейство;
  - Посрещане и адаптиране на детето в новото приемно семейство.

ТЕМА 6:

СПЕЦИАЛИЗИРАНА ГРИЖА, ПРЕДОСТАВЯНА НА ТЪРСЕЩИ И ПОЛУЧИЛИ МЕЖДУНАРОДНА ЗАКРИЛА ДЕЦА В РИСК (ВКЛЮЧИТЕЛНО НЕПРИДРУЖЕНИ НЕПЪЛНОЛЕТНИ И МАЛОЛЕТНИ БЕЖАНЦИ)

Цел: Запознаване с разбирането и подкрепата на търсещите и получили международна закрила деца в риск.

Задачи:

1. Запознаване със специфичните потребности на търсещите и получили международна закрила деца в риск:
  - Профил на страната на произход: географско положение, климат, икономическо развитие, социална структура, политическа обстановка;
  - Характерни етнически, религиозни и културни особености на целевата група според страната на произход;
  - Култура и бит: традиционно облекло и храна, начин на живот, празници, ритуали;
  - Запознаване и придобиване на умения за представяне на българската култура, традиции и бит по достъпен за децата начин, с цел подпомагане на тяхната адаптация и социална интеграция.
2. Запознаване с рисковите фактори и възможните последици за развитието на търсещите и получили международна закрила деца в риск (включително непридружени непълнолетни и малолетни бежанци):
  - Факти и обстоятелства, които могат да доведат до рискови фактори за децата от разглежданата целева група:
    - Преживявания на децата: били са свидетели и/или жертви на травмиращи събития – бомбардировки, разрушения, насилие и др.;
    - Изгубили са роднини и близки и/или са станали свидетели на насилие срещу полнини/близки.

- Не са придружени от родители, близки и роднини или придружаващите ги лица по обективни причини (травми, заболяване, психически проблеми) не могат да се грижат за тях;
  - Попадат в чужда, непозната държава, обстановка, условия и обкръжение;
  - Не знаят езика на държавата, в която , и трудно комуникират;
  - Отпаднали са от образователната система, не са включвани в образователната система и трудно би могло да се установи образователното им равнище;
  - Уязвими са поради факта, че са напуснали страната си на произход вследствие на военни конфликти или са били обект на лошо отношение и/или насилие, по пътя на бягството и в приемащата ги държава;
  - Рискови фактори – трафик, експлоатация, злоупотреби, negliжиране, насилие, травма;
  - Последници:
    - Възможно е изоставане в цялостното детско и юношеско развитие – психическо, емоционално и социално;
    - Риск от психо-емоционални разстройства в резултат на преживян посттравматичен стрес, което налага намесата и подкрепа на децата от компетентни специалисти;
- 3.** Право на непридруженото дете да се събере със семейството си, когато е в негов интерес. Запознаване със спецификата на връзката на детето, търсещо или получило международна закрила, с неговото семейство.
- 4.** Ролята на приемния родител в процеса на изграждане на емоционална връзка с детето за преодоляване на психическата и емоционалната травма и работа в насока преодоляване на дефицитите в развитието на детето, търсещо или получило международна закрила, при наличие на такава.
- 5.** Взаимодействие, подкрепа и съдействие от ангажираните институции (държавни и НПО) и изграждане на мрежи от професионалисти и терапевти за подпомагане процеса на интеграция;
- 6.** Аспекти на приложимото национално и международно законодателство в сферата на търсещите и получили международна закрила лица, с фокус върху децата.

Програмата е разработена на основание чл.26, ал.2 от Наредбата за условията и реда за кандидатстване, подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняване на деца в тях.

**ДОКЛАД
ОТ ПРОВЕДЕНО ОБУЧЕНИЕ
НА КАНДИДАТ/И ЗА ПРИЕМНО СЕМЕЙСТВО**

1. Проведени срещи с кандидатите за приемно семейство:

- Описват се всички проведени срещи с кандидати, тяхната продължителност, цел, място на провеждане и присъстващите на срещата.

2. Отношение на кандидатите към поставените теми по време на обучението:

- Кратко описание на сесиите/занятията от обучението.
- Описание на активността и ангажираността на участниците към обучението, включване и инициране на дискусии, споделяне на личен опит.
- Представяне на личната позиция на кандидатите по време на обучението по поставените теми от обучението.
- Основни въпроси, поставени за дискусия от самите кандидати.
- Друго (допълнителна информация), което обучителите смятат за важно и специфично при кандидатите за приемно семейство.

3. Нагласи и очаквания към ролята на приемния родител

- Формулиране на основните нагласи на кандидатите относно ролята им като приемни родители.
- Формулиране на основните ресурси и трудности на кандидатите, свързани с техните нагласи и очаквания.

4. Заключение и препоръки относно резултатите от обучението

- Описание на силните страни и ресурсите на кандидатите, проявени по време на цялостното обучение.
- Основни трудности, които кандидатите са срещнали по време на обучението, както и доколко и как са преодолените.
- Оценка на настъпила промяна в нагласи, разбирания и познание на кандидатите по време на обучението.
- Основни препоръки относно готовността на кандидатите да поемат ролята на приемно семейство и необходимостта от допълнителна подкрепа или обучение.

**СОЦИАЛЕН ДОКЛАД ЗА ОЦЕНКА
НА КАНДИДАТИ ЗА ПРИЕМНО СЕМЕЙСТВО**

Данни за кандидата:

Име, презиме и фамилия	ЕГН	Семейно положение	Образование	Професия	Месторабота
1.					
Съпруг/а:					

Постоянен и настоящ адрес на кандидата:

Телефон/и на кандидата:

1. Личностен профил на кандидатите
  - История на детството и отглеждане
  - Образование
  - Трудова заетост
  - Интереси и свободни занимания
  - Личност
2. Деца в домакинството
  - Описание на всяко дете - някакви специални таланти или нужди
  - Някаква специална връзка с родителите
  - Тяхното отношение към приемните деца
  - Живели ли са някои от децата в специализирана институция/социална услуга - резидентен тип. Причини и отражение върху детето
3. Възрастни членове на домакинството
  - Роля в домакинството и връзка с кандидатите
  - Тяхното отношение към предложените настанявания
  - Получени ли са препоръки и направени ли са проверки за тях
4. Връзката между двамата кандидати
  - Предишни връзки и контакт с децата от тези връзки
  - Силни страни на кандидатите
  - Справяне с трудности, стрес и гневни изблици
  - Подкрепа един към друг
  - Вземане на решения
  - Как приемничеството ще се отрази на тяхната връзка
5. Начин на живот на семейството
  - Кое е важно за семейството - религия, обичаи, храна и часове за хранене, специални случаи

- Разбиране нуждите на приемните деца и адаптиране на родителските им умения, за да посрещнат тези нужди; безопасност и граници на намеса в личния периметър
- Справяне с поведението на децата; награди и възпитание в добро поведение
- 7. Мрежа от хора, подкрепящи семейството
  - Роднини
  - Приятели и съседни
  - Формални и неформални групи, в които са включени кандидатите
- 8. Здравословно състояние на кандидата/кандидатите
- 9. Съдимост
- 10. Финансово и материално положение на семейството
  - Доходи и жилище
  - Ще има ли нужда семейството от допълнителни мебели и др.
  - Въздействие на едно приемно дете върху дома
- 11. Роля и отношение на приемните семейства
  - Причини за желанието им да станат приемно семейство
  - Очаквания за ролята им като приемно семейство
  - Яснота за отношенията им със социалните работници
  - Работа с рожденото семейство
  - Помагане на приемните деца да разберат миналото си
  - Сътрудничество с дирекция "Социално подпомагане" и другите доставчици на социалната услуга "приемна грижа"
  - Сътрудничество с рожденото семейство и с кандидат-осиновиители
  - Готовност за придобиване на повече знания, умения и допълнителна информация, за самоусъвършенстване и инициативност
- 12. Резултат от оценката на социалния работник
  - Разбиране за същността, характера и ролята на приемната грижа
  - Мотивация
  - Умения за работа с деца
  - Децата, с които най-добре биха работили
- 13. Препоръки на социалния работник

Социален работник .....

(подпис, име и длъжност на лицето, изготвило социалния доклад)

Дата: .....

РАМКОВО СПОРАЗУМЕНИЕ ЗА ПРИЕМНА ГРИЖА

Днес, ... се подписа настоящото Споразумение между
/организация/

....., наричан за кратко,
Доставчик
и

Име на приемниците Адрес

1. .... от
.....

2. ....
.....,

наричани **Приемно семейство**

Страните се споразумяха за следното :

ПРАВА И ЗАДЪЛЖЕНИЯ

I. Общи за Доставчика и Приемното семейство

Права	Задължения
1. Съвместно да регламентират и договорят взаимодействието си в периода преди, по време на настаняването на дете и след извеждането на детето.	1. Да спазват направените договорености в процеса на настаняване и прекратяване на настаняването. При необходимост от промяна взаимно да се уведомяват.
2. Да се уведомяват своевременно за възникнали проблеми и затруднения.	2. Да работят в посока „най-добрия интерес на детето“, като съвместно търсят решения при възникнали казуси.
3. Гарантиране на недопускане на неетично поведение между всички страни в процеса по Приемна грижа.	3. Да спазват поверителността в процеса на оценяване и настаняване.

II. За Доставчика

Права	Задължения
1. Да получава пълна и адекватна информация в процеса на оценяване на приемното семейство	1. Да предостави пълна информация за детето/децата, които предстои да бъдат настанени

	нуждата от допълнителни социални услуги и да гарантира тяхното предоставяне
	4. Да изпълнява посредническа роля между Приемното семейство и ДСП при административно настаняване и прекратяване на настаняването.
	5. Да организира и провежда редовни годишни прегледи на приемното семейство.
	6. Да предоставя качествени социални услуги на приемното семейство.

III. За Приемното семейство

Права	Задължения
1. Да получат пълна и достоверна информация за историята и поведенческите особености на приемното дете	1. Дават писмено предизвестие до ДСП с данни за: <ul style="list-style-type: none"> • Намерение за смяна на адреса; • Промяна в състава на домакинството; • Друга промяна в личните обстоятелства или друго събитие, включително и фактори от здравно естество, които биха могли да повлияят на възможността им да се грижат за дадено дете или на приемливостта на тяхното домакинство.
2. Да търсят и получават подкрепа от социалния им работник по всяко време на денонощието	2. Да не използват телесно наказание спрямо никое дете, настанено при тях.
3. Да заявяват и получават допълнителни социални услуги, от които се нуждаят.	3. Да гарантират, че информацията, която са получили за детето или неговото семейство, се пази като поверителна и не се разкрива пред никого.
4. Да им бъде гарантирано правото на достъп до качествени социални услуги.	4. Незабавно да уведомяват социалния работник на детето за тежко заболяване, инцидент или друго важно събитие, което би оказало влияние на приемното дете.
	5. Да уведомят незабавно социалния работник на детето при установяване на преживяно насилие от детето.
	6. Да осигуряват достъп на социалния работник до детето в дома си по всяко време.
	7. Да водят подробен ежедневник

	на приемното настаняване и да го предоставят на доставчика и ДСП при поискване.
--	---

Настоящото Споразумение се подписва в два еднообразни екземпляра за всяка една от страните.

За Приемното семейство	За Доставчика
1. /име, подпис/	1. /длъжност, име, подпис/
2. /име, подпис/	2. /длъжност, име, подпис/

Дата: .....

АГЕНЦИЯ ЗА СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ
ДИРЕКЦИЯ „СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ“ ..... - ГР.....
Адрес....., тел.: ..... ОЗД тел.: .....

ЗАПОВЕД

№...../.....201.... год.

Днес .....г.. подписаният ....., действащ в качеството на директор на Дирекция „Социално подпомагане” .....

Като взех предвид социалния доклад Вх. №....., изготвен от ..... с длъжност социален работник в отдел „Закрила на детето” и приложенията към него за положението на детето .....,

КОНСТАТИРАХ, че

са налице обстоятелствата по чл. 25, т. .... от ЗЗД, като имам предвид изложените обстоятелства и на основание чл. 27, ал.1 от Закона за закрила на детето

НАРЕЖДАМ:

НАСТАНЯВАМ временно ....., с ЕГН....., с местонахождение:.....(напр. ДДЛРГ .....) родители/законни представители/ - .....

В ..... **до произнасяне на съда с решение по чл. 28 от Закона за закрила на детето.**

Заповедта да се връчи срещу подпис на:

1. ....
2. ....

На основание чл.60 от Административнопроцесуалния кодекс /АПК/ разпореждам предварително изпълнение на заповедта с цел опазване здравето и живота на детето.

Заповедта може да бъде обжалвана от заинтересованите лица по реда на АПК в четиринадесетдневен срок от получаването ѝ пред Регионална Дирекция „Социално подпомагане” ....., адрес: .....

Директор на Дирекция

.....
/...../

ДОГОВОР за настаняване на дете в професионално приемно семейство

Днес, ... в град ..... между:

А. ДИРЕКЦИЯ „СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ” (ДСП), -
....., ул....., БУЛСТАТ -
....., представлявана
..... - ЕГН ..... - Директор,
наричана по-долу за краткост **Дирекцията**, от една страна и от друга:

Б. .....,
ЕГН ....., с постоянен адрес:
....., и настоящ адрес
..... притежаваш/а л.к. №.....,
издадена на ..... от МВР – ..... и
....., ЕГН ....., с
постоянен адрес: ....., и настоящ
адрес..... притежаваш/а л.к. ...., издадена на
..... от МВР – ....., наричани за краткост по-долу
Приемно семейство

на основание чл. 27 ал. 5 от Закона за закрила на детето /ЗЗДт/ се сключи настоящият договор за настаняване на дете в професионално приемно семейство при следните условия:

ПРЕДМЕТ НА ДОГОВОРА

- Настоящият договор урежда срока на настаняване на детето:
....., ЕГН ....., наричано по-долу в текста само с думата **дете**, финансирането, правата и задълженията на страните, във връзка с отглеждането и възпитанието на детето.
  - Настаняването на детето в приемното семейство се извършва със срок:
.....
  - До произнасянето на съда настаняването на детето се извършва въз основа на Заповед № ..... на Директора на Дирекция „Социално подпомагане“, общ. ...., обл.....
- За нуждите на отглеждането и възпитанието на настаненото в Приемното семейство дете Дирекцията осигурява средства в размер на .....лв. / ..... / месечно.
- Отпусканите по силата на горната т. 2 средства се актуализират съобразно възрастта на детето с допълнително споразумение към този договор.
- Изплащането на средствата по т. 2 се извършва, както следва:
.....

II. ПРАВА И ЗАДЪЛЖЕНИЯ НА СТРАНИТЕ:

1. ДИРЕКЦИЯТА има следните права и задължения:

- 1.1. Да предостави на Приемното семейство плана за действие и грижи на детето, информация за здравословното му състояние, както и всякаква друга известна информация, необходима за отглеждането на детето.
- 1.2. Да дава съвети и консултации по отглеждането и възпитанието на детето.
- 1.3. Да посещава Приемното семейство – най-малко 2 пъти през първия месец от настаняването и веднъж през всеки следващ месец.
- 1.4. По всяко време да изисква информация за детето от Приемното семейство.
- 1.5. Да организира периодични прегледи на настаняването и развитието на детето.
- 1.6. Да организира обучение и подкрепа на Приемното семейство по въпроси свързани с:
  - отглеждане на детето;
  - осигуряване на безопасна и сигурна среда;
  - съхраняване и опазване на идентичността на детето;
  - взаимоотношенията между деца и възрастни, нуждата от осъществяване на контакти с биологичното семейство и др.;
  - здравни въпроси, хигиена и оказване на първа помощ.
- 1.7. Да осигурява поддържащо обучение на Приемното семейство при необходимост и желание от негова страна.
- 1.8. Да предостави на Приемното семейство писмено ръководство по темите за сигурност и безопасност.
- 1.9. Да осигури писмена информация за процедурите при съмнения за злоупотреба, насилие и сигнали за нарушения.
- 1.10. Да предостави писмени правила за случаите, в които се налага дисциплиниране или налагане на ограничения при неприемливо поведение.
- 1.11. Да предостави писмена процедура за действие на Приемното семейство в случай на безпричинно отсъствие на детето от дома.
- 1.12. Дирекцията осъществява контрол по изразходването на средствата, отпуснати за отглеждането и възпитанието на детето.

2. ПРИЕМНОТО СЕМЕЙСТВО има следните права и задължения:

- 2.1. Да изпълнява възложените му с този договор задължения за отглеждане и възпитание на детето.
- 2.2. Да осигурява възможност на социалния работник от Дирекцията, работещ с детето, да осъществява лични контакти с него.
- 2.3. Да уведомява Дирекцията за настъпването на важни обстоятелства по смисъла на чл. 22, ал. 2 от Наредбата за условията и реда за кандидатстване, подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняването на деца в тях.
- 2.4. Да осигури жилищни условия и лично пространство на детето, както следва: подходящо обзаведено самостоятелно помещение в собственото си жилище, отоплено и обзаведено съобразно възрастта и нуждите на детето, обезопасено от всички предвидими опасности, съобразени с възрастта и нивото на разбиране на детето.
- 2.5. Да осигури подходяща храна и режим на хранене, както следва: хранене, съобразено с възрастта и потребностите на детето.

или нехуманно отношение, да запознае по подходящ начин детето с правилата в семейството, да не прилага физически наказания и други унижителни форми на отношение и наказание, при необходимост да осигурява възможност за контакти с биологичното семейство.

2.7. Да осигури грижи за здравето на детето и при нужда своевременно да търси медицинска помощ, както следва: да води детето на лекар и зъболекар, когато е необходимо, да води детето на всички необходими профилактични прегледи, да отдава внимание на здравните въпроси в ежедневната грижа за детето като диета, лична хигиена и спортуване, да предоставя информация за здравните нужди на детето на Дирекцията.

2.8. Да осигури грижи за образованието на детето, както следва: да запише детето в подходящо детско заведение, да осигури подходящо образование и подкрепа в образователния процес, да сътрудничи на Дирекцията при оценка на образователните нужди на детето, да оказва помощ при подготовката на домашните работи и участие в извънучилищните дейности, да информира своевременно Дирекцията за постиженията и проблемите на детето.

2.9. Да информира Дирекцията, ако детето:

- претърпи злополука;
- бъде прието в болница;
- не посещава училище /детско заведение/;
- напусне дома на приемното семейство и не се върне;
- отиде при биологичните си родители без съгласието на приемното семейство;
- бъде настанено в детско заведение.

2.10. Да не прилага телесни наказания спрямо детето.

2.11. Да не лишава детето от храна като средство за наказание.

2.12. Да не оставя детето само в жилището и в заключени помещения.

2.13. Да поощрява контактите на детето с биологичното му семейство, ако това е в негов интерес и е включено в плана за действие.

2.14. Да уведомява Дирекцията за бъдещите си планове, свързани с детето.

2.15. Да пази в тайна фактите и обстоятелствата за детето, станали му известни по повод настаняването му при него.

2.16. Да отказва предоставянето на информация за отглеждането на детето без неговото и на родителите му съгласие.

2.17. Да изказва мнението си по повод промяна на мярката за закрила.

2.18. Да подписва, приема и предава документи, свързани с грижите за детето.

2.19. Да не предоставя информация на медии, свързана с лични данни и отглеждането на детето, или да предоставя такава след съгласуване и разрешение от Дирекцията и биологичните родители.

2.20. Да получи нужното обучение, консултиране, подкрепа и информация от Дирекцията или лицензиран доставчик на социални услуги по специално утвърдена програма и допълнителна квалификация за отглеждане и възпитание на деца.

III. ПРЕКРАТЯВАНЕ НА ДОГОВОРА

1. ДОГОВОРЪТ се прекратява:

1.1. При разваляне на договора.

1. 2. С изтичане на срока, за който е сключен.

1. 3. По взаимно съгласие на страните по договора.

1. 4. При осиновяването на детето.

1. 5. При навършването на пълнолетие от детето.

1. 6. При отпадане на основанията по чл. 25 от Закона за закрила на детето:

1. 7. При смърт на съпрузите или на лицето от приемното семейство.

1. 8. При промяна на мярката за закрила.

- #### IV. ДОПЪЛНИТЕЛНИ РАЗПОРЕДБИ

- Настоящият договор се изготви и подписа в три еднообразни екземпляра - за Агенцията за социално подпомагане, за дирекция „Социално подпомагане“, общ. ...., обл..... и за Приемното семейство.

.....

Приложения   Приложения   Приложения   Приложения   Приложения   Приложения   Приложения

ПЛАН ЗА ГРИЖИ НА ДЕТЕ, НАСТАНЕНО В ПРИЕМНО СЕМЕЙСТВО

Име на детето .....

Пол ..... Дата на раждане .....

Етническа принадлежност .....

Настанено в приемно семейство .....

Адрес.....

Дата на настаняване .....

Срок на настаняване .....

Родители .....

Причини за настаняването /водещ риск за детето/ .....

Дългосрочна цел, съгласно цялостния план за действие .....

Период на настоящия план за грижи .....

Оценка на потребностите на детето

Планирани грижи /дейности/, отговорник и срок

- Здравни и физически потребности

Извършва се оценка на физическото развитие на детето. Набелязва се здравна и профилактична програма - контролни прегледи, имунизации, необходимост от активно наблюдение или лечение, режим на хранене, необходимост от физически занимания и спорт и др.

- Безопасна среда

В зависимост от възрастта и степента на развитие на детето необходимост от осигуряване на допълнителни и специални мерки за неговата безопасност в дома на семейството

- Емоционални и поведенчески потребности

Отчитат се привързаности на детето към близки, способността му да общува с възрастни и с връстници, темперамент, възможности за адаптиране и самоконтрол, планират се конкретни дейности за преодоляване на емоционални или поведенчески дефицити у детето както от страна на приемното семейство, така и от други специалисти, включително и работа с психолог и др.

- Образователни потребности

Оценява се когнитивното развитие на детето и се набелязват дейности за

- **Идентичност – културни, религиозни, езикови и етнически потребности**

Оценяват се възможностите за съхраняване на връзките на детето с неговата общност и се планират конкретни дейности и цели за съхраняване на неговото езиково, религиозно и културно минало и повишаване на самочувствието му по отношение на произход и идентичност

- **Свободно време и отдих**

Планират се възможности и форми за прекарване на свободното време, свързани с развитието на потенциала на детето, както и необходимостта и продължителността на почивки и отдих за детето

- **Контакти с роднини и близки**

Предвиждат се дейности за запознаване и съхраняване на личната история на живота на детето, запазване на значимите връзки, възстановяване на контакти с роднини и близки. Регламентират се контактите с биологичното семейство

- **Подготовка за самостоятелен начин на живот и интеграция**

Включват се дейности за развитие на уменията за автономност, познаване на правата и задълженията, професионално ориентиране, създаване на мрежа за подкрепа.

Обсъждане, мнения и предложения на участниците

Срок за изготвяне на окончателния план за грижи и подписване от участниците:

.....

Дата на планирана среща за преглед на плана за грижи: .....

Социален работник .....

Участници в срещата за приемането на плана за грижи:

Дете .....

Родители .....

Приемно семейство .....

Психолог .....

Педагог .....

Други .....

Председател .....

Протоколчик .....

Дата: .....

**ПРЕГЛЕД
НА ПЛАН ЗА ГРИЖИ НА ДЕТЕ, НАСТАНЕНО В ПРИЕМНО СЕМЕЙСТВО**

Име на детето

Рождена дата /или възраст/

Дата на срещата: ..... Място на провеждане

Участници в срещата /причина, поради която отсъстват

Дете .....

Родители .....

Приемно семейство .....

Социален работник на детето от ОЗД .....

Социален работник на приемното семейство .....

Класен ръководител .....

Педагог .....

Психолог .....

Личен лекар .....

Други:

1. ....

2. ....

3. ....

Председател .....

Протоколчик .....

Задачи от последния изготвен план, които са изпълнени:

Планирана дейност	Постигнат резултат
-------------------	--------------------

1. ....

2. ....

3. ....

Задачи от последния изготвен план, които не са изпълнени

Планирана дейност	Причини /трудности/
-------------------	---------------------

1. ....

2. ....

3. ....

Обсъждане /дискусия/

Стабилност на настоящото настаняване и отражение върху цялостното развитие на детето

Възникнали нови потребности, които трябва да бъдат посрещнати и следва да

Потребности

Здравеопазване и физическо развитие

Безопасна и сигурна среда

Емоционално състояние и поведенческо развитие

Идентичност

Контакти с биологичното семейство

Образование

Автономност

Свободно време и интереси

Ресурси

Дата: .....

Срок за изготвяне на нов план за грижи и подписването му от участниците:

.....

Дата на следваща среща за преглед на плана за грижи: .....

Участници в срещата /подписи/

1. ....

2. ....

3. ....

Председател: .....

Протоколчик: .....

ФОРМУЛЯР ЗА ПРЕГЛЕД НА УТВЪРДЕНО ПРИЕМНО СЕМЕЙСТВО

Име(на)	Адрес
Настоящ профил на одобреното приемно семейство по отношение на децата за настаняване (възраст, брой и категория дете/деца)	

Име на ключовия социален работник	Адрес

Име/на на децата, настанени в момента и от последния преглед	Дата на раждане	Начална и крайна дата на настаняването

Имена на всички деца, настанявани след одобряването	Дата на раждане	Начална и крайна дата на настаняването

Подробности за посещавано обучение и други ползвани социални услуги, след одобряването или след последния преглед	Дати

Доклад на социалния работник за всички деца, настанявани след последния преглед

Доклад на ключовия социален работник на приемника

Доклад на приемника

Доклад на децата, които са достатъчно големи, за да коментират

Обсъждане

ВЪЗМОЖНОСТИ	РЕШЕНИЕ
Продължаване на одобрението за още една година	
Промяна на одобрението. Запишете подробности за промените в статуса на одобрението	
Прекъсване на одобрението. Запишете причините. Има ли настоящи настанявания, които трябва да бъдат прекъснати възможно най-бързо.	

ДОГОВОР за отглеждане на дете от професионално приемно семейство

На основание чл. 31, ал. 4 от Закона за закрила на детето, във връзка с чл. 57а от Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето и Заповед № ...../..... г. на директора на Регионална дирекция за социално подпомагане – ..... за вписване на професионално приемно семейство /или Заповед/Решение/Разпореждане или друг вид административен акт № ...../..... г. на директора на Регионална дирекция за социално подпомагане - ..... относно издадена до 24.04.2012 г. заповед на директора на Дирекция „Социално подпомагане” - ..... за утвърждаване на професионално приемно семейство/

Днес, ..., се сключи следният договор между:

1. ...., с
адрес: ....., представляван/а от
....., в качеството на доставчик на социална услуга
„приемна грижа”, наричан/а по-долу за краткост **Доставчик**, от една страна

и

2. ...., ЕГН: ....., с
постоянен адрес: ..... и с настоящ
адрес: ....., в качеството на
професионално приемно семейство, наричан/а по-долу за краткост **Приемно семейство**,
от друга страна

Страните се споразумяха за следното:

I. ПРЕДМЕТ

Чл. 1. Приемното семейство предоставя приемна грижа на настанено/и при него дете/деца срещу възнаграждение от Доставчика, при условията на настоящия договор и при спазване на действащата нормативна уредба.

II. ПРАВА И ЗАДЪЛЖЕНИЯ

Чл. 2. (1) Приемното семейство се задължава да предоставя приемна грижа на настаненото/ните при него дете/деца.

(2) Приемното семейство има право да получи възнаграждение за предоставената приемна грижа при условията на настоящия договор.

(3) Доставчикът се задължава да заплаща възнаграждение на Приемното

III. ВЪЗНАГРАЖДЕНИЕ. НАЧИН НА ПЛАЩАНЕ

Чл. 3. (1) Доставчикът дължи на Приемното семейство месечно възнаграждение в размер на ..... лв. (.....словом.....) за отглеждането на детето/децата....., настанено/и съгласно Заповед № ...../..... г. на директора на Дирекция „Социално подпомагане” – ..... /Съдебно решение № .....).

(2) Доставчикът дължи на Приемното семейство възнаграждението по ал. 1 за периода, през който реално е предоставило приемна грижа на настаненото/ите при него дете/ца, като в случай че този период е по-малък от 1 календарен месец, възнаграждението се определя пропорционално на броя на дните.

(3) След прекратяване на настаняването на дете в Приемното семейство в периода, през който в семейството не е настанено друго дете, доставчикът заплаща на Приемното семейство месечно възнаграждение в размер на минималната месечна работна заплата, установена за страната.

(4) Периодът по ал. 3 не може да надвишава един месец за една календарна година.

(5) Изплащането на средствата по ал. 1 се извършва по банков път по посочена от приемното семейство банкова сметка.

IV. СРОК НА ИЗПЪЛНЕНИЕ

Чл. 4. Договорът се сключва за срок до ..... или до отпадане на основанието за неговото действие.

V. ПРЕКРАТЯВАНЕ И НЕИЗПЪЛНЕНИЕ

Чл. 5. (1) Договорът се прекратява при наличие на едно от следните обстоятелства:

1. изтичане на уговорения срок;
2. смърт на детето;
3. смърт на съпрузите или на лицето от приемното семейство;
4. осиновяване на детето;
5. промяна на мярката на закрила;
6. поставяне на член на приемното семейство под запрещение;
7. при промяна в нормативната уредба, която обезсмисля действието на договора;
8. при установяване на нарушения от функционално-компетентните органи в областта на закрилата на детето;
9. други важни обстоятелства, налагащи прекратяването на договора.

(2) При неизпълнение от страна на Приемното семейство на произтичащо от действащото законодателство или от настоящия договор негово задължение Доставчикът има право да прекрати договора едностранно без предизвестие.

(3) Когато Приемното семейство не започне изпълнението на договора веднага след настаняване на детето/децата при него, Доставчикът има право да прекрати договора едностранно без предизвестие.

(4) Договорът може да бъде прекратен едностранно с едномесечно предизвестие от Приемното семейство, ако Доставчикът е предоставил на приемното семейство невярна информация по реда на чл. 16, ал. 6 от Наредбата за условията и реда за кандидатстване, подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняване на деца в тях, за настаненото/ите при него дете/деца.

VI. ДРУГИ УСЛОВИЯ

Чл. 6. (1) За всички неуредени в настоящия договор отношения между страните се прилагат разпоредбите на Закона за закрила на детето, Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето, Наредбата за условията и реда за кандидатстване, подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняване на деца в тях и действащото законодателство.

(2) Страните ще решават всички възникнали спорове по изпълнението на настоящия договор, включително и споровете, породени или отнасящи се до тълкуване, недействителност, неизпълнение или прекратяване на договора по взаимно съгласие, изразено писмено, а доколкото такова не може да бъде постигнато – по реда, предвиден в действащото законодателство.

(3) Договорът може да бъде изменян при промяна в обстоятелствата по взаимно съгласие на страните, изразени в допълнително писмено споразумение между тях.

Настоящият договор се състави и подписа в 2 (два) еднообразни екземпляра – по един за всяка от страните.

Приложения:

1. Заповед № ...../..... г. на директора на Регионална дирекция за социално подпомагане – ..... за вписване на професионално приемно семейство /или Заповед/Решение/Разпореджане или друг вид административен акт № ...../..... г. на директора на Регионална дирекция за социално подпомагане - ..... относно издадена до 24.04.2012 г. заповед на директора на Дирекция „Социално подпомагане” - ..... за утвърждаване на професионално приемно семейство/ – копие;

2. Заповед № ...../..... г. на директора на Дирекция „Социално подпомагане” – ..... за настаняване на дете (Съдебно решение № .....) – копие

Списък

на приложенията към Методиката за условията и начина на предоставяне на социалната услуга „приемна грижа“

1. **Приложение 1 -** Въпросник за самооценка на кандидатите
2. **Приложение 2 -** Заявление за кандидатстване (*Приложение 1 към чл. 8, ал. 1 от Наредбата*)
3. **Приложение 3 -** Договор между доставчик и кандидат приемно семейство за оценка и обучение
4. **Приложение 4 -** Формуляр за оценка на кандидати за приемни семейства
5. **Приложение 4а -** Рамка за оценка на кандидати за приемно семейство
6. **Приложение 5 -** Формат на препоръка за кандидати за приемно семейство
7. **Приложение 6 -** Програма за базово обучение на кандидати за приемни семейства
8. **Приложение 7 -** Програма за допълнителна квалификация на професионални приемни семейства
9. **Приложение 8 -** Съдържание на доклад от проведено обучение на кандидатите за приемни семейства
10. **Приложение 9 -** Съдържание на доклад за оценка на кандидати за приемно семейство
11. **Приложение 10 -** Рамков договор между доставчик и утвърдено приемно семейство
12. **Приложение 11 -** Административна заповед за настаняване на дете в приемно семейство
13. **Приложение 12 -** Договор за настаняване на дете в приемно семейство
14. **Приложение 13 -** План за грижи за дете, настанено в приемно семейство
15. **Приложение 14 -** Формуляр за преглед на Плана за грижи
16. **Приложение 15 -** Формуляр за преглед на утвърдено приемно семейство
17. **Приложение 16 -** Договор за отглеждане на дете от професионално приемно семейство

Списък

на приложенията към Наредба за условията и реда за кандидатстване,
подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняване на деца в тях

1. Приложение 1 – Заявление от кандидат за приемен родител

2. Приложение 2 - Социален доклад за оценка на кандидати за приемно семейство

Приложение № 1 към чл. 8, ал. 1
(Изм. - ДВ, бр. 68 от 2012 г., в сила от 4.09.2012 г.)

До

.....

.....

гр./с. ....

ЗАЯВЛЕНИЕ

1. Кандидат:

Име, презиме и фамилия	ЕГН	Образование	Месторабота	Гражданство
------------------------	-----	-------------	-------------	-------------

Адрес: .....

Телефон: .....

На какъв език се говори в семейството: .....

Владее ли български език добре: .....

Религия:

.....

Съпруг/а

Име, презиме и фамилия	ЕГН	Образование	Месторабота
------------------------	-----	-------------	-------------

2. Желая да предоставям приемна грижа като:

а) доброволно приемно семейство;

б) професионално приемно семейство.

3. Финансово и икономическо състояние:

а) среден месечен доход на член от семейството (в лв.): .....

б) жилище: собствено/под наем, брой стаи .....

в) трудова заетост .....

г) доходи от други източници .....

4. За какво дете бихте искали да се грижите? .....

.....

.....

5. Непълнолетни деца, живеещи в семейството:

	Име	Пол	Дата на раждане	Образование	Връзка с кандидата
1.					
2.					
3.					

6. Други деца на кандидата, които не живеят в дома или са починали:

	Име	Пол	Дата на раждане	Образование	Връзка с кандидата	Причина
1.						
2.						

7. Други членове на домакинството, включително съжителстващи на семейни начала с кандидата, пълнолетни синове и дъщери, живеещи в дома:

	Име	Пол	Дата на раждане	Образование	Връзка с кандидата
--	-----	-----	-----------------	-------------	--------------------

1.

2.

8. Индивидуални препоръки. Назовете двама поръчители, които могат да дадат информация за Вас:

1. Име:

.....

Адрес:

.....

Телефон:

.....

2. Име:

.....

Адрес:

.....

Телефон:

.....

9. Причини, поради които кандидатствате за приемно семейство:

.....

.....

.....

Известно ми е, че за декларираните неверни данни нося наказателна отговорност по чл. 313 от Наказателния кодекс.

Дата: .....

Подписи:

1. ....

2. ....

Приложение № 2 към чл. 9, ал. 1, т. 1 (**Отм.** - ДВ, бр. 68 от 2012 г., в сила от 4.09.2012 г.)

Приложение № 3 към чл. 9, ал. 1, т. 3 (**Отм.** - ДВ, бр. 68 от 2012 г., в сила от 4.09.2012 г.)

Приложение № 4 към чл. 11, ал. 1
(Изм. - ДВ, бр. 68 от 2012 г.,
в сила от 4.09.2012 г.)

СОЦИАЛЕН ДОКЛАД ЗА ОЦЕНКА НА КАНДИДАТИ ЗА ПРИЕМНО СЕМЕЙСТВО

Данни за кандидата:

Име, презиме и фамилия	ЕГН	Семейно положение	Образование	Професия	Месторабота
1.					
Съпруг/а:					

Постоянен и настоящ адрес на кандидата:

Телефон/и на кандидата:

1. Личностен профил на кандидатите

- История на детството и отглеждане
- Образование
- Трудова заетост
- Интереси и свободни занимания
- Личност

2. Деца в домакинството

- Описание на всяко дете - някакви специални таланти или нужди
- Някаква специална връзка с родителите
- Тяхното отношение към приемните деца
- Живели ли са някои от децата в специализирана институция/социална услуга - резидентен тип. Причини и отражение върху детето

3. Възрастни членове на домакинството

- Роля в домакинството и връзка с кандидатите
- Тяхното отношение към предложените настанявания
- Получени ли са препоръки и направени ли са проверки за тях

4. Връзката между двамата кандидати

- Предишни връзки и контакт с децата от тези връзки
- Силни страни на кандидатите
- Справяне с трудности, стрес и гневни изблици
- Подкрепа един към друг
- Вземане на решения
- Как приемничеството ще се отрази на тяхната връзка

5. Начин на живот на семейството

- Кое е важно за семейството - религия, обичаи, храна и часове за хранене, специални случаи

- Как се показва в семейството привързаността
- Отношение към образованието и постиженията
- Ще пожелае ли семейството да приеме дете с етнически произход, различен от неговия, дете с увреждания или здравословни проблеми

6. Родителски способности

- Опит в грижите или работата с деца
- Умения като родители и направени ли са уговорки за грижите за детето, ако родителят е на работа
- Разбиране нуждите на приемните деца и адаптиране на родителските им умения, за да посрещнат тези нужди; безопасност и граници на намеса в личния периметър
- Справяне с поведението на децата; награди и възпитание в добро поведение

7. Мрежа от хора, подкрепящи семейството

- Роднини
- Приятели и съседи
- Формални и неформални групи, в които са включени кандидатите

8. Здравословно състояние на кандидата/кандидатите

9. Съдимост

10. Финансово и материално положение на семейството

- Доходи и жилище
- Ще има ли нужда семейството от допълнителни мебели и др.
- Въздействие на едно приемно дете върху дома

11. Роля и отношение на приемните семейства

- Причини за желанието им да станат приемно семейство
- Очаквания за ролята им като приемно семейство
- Яснота за отношенията им със социалните работници
- Работа с рожденото семейство
- Помагане на приемните деца да разберат миналото си
- Сътрудничество с дирекция "Социално подпомагане" и другите доставчици на социалната услуга "приемна грижа"
- Сътрудничество с рожденото семейство и с кандидат-осиноводители
- Готовност за придобиване на повече знания, умения и допълнителна информация, за самоусъвършенстване и инициативност

12. Резултат от оценката на социалния работник

- Разбиране за същността, характера и ролята на приемната грижа
- Мотивация
- Умения за работа с деца
- Децата, с които най-добре биха работили

13. Препоръки на социалния работник

Социален работник

.....

(подпис, име и длъжност на лицето, изготвило социалния доклад)

Дата: .....

Приложение № 2

към чл. 10, ал. 3 от ППЗЗД

ФОРМУЛЯР ЗА ПРИЕМАНЕ НА УСТЕН СИГНАЛ

Дата: .....

Име, презиме, фамилия на детето: .....

.....

Адрес: .....

Други известни данни за детето: .....

.....

Данни за родителите (лицата, полагащи грижи за детето): .....

.....

(име, презиме, фамилия, адрес)

Повод за подаване на сигнала: .....

.....

.....

Лице, подало сигнала: .....

(име, фамилия, адрес, познава ли детето)

.....

.....

Социален работник, приел информацията: .....

Дата: ..... Подпис: .....

Час: .....

Възложено на социален работник: .....

Срок за проверка: .....

Началник на дирекция „Социално подпомагане“: .....

Дата: .....

РАЗВИТИЕ НА СЛУЧАЯ

Вписват се всички важни събития, свързани със случая, и разрешаването им.

Име, презиме, фамилия на детето:

ЕГН:

Адрес:

ДАТА	СЪБИТИЕ
------	---------

Подпис на социалния работник:.....

ДИРЕКЦИЯ "СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ"

НАПРАВЛЕНИЕ ЗА ПОЛЗВАНЕ НА СОЦИАЛНИ УСЛУГИ

Дирекция "Социално подпомагане" .....

Насочва детето/децата .....

(име, фамилия, адрес, ЕГН)

.....

и/или родителите (лицата, полагащи грижи)

.....

(име, фамилия, адрес, ЕГН)

До .....

(наименование и адрес на лицензирания доставчик на социални услуги)

.....

За предоставяне на социална услуга .....

(вид на услугата)

.....

Краткосрочна и/или дългосрочна услуга: .....

Описание на случая: .....

.....

.....

.....

Описание на потребностите, установени при оценката: .....

.....

.....

Моля в 10-дневен срок, считано от датата на прекратяване предоставянето на краткосрочната социална услуга, представете писмен доклад за резултата (при предоставяне на дългосрочна социална услуга предоставяйте писмен доклад и периодически, но не по-рядко от три месеца).

Дата: ..... Директор: .....

Приложение № 8

към чл. 52, ал. 1 от ППЗД (Изм. и доп. - ДВ, бр. 24 от 2004 г., в сила от 23.03.2004 г.)

Вх. № ..... / .....
ДО
ДИРЕКТОРА
НА ДИРЕКЦИЯ
"СОЦИАЛНО
ПОДПОМАГАНЕ"
.....
.....

МОЛБА-ДЕКЛАРАЦИЯ

за отпускане на еднократна/месечна помощ за превенция на изоставянето и
реинтеграция на детето за отглеждането му при близки и роднини или в приемно
семейство

От.....
.....

(име, презиме, фамилия)

Постоянен адрес: гр. (с.) ....., област
.....,
община....., ж.к./кв.....,
ул.....№....., бл....., вх....., ет....., ап.....,
тел.:.....

Моля да ми бъде отпусната:

1. еднократна помощ
  2. месечна помощ
- за

.....
.....
.....
.....

(излагат се в свободен текст мотивите за исканата помощ)

Забележка: Исканият вид помощ да се огради - т.1 или т.2.

Д Е К Л А Р И Р А М:

I. Семейно положение:

Лични данни	Декларатор	Съпруг/съпруга
-------------	------------	----------------

Име

Презиме

Фамилия

ЕГН

Семейно положение

Лична карта № ..... ,
издадена на ..... ,
от .....

Личен паспорт –
серия ..... ,
№ ..... , издаден на .....
от .....

Адресна регистрация

Социална група

Работещ
Безработен
Осигурен
Неосигурен
Пенсионер
Учащ
Други

Работещ
Безработен
Осигурен
Неосигурен
Пенсионер
Учащ
Други

II. Декларирам/е, че съм/сме:

1. биологично семейство
2. семейство на близки
3. семейство на роднини
4. приемно семейство

III. Полагаме грижи за отглеждането на:

№ по ред	Име, презиме, фамилия на детето	ЕГН	Настоящ адрес	Л.. № .... , издадена на ..... , от .....
1.				
2.				

IV. (Нова - ДВ, бр.24 от 2004 г.) Доходите ми (доходите на семейството ми

и/или на живеещите с мен лица) през предходния месец са:

	Общо В това число от:	.....лв.
1.	трудова дейност	.....лв.
2.	дейности в областта на селското, горското и водното стопанство	.....лв.
3.	продажба и/или замяна на движимо или недвижимо имущество	.....лв.
4.	продажба на акции, дялове и други участия в търговски дружества и други форми на собственост	.....лв.
5.	наем, рента и аренда	.....лв.
6.	авторски и лицензионни възнаграждения	.....лв.
7.	дивиденди и доходи от дялово участие	.....лв.
8.	премии и награди от спортни състезания	.....лв.
9.	обезщетения и помощи	.....лв.
10.	пенсии	.....лв.
11.	стипендии	.....лв.
12.	месечни помощи за дете до навършване на 18 години	.....лв.
13.	месечни помощи за отглеждане на дете по чл. 8 от Закона за семейни помощи за деца	.....лв.
14.	присъдени издръжки	.....лв.
15.	други доходи	.....лв.

V. Известно ми(ни) е, че за вписването на неверни данни в тази молба-декларация нося наказателна и гражданска отговорност и че неправомерно получената помощ подлежи на връщане с лихвата, определена за държавните вземания.

VI. Прилагам следните документи:

1. Копие от удостоверение за раждане на детето/децата
2. Административен или съдебен акт за настаняване на детето/децата в семейство на близки и роднини
3. Удостоверение за постоянен/настоящ адрес на детето/децата
4. Лична карта (за справка)

Дата:	Декларатор:	1) .....
	Съпруг/	2) .....
	съпруга:	

Молба-декларацията е приета и проверена от:

.....

(трите имена, длъжност)

Дата:	Подпис:
-------	---------

ДИРЕКЦИЯ „СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ“

ЗАПОВЕД

№ ...../.....200... г.

На основание чл. 44, ал. 3 от Закона за закрила на детето и чл. .... от Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето и въз основа на подадена молба-декларация с вх. № ...../..... (договор за приемна грижа № ...../.....)

От .....

ОТПУСКАМ (ОТКАЗВАМ)

На.....ЕГН.....

(трите имена и ЕГН на лицето, подало молбата или сключило договора)

л.к./л.п. №....., изд. на.....от.....
с постоянен адрес: гр. (с.).....
област....., община.....
ж.к./кв.....
ул.....№....., бл....., вх....., ет....., ап.....,
тел.: .....
помощ, както следва:

№ по ред	Вид на помощта	Размер на помощта	Считано от дата

Мотиви за отказ.....

.....

.....

Заповедта може да се обжалва в 7-дневен срок пред директора на Регионалната дирекция за социално подпомагане - гр.....

Директор

(подпис, печат)

Заповедта е връчена на.....20....г.

Подпис...../.....

Уведомен съм за заповедта на.....20....г.

Подпис...../.....

АГЕНЦИЯ ЗА СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ

*Примерен образец на допълнително споразумение
за прекратяване на договор по чл. 31, ал. 4 от Закона за закрила на детето*

ДОПЪЛНИТЕЛНО СПОРАЗУМЕНИЕ

№.....

към

Договор за отглеждане на дете от професионално приемно семейство

№.....

Днес,.....(дата) между:

1. Община.....
(данните за общината: наименование, адрес, Булстат/ЕИК .....), представлявана от
....., кмет на общината, в качеството ѝ на доставчик на
социалната услуга „приемна грижа“ по проект „Приеми ме 2015“, наричана по-долу за
краткост „доставчик“, от една страна

и

2. .... (трите имена, ЕГН на
приемния родител), с адрес: ....., в
качеството на професионално приемно семейство, наричано по-долу за краткост „приемно
семейство“, от друга

Във връзка с прекратяване на настаняването в професионалното приемно семейство на
детето..... (трите имена и ЕГН),
съгласно Заповед №..... на директора на дирекция „Социално подпомагане“
(ДСП) - ..... (адм. наименование на дирекцията),
поради.....
(описват се фактическите основания за прекратяване на мярката), и на основание чл. 20а от
Закона за задълженията и договорите и чл. 5 (1), т. (посочва се точката, която отговаря на
основанието за прекратяване) от Договор №..... за отглеждане на дете в
професионално приемно семейство се сключи настоящото допълнително споразумение за
следното:

1. С подписване на настоящото допълнително споразумение на основание чл. 20а
от Закона за задълженията и договорите във връзка с чл. 5 (1), т. ... (посочва се точката,
която отговаря на основанието за прекратяване) от Договор №..... за отглеждане на
дете в професионално приемно семейство, страните се договарят, че считано от (посочва се
дд.мм.гг.) прекратяват по взаимно съгласие действието на Договор №....., сключен
съгласно Заповед №..... (посочва се заповедта за настаняване на детето в приемното
семейство) на директора на ДСП – (адм. наименование) за детето .....
(трите имена, ЕГН).

2. С подписване на настоящото допълнително споразумение страните се
договарят, че доставчикът на услугата следва да заплати на .....
(трите имена на приемния родител) сумата от ..... (словом) лева, представляваща
възнаграждение за периода, през който в приемното семейство не е настанено друго дете,
определена съобразно чл. 57в от ППЗЗДет.

3. Настоящото допълнително споразумение е неразделна част от Договор
№..... за отглеждане на дете в професионално приемно семейство.

4. Настоящото допълнително споразумение се изготви и подписа в два
еднообразни екземпляра – по един за всяка от страните.

За доставчика:
(имена; подпис)

За приемното семейство:
(имена; подпис)

СПОРАЗУМЕНИЕ

№ .....

Днес, ... 20 ... г., в гр. ...., между:

Агенция за социално подпомагане чрез Дирекция „Социално подпомагане“ - ....., с адрес на управление ....., БУЛСТАТ ....., представлявана от ..... – директор и ..... – счетоводител, от една страна,

и

Община ....., с адрес на управление ....., БУЛСТАТ ....., Партньор по Проект „Приеми ме 2015“, представлявана от ..... – кмет и ..... – счетоводител, от втора страна,

и

Приемно семейство ....., ЕГН ....., л.к. № ....., издадена на ..... от МВР - ....., с постоянен адрес: ....., от трета страна,

При съобразяване на чл. 27, ал. 5 и чл. 34а от Закона за закрила на детето и чл. 4 от Наредбата за условията и реда за кандидатстване, подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняване на деца в тях, се сключи настоящото споразумение за следното:

Чл. 1. Трите страни се споразумяха, считано от момента на сключване на настоящото споразумение (..... 2016 г.), доставчик на социална услуга „Приемна грижа“ по отношение на детето/децата ....., ЕГН ....., да бъде община ....., в едно с всички законни последици от това.

Чл. 2. Със сключване на настоящото споразумение община ..... и приемно семейство ..... се задължават незабавно да сключат: Договор по чл. 27, ал. 5 от Закона за закрила на детето за настаняване на дете в доброволно приемно семейство по отношение на детето ....., в едно с всички законни последици от това.

Чл. 3. Със сключване на настоящото споразумение се прекратяват безвиновно и без неустойки, в едно с всички законни последици от това: Договор по чл. 27, ал. 5 от Закона за закрила на детето за настаняване на дете в доброволно приемно семейство по отношение на детето ....., сключен на ..... г. между ДСП-..... и приемно семейство .....

Чл. 4. Споровете, възникнали по тълкуването или изпълнението на настоящето споразумение, ще се решават от страните по взаимно съгласие, а когато това се окаже невъзможно - по съдебен ред.

Чл. 5. За всички неуредени с настоящото споразумение хипотези се прилага релевантното българско законодателство.

Настоящото споразумение се подписва в три еднообразни екземпляра – по един за всяка от страните.

За ДСП- .....

За Община .....

Приемно семейство

.....

.....

.....

Директор

Кмет

.....

.....

Счетоводител

Счетоводител

СПОРАЗУМЕНИЕ

№ .....

Днес, ... 2016 г., в гр. ...., между:

Агенция за социално подпомагане чрез Дирекция „Социално подпомагане“ - ....., с адрес на управление ....., БУЛСТАТ ....., представлявана от ..... – директор и ..... – счетоводител, от една страна,

и

Община ....., с адрес на управление ....., БУЛСТАТ ....., Партньор по Проект „Приеми ме 2015“, представлявана от ..... – кмет и ..... – счетоводител, от втора страна,

и

Приемно семейство ....., ЕГН ....., л.к. № ....., издадена на ..... от МВР- ..... с постоянен адрес: ....., от трета страна,

При съобразяване на чл. 27, ал. 5, чл. 31, ал. 4 и чл. 34а от Закона за закрила на детето, чл. 57а от Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето и чл. 4 от Наредбата за условията и реда за кандидатстване, подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняване на деца в тях, се сключи настоящото споразумение за следното:

Чл. 1. Трите страни се споразумяха, считано от момента на сключване на настоящото споразумение (..... 20 ... г.), доставчик на социална услуга „Приемна грижа“ по отношение на детето/децата ....., ЕГН ....., да бъде община ....., в едно с всички законни последици от това.

Чл. 2. Със сключване на настоящото споразумение община ..... и приемно семейство ..... се задължават незабавно да сключат: Договор по чл. 31, ал. 4 от Закона за закрила на детето за отглеждане на дете от професионално приемно семейство и Договор по чл. 27, ал. 5 от Закона за закрила

на детето за настаняване на дете в професионално приемно семейство по отношение на детето ....., в едно с всички законни последици от това.

Чл. 3. Със сключване на настоящото споразумение се прекратяват безвиновно и без неустойки, в едно с всички законни последици от това: Договор по чл. 31, ал. 4 от Закона за закрила на детето за отглеждане на дете от професионално приемно семейство, сключен на ..... г. между ДСП-..... и приемно семейство ....., и Договор по чл. 27, ал. 5 от Закона за закрила на детето за настаняване на дете в професионално приемно семейство по отношение на детето ....., сключен на ..... г. между ДСП-..... и приемно семейство .....

Чл. 4. Споровете, възникнали по тълкуването или изпълнението на настоящето споразумение, ще се решават от страните по взаимно съгласие, а когато това се окаже невъзможно - по съдебен ред.

Чл. 5. За всички неуредени с настоящото споразумение хипотези се прилага релевантното българско законодателство.

Настоящото споразумение се подписва в три еднообразни екземпляра – по един за всяка от страните.

За ДСП- .....

За Община .....

Приемно семейство

.....

Директор

.....

Кмет

.....

.....

Счетоводител

.....

Счетоводител

ДО
ДИРЕКТОРА НА ДИРЕКЦИЯ
"СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ" .....

З А Я В Л Е Н И Е

ОТ

.....,
ЕГН ....., Образование: .....,
Месторабота: .....,
Гражданство: .....,
Адрес: .....,
тел.:.....,
Съпруг(а) .....,
ЕГН ....., Образование: .....,
Месторабота: .....,
Гражданство: .....,
Адрес: .....,
тел.:.....,

УВАЖАЕМА/И Г-ЖО/Г-Н ДИРЕКТОР,

Желая да предоставям професионална приемна грижа с доставчик община ..... по проект „Приеми ме 2015“, изпълняван в рамките на схема за директно предоставяне на безвъзмездна финансова помощ по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2014-2020, бюджетна линия BG05M9OP001-2.003 „Приеми ме 2015“.

Утвърден(а) съм като професионален приемен родител със заповед № ..... от дата ..... на директора на Регионална дирекция за социално подпомагане – гр. .... и към настоящия момент в моето семейство е/са настанено/и детето/децата .....

Моля, копие от досието ми като приемен родител да бъде предоставено на общината.

Дата: ..... 20 ... г.

Подписи: 1. ....
2. ....

ДО
ДИРЕКТОРА НА ДИРЕКЦИЯ
"СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ" .....

ЗАЯВЛЕНИЕ

ОТ

.....
ЕГН ....., Образование: .....,
Месторабота: .....,
Гражданство: .....,
Адрес: .....,
тел.: .....,
Съпруг(а/) .....,
ЕГН ....., Образование: .....,
Месторабота: .....,
Гражданство: .....,
Адрес: .....,
тел.: .....

УВАЖАЕМА/И Г-ЖО/Г-Н ДИРЕКТОР,

Желая да предоставям доброволна приемна грижа с доставчик община ..... по проект „Приеми ме 2015“, изпълняван в рамките на схема за директно предоставяне на безвъзмездна финансова помощ по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2014-2020, бюджетна линия BG05M9OP001-2.003 „Приеми ме 2015“.

Утвърден(а) съм като доброволен приемен родител със заповед № ..... от дата ..... на директора на Регионална дирекция за социално подпомагане – гр. .... и към настоящия момент в моето семейство е/са настанено/и детето/децата .....

Моля, копие от досието ми като приемен родител да бъде предоставено на общината.

Дата: .....20 ... г.

Подписи: 1. ....
2. ....

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
РАЗВИТИЕ НА
ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

АГЕНЦИЯ ЗА СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ

ДО
КМЕТА НА
ОБЩИНА .....

ЗАЯВЛЕНИЕ

ОТ

.....,
ЕГН ....., Образование: .....
Месторабота: .....
Гражданство: .....
Адрес: .....
тел.:.....

Съпруг(а) .....
ЕГН ....., Образование: .....
Месторабота: .....
Гражданство: .....
Адрес: .....
тел.:.....

УВАЖАЕМА/И Г-ЖО/Г-Н КМЕТ,

Желая да предоставям професионална приемна грижа с доставчик община ..... по проект „Приеми ме 2015“, изпълняван в рамките на схема за директно предоставяне на безвъзмездна финансова помощ по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2014-2020, бюджетна линия BG05M9OP001-2.003 „Приеми ме 2015“.

Утвърден(а) съм като професионален приемен родител със заповед № ..... от дата..... на директора Регионална дирекция за социално подпомагане – гр..... Към настоящия момент в моето семейство е/са настанено/и детето/децата ..... с/без увреждане.

Дата:..... 20 ... г.

Подписи: 1.....

2.....

Проект „Приеми ме 2015“ - BG05M9OP001-2.003-0001-C01, финансиран от Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
РАЗВИТИЕ НА
ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

АГЕНЦИЯ ЗА СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ

ДО
КМЕТА НА
ОБЩИНА .....

ЗАЯВЛЕНИЕ

ОТ

.....,
ЕГН ....., Образование: .....
Месторабота: .....
Гражданство: .....
Адрес: .....
тел.: .....;
Съпруг(а) .....
ЕГН ....., Образование: .....
Месторабота: .....
Гражданство: .....
Адрес: .....
тел.: .....

УВАЖАЕМА/И Г-ЖО/Г-Н КМЕТ,

Желая да предоставям доброволна приемна грижа с доставчик община ..... по проект „Приеми ме 2015“, изпълняван в рамките на схема за директно предоставяне на безвъзмездна финансова помощ по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2014-2020, бюджетна линия BG05M9OP001-2.003 „Приеми ме 2015“.

Утвърден/а съм като доброволен приемен родител със заповед № ..... от дата ..... на директора на Регионална дирекция за социално подпомагане – гр. .... Към настоящия момент в моето семейство е/са настанено/и детето/децата ..... с/без увреждане.

Дата: ..... 20 ... г.

Подписи: 1.....
2.....

Проект „Приеми ме 2015“ - BG05M9OP001-2.003-0001-C01, финансиран от Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.

МИНИСТЕРСТВО НА ТРУДА И СОЦИАЛНАТА ПОЛИТИКА
ЕВРОПЕЙСКИ СОЦИАЛЕН ФОНД
ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“

Внимание !!! Непопълването на тази карта води до непризнаване на Вашето участие. Предоставените от Вас данни не са публични и служат единствено за отчитане пред Европейската комисия¹

Карта за участие

по схеми за предоставяне на БФП по

Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2014-2020

Раздел I. Информация за Вас, подателя на информацията (вижте указанията на стр. 3-4)

1. Трите Ви имена:

--	--	--

2. Вашето ЕГН:

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

3. Вашият пол:

мъж	жена
☐	☐

4. Вашият настоящ адрес(област, община, населено място – град/село, ул. ...):

--

4а. Телефон за контакт:

--

4б. Електронна поща

--

5. Към коя от групите се причислявахте при влизане в проекта?(Само един възможен отговор)

Заети		Безработни			Неактивни	
Заето лице	Самостоятелно заето лице	До 6 месеца	Над 6 месеца	Над 12 месеца	Неактивен	Неангажиран с образование или обучение
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

6. Попадате ли в някоя от тези групи в неравностойно положение ? (Възможен е повече от един отговор)

Малцинства		Хора с увреждания	Мигранти	Участници с произход от друга държава	Бездомни или засегнати от изключване от жилищно настаняване	Други хора в неравностойно положение, моля, уточнете
роми	други					
☐	☐	☐	☐	☐	☐	

7. Попадате ли в някоя от тези категории домакинства ? (Възможен е повече от един отговор)

участници, които живеят в безработни домакинства	участници, които живеят в безработни домакинства с деца на издръжка	участници, които живеят в едночленно домакинство с деца на издръжка
☐	☐	☐

Съгласен/съгласна съм данните за расов или етнически произход да бъдат обработвани (декларация съгласно чл.5, ал.2, т.2 от Закона за защита на личните данни)

.....
(подпис)

¹ Съгласно чл.4, ал.1, т.1 от Закона за защита на личните данни обработването на лични данни е допустимо, когато „обработването е необходимо за изпълнение на нормативно установено задължение на администратора на лични данни“. Такова нормативно задължение произтича от Регламент (ЕС) № 1303/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013 г., чл.125, параграф 2, б. „г“, където е записано, че по отношение на управлението на оперативната програма Управляващият орган: „създава система за записване и съхраняване в компютризирана форма на данни за всяка операция, необходими за мониторинга, оценката, финансовото управление, проверката и одита, **включително данни за отделните участници в операциите**“.

8. С какво завършено образование сте ?

Нямам (без образование)	Начално или основно образование	Средно образование (СОУ, гимназия, професионална гимназия, техникум и т.н.)	Следгимназиално (професионално обучение с прием след средното образование – IV степен)	Висше образование
☐	☐	☐	☐	☐

Раздел II. Информация за Вашето участие

9. На коя дата стартира Вашето участие ? **10. В кое населено място се провежда участието Ви?**
(област, община, населено място – град/село):

ден	месец	година	
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	

11. В каква дейност участвате?

Потребител на услуга	Предоставящ услуга
☐	☐

Раздел III. Информация при напускане на проекта

12. На коя дата приключи Вашето участие ?

ден	месец	година	
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	

13. Как приключи Вашето участие ?

Участвах до планирания край на дейностите	Не успях да участвам до планирания край на дейностите
☐	☐

14. Ако сте отпаднали преди планирания край на дейностите, каква беше причината това да се случи?

Получих предложение за работа	Нямах възможност да продължа участие поради лични причини	Получих предложение за продължаване на образование/обучение	Друго (моля посочете)
☐	☐	☐	

15. Ако сте приключили участието си в проекта за целия му период, какво се случи с Вас след приключване на участието Ви ? (възможен е повече от един отговор)

Търся работа	Получих квалификация	Получих предложение за работа	Получих предложение за образование	Получих предложение за обучение	Продължавам своето образование/обучение	Зает съм при същия работодател	Зает съм при друг работодател	Самостоятелно зает съм
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Дата на попълване : .....

Подпис на участника : .....

Указания за попълване на картата за участие:

Раздел I и II от картата на участие се попълват в първия ден на участие в проекта и се съхраняват при бенефициента до приключване на участието на лицето в проекта, когато се попълва **Раздел III**.

ВЪПРОС № 5, при попълване трябва да се имат предвид следните определения:

„**Зает**“ е лице на 15 и повече навършени години, което:

- извършва работа за производство на стоки и услуги поне 1 час срещу заплащане (в пари или натура) или друг доход;
- не работи, но има работа, от която временно отсъства поради отпуск, болест, бременност, раждане и отглеждане на малко дете (за периода, през който получава пълния размер на възнаграждението си), неблагоприятни климатични условия, стачка или други подобни причини.

Лице, което е в неплатен отпуск по причини на работодателя, се счита за заето, ако продължителността на този отпуск е до 3 месеца.

Лицата в отпуск по майчинство или отпуск по бащинство (разбира се като обезщетение, което осигурява платен или неплатен отпуск за раждане и последващо отглеждане на малко дете) винаги се смятат за „заети“ лица. В този случай се отчитат лицата, които са в отпуск в съответствие с чл. 163 и 167а от Кодекса на труда.

Лицата в „субсидирана заетост“ се считат за „заети“.

„**Самостоятелно зает**“ е всяко лице, ангажирано със самостоятелен бизнес, фермерство или свободна (частна) практика, изпълнявайки едно от следните условия:

1. Лице, което работи в неговия/нейния собствен бизнес, свободна (частна) или стопанство за целите на спечелване на печалба, дори ако предприятието не успява да се реализира печалба;
2. Лице, което прекарва време в управление на бизнес, предприятие или стопанство, дори ако не са били направени никакви продажби, никакви професионални услуги не са били извършени или не е произведено реално нищо (например земеделски производител, който е ангажиран с дейности по поддръжка на стопанството; архитект, който прекарва времето в изчакване на клиенти в неговия/нейния офис; рибар, който поправя своята лодка или мрежи за бъдещи действия);
3. Лице, което е в процес на създаване на бизнес, стопанство или предприятие, като това включва закупуването или инсталирането на оборудване, както и поръчка на доставки с оглед подготовка за откриване на нов бизнес. Неплатен семеен работник се счита за самостоятелно заето лице, ако работата му допринася пряко за бизнеса, стопанството или предприятието, притежавани или управлявани от свързан член на същото домакинство.

Лицата, членове на семейството, които помагат в бизнеса, стопанството или предприятието, се считат за самостоятелно заети лица.

„**Безработен**“ е лице, което не работи, търси работа и има готовност да започне работа. Лицата, които са регистрирани като безработни в дирекция „Бюро по труда“ към Агенция по заетостта, винаги се считат за безработни, дори да не отговарят на всички три критерия едновременно.

Студенти редовно обучение, дори ако те отговарят на критериите за безработни лица, както е посочено в определението, се считат за „неактивни“. Хората, които получават обезщетения за майчинство или бащинство, докато са безработни, винаги се считат за „безработни“.

„**Неактивен**“ е лице, което към дата на влизане в дейности по проекта не е част от работната сила (не е нито заето, нито безработно съгласно представените дефиниции).

Студенти редовно обучение се считат за „неактивни“. Хората в допълнителен отпуск за отглеждане на дете (разбира се като отсъствие от работа за отглеждане на дете от ранна възраст за период, който не попада в класификацията на отпуск по майчинство или отпуск по бащинство) следва да се считат за „неактивни“ (в този случай се отчитат лицата, които са в отпуск в съответствие с чл. 164 от Кодекса на труда), освен ако вече не са регистрирани като „безработни“, като в този случай последното се счита за валидно.

„**Неактивен, неангажиран с образование или обучение**“ е лице, което отговаря на определението „неактивен“, комбинирано с обстоятелството, че към момента на включване в дейности не участва в образование или обучение.

ВЪПРОС № 6 – тук е допустим повече от един отговор, т.е. примерно лицето може да принадлежи към малцинствени групи и групи хора с увреждания.

„**Малцинства**“ са всички участници, които попадат в една от следните групи:

- етнически малцинства – хора с различни културни традиции или произход от мнозинството от населението в дадена държава;
- национални малцинства – хора от сравнително добре установени малцинствени групи, които живеят в определени страни от ЕС. Национални малцинства са установени от няколко поколения в някои страни от ЕС;
- местни малцинства – етнически групи, които са дългогодишни жители на определена страна от ЕС. Те може да имат мигрантски, местен или номадски произход.

„**Хора с увреждания**“ - лица с трайна физическа, психическа, интелектуална и сетивна недостатъчност, която при взаимодействие с различни пречки би могла да възпрепятства тяхното пълноценно и ефективно участие в обществото, равноправно с останалите.

„**Мигрант**“ означава лице, предприемащо имиграция. Имиграция е действието, чрез което дадено лице установява своето обичайно местопребиваване на територията на Република България за период, който е или се очаква да бъде най-малко дванадесет месеца, като преди това лицето е пребивавало обичайно в друга държава, членка на ЕС, или трета страна. Лицата, които кандидатстват за статут на бежанец, се записват в категорията „други хора в неравностойно положение“.

„**Участници с произход от друга държава**“ - лица, чиито родители са родени извън територията на страната. Тези лица може, но не е задължително, пряко да са преживели международна миграция.

„**Бездомни или засегнати от жилищно изключване**“ - в тази група попадат следните категории лица:

- без покрив – лица, живеещи навън без подслон или подслонени в места за спешно настаняване;
- без жилище - лица, подслонени в приюти за бездомни; лица в женски приюти; лица в приюти за имигранти; лица, които трябва да бъдат освободени от институции; лица, които получават дългосрочна подкрепа поради това, че са бездомни;
- несигурен дом - лица, обитаващи наето несигурно жилище под заплаха от изгонване или насилие;
- неадекватен дом – лица, обитаващи временни и неконвенционални структури, например каравани без адекватен достъп до комунални услуги като вода, електричество или газ; или свръхпренаселено жилище.

Възрастните, които живеят с родителите си, не попадат в тази група, освен ако те са без дом или живеят в несигурни или в неадекватни жилища.

„**Други хора в неравностойно положение**“ са лица в някаква форма на неравностойно положение, която не е обхваната от никоя от другите групи (малцинства, хора с увреждания, мигранти, участници с произход от друга държава, бездомни или

засегнати от изключване от жилищно настаняване). Като пример за участник, който може да бъде посочен в рамките на тази група, е участник, незавършил начално образование и надхвърлил обичайната възраст за завършването му, обикновено участник над 10-12 г. Други биха могли да бъдат бивши затворници, наркозависими лица и т.н.

ВЪПРОС № 7 – на този въпрос следва да отговорят лицата, които попадат в една от следните хипотези:

- **Безработно домакинство** - домакинство, в което никой от членовете на домакинството не работи, т.е. всички негови членове са или безработни, или неактивни. Под термина „домакинство“ се разбира: жилищна единица или социална единица:

- която има обща организация;
- която споделя разходите на домакинството или ежедневни нужди;
- в споделено общо жилище.

Домакинството включва или един човек, който живее сам, или група от хора, които не са задължително в роднинска връзка и които живеят на един и същи адрес с общо домакинство, т.е. споделят поне едно хранене на ден или споделят обща всекидневна стая.

Не се интерпретират като домакинства: колективни домакинства или институционални домакинства (напр. болници, домове за възрастни хора, жилищни домове, затвори, казарми, религиозни институции, училищни общежития и работнически общежития, др.).

- **Безработно домакинство с деца на издръжка** – това е подгрупа на „участници, които живеят в безработно домакинство“, комбинирано с обстоятелството, че домакинството включва едно или повече деца на издръжка (лица на възраст 0-17 години и 18-24 години, ако те са неактивни и живеят с поне един от родителите).

- **Едночленно домакинство с деца на издръжка** е домакинство, което включва само 1 възрастен (лице на възраст 18 или повече години), както и едно или повече деца на издръжка (лица на възраст 0-17 години и 18-24 години, ако те са неактивни и живеят с един родител).

ВЪПРОС № 8 – тук се попълва съответната графа според степента на образование, която сте завършил/а. За завършена степен на образование се счита:

- без образование – ако нямате завършен 4-ти клас;
- начално или основно образование - към „начално образование“ се отнасят лицата, завършили четвърти клас на общообразователните училища, както и тези лица, за които трети клас е бил последен клас за завършено начално образование. Към „основно образование“ се отнасят лицата с документ за завършено основно образование, включително завършилите професионални училища с прием след 6, 7 или 8 клас и получили I степен на професионална квалификация; Участникът отбелязва най-високото успешно завършено ниво на образование, с изключение на участник, който все още не е завършил начално или основно образование, но все пак е в рамките на обичайната възраст за завършване.
- средно образование – отнасят се всички лица, придобили диплом за завършено средно образование;
- следгимназиално - към „професионално обучение с прием след средно образование“ се отнасят лицата, които след придобиването на диплома за средно образование са завършили техникуми или професионални колежи след завършено средно образование, при което са придобили само степен на професионална квалификация (IV-та степен);
- висше образование – образователно-квалификационна степен (ОКС) „бакалавър“ или по-висока. Тук се включват следните ОКС:

1. „професионален бакалавър“ (бивша степен „специалист“ или полувисше образование) за лицата, завършили колежи, независимо дали са самостоятелни учебни заведения или са в структурата на университетите. Отнася се и за всички други видове специалисти, завършили полувисше образование в миналото, като учители, библиотекари, техници и др., и им е признато висше образование, степен „професионален бакалавър“;
2. „бакалавър“ за лицата, завършили висше образование в български или чуждестранни университети или други висши училища (вкл. военни) и са придобили степен „бакалавър“;
3. „магистър“ – отнася се за лицата, завършили висше образование в български или чуждестранни университети или други висши училища (вкл. военни) и са придобили степен „магистър“. Тук се отнасят и лицата, придобили степен „висше образование“ преди 1997 година;
4. „доктор“ се отбелязва само за лицата, които са придобили научно-образователна степен „доктор“ в редовна, свободна или задочна аспирантура (докторантура).

Раздел II от картата касае непосредственото участие на лицето, като е от изключителна важност да бъде записана точната дата на включване на лицето в дейностите, а не на стартирането на проекта.

Раздел III се попълва, след като лицето окончателно е приключило участието си в дейности по проекта, независимо дали е участвало да планирания край или е приключило участието си по-рано от планираното, като се записва точната дата на напускане на проекта.

ИНФОРМАЦИОННА КАРТА ЗА ПРОСЛЕДЯВАНЕ РАЗВИТИЕТО НА ДЕТЕ, НАСТАНЕНО В ПРИЕМНО СЕМЕЙСТВО

I. Данни за приемното семейство и детето:

Данни за детето:

Имена:

ЕГН:

Адрес:

Заповед за настаняване/Съдебно решение:

Данни за приемното семейство:

Имена:

Адрес:

Заповед за утвърждаване:

II. Здравословно състояние и физическо развитие на детето

Личен лекар и месторабота.....

1. Здравословно състояние на детето: (проведени профилактични прегледи; имунизации; брой посещения при лекар за диагностика и лечение; брой заболявания и продължителност на боледуването; наличие на увреждане или хронично заболяване, диагноза)

2. Физическо развитие на детето: (ръст; тегло; двигателна активност)

III. Емоционални и поведенчески особености на детето: (изградени взаимоотношения с приемното семейство - адаптация, привързаност, доверие, граници; взаимоотношения извън приемното семейство; наличие на проблеми в поведението на детето; подкрепа от страна на приемното семейство)

IV. Образование: (обучение; посещаване на детско заведение/училище; наличие на ресурсно подпомагане; успеваемост, съобразно възрастта на детето и наличието на специални/специфични потребности; участие на приемното семейство и оказване на подкрепа)

V. Безопасна среда за отглеждане: (осигурено лично пространство за детето в жилището на приемното семейство; лични вещи и пособия, съобразно възрастта на

АГЕНЦИЯ ЗА СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ

детето и неговите индивидуални потребности; наличие на инциденти с детето през наблюдавания период)

- VI. Идентичност:** (културни, религиозни, езикови и етнически потребности)
- VII. Свободно време и отдиш:** (неформални или организирани дейности; интереси; хобита и др.)
- VIII. Контакти с биологичното семейство, роднини или близки, кандидат осиновители:** (проведени срещи и осъществени контакти; начин на протичане; отражение върху детето, оказана подкрепа)
- IX. Подготовка за самостоятелен начин на живот и интеграция:** (социални умения; способности; самостоятелност)
- X. Общи бележки** (впечатления на специалиста; изводи; дадени насоки и препоръки)

ДЕКЛАРАЦИЯ

Долуподписаният/та.....,
ЕГН: ....., лична карта № ....., изд. на..... г.
от ....., адрес: .....,
тел. ....; в проекта: .....

(описва се длъжността в проекта)

ДЕКЛАРИРАМ, че:

1. Няма да разпространявам лична информация, станала ми известна в хода на реализирането на проект BG05M9OP001-2.003-0001-C01 „Приеми ме 2015“ по схема за директно предоставяне на безвъзмездна финансова помощ BG05M9OP001-2.003 „Приеми ме 2015“ по ОП РЧР 2014-2020.

2. Няма да разпространявам информация, станала ми известна по време на професионални дискусии и срещи, групови обучения, супервизии или консултации.

Известна ми е наказателната отговорност за декларираните неверни данни по чл. 313 от Наказателния кодекс.

Дата: .....20.. г.

(подпис)

Декларатор:.....

УДОСТОВЕРЕНИЕ

№ ...../дата .....

Община ....., партньор на Агенцията за социално подпомагане по проект „Приеми ме 2015” - процедура за директно предоставяне за безвъзмездна финансова помощ BG05M9OP001-2.003 по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, издава следното удостоверение на:

Иван Петров Иванов

в уверение на това, че успешно е преминал/а базово обучение за приемна грижа.
Настоящото удостоверение се издава на лицето, за да му послужи при необходимост.

..... 20 .. г.

КМЕП:

(подпис, печат)

